СТАРИ СРПСКИ АРХИВ
КЊИГА 4 (2005)

CDU 930.2:003.074(=163.41) ISSN–1451–3072

Faculté de Philosophie de Belgrade
Faculté de Philosophie de Banja Luka
Faculté de Philosophie de Srpsko Sarajevo
Institut d'Historie de Banja Luka
Archives Intercommunales Historiques de Valjevo
Archives Historiques de Čačak

ANCIENNES ARCHIVES SERBES

LIVRE 4 (2005)

MÉLANGES
PROFESSEUR MILOŠ BLAGOJEVIĆ

Imprimé par:
GrafoMark
Laktaši 2005

УДК 930.2:003.074(=163.41) ISSN–1451–3072

Филозофски факултет у Београду
Филозофски факултет у Бањој Луци
Филозофски факултет у Српском Сарајеву
Историјски институт у Бањој Луци
Међуопштински историјски архив у Ваљеву
Историјски архив у Чачку

СТАРИ СРПСКИ АРХИВ

КЊИГА 4 (2005)

СПОМЕНИЦА ПРОФЕСОРА МИЛОША БЛАГОЈЕВИЋА

Штампа:
ГрафоМарк
Лакташи 2005.

Овај број *Старог српског архива* штампан је уз финансијску помоћ Министарства за науку Републике Србије, у склопу пројекта *Друштво у српској дипломатичкој грађи*.

САДРЖАЈ

TABLE DES MATIÈRES

СПОМЕНИЦА ПРОФЕСОРА МИЛОША БЛАГОЈЕВИЋА

Стари српски архив, књ. 4, стр. XI–XVI

Оригинални научни рад
УДК 930.1:929 Благојевић М.
930.2:003.074(497.11)(091)

Синиша Мишић

ПРОФЕСОР МИЛОШ БЛАГОЈЕВИЋ И ЊЕГОВ РАД НА СРПСКОЈ ДИПЛОМАТИЦИ

Поводом јубилеја професора Милоша Благојевића, 75-годишњице живота и 43 године научног рада, редакција *Старог српског архива* одлучила је да му посвети четврту свеску овог младог, али већ афирмисаног часописа. Сличним поводом Редакција је трећу свеску посветила нашем еминентном историчару, професору Сими Ћирковићу. Поред неспорног значаја слављеника за српску културу и историјску науку, одлуку Редакције мотивисала је и чињеница да је професор Благојевић свима нама био узор, некима од нас и учитељ, и увек драг и поуздан саветодавац и саговорник о свим проблемима српске медиевистике.

У складу са профилом *Старог српског архива*, посебна пажња у овом слову биће посвећена оним радовима М. Благојевића који се односе, у целини или делимично, на проблеме дипломатике и издавања дипломатичке грађе. Он се није посебно бавио издавањем извора, али је, бавећи се економском и друштвеном историјом, као и историјском географијом, разрешавао многе проблеме српске дипломатике, који су се природом посла наметали. Као један од најбољих познавалаца дипломатичке грађе, М. Благојевић нас је задужио бројним резултатима, неопходним за критичко издавање повеља.

Милош Благојевић је рођен 17. октобра 1930. године у Милетићеву код Пландишта у Банату. Основну школу похађао је у Милетићеву, а гимназију у Вршцу. Војно-поморску академију у Дивуљама код Сплита завршио је у лето 1951, па је произведен за официра Југословенске ратне морнарице. Октобра исте године ухапшен је због наводне делатности *по линији ИБ* и осуђен на шест година строгог затвора. Казну је издржавао у концентрационим логорима за официре у Билећи и на Голом отоку. Казна му је смањена за две године, са ограниченим грађанским правима, такође у трајању од две

године. На Филозофски факултет, Одељење за историју, уписао се 1956, а дипломирао 1960, просечном оценом 9,40. Због затворске казне био је спречен његов избор за асистента и није му дозвољен упис на постдипломске студије на истом факултету. Због тога је две школске године радио у осмогодишњој школи у родном Милетићеву. У лето 1962. изабран је за асистента у Историјском институту САНУ, где је остао пуних десет година.

Доласком у Историјски институт М. Благојевић се определио за националну историју средњег века као своје поље научних истраживања, а посебно за изучавање привредне и друштвене историје. Магистарски рад под насловом *Планине и пашњаци у средњовековној Србији* (видети библиографију, бр. 16) одбранио је на Филозофском факултету 1966. године. И од тог времена траје његово бављење српском дипломатичком грађом. Још као асистент почео је истраживања у Хисторијском архиву у Дубровнику и Историјском архиву у Котору, у којима је, са прекидима, провео више од две године. Из ових архивских истраживања настало је капитално дело српске медиевистике у области привредне историје – *Земљорадња у средњовековној Србији* – које је прошле године доживело ново издање (бр. 1 и 8). Овај рад је најпре одбрањен као докторска дисертација на Филозофском факултету 1970. године.

За научног сарадника Историјског института САНУ изабран је 1971, а за доцента на Филозофском факултету БУ 1972, за предмет Историјска географија. За ванредног професора изабран је 1977, а за редовног 1983. године. Као наставник Филозофског факултета учествовао је у раду многих комисија, било као члан или председник. У више сазива био је члан Савета факултета, а од 1994. и његов председник. Школске 1994/95. године изабран је за шефа Катедре за националну историју средњег века. Пензионисан је 1996, али је као наставник историјске географије и даље активан у својству гостујућег професора на Филозофском факултету у Бања Луци, почевши од 1994/95, па до 2004/05. Учествовао је на многим научним скуповима, посебно на онима које је организовала Српска академија наука и уметности. Изванредни научни резултати допринели су томе да је 26. октобра 2000. године изабран за дописног члана САНУ.

Због природе часописа и ограниченог простора овде се не можемо упуштати у свеобухватну оцену научног дела М. Благојевића.

Ипак, дужност нам је да се осврнемо на његове најзначајније радове из области привредне и друштвене историје и историјске географије. Већ поменути магистарски рад и докторска дисертација још увек представљају непревазиђена дела у области средњовековне економске историје. У вези са овим темама М. Благојевић је од својих првих радова започео проучавање социјалних односа и режима искоришћавања природних ресурса, па су тако настали радови о средњовековном *забелу* (бр. 15), о подели земље у Сланском приморју (бр. 23), о *оброку* и *приселици* (бр. 20). Током целог свог радног века Благојевић предано истражује друштвену структуру српског средњовековног друштва, област идеја и идеологију владавине. Своје основне ставове у овим подручјима истраживања саопштио је у облику синтезе у прва два тома *Историје српског народа*, где је написао нека од најтежих поглавља (бр. 33 и 34) која се односе на структуру друштва и владарску идеологију. Као круна ових истраживања дошле су две монографије: једна о државној управи у средњовековним српским земљама (бр. 3) и друга о историји српске државности (бр. 6). Прва књига даје допринос у проучавању структуре српског друштва у средњем веку и синтезу досадашњих ауторових напора у истраживању управног апарата српских земаља. Поред *Историје српске државности* М. Благојевић је већим бројем појединачних радова (бр. 35, 39, 42, 44, 45, 47, 62, 63, 68, 72, 79, 80, 98, 103, 109) ударио темеље проучавању идеологије и схватања идеје владања код Срба у средњем веку. Тиме је заокружио једну целину истраживања испитујући идеје и структуру (управни апарат) власти у средњовековним српским земљама.

Драгоцен је научни допринос професора Благојевића и у изучавању друштвених односа и обавеза појединих категорија становништва у средњовековној српској држави. Чак и у овако сумарном набрајању резултата не можемо заобићи радове о *Закону светог Симеона и светог Саве* (бр. 31), радове о становништву пријепољског краја и Полимља (бр. 25, 105), о целини сеоског земљишта (бр. 55). У новије време Благојевић је наставио да се бави овом проблематиком кроз радове о *соћу* као основном порезу у средњовековној Србији (бр. 95) и о *меропсима* и *отроцима* (бр. 110) као једној од важних категорија зависног становништва. Поменути радови представљају темељна истраживања у области друштвених структура српског друштва у средњем веку.

Својим радовима и наставничким радом М. Благојевић дао је нарочито значајан допринос у изучавању и развоју историјске географије као посебне научне дисциплине. Више од 20 година он је предавао овај предмет на Одељењу за историју Филозофског факултета и оформио модерну физиономију предмета. Својим истраживачким радовима из области историјске географије стао је уз великане у овој области, као што су Стојан Новаковић и Михаило Динић. Бројне податке из историјске географије налазимо већ у његовом магистарском раду, а онда и у докторској дисертацији. У овој области он се бавио појединим областима: Крушевачки крај (бр. 21), Босанско Завршје (бр. 30), Реке и „Дендра" (бр. 75), Моравице (бр. 99); одређеним питањима полемичког садржаја (бр. 27), као и границама. Овом питању посветио је више радова почев од оних који разматрају поједине делове граница као што су: *Источна граница Деспотовине 1428–1439* (бр. 69), *Насеља у Мачви и питање српско-угарске границе* (бр. 67), *Северна граница босанске државе* (бр. 73), па до радова који ово питање посматрају комплексно, као што је проблем крајишта у средњовековној Србији (бр. 43, 46). Поред државних међа, професор Благојевић је проучавао и питање међа и односа унутар државе, посебно између града и жупе (бр. 57), где је утврдио постојање градског метоха (градске земље). Истичемо овде да је он писац, засада јединог, прегледа историјске географије средњовековне Србије (бр. 37). Посебан допринос дао је у историјској картографији. Највише захваљујући његовом раду у Србији се 1997. године појавио први модеран, стручно урађен *Историјски атлас* (бр. 128) где је, поред послова редактора, био и аутор 30 историјских карата. Аутор је и осам зидних историјских карата (бр. 116–127 и 129–132) на којима је приказан политички и друштвени развој српских земаља од IX до XV века.

* * *

Професор Благојевић се није систематски бавио српском дипломатиком, али је у свом богатом научном опусу, у већем броју радова, решавао нека од значајних питања српске дипломатике. Бавећи се унутрашњом анализом повеља долазио је до исправних решења која су ранијим истраживачима промакла. На овом месту, нужно, биће поновљени неки од закључака које је писац ових редова већ изнео

у једном знатно опширнијем раду (*Рад Милоша Благојевића на хронолошким и другим проблемима српске дипломатике*) у другој свесци *Старог српског архива*.

Унутрашњом анализом текста Грачаничке повеље М. Благојевић се бавио у више наврата, још од свог магистарског рада. Упозорио је на погрешно читање, посебно бројева, у издању М. Павловића, чиме је промењен смисао *Закона Србљем*, као и величина појединих казни. Погрешним читањем испало је да зависни људи (меропси и сокалници) имају два пута мање обавеза од оних које су стварно имали. Раздвајањем појединих одредби у Грачаничкој повељи ранији издавачи нису добро ухватили смисао појединих чланова. Лоше је протумачен члан о обавези *поноса* од стране меропаха, не сви него само они који имају коња. Такође, и одлука о припреми сена мобом где је деоба ливаде коцком (*ждребије*) између меропаха протумачена као топоним. Проблематика Грачаничке повеље анализирана је и продубљена и у критичком приказу њеног новог издања (бр. 65). Овим је утрт пут једном новом, критичком издању овог значајног дипломатичког извора.

Питањем хронологије дечанских хрисовуља професор Благојевић почео је да се бави још као асистент (1970), када је један чланак посветио питању потврђивања Дечанске хрисовуље од стране краља Стефана Душана (бр. 19). Успешном унутрашњом анализом садржаја он је са сигурношћу утврдио да је краљ Душан потврдио Дечанску хрисовуљу у времену између маја 1343. и пре краја децембра 1345. године. Двадесетак година касније, расправљајући о челницима манастира Дечани, он се вратио проблему хронологије дечанских хрисовуља (бр. 48) утврдивши да прва Дечанска хрисовуља нија настала одједном: највећи део посла био је готов пред битку код Велбужда, а повеља је издата после ове битке 1330. Друга и Трећа имају облик књиге и најбитније елементе манастирског практика. Коначна редакција Друге хрисовуље извршена је у периоду од јесени 1330. до лета 1331, са потписом Стефана Дечанског. Испод потписа су *допуне* настале од августа 1331. до децембра 1337, а вероватно су из 1335. када је довршено зидање храма. Трећа представља ревизију Друге за приближно 15 година колико траје једна индикација.

М. Благојевић се бавио и композицијом хрисовуље краља Милутина манастиру Светог Ђорђа Скоропостижног код Скопља. Том

приликом дошао је до закључка да је хрисовуља резултат компилације одредаба из више хрисовуља, па се стога на основу њеног садржаја не може градити слика о друштвеним односима широм српске државе, већ искључиво на поседима манастира Светог Ђорђа. Бавећи се проучавањем државне управе приметио је да је код неких исправа између правне радње и њеног записивања протекло извесно време, па је то побуђивало сумњу у аутентичност ових повеља. У такве исправе спада хрисовуља цара Душана Влатку Паскачићу, неке од разрешница рачуна Лазаревића, Балшића и повеља Ђурђа и Лазара Вуковића (бр. 3, стр. 121, 122, 173, 175, 230–233). Код низа повеља у својим радовима је исправио и извршио прецизно датирање (бр. 26, стр. 191, 192 и нап. 34; бр. 33, стр. 165–174).

Професор Благојевић је радећи у Хиландару, посветио једну расправу оним хиландарским исправама на којима се у потпису појављује титула *господар Срба и Подунавља* (бр. 36). Већину преписа ових повеља начинио је монах Никандар у периоду између 1839. и 1851. године. Он је покушао понегде да реконструише датуме и да обликује потписе, ако их није било, или ако га њихова садржина није задовољавала. Показао је да Јован Угљеша, Константин Драгаш и Вук Бранковић нису могли у својој интитулацији да имају Подунавље, већ су то могли само кнез Лазар и Стефан Лазаревић. На крају треба истаћи да је будуће критичко издавање ових исправа у многоме олакшано управо захваљујући напорима и научним резултатима до којих је дошао Милош Благојевић.

Професор Благојевић, упркос животном добу, и даље интензивно истражује средњовековну српску прошлост, у оним областима где је и до сада постигао најзначајније резултате – привреда и друштво, и историјска географија. На ову чињеницу указује број и наслови радова, који су тренутно у штампи (бр. 113–115).

Оригинални научни рад
УДК 012 Благојевић М.

Јелена Мргић-Радојчић

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ПРОФЕСОРА МИЛОША БЛАГОЈЕВИЋА[*]

Књиге

1. *Земљорадња у средњовековној Србији*, Историјски институт – Посебна издања књ. 15, Београд 1973, 463 стр.
2. *Србија у доба Немањића. Од Кнежевине до Царства 1168–1371*, Вајат, Београд 1989, 283 стр., илустрације, 9 историјских карата.
3. *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Службени лист, Београд 1997, 355 стр, илустр. [Summary: *Administration in Serbian Medieval Lands*, 305–317.]
4. *Србија Немањића и Хиландар* – приручник за такмичење из историје за основне школе, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, Нови Сад – Београд 1998, 1999^2, 104 стр. – преведено на румунски, мађарски, словачки и русински језик.
5. *Србија Немањића и Хиландар*, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, Библиотека Настава историје, Нови Сад – Београд 1998, 1999^2, 132 стр, 20 илустр. и карте.
6. *Историја српске државности I. Од настанка првих држава до пожетка српске националне револуције*, М. Благојевић – Д. Медаковић, САНУ – огранак у Новом Саду, „Беседа“ – издавачка установа православне епрархије бачке, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, Нови Сад 2000, 360 стр, 9 карата (М. Благојевић).
7. *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Службени лист, Београд 2001^2, 336 стр, 16 илустр.
8. *Земљорадња у средњовековној Србији*, Службени лист СЦГ, Београд 2004.
   * Друго, допуњено и измењено издање, 372 стр. + 22 табле илустрација.

[*] Библиографија представља допуњени облик постојеће библиографије проф. др Милоша Благојевића, дописног члана Српске академије наука и уметности, објављене у *Годишњаку* САНУ за 2000. годину, књ. 107 (2001) 563–573.

9. *Немањићи и Лазаревићи – српска средњовековна државност*, Библиотека *Јазон* књ. 9, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, 452 стр., илустр., регистар имена 443–452 [зборник ауторских чланака:]

– *Српске удеоне кнежевине*, 1–20 [Прочитано као саопштење: *Српске удеоне кнежевине* на Другој југословенској конференцији византолога „Византија и српске земље до средине XII века", одржаној у манастиру Студеници од 5. до 8. октобра 1995. Објављено под истим насловом у ЗРВИ 36 (1997) 45–62.]

– *Велики кнез и земаљски кнез*, 21–50 [Објављено под истим насловом у ЗРВИ 41 (2004) 293–318.]

– *Свети Симеон Немања – заштитник српске државе*, 51–74 [Прочитано као саопштење: *Студеница – храм заштитника српске државе*, на међународном научном скупу: „Студеница и византијска уметност око 1200. године", одржаном у Београду и манастиру Студеници од 8. до 14. септембра 1986. године. Објављено под називом: *Студеница – манастир заштитника српске државе*, Студеница и византијска уметност око 1200. године, САНУ, Научни скупови 41, Одељење историјских наука 11, Београд 1988, 51–66.]

– *Основна знамења српских краљева и архиепископско достојанство*, 75–89 [*Историја српске државности* I, Нови Сад 2000, 132–137, 165–176.]

– *Свети Сава и „бол за отачаством"*, 91–100 [*Казивање о Светој Гори*, Београд 1995, 47–65.]

– *Архиепископ Сава – вожд отачаства*, 101–113 [Прочитано као саопштење: *Архиепископ Сава – вожд отачаства*, на међународном научном скупу „Свети Сава у српској историји и традицији", одржаном у Београду, Жичи, Студеници и Милешеви од 9. до 13. марта 1995. године. Објављено: *Свети Сава у српској историји и традицији*, Научни скупови САНУ 89, Председништво 8, Београд 1998, 63–74.]

– *Срби – изабрани народ. О националним и државним интересима у делима Доментијана*, 115–132 [Првобитно објављено: *О националним и државним интересима у делима Доментијана – Срби изабрани народ*, ИГ 1–2 (1994) 15–28.]

– *Титуле принчева из куће Немањића*, 133–147 [Прочитано као саопштење: *Титуле принчева из куће Немањића*, на научном скупу „750 година манастира Мораче", одржаном 4. и 5. новембра 2002. у манастиру Морачи и у Подгорици. Саопштење ће бити објављено у зборнику радова „750 година манастира Мораче".]

– *Српско краљевство и „државе" у делу Данила II*, 149–173 [Прочитано као саопштење: *Српско краљевство и „државе" у делу*

Данила II, на међународном научном скупу „Архиепископ Данило II и његово доба", одржаном децембра 1987. у Београду. Објављено: *Архиепископ Данило II и његово доба*, САНУ, Научни скупови 58, Одељење историјских наука 17, Београд 1991, 139 – 155.]

– *О аграрним односима у Полимљу крајем XII и почетком XIII века*, 175–189 [Прочитано као саопштење: *О аграрним односима у Полимљу крајем XII и почетком XIII века*, на научном скупу „Краљ Владислав и Србија XIII века" одржаном 15. и 16. новембра 2000. године у манастиру Милешева. Објављено: *Краљ Владислав и Србија XIII века*, Историјски институт, књ. 20, Београд 2003, 7–23.]

– *„Закон светога Симеона и светога Саве"*, 191–246 [Прочитано као саопштење *Закон светога Симеона и светога Саве*, на међународном научном скупу „Сава Немањић – Свети Сава", одржаном децембра 1976. године. Објављено: *Саве Немањић – Свети Сава, историја и предање*, САНУ, Научни скупови 7, Председништво 1, Београд 1979, 129–166.]

– *Византијска хирерахија владара у светлости српских извора*, 247–275 [Прочитано као саопштење на Првом бугарско-српском симпозијуму „Бугарска и Србија у кругу византијске цивилизације", одржаном од 14. до 16. септембра 2003. у Софији. Саопштење припремљено и предато у штампу за Зборник радова са поменутог научног скупа.]

– *Јединство и подвојеност српских земаља пре битке на Косову*, 277–301 [Зборник ФФ у Београду XVIII–1 (1994) 71–92.]

– *Господари Срба и Подунавља*, 303–314 [ИГ 1–2 (1983) 43–54.]

– *„Владаније" кнеза Лазара у Приморју*, 315–333 [Зборник ФФ у Београду XV–1 (1985) 97–114.]

– *Кнез Лазар – ктитор Хиландара*, 335–353 [*Свети кнез Лазар*, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја, изд. Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд 1989, 47–61.]

– *Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша*, 355–389 [ЗРВИ 21 (1982) 183–212.]

– *Деспот Стефан Лазаревић и Милешева*, 391–405 [Прочитано као саопштење: *Деспот Стефан Лазаревић и Милешева*, на међународном научном скупу „Милешева у историји српског народа", одржаном јуна 1985. године у Пријепољу и манастиру Милешева. Објављено: *Милешева у историји српског народа*, САНУ, Научни скупови 38, Одељење историјских наука 6, Београд 1987, 165–174.]

– *Стефан Лазаревић и суверенитет српске државе*, 407–417 [„Дани српског духовног преображаја" 1, Деспотовац 1994, 13–22.]

– *Немањићи у структури државности Херцеговине и Зете*, 419–430 [*Историја српске државности I*, 289–303.]
– *Српска државност на новим просторима – Срем, Банат и Бачка*, 431–440 [*Историја српске државности I*, 303–314.]

Чланци, _студије_, _прикази_, _беседе_

1962.

10. Gino Luzzatto, *Ekonomska povijest Italije. Stari i srednji vijek*, Zagreb 1960, ИГ 1–4 (1962) 258–260 [приказ].

1965.

11. Димитър Ангелов, *Аграрните отношения в северна и средна Македония през XIV век (...)*, София 1958, ИЧ 14–15 (1963–65) 552–555 [приказ].
12. *Economie–société*, Historiographie Yougoslave 1955–1965. Beograd: Fédération des Sociétés historiques de Yougoslavie, 1965, 94–99.
13. *Enciklopedija Jugoslavije 6*, Zagreb 1965, [чланци:] Primićur (617), Prnjavorci (623).
14. Zofia Podwińska, *Technika uprawy roli w Polsce średniowiecznej (...)*, Wrocław 1962, ИЧ 14–15 (1963–65) 552 [приказ].
15. *Средњовековни забел*, ИЧ 14–15 (1963–65) 1–17.

1966.

16. *Планине и пашњаци у средњовековној Србији (XIII и XIV век)*, ИГ 2–3 (1966) 3–95.

1968.

17. *Enciklopedija Jugoslavije* 7, Zagreb 1968, [чланак:] Raška (46).

1969.

18. *Лукно по стонској мери*, ИГ 1 (1969) 41–50.

1970.

19. *Када је краљ Душан потврдио Дечанску хрисовуљу*, ИЧ 16–17 (1970) 79–86.

1971.

20. *Оброк и приселица*, ИЧ 18 (1971) 165–188.

1972.

21. *Манастирски поседи крушевачког краја*, Крушевац кроз векове, Зборник реферата са симпозијума одржаног од 4. до 9. октобра. Крушевац, Народни музеј, 1972, 25–49.
22. *Прилог проучавању средњовековних мера – Которски стар и квадрањол, корчулански гоњај и кварта*, ИГ 1 (1972) 95–110.

1973.

23. *Величина „делова“ у сланском приморју*, ИЧ 20 (1973) 139–147.

1975.

24. *International Development*, The Historiography of Yugoslavia 1965–1975, The Association of Yugoslav Historical Societies, Belgrade 1975, 87–94.

1976.

25. *О положају становништва пријепољског краја у доба Немањића*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића 3 (1976) 225–234.
26. Rade Mihaljčić, *Kraj Srpskog carstva*, ЈIČ 15, 1–2 (1976) 185–188 [приказ].
27. *Сеченица (SetzentÀza), Стримон (Str×mwn) и Тара (T¢ra) у делу Јована Кинама*, ЗРВИ 17 (1976) 65–76.
28. *Тепчије у средњовековној Србији*, *Босни и Хрватској*, ИГ 1–2 (1976) 7–47.

1977.

29. *In memoriam – Ivan Božić*, Politika 22. 08. 1977.

1979.

30. *Босанско Завршје*, Зборник ФФ у Београду 14–1 (1979) 129–144.
31. *Закон светога Симеона и светога Саве*, Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање, Међународни научни скуп, децембар 1976, Научни скупови САНУ VII, Председништво 1, Београд 1979, 129–166.
32. *L'uomo a l'ambiente naturale*, Le aree omogenee della civiltà rupestre nell'ambito dell'Impero Bizantino – la Serbia. Atti del quarto Convegno internazionale di studio sullo civiltà rupestre medioevale nel mezzogiorno d'Italia, Taranto – Fasano, 19–23 settembre 1977, Congedo ed., Lecce 1979, 61–72.

1981.

33. *Историја српског народа* I. *Од најстаријих времена до Маричке битке (1371)*, СКЗ, Београд 1981, 1994^{2}, 2000^{3}. [М. Благојевић је аутор поглавља:] *Основе привредног развитка* (357–371), *Владар и поданици, властела и војници, зависни људи и трговци* (372–388), *Идеја и стварност Душановог царевања* (524–540).

1982.

34. *Историја српског народа* II. *Доба борби за очување и обнову државе (1371–1537)*, Београд 1982, 1994^{2}, 2000^{3}. [М. Благојевић је аутор поглавља:] *Врховна власт и државна управа* (109–127); *Слом Црнојевића* (414–430).
35. *Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша*, ЗРВИ 21 (1982) 183–212.

1983.

36. *Господари Срба и Подунавља – Прилог српској дипломатици*, ИГ 1–2 (1983) 43–52.
37. *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, Зборник ИМС 20 (1983) 45–126.
38. *L'explicitation fiscale et féodale en Serbie du XIIIe au XVe siècle*, Revue roumaine d'histoire 22 (1983) 137–146.

1985.

39. *„Владаније“ кнеза Лазара у Приморју*, Зборник ФФ у Београду 15–1 (1985) 97–114.

1986.

40. *Lexicon des Mittelalters 3*, Artemis Verlag, München – Zürich 1986, [чланак:] *Drim* (1401).

1987.

41. *Dažbine u stoci i stočnim proizvodima u srednjovekovnoj Srbiji*, Acta historico-oeconomica Iugoslaviae 14–1 (1987) 45–55.
42. *Деспот Стефан Лазаревић и Милешева*, Милешева у историји српског народа, Међународни научни скуп поводом седам и по векова постојања, јуни 1985, Научни скупови САНУ 38, Одељење историјских наука 6, Београд 1987, 165–174.
43. *Крајишта средњовековне Србије од 1371. до 1459. године*, ИГ 1–2 (1987) 29–42.

1988.

44. *Студеница – манастир заштитника српске државе*, Студеница и византијска уметност око 1200. године, Међународни научни скуп поводом 800 година манастира Студенице и стогодишњице САНУ, Научни скупови САНУ 41, Одељење историјских наука 11, Београд 1988, 51–66.

1989.

45. *Кнез Лазар ктитор Хиландара*, Свети кнез Лазар – споменица о шестој стогодишњици Косовског боја, Свети архијерејски сабор СПЦ, Београд 1989, 47–61.
46. *Крајишта средњовековне Србије*, Војне крајине у југословенским земљама у новом веку до Карловачког мира 1699, Зборник радова са научног скупа одржаног 24. и 25. априла 1986, Научни скупови САНУ 48, Одељење историјских наука 12, Београд 1989, 27–46.
47. *Српска држава у доба Стефана Лазаревића*, Српски народ у другој половини XIV и првој половини XV века, Зборник радова посвећен шесто-

годишњици Косовске битке, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1989, 57–69.

48. *Челници манастира Дечана*, Дечани и византијска уметност средином XIV века, Међународни научни скуп поводом 650 година манастира Дечана, септембар 1985, Научни скупови САНУ 49, Одељење историјских наука 13, Београд 1989, 21–34.

1990.

49. *L'agricoltora nell'economia ragusea del Medioevo*, Ragusa e il Mediterraneo. Ruolo e funzioni di una repubblica marinara tra medioevo ed età moderna, Cacucci editore, Bari 1990, 27–44.

50. *Војно-историјске реконструкције косовске битке*, Косовска битка у историографији, Округли сто, Историјски институт САНУ, Београд 1990, 11–12.

51. *O zastavi i grbu države Srbije*, Intervju 244 (12. 10. 1990), 21–23.

1991.

52. *Lexicon des Mittelalters 5*, Artemis Verlag, München – Zürich 1991, [чланак:] *Knez* (1234).

53. *Привредне прилике у држави кнеза Лазара*, Бој на Косову – старија и новија сазнања, Књижевне новине, Београд 1991, 463–479.

54. *Србија на Истоку*, Политика (12. 09. 1991), 16.

55. *Српска средњовековна држава и целина сеоског земљишта*, Зборник МСИ 44 (1991) 7–18.

56. *Српско краљевство и „државе" у делу Данила II*, Архиепископ Данило II и његово доба, Међународни научни скуп поводом 650 година смрти, децембар 1987, Научни скупови САНУ 58, Одељење историјских наука 17, Београд 1991, 139–155.

1992.

57. *Град и жупа – међе градског становништва*, Социјална структура српских градских насеља (XII–XVIII век), Одељење за историју ФФ у Београду, Народни музеј у Смедереву, Београд – Смедерево 1992, 67 – 84.

58. *Од жупана па све до кнезова*, Вечерње новости (28. 05. 1992).

59. *The Serbian States and Sebian Statehood in the Middle Ages*, The Uprooting – A Dossier of the Croatian Genocide Policy Against the Serbs, Velauto International, London – Belgrade – New York 1992, 12–21.

60. *Српски народ и српске земље у средњем веку*, Векови Срба, Данкомерц, Горњи Милановац 1992, 9–92.

1993.

61. *Lexicon des Mittelalters 6*, Artemis & Winkler Verlag, München – Zürich 1993, [чланци:] *Metohija* (585), *Moglen* (715), *Neretva* (1094), *Parlament – Bosnien* (1730), *Serbien* (1781).
62. *О националним и државним интересима у делима Доментијана – Срби „изабрани народ“*, ИГ 1 –2 (1994) 15–28.
63. *О националном идентитету Срба у средњем веку*, Срби у европској цивилизацији, Балканолошки институт САНУ, Посебна издања 51, Београд 1993, 20–31.
64. *On the National Identity of the Serbs in the Middle Ages*, Serbs in European Civilization, Institute of Balkan Studies SASA, Special Editions, no. 51, Belgrade 1993, 20–32.

1994.

65. Бранислав Живковић, *Грачаничка повеља*, Београд 1992, ИГ 1–2 (1994) 106–110 [критички приказ].
66. *Јединство и подвојеност српских земаља пре битке на Косову*, Зборник ФФ у Београду 18–1 (1994) 69–92.
67. *Насеља у Мачви и питање српско-угарске границе*, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Одељење за историју ФФ у Београду – Народни музеј у Ваљеву 1994, 78 – 92.
68. *Стефан Лазаревић и суверенитет српске државе*, Ресавска школа и деспот Стефан Лазаревић, Дани српског духовног преображења 1, Народна библиотетка Ресавска школа, Деспотовац 1994, 13–22.

1995.

69. *Источна граница Деспотовине од 1428. до 1439. године*, ИГ 1–2 (1995) 23–36, са 1 географском картом.
70. *Lexikon des Mittelalters 7*, Lexma Verlag, München – Zürich 1995, [чланци:] *Prizren* (234), *Ravno* (489).
71. Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, Политика – Божићни додатак (07. 01. 1995), 20 [приказ].
72. *Свети Сава и „бол за отачаством“*, Казивање о Светој Гори, Просвета, Београд 1995, 47–65.
73. *Северна граница босанске државе у XIV веку*, Босна и Херцеговина од средњег века до најновијег времена, Међународни научни скуп, 13–15. децембар 1994, Зборник радова 12, Историјски институт САНУ, Београд 1995, 59–76.
74. *Стојан Новаковић као истраживач историјске географије*, Стојан Новаковић – личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења

(1842–1992), Научни скупови САНУ 77, Одељење историјских наука 25, Београд 1995, 283–291.

1996.

75. *Жупа Реке и „Дендра“ у делу Јована Кинама*, ЗРВИ 35 (1996) 197–212.

1997.

76. *Векови Срба. Срби, српске државе и земље*, Горњи Милановац 1997, [поглавље:] *Српски народ и српске земље у средњем веку*,7–92.
77. *Lexikon des Mittelalters 8*, Lexma Verlag, München – Zürich 1997, [чланци:] *Steuer – wesen: Bulgarien*, *Serbien* (160–161), *Strasse: Südosteuropa* (224–225), *Strumica* (247), *Vlachen* (1789).
78. *О државној управи*, Задужбина 40, децембар 1997, 5.
79. *Српске удеоне кнежевине*, ЗРВИ 36 (1997) 45–62.

1998.

80. *Архиепископ Сава – вожд отачаства*, Свети Сава у српској историји и традицији, Научни скупови САНУ 89, Председништво 8, Београд 1998, 63–74.
81. *Државна управа у српским средњовековним земљама* – Беседа приликом доделе награде за науку *Вукове задужбине*, Етноантрополошки проблеми 11–12 (1998) 161–162.

1999.

82. *Државна управа у српским средњовековним земљама – резиме*, Настава историје 9 (1999) 143–155.
83. *Заједничка држава са миленијумским легитимитетом. Право али и обавеза*, Дан, Подгорица (27. 10. 1999) 10–11.
84. *Лазаревићи и Бранковићи – ктитори Хиландара*, Задужбина 45 (март 1999) 5.
85. *Лексикон српског средњег века*, прир. С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Knowledge, Београд 1999. [чланци:] Бедба (37–38), Белег (38–39), Велики челник (74–75), Владалац (85–86), Гора (119–120), Десетак (144–146), Десеткар (149), Држава (165–169), Жировнина (192), Забел (202), Закон Влахом (206–207), Закон светога Симеона и светога Саве (208), Заманица (212), Збор [С. Ћирковић – М. Благојевић] (222–228), Земљорадња (237–241), Иномистро (259), Казнац (268), Кефалија (292–295), Крајина (319–320), Крајишки војвода (320), Крајишник властелин (320), Крајиште (320–321), Логотет (369–371), Лукно (375–376), Меропах (396–397), Меропшине (397–398), Милосник (406–407), Милост (407), Накосица (432), Оброк (458), Орање (471–472), Паше, пасишта или пашишта (504–505), Планинатико или планиниотик (519), Планине (519–520), Плуг (525–526), Позоб

(535), Поклон (539–540), Половица (548–549), Придворци (582), Приселица (586), Протовестијар (596–597), Работе велике и мале (609), Ратај (613), Ризничар (621–622), Ручници (635–636), Сенокошеније или Сено (667), Соће (683–685), Стар (699–700), Сточарство (710–714), Тепчија (728), Травнина (736–737), Удеоне кнежевине (759), Унча (762), Челник (812–814), Четвртина (815–817).

86. *Lexikon des Mittelalters 9*, Lexma Verlag, München – Zürich 1999, [чланци:] *Wojwode* (300–301), *Župan* (709–710).

87. *Црне горе и Црна Гора*, Средњовјековна историја Црне Горе као поље истраживања. Зборник радова са округлог стола Историјског института, књ. 3, Подгорица 1999, 57–77.

2000.

88. *О „Земљишту радње Немањине"*, Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви. Историја и предање, Научни скупови САНУ 94, Одељење историјских наука 26, Београд 2000, 65–75, 1 карта.

89. *О спорним митрополијама Цариградске и Српске патријаршије*, ЗРВИ 38 (1999/2000) 359–372.

90. *Реформа државне управе и Душанов законик*, Настава историје 11 (2000) 41–45.

91. *Реформа државне управе и Душанов законик*, Душанов законик – 650 година од његовог доношења, Научни скупови АНУ РС 4, Одјељење друштвених наука 3, Бања Лука 2000, 51–70.

92. *Секуларизација хиландарских поседа у средњовековној Србији*, Осам векова Хиландара – Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Научни скупови САНУ 95, Одељење историјских наука 27, Београд 2000, 51–58.

93. *Кнез Лазар и његови наследници као ктитори Хиландара*, Јефимија бр. 10, Трстеник 2000, 75 –98.

2001.

94. *Сродствена терминологија и друштвена хијерарјија у средњовековној Србији – брат и браћа*, Зборник Етнографског музеја, 1901–2001, Београд 2001, 115–129.

95. *Соће – основни порез средњовековне Србије*, Глас САНУ CCCXC, Одељење историјских наука 11, Београд 2001, 1–44.

96. *О „Историји српске државности"*, Реч аутора на промоцији књиге „Историја српске државности I", Настава историје – часопис Савеза историчара Југославије, бр. 13, год. VIII, Нови Сад 2001, 49–53.

97. *Анализа уџбеника историје – Историја за VI разред основне школе, Историја за II разред гимназије оптшег и друштвеног смера*, Настава историје, бр. 13, год. VIII, Нови Сад 2001, 103–105.

2002.

98. *Сродствена терминологија и хијерархија владара у списима Константина Философа и његових савременика*, ЗРВИ 39 (2001/2002) 225–235.

99. *Жупа Моравица и земља Моравице*, Свети Ахилије у Ариљу – историја, уметност, Зборник радова са научног скупа, 25–28. 05. 1996, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд 2002, 13–23.

100. *Свети Симеон Немања – Велики српски државник*, Беседа одржана на свечаној академији посвећеној Светом Симеону на Коларчевом универзитету (26. 02. 2002), Настава историје, бр. 15, Нови Сад 2002, 120–124.

101. *Историјска географија и простор Републике Српске. Потребе и могућности истраживања*, Филозофско-филолошке науке на почетку 21. вијека – проблеми и правци истраживања, Бања Лука 2002, 257–266.

102. *Ктиторке Хиландара у средњем веку*, Настава историје, бр. 16, год. VIII, Нови Сад 2002, 40–46.

2003.

103. *Државност земље Павловића*, Земља Павловића – средњи вијек и период турске владавине, Зборник радова са научног скупа, Научни скупови АНУ РС 5, Одјељење друштвених наука 7, Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево 2003, 113–144.

104. *О реформи државне управе пре доношења Душановог законика*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића 20 (1998), Пријепоље 2003, 133–144.

105. *О аграрним односима у Полимљу крајем XII и почетком XIII века*, Краљ Владислав и Србија XIII века, Зборник радова са научног скупа одржаног 15–16. новембра 2000, Историјски институт, Београд 2003, 7–23.

106. С. Ћирковић – Д. Ковачевић-Којић – Р. Ћук, *Старо српско рударство*, Вукова задужбина и Прометеј, Београд – Нови Сад 2002, „Задужбина“, март 2003, година XV, бр. 62, 11 [приказ].

107. С. Ћирковић – Д. Ковачевић-Којић – Р. Ћук, *Старо српско рударство*, Вукова задужбина и Прометеј, Београд – Нови Сад 2002, Настава и историја, часопис просветних радника 1, Нови Сад 2003, 159–162 [приказ].

2004.

108. *Српски владари – ктитори Хиландара*, Хиландарски зборник 11 (2004) 7–26.

109. *Велики кнез и земаљски кнез*, ЗРВИ 41 (2004) 293–318.

110. *Меропси и отроци - баштиници и посадници у Грбаљском рукопису Душановог Законика*, Глас САНУ CCCXCVI, Одељење историјских наука књ. 12 (2004) 21–60.

2005.

111. *Дрина*, [поглавље:] *Подриње између српских средњовековних држава*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2005, 29–67.

112. *Терминологија Душановог Законика и савремени језик*, у: „Законик цара Стефана Душана ", Зборник са научног скупа одржаног 3. октобра 2000. године у част 650 година од проглашења, САНУ, Београд 2005, 3–20.

Радови у штампи

113. *Баштиници и посадници у Грбљу у XIV и XV веку* – Прочитано као саопштење на научном скупу „Грбаљ кроз вијекове", одржаном 2000. године у Котору. Зборник у припреми.

114. *Најстарија српска административна подела Косова и Метохије* – Саопштење припремљено за научни скуп „Срби на Косову", планиран да се одржи 26. новембра 2004, померен за мај 2005.

115. М. Благојевић – М. Екмечић, *Историја српског народа*, Завод за издавање уџбеника и наставних средстава, Београд – рукопис предат у штампу.

Историјске карте и атласи

1995.

116. *Српске земље од IX до XII века*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1995 – 1 : 700 000, зидна карта у боји.

117. *Српске земље од IX до XII века*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1995 – 44 x 34 цм, у боји, са коментаром.

118. *Српске земље у другој половини XII века и првој половини XIII века*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1995 – 1 : 700 000, зидна карта у боји.

119. *Српске земље у другој половини XII века и првој половини XIII века*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1995 – 44 x 34 цм, у боји, са коментаром.

120. *Србија од 1282. до 1321. године*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1995 – 1 : 700 000, зидна карта у боји.

121. *Србија од 1282. до 1321. године*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1995 – 44 x 34 цм, у боји, са коментаром.

122. *Српске државе половином XIV века*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1995 – 1 : 700 000, зидна карта у боји.

123. *Српске државе половином XIV века*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1995 – 44 x 34 цм, у боји, са коментаром.

1996.

124. *Српске државе и области од 1356. до 1371*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1996 – 1 : 1 000 000, зидна карта у боји.

125. *Српске државе и области од 1356. до 1371*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1996 – 44 x 34 цм, у боји, са коментаром.

126. *Српске државе и области од 1373. до 1395*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1996 – 1 : 700 000, зидна карта у боји.

127. *Српске државе и области од 1373. до 1395*, Геокарта, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1996 – 44 x 34 цм, у боји, са коментаром.

1997.

128. *Историјски атлас*, главни редактор [и један од аутора] М. Благојевић, Геокарта – Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997, 1999[2], 2001[3], 2003[4], 112 стр.

    [карте:] Сеобе германских племена (31), Најстарије државе Германа (31), Словенска племена од VII до IX века (32), Српске земље у IX и X веку (35), Велика Карантанија и Хрватска (36), Дукља у другој половини XI века (36), Охридска архиепископија 1020. године (38), Крсташки ратови (39), Организација српске цркве 1220. године (39), Српске земље крајем XII и почетком XIII века (40), Европа у првој половини XIII века (41), Србија од 1282. до 1321. године (42), Црквена организација у Србији око 1320. године (43), Властелинство манастира Дечана (43), Европа половином XIV века (44), Мала Азија и југоисточна Европа половином XIV века (44), Српско царство и Босна (45), Српско царство пре битке на Марици (46), Црквена организација половином XIV века (47), Српске државе и области 1373–1395. године (48), Жупа града Брвеника (48), Држава кнеза Лазара, области Вука Бранковића и Ђурђа II Балшића (49), Област краља Марка и Константина Драгаша (50), Босна у XIV веку (51), Средњовековна насеља у жупама Земуник, Бањица и Врбања (51), Европа 1402. године (53), Српска деспотовина у доба Стефана Лазаревића (54), Српска деспотовина у доба Ђурђа Бранковића (55), Путеви, рудници и тргови у српским земљама (56), Босна 1412. године (58).

129. *Српска Деспотовина и краљевина Босна у првој четвртини XV века*, Геокарта – Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997 – 1 : 700 000, зидна карта у боји.

130. *Српска Деспотовина и краљевина Босна у првој четвртини XV века*, Геокарта – Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997 – 44 x 34 цм, у боји, са коментаром.

131. *Српска Деспотовина и краљевина Босна у првој четвртини XV века*, Геокарта – Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997 – 1 : 700 000, зидна карта у боји.

132. *Српска Деспотовина и краљевина Босна у првој четвртини XV века*, Геокарта – Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997 – 44 x 34 цм, у боји, са коментаром.

2000.

133. *Путовања Светог Саве*, Историја српске државности I, 152.

134. *Центри српског монаштва од XII до XV века*, Историја српске државности I, 312.

2002.

135. *Atlante storico del monachesimo orientale e occidentale*, ed. Jaca Book, Milano 2002, 153, 156.
[karte:] num. 258–259: *Il monaco arcivescovo Sava percorse tutta la parte orientale del mondo cristiano con diversi viaggi, per regioni politiche, monastiche e di pellegrinaggio*; num. 264: *I centri monastica in Serbia.*

ДИПЛОМАТИЧКА ГРАЂА

Стари српски архив, књ. 4, стр. 3–22

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"13"
УДК 271.222(497.11)-735:347.23"13"(093.2)

Владан Тријић

ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА УРОША II МИЛУТИНА МАНАСТИРУ СВЕТИХ АПОСТОЛА НА ЛИМУ

1317–1321.

Краљ Милутин даје манастиру Светих апостола на Лиму, седишту хумског епископа Данила, три мања црквена властелинства у Полимљу: Светог Николу на Сиротињи, Богородицу Бистричку и Богородицу Кутањску. Завршни део повеље о том чину, са формулама есхатокола, јесте изгубљен. Документ се налази у Хиландару.

Le roi Milutin fait don au monastère des Saints-Apôtres sur le Lim, siège de l'évêque Danilo, trois petites églises de seigneurs sises en Polimlje: Saint-Nicolas sur la Sirotina, la Vierge de Bistrica et la Vierge Kutanjska. La fin du texte concernant cette donation, avec les formules eschatologiques, est perdue. Ce document est conservé à Chilandar.

Краљ Милутин озакоњује даровање три црквена метоха манастиру Светих апостола Петра и Павла на Лиму, где је седиште Хумске епископије. До поклона је дошло због слабљења немањићке власти на подручју те веома важне епархије Српске православне цркве: током првих деценија XIV века, над појединим деловима Хумске земље власт су, повремено или трајно, успостављали босански банови, Дубровачка република и одметнута властела. То је умањило приходе и угрозило само постојање епископије. Свестан њеног материјалног стања (*и ја се сетих да са мном одступише дохоци Хумске земље*) и решен да је ојача, немањићки владар је изостанак редовних прихода од свештенства и народа покушао да надокнади проширењем катедралног властелинства у Лимској долини.

Ово је једини препис Милутинове даровнице и, по нашем мишљењу, аутограф. Он је на пергаменту, садашњих димензија 570 x 283 мм,[1] у 60 редова. Недостаје доњи део – на посебном комаду пергамен-

[1] Податак је преузет из археографског описа Д. Синдика: *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 110.

та који се, вероватно, временом одлепио – са дипломатичким формулама које припадају есхатоколу. Акт је писан уставним писмом, примереним првим деценијама XIV века.[2] За основни део текста је коришћено црно мастило, док су богато украшени крст (инвокација) и иницијал исцртани црвеним. Са осталим документима из манастира Светих апостола, повеља је доспела у Хиландар, у чијем се Архиву и данас налази, под сигнатурним бројем 129 (топографска сигнатура: А 11/3).[3]

Ранија издања

Љубомир Ковачевић је повељу припремио за штампу према препису „проте С. Димитријевића“, док је оштећена места реконструисао према одговарајућем акту Стефана Дечанског (необјављени *Споменик Српске краљевске академије*, XLIV, бр. 28, стр. 38–39). На основу материјала којим је располагао Ковачевић, мањи део исправе – од интервенције до краја сачуваног дела текста – објавио је Стојан Новаковић: *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912,

[2] Иако палеографија не пружа критеријуме за прецизну датацију, овај утисак о повељи остављају и њен дуктус и поједине особине писма и правописа: на пример, нема грчких слова (сем, наравно, у имену Стефан), надредних знакова (изузев, можда, два пајерка) и запете, а тачка је на средини реда, што указује на архаичност (видети В. Мошин, *„Револуције“ у историји старог српског правописа*, Српска књижевност у књижевној критици 1. Стара књижевност, прир. Ђ. Трифуновић, Београд 1972, 256–257); једном је искоришћено и са пажњом исцртано слово (лигатура) ȣ уместо диграме оу, што одликује рану фазу његовог писања код нас, све до средине XIV века; за прелаз из XIII у XIV век карактеристична је и употреба геометријског иницијала и украшавања пречки појединих слова тачкама и троугловима, што је овде, такође, случај (уп. Љ. Васиљев, *Геометријски иницијал од средине XIII до двадесетих година XIV века и његов палеографски значај у датирању српских пергаментних рукописа*, Археографски прилози, 6–7 (1984–1985) 131–156). Мала је вероватноћа да је документ могао бити написан у другој половини XIV века, а извесно је да нема палеографских особина карактеристичних за време после тог столећа.

[3] У Хиландару се чува целокупан корпус повеља из Светих апостола: Бистричка краља Владислава, Лимска и Стонска краља Уроша I и Лимске краљева Милутина, Стефана Дечанског и Душана. По свој прилици, он је тамо пренет у целини, у неком, данас непознатом, тренутку после издавања најмлађе од њих (1343). Неодржива је претпоставка Радослава Грујића да је Хиландар наследио расположиве поседе Хумске епархије, а са њима и одговарајуће повеље, одмах по њеном раном укидању, већ око 1330. године (*Епархиска властелинства у средњевековној Србији*, Београд 1932, 23): ако је епископија и била укинута пре 1343 (уп. доле, нап. 26), њене поседе у Полимљу је у прво време могао да ужива једино манастир Светих апостола, дестинатар и Милутинове и Душанове исправе.

597–598. То издање је тачно у погледу садржаја, али не и свих појединости. Садашње, прво издање повеље у целини (укључујући и текст дорсалне белешке монаха Никандра из XIX века), припремљено је према фотографијама Археографског одељења Народне библиотеке Србије (сигн. Ф 2858) и Архива Србије (филм).

Текст повеље[*]

+ **Понѥже оубо мнози начеше чинити повѣсти ѡ извѣсто|2|ваньниxь вь нась вещеxь, словеси оутврьждениѥ, изволи с|3|е и мнѣ послѣдьствовати реченьномоу, вьпльщьшаго се ѡт Троице |4| ѥдиного І(соу)с Х(ри)с(т)а с(и)на Б(о)жиꙗ и ѡт прѣч(и)стиѥ Б(огороди)це приснод(ѣ)ви Мариѥ, неиз|5|реченьно рождьша се на сп(а)сениѥ наше и своимь изволениѥмь створии |6| вса ꙗже вьсхотѣ, паче же всеѥ твари видимиѥ и невидимиѥ вьзл|7|оубии своимь чл(о)в(е)колоубиѥмь родь чл(о)в(е)чь. Вь ѥдинь се самь сии по соу|8|щьствоу ѡбоѥ бисть вькоупѣ Б(ог)ь и чл(о)в(е)кь ходе же по земли пльтию, |9| сии вь ꙗдрѣxь Ѡ(ть)ца сь С(ве)тимь Д(оу)хомь сьпрѣстольствоуѥ соущаꙗ |10| вь мирѣ вьзлоубль и до коньца вьзлоубиꙗ. И призвавь своѥ оучен|11|ики и рече к нимь кого ме г(лаго)лоуть чл(о)веци бити соуща. Изьбрани |12| же и прьвоначельни врьxь ап(о)с(то)ломь Петрь рече ти ѥси Х(ристо)сь с(и)нь Б(о)га жи|13|ваго. Паки же ти рече ѡ[ть]че хощоу да идѣже ѥсьмь азь тоу и ти да |14| боудоуть сь мною да видеть славоу мою юже даль ѥси м҆нѣ и т|15|и да имоуть ю ѡт сложениꙗ мироу, не ѡ тѣxь ѥдинѣxь м(о)лоу нь и |16| ѡ тѣxь всѣxь вѣроующиxь словесемь иxь вь ме да боудоуть и т|17|и сь мною. Павлови же рече иди вь ѥзики и расточениѥ сьбери вь |18| ѥдинь. И всѣxь ⟨и⟩xьже вьзлоубии ѡбою на десете и рече имь вии |19| дроузи мои ѥсте и братиꙗ и ѥгда придеть с(и)нь чловечьски соуди|20|ти всеи вьселенѣи сѣдете и ви на двою на десете пр⟨ѣ⟩столоу соу|21|деще ѡбѣма на десете колѣн⟨о⟩ма издравилевома. И паки ре|22|че лоубеи ме вьзлоублень боудеть ѡ(ть)цемь моимь. Ми же земльни |23| соуще ѡбложени пльтьскою тльстотою нѣгдѣ некл⟨и⟩ вьзведь|24|ше доушев,,нѣи и срьдьчнѣ ѡчи к тебѣ Х(ри)с(т)е изь гльбини д(оу)шевниѥ |25| вьпиѥмь, тьщимь бо се**

[*] Редакција издања и превода Ирена Шпадијер.

възлоу⟨б⟩ити те ꙗкоже самь рекьль ѥси |26| паче своѥ д(оу)ше. Видѣхомь бо на ⟨л⟩оубещихь те знамениѥ бл(а)годѣ|27|ти твоѥ, стенѣвве бо ихь бѣс⟨и пр⟩огонеть с(ве)тиѥ же моции ихь ми|28|ро изливають притѣкающимь сь вѣро(!) кь нимь на исцѣлениѥ. И|29|мьже кто бише начельници нь ви с(ве)ти ап(о)с(то)ли.

Кь вамь же и азь вь по|30|лоучьшихь чести изьбраньнихь бл(а)годѣти С(ве)т(а)го Д(оу)ха рекоу же г(о)с(поди)на |31| моѥго с(ве)т(а)го Симеѡна вамь ретника, смѣрени по м(и)л(о)сти твоѥи |32| вл(а)д(и)ко мои Х(ри)с(т)е вседрьжавни г(о)с(поди)нь всеѥ срьбьскиѥ земле и поморьски|33|ѥ Стѣфань Оурошь краль, с(и)нь великаго г(о)с(поди)на крала Стѣфана |34| Оуроша, ·в҃· Оурошь, вама се мол⟨оу⟩ врьховнима ап(о)с(то)лома Петроу и |35| Павлоу ѡбласть ѡт Б(о)га приѥ⟨м⟩ьша прѣблаженьнаꙗ везати |36| и раздрѣшати грѣхи, злат⟨оп⟩летена стльпа дво на десетне |37| свѣтилѣ, самовидьци страш⟨н⟩ихь таинь Х(ри)с(то)вѣхь подьдрьжещ|38|е небо и землоу, помилоуита ме ви бо ѥсте градь и покровь сь вѣро|39|ю прибѣгающеѥ кь вамь, помилоуита ме вь ть годь ѥгда не|40|беса сьвиють се а земла вьстрепещеть и вь ть страшни д(ь)нь |41| не можеть помощи родитель чедомь своимь ни чеда родите|42|лемь своимь ни имѣниѥ сь⟨б⟩равьшоумоу и ни власти бога|43|ти кралевьства ми тькмо се надѣю на ва⟨сь⟩, ѡбласть великоу|44|ю дарованьноую ви ѡт Творьца всакиѥ твари. Тѣмьже миль |45| дѣѥ се вама прошоу и припадаю прѣк⟨ло⟩нивь колѣнѣ доу|46|шевнѣ и срьдьчнѣ вама се миль ⟨д⟩ѣю, при⟨м⟩ѣта ми поклони|47|ѥ(!) колѣноу и роукоу вьздѣниѥ, вьньмѣта ми ридаииѥ срьдь|48|чно ѥже ѡ грѣсѣхь некли бихь ваю ради милосрьдиѥмь не и|49|мѣль ниѥдиноѥ скврьни ни враски грѣховниѥ на себѣ.

Спо|50|вѣде ми ѥпискоупь хльмьски Д⟨а⟩нило ꙗко ѥпискоупиꙗ ѥго|51|ва запоустела, ни врьховине не има ни бири ниѥдиного доходь|52|ка ниѡткоудерь, да и ꙗ видехь ѡбнищаниѥ и запоустениѥ црь|53|ковь С(ве)тихь ап(о)с(то)ль, и азь поменоухь ꙗко мною ѡтстоупише хль|54|мьскиѥ земле доходьци, да приложихь С[ве]тимь ап(о)с(то)ломь цр(ь)ковь |55| С(ве)т(а)го Николоу на Сиротинѣ вьсе ѥлико кроусоволь повѣда села |56| вса и сь заселиꙗми и сь мегами и сь влахи и сь планинами како |57| ѥ ѡт прѣднихь

с(ве)тихь г(о)с(поди)нь било, црьковь Госпождиноу оу Бист|58|рици сь всеми сели и сь лоудьм⟨и⟩ и сь заселигами и сь мегами, |59| црьковь Госпождиноу оу К⟨оут⟩ьньской С(ве)тоу Б(огороди)цоу сь всеми |60| сели и сь лоудьми и сь мега⟨ми и с⟩ь влахи.

Да молоу вась ѥго

Регест на полеђини (монах Никандар, XIX век):

Сеи хрисѡвѡль Стефана ОУроша третїаго кралѧ сербскаго дань церкви С(вє)тыхь апостоль Петра и Павла сѡщїѧ оу Захолмї, ѡписѡ щь всѧ тамо границы.

Превод повеље

Будући да многи почеше описивати догађаје који се испунише међу нама, темељ речи (којима смо научени), намислих и ја следовати реченоме, оваплотившег се од Тројице, јединог Исуса Христа Сина Божијег, и од Пречисте Богородице Приснодеве Марије, који се неизрециво родио на наше спасење и по својој вољи учини све што усхтеде; више од све твари видљиве и невидљиве, заволе својим човекољубљем род човечији. У једном он сам по суштаству би обоје, заједно Бог и човек, који хода по земљи, у телу; он, у крилу Оца, са Светим духом сапрестолујући, узљубио (је) оне који су у свету до краја љубави. И призвавши своје ученике рече им: „Шта говоре људи, ко сам?“ А изабрани и првоначелни, врх апостолима, Петар рече: „Ти си Христос, Син Бога живога.“ И опет, ти рече: „Оче, хоћу да где сам ја, ту и они да буду са мном, да гледају славу коју си ми дао, и они да је имају, пре постања света; не молим само за њих, него и за све оне који због речи њихове поверују у мене, да и они буду са мном.“ А Павлу рече: „Иди међу народе и расејане сабери у једно.“ И заволе сву дванаесторицу и рече им: „Ви сте пријатељи моји и браћа; и када дође Син Човечији да суди свој васељени, и ви ћете сести на дванаест престола и судити над дванаест племена Израиљевих.“ И опет, рече: „Који мене љуби, тога ће љубити Отац мој“. А ми земни, покривени тварном претилошћу, тобоже узносећи очи душе и срца к Теби, Христе, из дубине душе вапимо, ревнујемо да те волимо, као што си сам рекао: „више од своје душе“. Видесмо на онима који те воле знамење Твоје благодати: њихове сенке зле духове прогоне, њихове свете мошти точе

миро на исцељење онима који им са вером притичу. А њима, ко бише начелници до ви, свети апостоли?[4]

К вама и ја, у затеченим уделима изабраних благодати Светог духа, кажем, господина мога Светог Симеона, вама такмаца, смерни, по милости Твојој, владико мој Христе, сведржавни господин све српске земље и поморске Стефан Урош краљ, син великог господина краља Стефана Уроша, други Урош, вама се молим, врховним апостолима Петру и Павлу који сте примили власт од Бога, преблажени, да свезујете и разрешавате грехе, златоплетени стубови дванаест светиљки, сведоци страшних тајни Христових које држе небо и земљу, и помилујте ме, јер сте ви град и покров оних који вам с вером прибегавају; помилујте ме у оно време када се небо савије а земља затрепери, и у тај страшни дан неће моћи да помогне родитељ својој деци ни деца својим родитељима, ни имање ономе који га сабира ни богате области краљевства ми, већ се уздам у вас, велику власт коју вам је даровао Творац све твари. Вама истима умиљавајући се, молим и припадам преклонивши колена душе и срца, вама се умиљавам: примите моје клањање колена и дизање руку, пазите на ридање мог срца због грехова, не бих ли вашег милосрђа ради био без иједне нечистоте и порока греховног на себи.

Рече ми епископ хумски Данило да је његова епископија опустела: нема ни врховине, ни бира, ниоткуда ниједног дохотка. Како и ја видех сиромаштво и опустелост цркве Светих апостола, и ја се сетих да са мном одступише дохоци Хумске земље, приложих Светим апостолима цркву Светог Николу на Сиротињи, све како каже хрисовуља, сва села и са засеоцима и са међама и са власима и са планинама, као што је од пређашње свете господе било; цркву Госпођину у Бистрици, са свим селима и са људима и са засељима и са међама; цркву Госпођину у Кутањској, Свету Богородицу, са свим селима и са људима и са међама и са власима.

Молим вас, кога ⟨…⟩

Превод регеста на полеђини (монах Никандар, XIX век):

Овај хрисовуљ (је) Стефана Уроша трећег(!), краља српског, дат цркви Светих апостола Петра и Павла у Захумљу, који описује све тамошње границе.

---

[4] Новозаветни цитати/парафразе и алузије у овом делу текста имају следеће изворе: *Лк* 1:1 и 3–4; *Мт* 16:13 и 16; *Јн* 17:20 и 24; *Дап* 22:21; *Јн* 15:14; *Мт* 19:28; *Јн* 14:21; *Лк* 10:27. Приликом њиховог превођења, коришћено је издање: *Нови завјет*, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд 1998.

Дипломатичке особености

Исправа почиње ***инвокацијом*** у виду крста, величине шест редова текста, који је двострук, украшен и пропраћен симболима Христовог страдања (копљем и трском или исоповом стабљиком). Натпис је уобичајен, на грчком језику: **І(исоу)с Х(ристо)с н(и)к(а)**. Веома сличан облик символичке инвокације имају претходна и потоња повеља истом манастиру, Уроша I, односно, Стефана Дечанског, али више ниједан други акт у нашој дипломатичкој оставштини.[5] То указује на њихову међусобну повезаност.

У целини и у деловима, јединствена је и овим трима документима заједничка ***аренга*** која, природно, потиче из најстаријег од њих.[6] Текст почиње првим стиховима Јеванђеља по Луки, чијим се приповедним тоном привлачила пажња читалаца, односно слушалаца.[7] Састав, у новозаветном духу, говори о човекољубљу као разлогу Христовог добровољног оваплоћења,[8] подсећа на Његову првосвештеничку молитву за апостоле, на будућу славу и на благодати које су већ на овом свету дате ученицима, чији су предводници Петар и Павле. Неки од употребљених библијских навода су присутни у низу литерарних састава (у делима Доментијана, Теодосија, Данила II), а једино је стих „који мене

[5] В. Мошин, *Повеље краља Милутина – дипломатичка анализа*, Историјски часопис XVIII (1971) 67.

[6] Милутинова повеља се у аренги донекле разликује од њеног очигледног предлошка, Урошевог акта: осим оних графијских и морфолошких, присутне су невелике и не увек успешне текстуалне измене редакцијског типа, којима је циљ био да се састав учини што јаснијим. Иако се трудио да исправи и словне грешке из предлошка, писар је и сам, испустивши слово, направио један такав пропуст (**притѣкающимь сь вѣро** (уместо: **вѣрою**) **кь нимь**).

[7] Исти почетак има неколико значајних састава с почетка XIII века (Хиландарски типик; Запис старца Симеона у Вукановом јеванђељу), као и више српских летописа.

[8] Станоје Станојевић наводи да се у Лимским повељама јавља редак мотив Христа Творца, као у фалсификованој повељи цара Уроша о стонском дохотку (1358) и у повељи кнеза Лазара манастиру Ждрело (1379/1380). Ми нисмо уверени да се реченица *и своим изволенијем створи вса јаже вьсхоте* односи на стварање света, будући да глагол **сьтворити** у старословенском језику има широк спектар значења (створити, учинити, направити, саградити...) и да ни претходни део реченице, који наглашава да се Христос родио ради нашег спасења, нити њен наставак, који говори о Његовом човекољубљу, не указују на такву намеру састављача аренге. Пре ће бити да је на овај начин изражена добровољност Христових поступака; уп. нап. 11.

љуби, тога ће љубити Отац мој“ (*Јн* 14:21) коришћен у документима, и то онима из другог периода Милутинове владавине.[9]

Мада преузета из доста старије исправе, аренга сасвим одговара духовној клими светогорског исихазма, која је у време краља Милутина и архиепископа Данила II почела да се ствара и у унутрашњости Србије. У том смислу, скрећемо пажњу на два места: на наглашавање да је Исус Христос истовремено био Бог и човек, што је, према исихастима, основа светости,[10] и на жељу за узвођењем „очију душе и срца“ ка Христу, што је чест мотив у Даниловом зборнику. Истовремено, концепција ове аренге се, у мањој или већој мери, може уочити и у другим Милутиновим повељама манастирима који су посвећени Христовим ученицима.[11]

Владар не остварује лично жељену везу са апостолима, већ захваљујући заслугама свог претка, светог Симеона, којег, у уводном делу ***интитулације***, назива њиховим такмацем.[12] Кроз врлинско „надметање“ са апостолима, начелник светородне династије се определио за ревносну правоверност, а његови потомци и наследници (Урош I, Милутин, Стефан Дечански), подражавајући га у томе, истовремено и за imitatio maiorum. Иначе, према *Житију краља Милутина*, владар се и уочи значајних битака, у више наврата молитвено обраћа свом прадеди за помоћ, док у документима често наводи не само корен, већ и друге изданке свете лозе, посебно када су, у другом периоду његове владавине, то захтевале околности везане за одређена династичка питања. Овде таквог подтекста нема; списак предака је, чак, сужен у односу на

---

[9] Реч је о повељама: Св. Николи у Хвосну (око 1309?), Врањинској (1314?) и Светостефанској (1314–1316); исто је и са повељом манастиру Морачник господара Балше III (1417), која се надовезује на традицију Врањинских повеља.

[10] Уп. Ђ. Трифуновић, *Проза архиепископа Данила II*, Књижевна историја, књ. IX, св. 33, Београд 1976, стр. 11 и нап. 25, где се налази и одговарајући цитат из *Житија краљице Јелене*.

[11] Таква констатација се у мањој мери односи на Хвостанску и Врањинску, у већој на Светостефанску, а у највећој на интерполисану повељу хиландарском пиргу у Хрусији о селу Куцеву (1313–1316). Ево како је конципирана аренга тог акта: циљ Христовог рођења је наше спасење, Он се отеловљује (подразумева се, и страда) по својој вољи, ученицима даје савете и обећања, они уче васељену разуму Господњем, ауктор моли да и сам постане удеоник обећаних добара, хитајући (*тьщте се*) да испуни Божије заповести; након тога се прелази на интитулацију и експозицију са девоцијом.

[12] Сродан епитет, „равноапостолни“, употребљаван је, почев од цара Константина Великог, за више светитеља, посебно заслужних за исповедање или ширење праве вере. Тај придев је у нашој црквеној традицији везан за светог Саву.

предложак, јер се у завршном делу интитулације наводи једино име Милутиновог оца, *великог господина краља Стефана Уроша*, његовог непресушног извора владарске легитимности и идеја.

Интитулација садржи два особена термина, оба преузета из Урошеве повеље. Први је придев *смерни*, чије је порекло библијско (*Пс* 33:18; *1 Пр* 5:5), а који, у дипломатици XIV века, краси искључиво црквене великодостојнике: налазимо га у њиховим документима, од архиепископа Саве III и Никодима, преко хиландарских игумана Гервасија, Саве и Доротеја, до патријарха Спиридона. Други, ређе коришћен, израз јесте титула *сведржавног господина*, која је на месту на ком се владар обично назива самодржавним краљем, због чега је, иза његовог имена (Стефан Урош), у односу на предложак, уметнута реч *краљ*.

У наставку се потпуно напушта текст акта Уроша I. Део у којем су сједињени ***експозиција*** (са девоцијом) и ***интервенција*** написан је у првом лицу једнине; ту краљ, у форми молитве, износи лични духовни порив за учињени поклон, а то је нада да ће добити апостолско заступништво на Дан суда (*када ни родитељи неће моћи да помогну својој деци, ни деца родитељима*). Одмах затим, он спомиње и повод, молбу епископа Данила, коју оправдава сопственом свешћу о угрожености седишта епископије и Хумске земље уопште.

Милутинова молитва, онаква како је овде срочена, нема преседана. Међутим, без упуштања у текстолошку анализу, указујемо да Данилов зборник, још једном, омогућава њено лако идејно и временско лоцирање, како у погледу концепције,[13] тако и у погледу појединих израза.[14] Пролазност неба и земље је чест мотив у пророчким књигама

[13] Овај састав асоцира на текст из краљевог *Житија* којим се прелази са излагања о државничким успесима на приповедање о подизању цркава и чињењу милостиње (издање: *Животи краљева и архиепископа српских*. Написао архиепископ Данило и други. На свијет издао Ђ. Даничић. У Загребу 1866, 128–131). Он почиње краљевом молитвом Христу да му просвети *разум срдачни* да би се, кроз молитву, са *умиљењем срца*, опоменуо своје огреховљености, недостојности за добијене дарове и доласка Суда, због чега вапи својој души: *о горе тебе*. Подсетивши се на своју пролазност и, према Даниловим речима, предосећајући смрт, он се окреће богоугодним делима, штедро делећи од свог *имања и богатства многог*; писац хвали краљеву смерност и кротост, као и жељу да, предњачећи *вь тьштании*, испуни апостолске савете. Након набрајања дарованих цркава, Данило још једном говори како је краљ хтео да испуни Владикину заповест и да постане удеоник обећања, дочараног у већ споменутом цитату из *Јеванђеља по Јовану* (14:21).

[14] Петар и Павле се тамо често називају врховним апостолима, Петар и врхом апостола, а Павле великим светилом; глагол *вьнети* (*Пс* 71:12) употребљава краљица Јелена када се молитвено обраћа Богородици; често се спомињу чула и „органи“ душевног тела.

Старог завета, као и у завршном поглављу Друге посланице Светог апостола Петра, која говори о Суду, опомињући на поштовање апостолских заповести и на напредак у побожном животу. Можда је необично што нема псаламских стихова, који би били примерени краљевом исповедном расположењу.[15]

У ***диспозицији*** се сумарно наводе дароване цркве или манастири, без детаљног описа њихових имања, чак и без пописа села. То се може објаснити чињеницом да су у питању старе владарске задужбине које су располагале сопственим, детаљним даровницама, доступним новом власнику, као што је, у случају „крусовоља"[16] цркве Светог Николе, експлицитно наглашено. Уосталом, иако уопштени, спискови поседа се ипак разликују (у погледу поседовања заселака, појединаца, влаха и планина), што доказује да се водило рачуна о посебностима тих властелинстава.[17]

Завршне речи сачуваног дела текста (*Молим вас, кога ...*) не припадају диспозицији и могу да представљају једино почетак молбе (наследницима на престолу) да се не преиначује, у документу записана, краљева воља. Ако овом приликом занемаримо Врањинску повељу архиепископа Саве I, почетни део ***санкције*** у виду молбе, а не заповести, у нашој дипломатици се јавља управо од времена краља Милутина, и то у његовим исправама: сводној Хиландару и Хрусијском пиргу (око 1303; у делу о даровању манастира Св. Никите пиргу), истом пиргу о селу Куцеву и Светостефанској.[18]

Питање аутентичности. – Аутентичност ове повеље у научној литератури до сада није довођена у питање. Упркос филолошким мањкавостима, она је осмишљена и складна целина, састављена искључиво

[15] Њих је у сродне молитве својих јунака увек уносио архиепископ Данило: видети Ђ. Трифуновић, *нав. дело*, 47.

[16] Овако необичан, свакако говорни, облик познатог термина налази се и у Урошевој повељи; у Милутиновој врањинској исправи, он гласи „русовољ".

[17] Бистричка повеља, једина до данас сачувана исправа три поклоњена манастира, својим детаљним текстом потврђује да је бистричко властелинство у XIII веку имало, као што се и овде наводи, села са описаним међама, као и појединачно набројане људе. У складу са њом, у нашој повељи нема влаха нити планина, који се наводе у саставу преосталих дарованих поседа. Два текста се разликују утолико што бистричка исправа не спомиње засеоке (који су се могли развити временом), док се у Милутиновој не наводи кичавска црква, коју је Бистрици даровао Урош I.

[18] О томе како су могле да изгледају, данас изгубљене, завршне формуле овог документа, биће речи у коментарима уз Лимску повељу Стефана Дечанског, у наредној књизи Старог српског архива.

у намери да се дестинатару, без могућих неприлика око утврђивања међа, обезбеде нова имања. Писмо има црте карактеристичне за период Милутинове владавине; дипломатичке формуле и њихов поредак уобичајени су за његове манастирске исправе; аренга, преузета из старијег документа истог дестинатара без значајних измена, сасвим је примерена, интитулација одражава познату краљеву склоност ка наглашавању владарског континуитета са његовим оцем, прелаз ка правном послу, због којег се повеља издаје, јесте одговарајући; на документу нема трагова накнадних интервенција. Међу сачуваним Милутиновим актима, овај највише сличности има са, неколико година старијим, повељама Хрусијском пиргу и Бањској.

Међутим, због несвакидашњости поступка да се дестинатару истовремено потврђује неколико угледних немањићких задужбина, као и због двосмисленог дипломатичког статуса повеље краља Стефана Дечанског која је настала по угледу на њу, може се посумњати да су обе исправе састављене да би се створио привид легитимности придруживања (неког од) суседних властелинстава Светим апостолима, а тиме, можда, и Хиландару.

Од посебне је важности чињеница да, не рачунајући аренгу и интитулацију, нисмо пронашли текст који би био подударан са овом повељом ни у Милутиновим, ни у другим познатим исправама. Дакле, могућност да је настала путем компиловања, што је био најчешћи поступак фалсификатора, сведена је на најмању могућу меру. За даљу сумњу у аутентичност, остају две могућности: да је она измишљени фалсификат (осим дела из Урошевог акта) или пак да је интерполисани препис оригиналне повеље. Ако бисмо се приклонили првој могућности, то би значило да је вешти фалсификатор савладао не само писмо Милутиновог периода и формулар његових повеља (из којих притом ништа није преузео), него и елементе духовности каквој је краљ био наклоњен. Уосталом, мало је вероватно да је у време снажне централне власти, на које палеографија ограничава настанак повеље, неко могао да самовољно положи право на три старе немањићке задужбине.

Са друге стране, до могућих измена у тексту приликом преписивања повеље могло је доћи у самом манастиру Светих апостола или пак у Хиландару, за који нема ни непосредне (одговарајући документ) ни посредне (пописи хиландарских имања)[19] потврде да је икада дошао

[19] М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, Манастир Хиландар, Београд 1998, 71–90; Иста, *Властелинство манастира Хиландара према хрисовуљи цара Душана из 1348. године*, Осам векова Хиландара, Београд 2000, 35–50).

у посед светоапостолског властелинства. Повеље су обично кривотворене да би се доказало право на неки, обично мањи, посед (једна црква, село или одређене међе), у односу на неко друго, правно или физичко лице; у овом случају, не наслућује се ко би то могао бити нити у ком тренутку је до таквог спорења могло да дође. С обзиром на то да у повељи нема детаља о међама и појединцима, па чак ни имена села, тешко је претпоставити мотиве могуће интерполације.

Док на ова питања не буде разложно одговорено и док се детаљније не испита могућа повезаност комплекса светоапостолских исправа и оних из архива у којем се он чува, вероваћемо да је пред нама аутограф даровне повеље (с обзиром на пажњу са којом је израђена, чини се да је не би требало звати концептом ни ако је писана од стране дестинатара), којом краљ Милутин, са пуно разлога, помаже Хумску епископију у критичном времену за њен опстанак. Наиме, познато је да је ова епархија од оснивања, 1220. године, имала пуну пажњу и подршку, како духовних, тако и световних власти немањићке Србије. Надлежни архијереј је, иако са пуно проблема у дијецези,[20] још и с пролећа 1317, у време одобравања Светостефанске хрисовуље од стране државног сабора, заузимао треће место у хијерархији епископа и игумана Српске цркве. Тај архијереј није био нико други до Данило, краљев духовни саветник и доказани пријатељ, који је претходно, као бањски епископ, значајно допринео осмишљавању и изградњи Милутиновог фунерарног комплекса. Отприлике у исто време долази до архитектонског проширења катедралног храма Хумске епископије, као и до његовог новог осликавања.[21] И без постојања ове повеље, наметала би се претпоставка

[20] Хумски епископ је столовао на самом рубу или изван своје дијецезе, на чијој територији је, од почетка XIV века, вођено више ратова. О ратним операцијама које су угрозиле и само средње Полимље посредно сведочи интерполација игумана Андонија у Бистричкој повељи, из времена Даниловог столовања у Хуму (1317–1324). Реч је о запису-извештају о повраћају двојице бистричких властеличића, највероватније одбеглих током једног од тадашњих сукоба (ратови против Дубровника 1316–1317. и против бана Младена II Брибирског 1318–1319, осамостаљивање Бранивојевића у Стону и на Пељешцу, одмах по смрти краља Милутина, и накнадно ширење њихове територије).

[21] О резултатима детаљних археолошких истраживања комплекса храма Светих апостола извештава Р. Љубинковић, *Хумско епархиско властелинство и црква Светога Петра у Бијелом пољу*, Старинар IX–X, Београд, 1958–1959, 112–113, 119–123. Занимљиво је да у одговарајућим житијима из Даниловог зборника није описана делатност у Полимљу нити краља Милутина, нити епископа Данила. Међутим, добро је познато Данилово залагање у подизању нових и у обнови оштећених храмова, као и

да је владар, који у Свете апостоле шаље човека од највећег поверења, обнавља манастирски храм и који, улажући у угрожену епископију, улаже у очување њене територије, истовремено настојао да обезбеди реалне изворе прихода тамошњем епарху. С обзиром на то да у околини, у ово време, више није било знатнијих незапоседнутих комплекса обрадивог земљишта, он је нашао за сходно да дохотке са три околна манастирска имања преусмери ка епископији.[22]

Већ је речено да повеља садржи оригиналне делове, везане за личност краља Милутина: то су интимна мотивација, увид у оштећеност манастира Светих апостола (*и ја видех сиромаштво и опустелост цркве Светих апостола*), свест о стању у Хумској земљи, највероватније стечена током или после ратних операција против бана Младена II Брибирског (1318–1319), што је у документ могао унети једино сведок његовог боравка у том крају. Као што смо видели, састављач повеље је одлично познавао како формулар и концепцију Милутинових повеља (у њој се налази чак и нов дипломатички елемент – молба), тако и светогорску духовну климу која се подудара са личним краљевим настројењима. Ако се узме у обзир и чињеница да су у исправу уткане Лимска повеља Уроша I и акти поклоњених манастира, као и то да је писарев рукопис књишки, искусан (манастир Светих апостола био је славни писарски центар), може се претпоставити да је повеља састављена и написана у манастиру којем је и намењена, највероватније убрзо после разарања, око 1318–1320 (пред крај 1320. Данило се, на неко време, опет обрео у Хиландару). Према тој логици, њен састављач је могао бити или сам краљ или неко њему близак. То се, у првом реду, односи на Данила, краљевог пријатеља и, свакако, организатора обнове Хумске епископије, за којег је у науци наговештено да је могао учествовати у састављању неких Милутинових аката.[23] И једна и друга претпоставка би говориле у прилог владаревој сагласности са повељом.

његово учешће у поступку градње, од архитектонског и ликовноуметничког осмишљавања, до ливења звона или подизања воћњака, винограда и вртова.

[22] О расподели поседа у средњем Полимљу и о развоју светоапостолског властелинства видети Г. Томовић, *Жупа Љубовиђа*, Краљ Владислав и Србија XVIII века, Београд 2003, 47–60, са мапом средњовековног Полимља.

[23] Такву хипотезу је, у односу на интерполисану Улијарску повељу (1317–1321) али и, што је важније, у односу на Светостефанску хрисовуљу (1314–1316), изнео В. Мошин, *Житије краља Милутина према архиепископу Данилу II и Милутиновој повељи-аутобиографији*, Зборник историје књижевности, књ. 10, Стара српска књижевност, Београд 1976, 132.

„Цркве“

Црква Светих апостола, 6 (страна), *58–59* (редови у издању) – манастир Светих апостола Петра и Павла, средњовековно верско и културно средиште Полимља. Основао га је велики кнез Мирослав крајем XII века, а даривали краљеви Стефан Првовенчани (чија исправа није сачувана), Урош I (1253–1264), Милутин (1317–1321) и Душан (1343). Између 1252. и 1255. постао је седиште хумског епископа; у истом периоду су га опустошили Бугари. Још два пута у својој историји манастир је био катедра, и то лимског (1442) и петровског или петровско-полухерцеговачког митрополита (у првој половини XVII века). Између 1391. и 1413. он се спомиње и као важна каравански станица дубровачких трговаца. Током XV и XVI века манастир је изгубио положај локалног средишта, да би крајем XVII или почетком XVIII века опустео. Турци су, средином XIX века, од његовог храма начинили џамију, што је и остао до 1922. Данас је то парохијска црква у Бијелом Пољу.

Литература: Ђ. Ј. Киселиновић, *Стара школа у Бијелом Пољу*, Државна реална гимназија у Бијелом Пољу, Извештај за школску 1929–1930. годину, Бијело Поље 1930, 13–26; Р. Љубинковић, *Хумско епархиско властелинство и црква светога Петра у Бијелом Пољу*, Старинар, IX–X (1958–1959) 104–123; М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд 1985, 172–175.

Црква Госпођина у Бистрици, 7, *63* – Манастир Рођења Пресвете Богородице, према оближњем селу назван Богородица Бистричка. Сачуван је препис даровнице краља Владислава овом манастиру (са додатком Уроша I), која сведочи о томе да су његови ктитори били и Немања и Стефан Првовенчани. Краљ Милутин га је припојио светоапостолском властелинству. Данас се у Никољцу чува Типик манастира Вољавче, написан 1606/1607, што сведочи да је светиња, било као манастир, било као парохијска црква, живела и после средњег века и да је њено име остало везано за име суседног села, преиначено у Вољавац. Данас је од манастира остао само разрушени храм са веома угроженим средњовековним живописом.

Литература: А. Дероко, *Немањина црква Свете Богородице у Бистрици*, Гласник СНД, V (1929) 305–308; В. Ћоровић, *Прилози за нашу стару књижевност и хисторију*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, књ. I, Скопље 1936, 85; Ј. Илић, *Црква Богородице у Бистрици – Вољавац*, Зборник МС ЛУ, 6 (1970) 201–219.

Црква Светог Николе на Сиротињи, 6, *60*; **црква Госпођина у Кутањској Света Богородица**, 7, *65* – Више манастира и храмова у Полимљу било је посвећено светом Николи (Подврх, Дубоки Поток, Заступ). Радослав Грујић је манастир на Сиротињи[24] идентификовао као данашњи Никољац, бјелопољску парохијску цркву са знаменитом рукописном збирком чије време оснивања, као ни оснивач, нису познати. Тек у новије време јављају се аутори који нису под утиском значаја Никољца као полимског писарског и културног средишта из XVI века. Тако је Јелица Илић, на основу синонимије са облашћу Сираковичи из Лимске повеље Уроша I, претпоставила да се област „Сиротина" налазила у данашњој Херцеговини. Са друге стране, концентрично ширење светоапостолског властелинства уверило је Гордану Томовић да и ова два манастира треба тражити у близини Светих апостола. Њено закључивање је поткрепљено ширењем тог властелинства у време краља Душана изван жупе Љубовиђе, као да је сва земља у њој већ била запоседнута. Госпођа Томовић је предложила да локалитет Светог Николе и Богородице Кутањске треба тражити на потезу оивиченом данашњим селима Сутиван, Кукуље и Ораховица на левој обали Лима, некада окруженом светоапостолским и бистричким међама.

Чини се, међутим, да тај простор не би био довољан за издржавање оба манастира. Уколико постоји паралела између редоследа набрајања цркава и њиховог географског распореда у односу на центар властелинства, на њему би се могли тражити поседи Светог Николе, и ако је у питању Никољац, стара задужбина окружена светоапостолским и жичким поседима, или неки други манастир. С друге стране, иста логика чини прихватљивом Грујићеву локализацију Богородице Кутањске на простору данашњег села Кања и Кањског потока, где је некада била северна међа бистричког властелинства и, у XVI веку, локалитет манастира Куманице. Међутим, без поузданијих доказа, не сме се одбацити ни претпоставка Ј. Илић да се придев „Кутањска" односи на

[24] Овај топоним није познат из других извора, а на основу овог помена не може се поуздано утврдити његов номинативски облик: наставак –ѣ у локативу једнине заједнички је за сва три рода. Такође, није сигурно ни да ли је назив изговаран са *–њ* или са *–н*, јер писар (осим у случају прве речи у тексту) ни на какав посебан начин не обележава умекшане консонанте у позицији испред вокала. Према правилима српскословенске граматике, наставак –ѣ у локативу једнине указивао би да реч припада тврдим основама и да је треба читати са *–н*, али ми предност дајемо чињеници да је у питању назив из говорног језика, у коме облик меких основа са наставком *–е* уместо *–и* у том падежу није редак.

подручје Кути изнад данашњег Гусиња, кроз које протиче Кутска река, које има своје планинске врхове и на којем се налазе рушевине бројних неидентификованих храмова. У сваком случају, приликом локализовања ова два властелинства, треба имати на уму да су она имала влахе, а прво од њих и планине.

Литература: Р. М. Грујић, *Епархиска властелинства у средњевековној Србији*, Београд 1932, 17; Б. Л. Цвијетић, *Записи у цркви Св. Николе у Никољцу код Бијелог поља*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, књ. I, Скопље 1936, 223–250; Р. Ивановић, *Средњовековни баштински поседи Хумског епархиског властелинства*, ИЧ IX–X (1959) 90–92; Ј. Илић, *Црква светога Николе на Сиротину и црква свете Богородице у Кутанској – трагом средњовековне повеље*, Зборник НМ IX–X (1979) 385–392; Г. Томовић, *Жупа Љубовиђа*, Краљ Владислав и Србија XIII века, Београд 2003, 47–62.

Просопографски подаци

Свети Симеон, 6, *34–35* – свети Симеон Мироточиви. Спомиње се у уводном делу интитулације, у својству корена светородне династије Немањића и, истовремено, узора (владарских) врлина, у овом случају правоверности.

Литература: С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 111–117, 274–286.

Стефан Урош … други Урош, 6, *38* – Стефан Урош II Милутин. Претварајући име свог оца у друго титуларно име Немањића, Милутин је у интитулацијама и потписима докумената редовно истицао везу са њим и тиме јачао легитимност своје власти, као и власти потомака. Овде је утисак појачан претходним спомињањем Светог Симеона, корена светородне лозе.

Литература: С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, 55.

Данило, епископ хумски, 6, *55* – Будући архиепископ Данило II, који је на престо хумског епископа хиротонисан најкасније у мају 1317. Мада његов животописац не говори о Даниловој делатности у Полимљу, на основу повеље краља Милутина и археолошких истраживања манастирског комплекса, може се закључити да се он, као и свуда где би се затекао, свесрдно залагао за обнову епископије и манастира Светих апостола, њеног седишта. Иако му је номинални епископат у Хуму трајао до 14. септембра 1324. године, Данило је настојао да се врати у

Хиландар, што је и учинио, најпре привремено, 1320, а затим и трајно, вероватно одмах након завршетка грађанског рата после смрти краља Милутина (крај 1321 – почетак 1322).

Литература: М. Јанковић, *Данило, бањски и хумски епископ*, Архиепископ Данило II и његово доба, Београд 1991, 83–88, и други чланци из истог зборника.

Установе и важнији појмови

Сведржавни господин, 6, *36* – Именица *господин* је често употребљавана у интитулацијама и потписима на документима. У овој комбинацији реч је исказивала самодрштво – независност и сувереност немањићких владара.

Литература: Г. Острогорски, *Автократор и Самодржац. Прилог за историју владалачке титулатуре у Византији и у јужних Словена*, Глас СКА CLXIV (1935) 148–157; Р. Михаљчић, *Владарска титула господин*, ИГ 1–2 (1994) 29.

Епископија његова, 6, *55–56* – Хумска епископија. У склопу организовања самосталне Српске цркве, њен поглавар, архиепископ Сава, основао је и ову епископију (1220), трећу по значају у немањићким земљама, са седиштем у манастиру Свете Богородице у Стону. Краљ Стефан Првовенчани ју је материјално утврдио, поседима, како у околини седишта (околина Стона, долина Неретве), тако и у унутрашњости (Брсково, Полимље, Метохија). Њеним оснивањем на простору на коме је рано хришћанство оставило снажну традицију, православно становништво најзападнијих крајева државе Немањића добило је свог пастира. У време великог земљотреса у приморју (1252) и рата са Дубровником (1253–1254), државни сабор ју је реорганизовао, тако да је њена катедра измештена у заклоњенији али, захваљујући путевима, не и забачени, манастир Светих апостола у Полимљу. Истовремено је краљ Урош I наставио са заокруживањем поседа епископије, и око старог и око новог седишта. Међутим, у првим деценијама XIV века, услед нових ратних сукоба на територији дијецезе, веза између ње и седишта постајала је све слабија, а епископски приходи све нередовнији. Краљ Милутин је уложио велики напор у њен опстанак: за епарха је довео свог најдражег повереника, бившег хиландарског игумана и бањског епископа, Данила, обновљена је манастирска црква, а материјални губици су надокнађени ширењем светоапостолског властелинства. Успех тих потеза није био трајан: обично се претпоставља да је Хумска

епископија укинута између 1324. и 1343, убрзо по трајном губитку немањићке власти над већим делом њене територије.[25]

Литература: В. Ћоровић, *Значај Хумске епископије*, Споменица епархије Захумско-херцеговачке 1918–1928, Ниш 1928, 48–63; Р. М. Грујић, *Епархиска властелинства у средњевековној Србији*, 15–23; Р. Љубинковић, *Хумско епархијско властелинство и црква светога Петра у Бијелом Пољу*, 97–104; М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, 227.

Врховина, 6, *56* – Епископски приход од парохијских свештеника, плаћан као знак подложности. Њен износ није познат.

Извори и литература: Р. М. Грујић, *Средњевековно српско парохијско свештенство*, Скопље 1923, 68–72; Д. Динић-Кнежевић, *Прилог проучавању свештенства у средњевековној Србији*, Годишњак ФФ у Новом Саду, XII–1 (1968) 58–59; Т. Тарановски, *Историја српског права у немањићкој држави*, Београд 1996, 143–144.

Бир, 6, *56* – Бир (крина) јесте епископски приход у натури (једна крина/лукно жита или две) или новцу (један динар или два) од зависних људи. Разрезиван је наодрицом, а прикупљали су га и предавали парохијски свештеници.

Литература: Р. М. Грујић, *Средњевековно српско парохијско свештенство*, 70–71; *Лексикон српског средњег века*, 47–49 (М. Јанковић).

Доходак, 6, *56*, *59* – Овде реч нема уже, техничко значење; другде се, понекад, под црквеним дохотком подразумевао бир, а понекад, бир и врховина заједно. У 54. реду је реч о владарским приходима из Захумља.

[25] Судбина Хумске епископије се, ипак, не може сматрати до краја разјашњеном. Наиме, имајући у виду намеру светог Саве да сав простор немањићке државе буде покривен дијецезама Српске цркве, обично се претпоставља да је у првом случају трајног политичког повлачења Немањића из једне области после његовог времена, а то се дешавало у првим деценијама XIV века са Хумском земљом, дошло и до укидања одговарајуће епархије. Зато се сматра да је хумска дијецеза укинута убрзо после уступања Стона с Пељешцем Дубровчанима (1333), ако не и пре тога, а потврда за то се налази у чињеници да краљ Душан манастир третира као стварног, а не као формалног дестинатара своје повеље из 1343. Међутим, не треба заборавити да управо овај владар није одустао од идеје поновног запоседања дела Захумља који су освојили босански банови, што доказује његов поход на Неретву из 1350, па би и потез из 1343. могао да представља Душанов покушај да, попут његових претходника, увећањем властелинства оснажи епископију. На опрез подстиче и позната хришћанска црквена пракса, својствена и Српској цркви, да се постојање једном основане епископије, посебно када је овако важна, одржава макар само у титулатури појединих архијереја.

Литература: *Лексикон српског средњег века*, 47 (М. Јанковић).

Села, 6, *61*; 7, *64*, *66* – Сва земљорадничка насеља у саставу споменутих властелинстава са њиховим међама, правинама, унутрашњом организацијом и колективном одговорношћу.

Литература: *Лексикон српског средњег века*, 665–666 (Р. Михаљчић).

Људи, 7, *64*, *66* – Постоје две могућности. Прва је да је у питању све зависно земљорадничко становништво два манастира; људи би, поред села из којих су, били посебно истакнути као носиоци појединачне одговорности, затим, као земљорадничко становништво насупрот сточарском (у случају Богородице Кутањске), а и да би се појачао утисак њихове личне припадности новом властелинству. Друга могућност, којој смо наклоњенији, јесте да су у питању људи који се поименце набрајају у повељама својих првобитних манастира.

Литература: *Лексикон српског средњег века*, 818–819 (Ђ. Бубало).

Засеља, 6, *61*; 7, *64* – Засеље, синоним за заселак, у основи је мањи, издвојени скуп кућа у оквиру сеоског атара, најчешће зачетак будућег села, понекад са сопственим називом, атаром и господарем. Оно је могло да буде и локалитет погодан за насељавање у близини села.

Литература: С. Новаковић, *Село*, Београд 1965, 88–103; *Лексикон српског средњег века*, 219–220 (Р. Михаљчић).

Међе, 6, *62*, *64*, *66* – У овом случају, границе сеоских атара, обележаване због колективне одговорности, и границе мањих целина у оквиру атара (засеоци, пашњаци, приватни поседи, итд.), условљене правом ограниченог поседовања.

Литература: М. А. Пурковић, *Одређивање међа*, Етнологија, год. I, св. 2, Скопље 1940, 65–84; *Лексикон српског средњег века*, 390–391 (Р. Михаљчић).

Власи, 6, *62*; 7, *66* – Зависно сточарско становништво сиротињског и кутањског властелинства, свакако набројано у њиховим несачуваним даровницама.

Литература: *Лексикон српског средњег века*, 86–87 (Д. Динић-Кнежевић).

Планине, 6, *62* – Планине су биле мањи, обично омеђени делови планинских масива, са одговарајућом надморском висином и пашњацима. Коришћење планина за напасање стоке могло је да спада у правине појединих села (катуна), када оне улазе у састав сеоског атара, али је могло да буде и искључиво право појединих институција или лица (краља, властеле, манастира, појединих духовника). Не зна се да ли

су овде у питању планине неименованих села Светог Николе или самог тог манастира.

Литература: М. Благојевић, *Планине и пашњаци у средњовековној Србији (XIII и XIV век)*, Историјски гласник, 2–3 (1966) 8–39; *Лексикон српског средњег века*, 519–520 (М. Благојевић).

Топографски подаци

О топонимима, којих у овој повељи има мало, говорено је у делу о „црквама“. У склопу споменутог рада о жупи Љубовићи, Гордана Томовић доноси и мапу централног Полимља у средњем веку, израђену према свим познатим релевантним исправама.

Стари српски архив, књ. 4, стр. 23–50

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41=03.131.1
УДК 271.222(497.11)-726.1 Никодим,
српски архиепископ (093.2)

Драгић Живојиновић

АКТ АРХИЕПИСКОПА НИКОДИМА I ЗА КЕЛИЈУ СВЕТОГ САВЕ ЈЕРУСАЛИМСКОГ У КАРЕЈИ

1. септембар – 29. октобар 1321.

Архиепископ Никодим I (1317–1324), на молбу старца Теодула, издао је у септембру или октобру 1321. године исправу за Карејску келију светог Саве Јерусалимског. После дугачке аренге, у којој су изнети сви важнији детаљи из живота светог Саве Српског и која је веома блиска приповедању из Теодосијевог књижевног дела, и експозиције, у којој аукtor прича о свом монашком животу у Хиландару и избору за првог човека Српске цркве, следи диспозитив у коме се обнавља обавеза Архиепископије да сваке године Карејској келији даје 40 перпера и мазгу. Ово давање прописао је, у данас изгубљеном документу, први српски архиепископ, али то нису поштовали сви његови наследници. Међу онима који су следили одлуке првог поглавара Српске цркве био је и Никодимов претходник Сава III (1309–1316) који је и сам издао, нама једнако непознату, повељу о том питању. Да би наредни архиепископи знали какве су њихове обавезе наспрам Карејске испоснице, актом се наређује да се примерак келијског устава препише и похрани у архиепископској ризници. Исправа је сачувана у аутентичном препису из XIV века, насталом недуго после оригинала.

A la demande de l'ancien Teodul, l'archevêque Nikodim Ier (1317–1324) a délivré en septembre ou octobre 1321 un document pour la cellule de Saint-Sabbas de Jérusalem à Karyès. Après un long préambule, dans lequel sont exposé tout les détails importants de la vie de saint Sava de Serbie et dont le texte est très proche du récit offert par l'oeuvre littéraire de Teodosije, et une exposition, dans laquelle l'auteur parle de sa vie monacale à Chilandar et sa nomination en tant que premier personnage de l'Eglise serbe, suit un dispositif dans lequel est réitérée l'obligation impartie à l'archevêché de verser chaque année 40 perpères et de donner une mule à la cellule de Karyès. Cette donation, établie, dans un document aujourd'hui perdu, par le premier archevêque de Serbie, n'a pas été respectée par tous ses successeurs. Parmi ceux qui s'en sont tenus à cette prescription du premier chef de l'Eglise serbe figure le prédécesseur de Nikodim, Sava III (1309–1316) qui a lui-même délivré une charte, également perdue, à ce sujet. Afin que les futurs archevêques

sachent quelles sont leurs obligations vis-à-vis de l'ermitage de Karyès, il est ordonné par le présent acte qu'il soit procédé à la réalisation d'une copie de la constitution de la cellule, qui sera déposée dans le trésor de l'archevêché. Ce document est conservé sous forme d'une copie authentique du XIVème siècle, réalisée peu de temps après la rédaction de l'original.

Поглавар Српске цркве, архиепископ Никодим I (1317–1324), на молбу старца Теодула издаје 6830. године (1. IX 1321 – 31. VIII 1322)[1] исправу којом се Келији светог Саве Освећеног обнављају годишња давања од стране Архиепископије у износу од 40 перпера и једне мазге, како је то наредио, у данас изгубљеној повељи,[2] њен ктитор и први српски архиепископ свети Сава. Поред тога, налаже се матичној обитељи Хиландару да измирује своје годишње обавезе према Келији у висини од 60 литара зејтина, као што је прописано у Карејском типику. Акт саопштава да нису сви архијереји на престолу светог Саве испуњавали своје обавезе (као пријежни поштовалац одлука свог великог имењака и предшасника изриком је споменут Сава III (1309–1316), Никодимов претходник, који је и сам издао једну исправу, такође несачувану, посвећену тој проблематици), па одлучује да се примерак келијског устава препише и похрани у архиепископској ризници како би будући пастири Српске цркве били упознати са својим обавезама. После санкције, документ се завршава потписом архиепископа Никодима.

Исправа се чува у Архиву манастира Хиландара, где је заведена под бројем 142/144, топографска сигнатура Свт. 5. Ради се о аутентичном препису из XIV столећа на добро очуваном пергаменту димензија 300 x 1504 мм, састављеном из три слепљена комада. Текст, укључујући и потпис архиепископа Никодима, броји 150 редова написаних уставним писмом. Коришћено је црно мастило (местимично избледело на последњој четвртини пергамента, те се стиче утисак да је употребљавана црвена боја), изузимајући крст симболичке инвокације и иницијал **И** који су изведени киноваром, док је првосвештеников потпис зелене боје, баш као што то налажу канцеларијска правила. Куриозитет је, иначе, постојање два потписа, где се први налази у саставу главног

---

[1] О разлозима због којих смо временски оквир од годину дана сузили на месеце септембар и октобар видети ниже у одељку *Дипломатичке особености*.

[2] Додуше, једнако је могуће да је износ обавеза Српске цркве према исихастирији уређен ревизијом Карејског типика. Опширније о томе видети у рубрици *Поменута акта*.

текста (149. ред) и написан је истим словима као и остатак исправе, док је, већ поменути, други исписан зеленим мастилом. Печат недостаје, али се испод другог потписа виде четири рупе (горња и доња троугласта, лева шестоугаона и десна ромбоидна) за његову врпцу. Акт је датован годином од стварања света, а занимљиво је то да се датум налази у истом реду са другим потписом, да су димензије њихових слова исте и да му не претходи уобичајена датумска формула **вь лѣто**. Све то, у комбинацији са чињеницом о постојању два потписа, указује на неоригиналност исправе.

Фотографије овог документа налазе се у Београду, похрањене у Архиву Српске академије наука и уметности (АСАНУ 7903-а/13), Археографском одељењу Народне библиотеке (НБС Ф 2868) и на микрофилму у Архиву Србије. Наше издање почива на снимку из Архива Србије.

Ранија издања

Прво издање овог документа, али с доста грешака и претрпано русизмима, приписмио је чувени истраживач хиландарске прошлости из XIX столећа, руски архимандрит Леонид (*Историческое описаніе сербской царской лавры Хиландаря отношенія къ царствамъ сербскому и русскому*, Москва 1868, 49–55). С јесени 1894. у Хиландару је радио Љубомир Ковачевић преписујући српске повеље које је намеравао да објави, укључујући ту и Никодимов акт. Плодови његовог рада, међутим, никада нису угледали светлост дана у Споменику СКА XLIV као што је било планирано, будући да га је прогутао пожар Првог светског рата. Ипак, Ковачевићев препис искористио је, али само фрагментарно – објављујући диспозитив, Стојан Новаковић у свом делу *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912, 468–469. Последње издање приредио је В. Korablev, *Actes de Chilandar. Deuxième partie, actes slaves*, Византийскій Временник, приложение къ XIX тому, С. Петербургъ 1915, n° 20, 439–445. Рад Корабљова обилује ситним грешкама, а најчешћа међу њима је опет, вероватно подсвесна, русификација старог српског текста (нпр. **отець**, **первыи**, **человѣкь**, **церкви**, уместо **ѡтьць**, **прьвыи**, **чловѣкь**, **црькві**), па је велика штета што Новаковићево издање није у интегралном облику јер је читање Ковачевићево знатно поузданије. Поред свих досадашњих публикација, ту је и опис који даје Душан Синдик (*Српска*

средњовековна акта у манастиру Хиландару, Хиландарски зборник 10, Београд 1998, 121, бр. 142/144 (Свт. 5)).

Још је Светислав Вуловић (*Белешке о архиепископу Никодиму*, Глас СКА XLIII (1894) 1–15) указао на везе између Никодимове исправе и Теодосијевог житија светог Саве, са чиме се сагласио и Владимир Ћоровић (*Света Гора и Хиландар до XVI века*, Београд 1985).[3] Проучавајући однос краља Милутина према Испосници светог Саве у Кареји, Владимир Мошин (*Повеља краља Милутина Карејској ћелији из 1318. године*, Гласник СНД XIX (1938) 59–79) је приметио да између владарске хрисовуље и архиепископске исправе постоје бројне сличности у стилу и језику. Стога је изнео претпоставку да их је писала иста особа, архиепископ и, пре тога, игуман Хиландара Никодим.[4] Истраживања Ђорђа Трифуновића (*Ко је састављач аренге повеље краља Милутина 1317–1318?*, Прилози КЈИФ XXVII (1961) 243–244) само су потврдила Мошинову хипотезу. Осим њих двојице још неколико српских медиевиста дотакло се, у већем или мањем обиму, овог документа: С. Станојевић, *Српски архиепископи од Саве II до Данила II (1263–1326)*, Глас СКА CLIII (1933) 76; Р. Грујић, *Царица Јелена и ћелија св. Саве у Кареји*, Гласник СНД XIV (1936) 50–51; М. Живојиновић, *Светогорске келије и пиргови у средњем веку*, Београд 1972, 96; Иста, *Документи о аделфатима за Карејску келију светог Саве*, ЗРВИ XXIV–XXV (1986) 384–385, 394; Иста, *Историја Хиландара I. Од оснивања манастира 1198. до 1335. године*, Београд 1998, 123, 131, 183–184; Д. Живојиновић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша II Милутина Карејској келији светог Саве из 1317/1318. године и однос келија – манастир у светлу аделфата*, Прилози КЈИФ LXVIII–LXIX (2002–2003) 111, 113, 114–115, 117, нап. 29.

---

[3] С. Вуловић, *Белешке о архиепископу Никодиму*, 7; В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 114, претпоставља или да се Никодим послужио већ готовим Теодосијевим радом или да је, пак, овај унео у биографију поједине одељке из акта српског архиепископа. Ћоровић, ипак, сматра да је вероватнија прва комбинација.

[4] В. Мошин, *Повеља краља Милутина*, 67, 68. Последње издање Милутинове хрисовуље приредио је В. Мошин, *Акти братског сабора из Хиландара*, Годишњак СФФ 4 (1939–1940) 180–184. За старије публикације уп. ССА 2 (2003) 42–43, нап. 1 (Д. Живојиновић).

Текст исправе[*]

+ Ꙗко се кь комоу ницоу и оуб(о)гоу пришьдшоу дроугоу ѥго и не имыи что положити ѥ|2|моу на трапезѣ, по прит҄чи сп(а)са нашего, шьд гл(агол)ѥть дроугоу своѥмоу: „Дроуже даждь ми вь заѥмь.“[5] |3| Тако и мыи гроубыи и жит[и]ѥмь и сл(о)вомь, по прошению стар҄ца кир Ѳеѡд[оу]ла иѥр҄монаха, мало сл(о)во хо|4|теще поставити ѡ келии с(ве)т(а)го ѡ(ть)ца нашег[о] Ѕави, иже вь С(ве)тѣи Горѣ, вь мѣстѣ реч(е)мѣмь Кареи, и ѡт своих |5| дѣль за лѣность нашȣ ничесоже имоуще, ꙗко ȣдобрити сл(о)во, да прочитаѥи и слышеи пол҄зоу прииметь. |6| И ꙗко просител҄нии приходимь кь с(ве)томоу ѡ(ть)цоу наш(е)моу и ѡт того вьзымающе пакы своих ѥмȣ к томоу |7| приносимь. И слышещимь сл(о)во оукрашаѥмь жит[и]ѥмь ѡ(ть)ца нашего „безь в҄сакоѥ бо прѥ мьн҄шеѥ |8| ѡт бол҄шаго бл(а)г(о)с(ло)вит҄ се“,[6] рече б(о)ж(ь)ствьны ап(о)с(то)ль.

Сь прѣп[о]доб҄ныи с(ве)ты ѡ(ть)ць нашь Сава, гл(агол)ю прьвыи ар҄хиѥп(и)с(ко)пь |9| или скорѣѥ рещи ап(о)с(то)ль и с(вети)т(е)ль и оучитель своѥмоу ѡт[ь]чьствоу срьп҄сцѣи земли, ѡт бл(а)гаго корѣне добры|10|ѥ маслины с(ве)таꙗ ѡтрасль, сь ѡт юности своѥго вьзраста б(о)жиѥю любовию оуꙗзвив҄ се и страхомь |11| б(о)жиѥмь ѡградив҄ се, паче в҄сеѥ кьзни иже соут мира сего юношьскаꙗ кичениꙗ, „начело моудрости на|12|викь Б(ог)а боꙗти се“.[7] ȣчению прилежно поȣчаѥ се с(ве)тых(ь) книгь и д(ь)нь д(ь)не прѣспѣваѥ вь заповѣдех Б(о)жиих |13| и размышлꙗѥ ꙗко в҄са краснаꙗ мира сего нич҄тоже соут. Вьмалѣ льстеще чл(о)в(ѣ)кы и вьскорѣ погыбаю|14|ще. И ꙗко мимотекоущимь водамь оупод[о]бише с(е), величьство же и б(о)гатьство и грьдыни силных исходит |15| рав҄но пепела. И крѣпость же тѣлеснаꙗ и любимаꙗ доброта юности или ꙗко цвѣт процвьтѣвь ѡтпадет |16| или ꙗко сѣнь

---

[*] Редакција издања: Ирена Шпадијер и Татјана Суботин-Голубовић. Превод: Татјана Суботин-Голубовић.

[5] Парафраза *Лк* 11:5.

[6] *Јев* 7:7.

[7] Парафраза *Пс* 110 (111): 10.

ѡтбѣже и нестанет вьскорѣ бо или недоугомь прѣмѣнит҆ се, или старостию изнемог҆ши |17| и ѡбет҆шаѥть рав҆но мѣхоу, или ꙗко риза чрьвоꙗдива растлѣваѥма, в҆сакь бо чл(о)в(ѣ)кь гнои и с(ы)нь чл(о)вѣ|18|чь чрьвь. Рождении женою маложивотьнь испльнь скрьбы и смоущениꙗ. И никтоже ч(ис)ть ѡт скврьни |19| аще и д(ь)нь живота ѥго. Изьч҆тена же соуть в҆са дѣꙗниꙗ ѥго и в҆са, ꙗже и неволею, прѣстоупи сии в҆са. |20| Размишлꙗѥ гл(агол)аше: „Г(оспод)и, Г(оспод)и, не даждь мнѣ грѣшномоу ничим҆ же краснимь мира сего насладити се на славо|21|сть твоѥ люб҆ве.“

Б(о)жиѥю же любовию пр(и)сно разгараѥ се и желаѥ Горы с(ве)тыѥ доити нарицаѥмаго Аѳо|22|на. И ѥже близь боѥщих҆ се ѥго Г(оспод)ь и мол(и)твоу ихь оуслиша, оуслыша и сего и вьско рѣ исправи поуть ѥмꙋ. |23| Мира сего ѣса краснаꙗ запльвавь и ꙗко не соуща ꙋмети мнѣвь ѡставивь сьц(а)рствоующа ѡ(ть)ца и изиде |24| селитвоу творе нѣкоимь мнихомь, паче же рещи анг(е)ломь ведоущимь ·и҃· или слиша ꙗко дрѣвлѥ |25| Авраамь: „Изиди ѡт землѥ твоѥ и ѡт рода твоѥго, рек҆ше многометежнаго сего житиꙗ, и вьниди вь зе|26|млю вь нюже аще ти покажоу.“[8] И вьскорѣ прѣсел҆никь биваѥть, приходить вь прѣкраснаꙗ поусты|27|нних[ь] селѥниꙗ Горы С(ве)тыѥ Аѳона, покланꙗѥть и ѡблобызаѥть с(ве)таꙗ мѣста и сльзами довол҆ними |28| сиꙗ оумащаѥть, мол(и)твоу вьсилаѥть бл(а)годар҆но кь Б(ог)оу сп(а)сьшомоу и ѡт прѣльсти соуѥтнаго мира |29| и приведшаго и томоу ѥдиномоу работати вь с(ве)тыни и ч(и)стотѣ. Гл(агол)ѥть сь теплими сльзами: „Вл[а]д[ы]ч[и]це |30| Б(огороди)це, оуп҆ваниѥ хр(и)стиꙗномь, тебе прѣдлагаю пороучницоу кь с(ы)ноу твоѥмоу Б(ог)оу в҆сѣхь сп(а)сениꙗ |31| моѥго.“ И вьскорѣ приѥмлѥть анг(е)льскыи ѡбразь носити, пропинаѥть себѣ мирь и себе мироу |32| и нелѣнь биваѥть, тьщимоѥ искати, на нѥже и ѡ нѥмже изиде, проходит поустыню, оубла|33|жаѥть житиꙗ с(ве)тых(ь) моужь, подражаѥть видѣти страждоущих прискрьбнимь поутемь, тѣск҆но |34| и распетоѥ проводеще ж[и]тиѥ и своѥ надежде не погрѣшаѥть, ѡбрѣтаѥть ѡвы

---

[8] Парафраза *Пост* 12:1.

ѡбьщ҅но вь послоу|35|шании наредно живоуще, д(а)в(и)дьскы рекоуще: „Се коль добро и коль красно ѥже жити братии вькоупѣ.“[9] |36| „Ѡвы по двѣма и трьми коуп҅нодоушно.“[10] Пощениѥ же ꙗко к҅то противоу силѣ, ѡ бл(а)гых(ь) не лѣнеще се, |37| ѡвы же ѡтходничьско живоуще кромѣ в҅сакоѥ оутѣхы и кȣрѥниꙗ дыма вь прѣпоустых мѣстьхь |38| вь прѣход[и]щих ѥлѣних. Вь высоких горахь ѡвы же ꙗко на заѥчих прибѣжищих, на ѡстрихь стѣнахь |39| и на камених морьскыих вьгнѣздив҅ших҅ се, ѡвы вь гльбокых[ь] дьбрих и пропастех бѣдно по истинѣ |40| или паче по ѡнѣх надежди, весело тихо и без҅мльвно проводеще житиѥ ничесоже имоуще та|41|т҅ми крадома, ничесом҅же земльномь пекоуще се, ѥже кь оугодию чрѣвоу зѣло малыми по|42|трѣбноѥ носеще. Ѡвы мало хлѣба приимающе, оутѣшениѥ же вода и соль новии пирь, ѡвы же |43| дрѣвеними плоды, ини же корѣниѥмь земльнымь и растоущими лѣторасли былни дивыихь |44| и та скоупо сьбирающе. Понѥже лѣни стар҅ци и неисходни и до ѡтворѥниꙗ келиѥ и ѥще же и безь|45|дроужноѥ поустошьство и несмѣсно и неѡбьщно живоуще, об҅щоующе же сь звѣри лоуж҅ниими, |46| на мысльныѥ же д(оу)шев҅ныѥ звѣри всегда ꙗро ѡко имоуще. На ѡтстоуп҅ныѥ силы гл(агол)ю, подража|47|хоу же и скимени дивыѥ риканиѥмь пищоу просещих. И си бл(а)годар҅ниѥ мол(и)твы вьсилахоу кь Г(оспод)оу. |48| Ѡтврьзающомоу роукоу в҅сакых бл(а)говолѥнии дающомоу скотомь пищоу и п҅тѣн҅цемь врано|49|вомь призывающимь и. Гл(агол)ахоу же пооучающе се сицѣ аще иже чоудесемь Б(ог)ь. Прѣпитѣвы б(о)га|50|т҅но дрѣвлѥ люди рьптивыѥ вь поустыни и хлѣби ѡдьждивыи и искыпѣти п҅тицамь створи до |51| изѡбилиꙗ. Аще „раздѣливы морѥ“[11] и „сьставивыи сл(ь)нце“,[12] „проразивыи камень и рѣкоу вьзразивь“,[13] |52| „аще

[9] *Пс* 132 (133): 1.
[10] Алузија на *Мт* 18:20.
[11] *Пс* 135 (136): 13; видети и *Изл* 14:16–27.
[12] *Пост* 1:16–17.
[13] *Пс* 104 (105): 41.

напитѣвы тисоуще петию хлѣбь и пакы седⸯмию“[14] и ина вⸯса створⸯшоумоу ѥдиномоу, чоуде|53|са велиꙗ и неислѣдованⸯна, славⸯна же и дивⸯна имⸯже нѣс(ть) числа. Сь чоуд[е]семь Б(ог)ь, Б(ог)ь прьвыи и по сихь |54| и вь вѣкы, ть и нас(ь) д(ь)н(ь)сь малыми сими поустынⸯними прѣпитѣѥть и сверѣпоѥ и горⸯкоѥ вь |55| пищоу намь оусладить дивиѥ билиѥ. Тьчию не оуниваимь, тьчию не ѡтложимь подвига |56| трьпѣниѥмь, ѥлико бо вьнѣшⸯнии нашь чл(о)в(ѣ)кь изноурꙗѥтⸯ се толико паче и паче вьноутрь|57|нии ѡбⸯнавлꙗѥтⸯ се д(ь)нь д(ь)не, по ап(о)с(то)лоу: „Не поревноуимь врагомь, кр(ь)ста Х(ри)с(то)ва раширꙗюще чрѣво |58| да не боудемо причестⸯници рьпⸯщоущимь на питателꙗ ихⸯже троупиꙗ падоше вь поустыни.“[15] |59| Сими пооучающе се вⸯса оудобь страд[а]хоу зимами же и знои и дьжди, иже под вьздоухы прѣмѣни |60| врѣменⸯныими страждоуще. Ѡвы под стѣнами, а дроузи бес покрова и нази, мразомь ѡси|61|нѣюще и сл(ь)нцемь ѡчрьнꙗюще. Ѡвы же хоудиѥ роубы власѣни носеще, прикрьвениꙗ рад[и] стоу|62|да ѥс(ть)ствьнаго иже ѡбнажи Ꙗдамь прѣслоушаниꙗ рад[и]. „И тако вⸯси познахомь свою наготоу.“[16] |63| И тѣми ѡстрими прьти довлѣюще се и весели паче бывающе, не же, иже ѡт неправⸯды мекь|64|каꙗ носещих, „пооучающе се присно сп(а)са нашего притⸯчею кринна селⸯнаго.“[17] И мол(и)твы же и ко|65|лѣноклан ꙗниꙗ и стоꙗниꙗ ѡбнощна, оумилѥниꙗ же и тежⸯка и гльбокаꙗ вьздыханиꙗ |66| и радостныѥ сльзы. Измьжаниѥ же и истаꙗниѥ пльти и ѡпамети смрⸯтныѥ ꙗко ѡстно|67|мь стрѣчеми прильпⸯше имоуще кости кь пльти, ꙗко разоумѣти на них реч(е)нⸯноѥ: „Вьдаждь |68| крьвь и прими д(оу)хь.“[18] И вⸯса таинаꙗ дѣла доблих ѡнѣхь по вⸯсе д(ь)ни бескрьве м(оу)ч(е)н(и)кь кⸯто сказати |69| можеть, ꙗже творꙗхоу, прѣмѣнꙗюще вⸯсакь помысль вь Х(ри)с(т)а, приготованⸯ бо имѣꙗхоу нⸯравь сице |70| ꙗко вⸯса оудобь носити из нихⸯже вѣнⸯчаваѥть Х(ристо)сь.

[14] Алузија наследећа места: *Мт* 14:15–21, *Мт* 15:32–38, *Мк* 6:38–44, *Мк* 8:4–9, *Лк* 9:13–17, *Јв* 6:9–13.
[15] Уп. *Јев* 3:8–19.
[16] Уп. *Пост* 3:7.
[17] Видети *Лк* 12:27–28.
[18] Алузија на *Јв* 20:22.

Сихь всѣх видѣвь житиꙗ и злостр(а)стна оустрашаю|71|ща оумь, г[оспо]д[и]нь мои с(ве)ты Сава, „подивив҆ се и оужась се и оумилѥниѥмь ср[ь]дца ꙗко близь Б(ог)а бывь, ꙗко |72| Исаиꙗ ѡкан҆на себе рекь“,[19] ꙗко с҆ ними не пострад[а]вь и многыѥ сльзи излиꙗвь, похвалꙗѥмоу же |73| желаниꙗ, н(е)б(ес)ных(ь) чл(о)в(ѣ)кь, пльтьскых анг(е)ль, приѥмь мол(и)твоу и бл(а)г(о)с(ло)в(е)ниѥ вьзврати се вь свои монасти|74|рь.[20] И вьскорѣ троудолюбиѥмь п҆челѣ под[о]бит҆ се, сьбираюци ѡт всѣх цвѣтьць потрѣбнѣишаа и про|75|тивоу силѣ ѥже видѣ подражаѥт творити. Ѿвѣх истин҆ноѥ послоушаниѥ до кон҆ца своѥ волѥ ѡтврь|76|жениѥ иже ѥс(ть) прьвыи степень вьходещих на инокыих тризноу. Ѿвѣх мол(и)твы бес прѣтрьгновениꙗ |77| и оумь кь Б(ог)оу имоуще, ѡвѣх на земли долѣ лѣганиꙗ, ѡвѣх высоко твореще смѣрѥниѥ без҆ нѥ|78|гоже никто не оузрить Г(оспод)а, ѡвѣх в҆сенощнаꙗ стоꙗниꙗ и колѣнокланꙗниꙗ, пощениꙗ же и сль|79|зы, оумилѥниꙗ же и гльбокаꙗ ѡт ср[ь]дца вьздыханиꙗ и ина в҆са злостр(а)стиꙗ, имиже паче Б(ог)ь оумоли|80|мь бываѥть. К семоу же и д(оу)хов҆ных моужь спрежениѥ, а не ѡ себѣ моудрь биваѥ кь неприꙗзни|81|нымь кьзнемь нищепитѣниꙗ же и по поустыни ѡтходникомь хлѣбы топли носе босама ногама, |82| теплиѥ мол(и)твы хоте ѡт них вьсприѥти. Стран҆ноприѥмьства же и оутѣшениꙗ скрьбещиих д(оу)ши |83| ѡчищениꙗ ѡт вьздрьжаниꙗ, сих всѣх коѥгождо противȣ силѣ исправивь и не добрѣ быти помысливь |84| себе тьчию пол҆зовати, „оубоꙗв҆ се моукы раба скрыв҆шаго таланьть“,[21] ꙗко могоуща имь прикоупити |85| и ѡблѣнив҆ша се или подати роукоу долѣ лежещимь, поменоувь реченоѥ: „Аще ѡт недостоинаго |86| вь достоиноѥ изведеши ꙗко оуста моꙗ боудеши.“ И вьскорѣ сьставлꙗѥть монастырь, храмь |87| прѣс(ве)тыѥ Б(огороди)це рекȣще с(ве)таꙗ с(ве)тых(ь), нарицаѥмыи

[19] Видети *Ис* 6:1, 5.

[20] Реч је о манастиру Ватопеду. Уп. *Живот светога Саве. Написао Доментијан* (погрешна атрибуција, треба Теодосије), трудом Ђ. Даничића, Београд 1860, 24; Теодосије, *Житије светог Саве*, превео Л. Мирковић, превод редиговао Д. Богдановић, Београд 1984, 24.

[21] Уп. *Мт* 25:18, 24–30.

Хилан᾿дарь. Сьбираѥть моужи Б(ог)оу потрѣбныѥ, |88| самь wбразь собою показаѥ пощениꙗ, вьздржаниꙗ, ч(и)стоти и в᾿сакыхь и добрыхь дѣтелии прибѣ|89|жище створи wбьщаго сп(а)сениꙗ своѥмоу wт[ь]чьствоу срьпсцѣи земли и в᾿сѣмь хотещимь сп(а)сти |90| се. Присно же пооучаѥ се како оупразднити се wт вьсѣхь и сь Б(ого)мь бити по рекшоумоу: „Мнѣ же прилѣ|91|плꙗти се Б(о)зѣ бл(а)го ѥс(ть) и полагати на Б(ог)а оуп᾿ваниѥ моѥ“[22] и томоу сьѥдинити се вь мол(и)твѣ моѥи; |92| и пакы: „ч᾿то ми ѥс(ть) на н(е)б(е)си и wт тебе чемоу вьсхотѣхь на земли“;[23] и пакы: „оупраздните се и разоумѣи|93|те ꙗко азь ѥс᾿мь Б(ог)ь.“[24] Си в᾿са разоумѣвь гл(агол)ѥмаꙗ и в᾿са манастир᾿скаꙗ оудостоивь и по чиноу на|94|казавь, прѣдавь Б(ог)оу и игоуменоу, самь вьсходить кь вещ᾿шимь подвигомь вь мѣсто наречемоѥ |95| Кареꙗ и тоу келию творить достоиноу мльчанию. Вь нѥиже и цр(ь)ковь оутврьди вь име с(ве)таго ть|96|зоименитнаго себѣ Сави Великаго. И тоу проводивь ѥлико Г[оспо]д[е]ви изволи се, подвизаѥ се по в᾿са|97|кои добродѣтели, понавлꙗѥ юност᾿ниѥ троуды, „забываѥ задниꙗꙗ“, по ап(о)с(то)лоу, „а вь прѣдниꙗꙗ про|98|стираѥ се.“[25] По в᾿се д᾿ни начело полагаѥ покаꙗниꙗ, паче в᾿сѣхь Х(ри)с(т)а искыи приwбрѣсти, ѥдино имѣ|99|ѥ дѣло добродѣтель, ѥдиного дрьже се сп(а)сениꙗ и доброти помышлꙗѥмыхь, ꙗже Б(ог)ь оуготова лю|100|⟨бѣ⟩щимь и ѥже кь мироу ꙗко по в᾿се д(ь)ни оумираѥ, а ѥже житиѥ кь боудоущимь надеждамь. До|101|л᾿ними гор᾿ниꙗꙗ коупꙋѥ и нестоѥщими и миноующими, стоѥщаа и прѣбивающаꙗ прите|102|жаваѥ, а не вьмѣсто Б(ог)а б(о)жиꙗ чтоуще, ꙗкоже ласк(ос)рьдивыи и чрѣвоуоугаждающе невѣр᾿но|103|моу Клеврѣтоу. И что ми много гл(агол)ати w добродѣтели моужа, wбаче хвалеи бо добродѣтель, Б(ог)а |104| похвалꙗѥть, wт нѥго же чл(о)в(ѣ)комь добромь бити и звати се.

[22] *Пс* 72 (73): 28.
[23] *Пс* 72 (73): 25.
[24] *Пс* 45 (46): 10.
[25] *Фил* 3:13.

Сице проводивь с(ве)ты ѡ(ть)ць нашь вь по|105|щении мнозѣ и мльчании вь келии кареискои, хоте оутаити се тьщиѥ славы чл(о)в(ѣ)чьскиѥ. Нь по |106| прит҆чи сп(а)са нашего: „Не можеть град оукрити се врьхоу горы стоѥ, ни свѣтил҆ника свѣтеща |107| кринию покривають, и прочеѥ.“[26] Сицѣ сь просвѣтив҆ се добродѣтелию ꙗко свѣть сиꙗѥ прослоу|108|тию же прошьдшоу ѡ нѥмь и ꙗко свѣтлыи и многонародныи град в҆сѣми знаѥмь быс(ть), даже и |109| вьсточ҆ными бл(а)гоч(ь)стивыми ц(а)ри. И приходить кь Костан҆динию градоу и оумолимь биваѥть и не |110| хоте ц(а)ремь и вьселѥн҆скымь патриархомь, а рекоу б(о)жиѥ чл(о)в(ѣ)колюбиѥ и изволѥниѥ и ѡ на|111|шемь родѣ смотрѥниѥ и сего, „ꙗко Мосеꙗ дроугаго вь Ѥгупьть, кь срьпс҆цѣ земли кь своѥплѥ|112|⟨ме⟩н҆ныкомь, к҆ намь посилаѥть, не ꙗко Из(раи)лꙗ ѡт плин҆та и плѣвь работи ѥгип҆тскыѥ избавити“,[27] |113| нь ѡт[ь] прѣльсти идольскыѥ и неч(и)стихь и мрьскыих жрьтвь и бѣсовьскыих капищь нас(ь) из҆бавити. |114| И гор҆кааго вл[а]д[ы]кы и лютаго дѣлодав҆ца, мысльнааго фараѡна, и лоукавыих погоньчии слоугь ѥго |115| нем(и)л(о)стивых(ь) нас(ь) свободити. Сицѣ тии сего свѣтило велицѣи цр(ь)квы срьп҆сцѣи прѣдлагаѥть, |116| юже не быв҆шоую прѣжде ѡнь вьздвиже св(е)щен҆нымь прѣѡсв(е)щеньства прѣстоломь сьпричета|117|вь, ѡни не сьградивь троудь на повелѣниѥ, не оукрадь, власти мытомь не вьсхытивь ꙗко |118| м(оу)ч(и)тльскы, ни гони вь чьсти нь чьстию гонѥнь, ниже чл(о)в(ѣ)чю бл(а)годать нь ѡт Б(ог)а и б(о)ж(ь)ствьноую |119| приѥмь. Сицѣ на сѣдалищи не гоубител҆нѣ нь сп(а)с(е)нѣ, не м(оу)ч(и)т(е)лсцѣ нь с(вети)т(е)льсцѣ.

Хвалить Г(оспод)а, |120| ѥгоже с(ве)тыми мол(и)т(в)ами и азь грѣшнии Никод[и]мь спод[о]бих҆ се вь роукотворѥнѣмь ѥго вышереч[е]|121|н҆немь монастыри приѥти ѡбразь иночьства, стыждоу се рещи анг(е)льскыи, понѥже не |122| по ѡбразоу анг(е)льскы нь по пльти пльтьскы живоу. И прѣбых повелѣваѥмь вь послоуша|123|нии игоумена и в҆сеѥ бра(ти)ѥ, ѥлико Г(о)с(поде)ви изволи

[26] *Мт* 5:14–15.
[27] Алузија на *Изл* 3:7–10.

се, дондеже под ѹмолениѥмь, паче повелѣниѥмь, |124| г[оспо]д[и]на кралꙗ и с(ве)тыхь моихь ѡ(ть)ць и прѣдрьжах монастырь, начельствоѹѥ и теготы бра(ти)ѥ и мана|125|стырьскыѥ носе. Прѣбых же и вь келии кареискои с(ве)т(а)го г[оспо]д[и]на ѡ(ть)ца нашего Савы и, пакы с(ве)ты|126|ми ѥго мол(и)твами Б(ог)ѹ изволив'шоѹ, вьзвед[е]нь быхь на прѣѡсв(е)щен'ни ѥго прѣстоль б(о)жиѥ с(ве)ты|127|ѥ великыѥ цр(ь)кве срьп'скыѥ. И вьспоменоѹше ми, паче же и самь знахь, како ѥ[сть] повелѣль |128| с(ве)ты ѡ(ть)ць нашь Сава, прьвыи архиеп(и)с(к)опь срьп'скыѥ землѥ, ѡт Домоѹ Сп(а)сова, ѡт архиеп(и)с(к)опиѥ |129| келию свою иже вь Кареи нагледовати и даꙗти на в'сако год[и]ще братии живоѹщеи ѹ нѥи |130| ѥксод ·м҃· пер'перь и мьськь, и ѡт манастырꙗ хилан'дар'скаго ·з҃· литрь масла. Ꙗко и азь знах, |131| и ѥдинии ар'хиеп(и)с(к)опи даали, а дроѹзи не дали. Того рад[и] повелѣх прѣписати типикь с(ве)таго ѡ(ть)ца |132| нашего Савы, ѥже ѥс(ть) вь кареискои келии, ѥгоже с(ве)тыи своѥю роѹкою писаль, ѥго же и азь |133| видѣхь и повелѣхь хранити тьи типикь вь цр(ь)ков'нои ризници ѹ архиеп(и)с(к)опии и сь дрѹ|134|гыми ѥго с(ве)тыми ѹстави, ꙗко да в'сакь по нас(ь) боѹдоѹщи прочитаѥть и испльнꙗѥть по|135|велѣнаꙗ ѡ келии и кромѣ запрещениꙗ и клетвы боѹдемь ѡ(ть)ца нашего и испльнꙗюще |136| реч[е]н'наꙗ имь. Ѡбрѣтох' же и ѡ(ть)ца нашег(о) с(ве)т(а)го ар'хиеп(и)с(к)опа Савоѹ Третиꙗго ꙗко знающаа |137| и испльнив'шаа в'са р(е)ченаꙗ и подав'ша на в'сако лѣто мьськь и ·м҃· пер'перь и записав'ша |138| сь заклетиѥмь ꙗко и по нѥмь боѹдоѹщии подавати.

И сиа видѣвь и азь Никод[и]мь подахь |139| на в'сако лѣто р(е)ченаꙗ и записахь и по нас(ь) боѹдоѹщиимь и засвѣдѣтельствоѹю, ѥгоже избе|140|реть причестиѥ С(ве)т(а)го Д(оѹ)ха бити ар'хиеп(и)с(к)опа, ник'то же повелѣниꙗ сего разорить или прѣтво|141|рить. Смѣвыи же к'то Б(ог)а не боѥ се и ꙗкы не роде ѡ запрѣщении с(ве)т(а)го и нашемь и дрьзне|142|ть из'гоѹбити, скрити и изнести камо ѡт ар'хиеп(и)с(к)опиѥ из ризнице типикь с(ве)т(а)го ѡ(ть)ца наше|143|го Савы, иже ѡ кареискои келии, и нас(ь) грѣш'нихь иже писахомь сизи листь, или кто не и|144|меть подавати

р(е)ченʼнаꙗ вь типицѣ ѡ(ть)ца нашего Савы и вь сиѥмь листоу нами р(е)ченʼнаꙗ |145| дрьзнеть разорити и не давати, да разорить ѥго Б(ог)ь и прѣч(и)стаꙗ ѥго м(а)ти, и да приметь |146| клетвоу с(ве)тыхь ѡ(ть)ць и с(ве)т(а)го Савы Пȣстынѥжителꙗ и сего с(ве)т(а)го г[оспо]д[и]на и оучителꙗ ѡ(ть)ца наш(е)|147|го Савы, иже и троуди се ѡ келии тои и вь нѥиже троуди се, клетвоу и заоузоу да имать |148| и нашего смѣрѥниꙗ да имать запрѣщениѥ. Того ради подписоуѥмо вь свѣдѣниѥ вʼсѣмь. |149| Никод[и]мь по м(и)л(о)сти б(о)жиѥи прѣѡс(ве)щеныи арʼхиѥп(и)с(к)опь всѣх срьпʼскых земль и поморʼскых.

Ѕ҃Ѡ҃Л҃. НИК[О]Д[И]МЬ ПО М(И)Л(О)СТИ Б(О)ЖИѤИ АРХИѤП(И)С(КО)ПЬ ВСѢХ СРЬПСКЫХ ЗЕМЛЬ И ПОМ[О]РʼСКИХЬ

Каснији записи на документу

На полеђини документа налазе се два познија записа.[28] Први је из XVII столећа, тј. 1683/1684. године: **Сїꙗ хрисовȣлъ ѿ патрїархъ пеѣскых сръбʼскых да даю на постницȣ по ·М· перʼперъ и маска. Подписах аз ь Сѵмеѡнъ тобже игȣменъ хїландарски въ лето ЗРЧВ**. Други је написан у XIX веку, руком монаха Никандра: **Сеи хрисовȣль есть архїепископа сербскаго Никодима и пишеть пространно ради с(ве)таго Савви ѡ приходї его ва С(вѧ)тȣю Горȣ и како соградиль на Каре[оу] посница С. Савви и живѧль тамо поничьски подобнѣ и тои кир-Никодимь тамо живѣѧль време не мало и ѿ тамо взѧтъ на с(вѧ)тителство. И даеть сеи хрисовȣль ради типикарница наша на Кареѧ, и пише що да си дава на годь ѿть патрїаршїѧ сербска тамо.**

Превод повеље

Ако неком сиромаху и убогом дође пријатељ његов, а он нема шта да му изнесе на трпезу, он ће, према причи Спаса нашега, отићи код друга свога и рећи: „Друже, дај ми на зајам.“ Тако и ми, груби животом и речју, по молби старца Теодосија, желећи да саставимо мало слово о келији светога оца нашега Саве која се налази у Светој гори, у месту званом Кареја, а од својих дела, због лењости, ништа немамо осим добре речи, те

[28] Доносимо их према Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 121, бр. 142/144.

да би читаоци и слушаоци корист имали, ми као молитељи долазимо ка светоме оцу нашему и, узимајући од њега, опет му и од себе приносимо. И слушаоцима украшавамо слово житијем оца нашега „јер без сваке расправе мање ће се благословити од већег“, рече божаствени апостол.

Овај преподобни свети отац наш Сава први архиепископ или, боље рећи, апостол и светитељ и учитељ свога отачаства – српске земље, од благог корена добре маслине свети изданак – он је од младости своје, ранивши се љубављу Божијом и пошто се оградио страхом Божијим понајпре од смицалица овоземаљског младалачког разметања, „научивши почетак мудрости – Бога се треба бојати“, прилежно се дао на изучавање светих књига, па је из дана у дан напредовао у разумевању заповести Божијих, размишљајући о томе како су све лепоте овога света ништавне. Људи који се макар мало заваравају, за кратко време пропадају. И уподобивши се протичућим водама, као пепео пролазе величина и богатство и гордост силних. А телесна снага и вољена доброта младости отпашће или као оцвали цвет, или ће као сен побећи и брзо нестати, или ће је болест изменити, или ће од старости занемоћати и остарити, и одрпаће се као крзно или као тканина коју црви разједају, јер сваки је човек гној и Син је човечији – црв. Рођен од жене, кратко живи испуњен јадом и збуњеношћу, и нико није чист од прљавштине, чак ни током једног јединог дана свога живота. Избројана су сва дела његова и сви, макар и невољни, преступи. Размишљајући говораше: „Господе, Господе, не дај мени грешноме да се било чиме красним од света овога насладим, због слабости љубави Твоје.“

Божијом се љубављу вазда распаљујући, желео је (Сава) да стигне до Свете горе зване Атон. А Господ који је близу оних који Га се боје, услишио је њихову молитву а чуо је и њега, па му је брзо припремио пут. Пљунувши на све лепоте овога света, помисливши да неће моћи, напустио је сацарствујућег оца и отишао, пресељавајући неке монахе, као анђео који води педесеторицу, или је чуо као и Аврама некад: „Изађи из земље своје и од рода свога, то јест из многометежног овог живота, и уђи у земљу коју ћу ти показати.“ И убрзо постаје пресељеник и долази у прекрасна пустињачка насеља Свете горе Атона, клања се и целива света места и облива их обилним сузама, и благодарно узашиље молитву Богу који га је спасао од обмана сујетног света и који га је довео да само Њему служи у светости и чистоти. Са топлим сузама говори: „Владичице, Богородице, узданице хришћанима, Тебе предлажем да будеш заступница свима пред Сином Твојим, Богом спасења мога.“ И убрзо прихвата да носи анђеоски образ, и себи простире свет

и себе свету, и не лењи се да трага за испразношћу, против које и о којој (истражујући), пролази пустињу, олакшава живот светих људи, као да подражава тужне страдалнике који у тескоби и растрзани проводе живот, и не греши у својим надањима, и проналази ове који заједнички у послушању уредно живе, говорећи као Давид: „Како је добро и дивно када браћа живе заједно“ (и) „овде су по двојица и тројица заједно.“ Поштење је ако се ко, упркос присили, стара о добрим делима. А једни живе повучено, у пустим местима, где немају ништа осим сваке утехе и кађења на веома пустим местима, на стазама јеленским. Други су се у високим горама као у зечијим скровиштима, на оштрим стенама и на морскоме шкољу угнездили, а други су се у дубоким шикарама и провалијама, уистину јадно или према својој нади, весело, тихо и у безмолвију проводе живот, немајући ништа што се може украсти, не бринући се ни о чему овоземаљском, осим о оном најмањем што је потребно стомаку. Једни примају мало хлеба, утеха су им вода и со – нова гозба ; други се теше плодовима са дрвета, други – корењем из земље и израслим изданцима дивљих биљака, па и то штедљиво прикупљају. За лење старце који не излазе чак ни до врата келије, па још и живе у усамљености недружења, и не мешају се, и осамљују се, разговарају са зверима пољским, а за звери мисли и душе увек имајући оштро око, то јест за силе отпадничке, кажем да су као млади лавови који риком дивље траже храну. И ову захвалност су молитвама узашиљали Господу који, пружајући руку, свакојаком добротом даје стоци храну, и птићима враниним који му се обраћају. И говораху, тумачећи себи да је ово Бог чудеса који је некад давно обилно нахранио људе који су роптали у пустињи и који је наквасио хлебове и који је учинио да се птице угоје од изобиља. Ако „онај који је разделио море“ и „саставио сунце“, „који је пробио камен и створио реку“, „који је хиљаде нахранио са пет хлебова, и опет – са седам“, и који је и све друго сам створио – чудеса велика и неизмерна, славна и дивна, којима броја нема. Ово је Бог чудеса, Бог први и вечни, он нас и данас овим малим пустињама подржава, додајући нам у храну свирепо и горко дивље биље. Стога и не падамо духом и нећемо подвиг одложити због трпљења, јер колико се видљиви човек исцрпљује патњом, толико се опет и опет обнавља изнутра, из дана у дан, према апостолу: „Немојмо подражавати непријатеље крста Христова, да не бисмо, ширећи утробу, били саучесници онима који су роптали на хранитеља, па им трупла попадаше у пустињи.“ Поучавајући се овиме, патили су од зиме, жеге и кише, трпели су промене времена у ваздуху. Једни међу зидинама, а други без крова и наги, модри од

мраза, други – поцрнели од сунца; једни носе бедну одећу од кострети, покривени због студени природне коју је обнажио Адам својим преступом. „И тако спознасмо своју нагост." И задовољавајући се том грубом одећом постају још веселији, али не због неправди које трпе од оних који меку носе (одећу), „увек примајући поуку приче Спаса нашега о пољском крину". И молитве и коленопреклоњења и свеноћна стајања, умиљење и тешки и дубоки уздаси и сузе радости, слабљење и исцрпљивање плоти и сећање на смрт који су се као прекривачи прилепили на плот која има кости, да би се могло разумети оно што је о њима речено: „Дај крв и прими дух." И ко може исприповедати сва тајна дела оних свакодневних бескрвних мученика пуних врлине, који раде стално мислећи о Христу, јер им је нарав тако удешена да радо подносе све чиме их Христ овенчава.

Видевши живот свих ових који зло застрашује ум, господин мој свети Сава „задививши се и уплашивши се и приближивши се умиљењем срца Богу, рекавши себи као и Исаија", јер није с њима пострадао и изливши многе сузе, похваљен жељом небеских људи а плотских анђела и примивши молитву и благослов, врати се у свој манастир. И убрзо се трудољубивошћу пчели уподобио, која са свих цветова сакупља оно најпотребније, и из све снаге се труди да подражава оно што је видео: истинско послушање једних који до краја одбацују своју вољу, што је први степен оних који долазе на гозбу монаха; непрестане молитве других, који ум ка Богу управљају; одмарање једних доле на земљи и узвишену смерност без које нико неће угледати Господа; свеноћна стајања једних и коленопреклоњења, пост и сузе, умиљење и уздахе из дубине душе и сва друга страдања којима се Бог може умолити. К томе још и савез духовних, а не бива мудар онај који потхрањује злонамерне сплетке, већ онај који отшелницима у пустињи босих ногу носи топли хлеб, желећи да добије од њих топле молитве. Давања уточишта и тешења ојађених душа, очишћење од уздржавања – све ово је снажно исправио, помисливши да није добро да само он има користи „побојавши се мука роба који је сакрио талант", јер је њиме могао да купи – а поленио се, или (је могао) да пружи руку обореноме на земљу, сетивши се реченога: „Ако недостојнога учиниш достојним, бићеш као уста моја." И ускоро установљава манастир, храм пресвете Богородице то јест Светиња над светињама, звани Хиландар. Сакупља људе Богу потребне, лично показујући пример постом, уздржавањем, чистотом и свакојаким врлинама, и начини га прибежиштем општега спасења за своје отачаство српску земљу и за све који желе да се спасу. Вазда је себе

поучавао како се удаљити од свих и бити са Богом, по речима: „Мени је добро да будем близу Бога, и да се у Бога уздам“, и да се са Њим сјединим у молитви својој; и опет: „Шта имам на небесима, и шта пожелех од Тебе на земљи?“ И опет: „Ослободите се и разумејте да сам ја Бог.“ Разумевши све ово изречено и удостојивши све манастирско и све како треба уредивши, предао је Богу и игуману, а сам је кренуо ка већим подвизима на место звано Кареја, и ту је начинио келију намењену тиховању. У њој је установио и цркву у име свога имењака светог Саве Великога. И ту се, колико је Господ хтео, подвизавао у свакој врлини обнављајући младалачка дела, „заборављајући последња“, према апостолу „пружајући се према претходним.“ Свакога дана полагао је начело покајања, више од свега желећи да задобије Христа, имајући само једно дело – врлину, придржавајући се једино спасења и размишљања о доброти, као што је и Бог приредио онима који Га воле, и што је свакога дана умирао за свет – што је живот за будуће наде. Доњим купујући горње, непостојаним и пролазним – постојано и постојеће је стицао, а није уместо Бога поштовао божанско, као што (је то чинио) сластољубиви и прождрљиви пријатељ. И шта још треба више да кажем о врлини човека, јер ко хвали врлину – хвали Бога, по њему ће се човек назвати добрим.

И тако је свети отац наш живео у многом посту и тиховању у Келији карејској, желећи да се сакрије од испразне славе људске, но по причи Спаса нашега: „Не може се сакрити град који на врху горе стоји, нити се може светилник који светли чашом покрити, и тако даље.“ Тако обасјан врлином, као светлост сијајући пошто се глас пронео о њему, свима је постао познат као светли и многољудни град, па чак и источним благочастивим царевима. И долази у Константинов град и бива умољен, но не желећи царевима и васељенским патријарсима, да кажем човекољубље и жељу и старање своје о нашем роду „као другог Мојсија у Египат, тако га шаље нама, саплеменицима у српској земљи, не да нас, као Израиљ, избави од прављења цигле и сламе египатске“, него да нас избави од идолопоклоничке преваре и нечистих и мрских жртава и демонских идолопоклоничких храмова; и да нас избави од горког владике и љутог радника, мисаоног фараона и његових следбеника – лукавих немилосрдних слугу. И тако га ови предлажу великој српској цркви да јој буде светило, каквог није било пре него што је он ступио на престо свете преосвећености, а није га стекао наређењем, није га украо, није задобио власт митом, није као мучитељ прогањао нити га је жеђ за

почашћу прогањала, него је човечију благодат од Бога, као божаствену, примио. И тако на престолу није уништитељ него спасење, није мучитељ него светитељ који хвали Господа.

Његовим светим молитвама и ја грешни Никодим бејах удостојен да у манастиру који је он основао примим иночески образ, стидим се да кажем анђеоски, јер не живим као анђели, него плоћу – плотски. И био сам у послушању код игумана и све братије онолико, колико је Господ желео, све док на молбу, или, пре рећи, по наређењу господина краља и светих мојих отаца не преузех манастир, управљајући и носећи терет братије и манастирских послова. Боравио сам и у Карејској келији светога господина оца нашега Саве, и опет, светим молитвама његовим ка Богу, уздигнут бејах на преосвећени његов престо Божије свете велике цркве српске. И рекоше ми, мада сам и сам знао, да је свети отац наш Сава, први архиепископ српске земље, наредио да се из дома Спасова, из Архиепископије, надгледа његова келија у Кареји и да се сваке године даје братији која живи у њој приход 40 перпера и мула, а од манастира хиландарског 60 литара уља. Као што и сам знам, једни су архиепископи давали, а други нису. Стога наредих да се препише типик светога оца нашега Саве који је у Карејској келији, који је свети својом руком писао, а њега сам и ја видео, и наредих да се тај типик чува у црквеној ризници у Архиепископији, заједно са другим његовим црквеним уставима, тако да свако ко буде после нас прочита и извршава наређења која се тичу келије, и да без клетви и забрана извршавамо његова наређења. Установих да је отац наш свети архиепископ Сава Трећи знао и извршавао све речено и да је сваке године давао мулу и 40 перпера, и записао, са заклетвом, да се и убудуће, после њега, даје.

Видевши ово, и ја Никодим, дадох сваке године споменуто, и записах нашим наследницима, и потврђујем, да нико од оних кога изабере Свети дух да буде архиепископ, не разори ово наређење, или да га промени. Уколико се неко, не бојећи се Бога, не марећи о забрани светога и нашој, дрзне да изгуби, сакрије и некуда изнесе из Архиепископије из ризнице типик Светога оца нашега Саве, који је о Карејској келији, и ми грешни који смо писали овај лист, или ко не буде давао оно што је речено у типику оца нашега Саве, и усуди се да разори и не даје оно што смо ми у овом листу рекли, њега да разори Бог и пречиста Његова мати, и да прими клетву светих отаца и светога Саве Пустиножитеља и овог светог господина и учитеља оца нашега Саве, који се трудио о тој келији и у њој, клетва да му буде и да буде везан, и од наше смерности

да му буде казна. Тога ради потписујемо на знање свима. Никодим, по милости Божијој преосвећени архиепископ свих српских земаља и поморских.

6830. Никодим по милости Божијој архиепископ свих српских земаља и поморских.

Дипломатичке особености

При разврставању исправа по дипломатичким категоријама увек ваља поћи од онога што оне саме о себи говоре. Када је овај документ у питању, пада у очи то да се различито назива на различитим местима. Најпре себе одређује као *слово* (редови у оригиналу: 3, 5, 7), потом као *повеленије* (ред. 134–135, 140), да би на крају постао *лист* (ред. 143, 144).[29] Оваква појмовна шароликост, иако у складу са недоследном терминологијом из других познатих аката српских црквених поглавара,[30] ипак је уникатна будући да у једној исправи наилазимо на три различита имена којима она дефинише себе саму. У византијско-словенској култури средњег века прво од тих имена, *слово*, означава и прозни књижевни жанр,[31] с којим одлично кореспондира литерарни карактер обимне аренге овог документа.

Повеља почиње симболичком инвокацијом (+), а за њом следи изузетно дугачка аренга (ред. 1–119), на чијем се почетку налази петиција (ред. 3–5) која нас обавештава да архиепископ издаје ову исправу на молбу јеромонаха Теодула, старешине Карејске испоснице светог Саве Јерусалимског. Аренга опширно приповеда о светом Сави Српском и његовој предодређености за царство небеско, а он сам назива се „апостолом и учитељем свога отачаства и светим изданком добре маслине благога корена“ (ред. 9–10). Износе се многи важни детаљи из живота српског светитеља: долазак на Свету гору (ред. 20–28); замонашење (ред 31); обилазак Атоса и први сусрет са светогорским испосницима и подвижницима (ред. 31–74); оснивање Хиландара (ред. 86–94); утемељење

[29] О *слову* уп. ССА 1 (2002) 77 (Д. Живојиновић) и ССА 3 (2004) 13 (С. Мишић); за *повеленије* видети ССА 2, 52 (Д. Живојиновић); о *листу* видети ЛССВ, 303 (С. Ћирковић – под одредницом *књигоноше*).

[30] Уп. Д. Синдик, *Повеље српских патријараха Саве, Спиридона и Никодима*, Хиландарски зборник 9, Београд 1997, 103–104, 106–107, 110, 115–116; С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XXII Називи повеља*, Глас СКА CLXI (1934) 22 и посебно нап. 133.

[31] Видети ЛССВ, 674 (Т. Суботин-Голубовић).

млчалнице у Кареји, њен значај и подвизи начињени у њој (ред. 94–105); одлазак у Никеју и добијање архиепископског достојанства (ред. 107–119). Већ је споменуто да аренга овог акта показује велику сличност са оном у хрисовуљи краља Милутина из 1317/1318. упућеној истом дестинатару.[32] Резултати истраживања Ђорђа Трифуновића показују да је обе исправе писало исто лице – архиепископ Никодим.[33] Поред тога што је у тексту аренге писац користио бројне мотиве из свог претходног рада, запажа се и то да је учени старешина Српске цркве познавалац књижевног опуса првог српског архиепископа и Теодосијевог житија светог Саве.[34] Подударање са Теодосијевим делом нарочито је приметно у причи о Савином обиласку Свете горе и његовом упознавању са подвизима атонских отшелника (ред. 31–74).[35] Вредна пажње је и Ћоровићева примедба да један одељак из аренге (ред. 75–79) указује на почетке исихастичког покрета у монашкој републици на Атосу.[36] На том месту описују се аскетска пракса и методе молитве које захтевају од особе која их примењује да заузме одређени положај тела и задржава дах док се моли, што заиста подсећа на поступке исихаста.

За аренгом следи експозиција (ред. 119–131) у којој Никодим приповеда о свом замонашењу, монашком животу у послушности, преузимању дужности игумана (и то **под оумолѥниѥмь, паче повелѣниѥмь, господина кралꙗ и светыхь моихь ѡтьць**), боравку у Карејској келији, избору за поглавара Српске цркве (на чему има да захвали молитвама светог Саве); да би, потом, истакао како је свети Сава прописао Архиепископији да се стара о Испосници у Кареји и да се келиотима сваке године даје 40 перпера и мазга, уз 60 литара уља које је обезбеђивао Хиландар.[37] Након констатације да нису сви архиепископи испуњавали

[32] Уп. респективно места у овој повељи (ред. 12, 13, 33–34, 84, 85–86, 86–87, 88–90) и краљевској хрисовуљи (В. Мошин, *Акти братског сабора*, 181, ред. 45–46, 180, ред. 28–29, па опет 181, ред. 46–47, 53–54, 50–51, 54–56, 57–58). Већи број сродних места није ни реално очекивати, ако се узме у обзир чињеница да Никодимов акт има готово двапут обимнију аренгу од златопечатне повеље Стефана Уроша II.

[33] Ђ. Трифуновић, *Ко је састављач аренге повеље краља Милутина*, 244.

[34] Уп. В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 114.

[35] Уп. овај одељак из повеље са *Живот светога Саве*, 22–24; Теодосије, *Житије светог Саве*, 22–24.

[36] В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 115. Дотични пасус цитиран је према В. Korablev, *Actes de Chilandar. Deuxième partie, actes slaves*, n° 20, 442–443, ред. 113–120.

[37] Ова обавеза матичне обитељи наспрам млчалнице у административном средишту Свете горе регулисана је Карејским типиком светог Саве. Уп. Свети Сава, *Сабрана дела*. Прир. и прев. Т. Јовановић, Београд 1998, 6.

ову одредбу, Никодим у диспозитивном делу (ред. 131–136) наређује да се препише Карејски устав и похрани у архиепископској ризници како би убудуће био доступан српским архијерејима. Затим долази нова нарација (ред. 136–138) из које сазнајемо да је Сава III поштовао пропис свог светог имењака и претходника и записао да и његови наследници тако чине. Стога је Никодим и сам поштовао одлуку светог Саве и обзнанио у другој диспозицији (ред. 138–141) да је оставио упутства будућим поглаварима Српске цркве како да поступају према Карејској исихастирији.

У санкцији (ред. 141–148) проклињу се они који би се оглушили о Никодимове претње, изнели типик из архиепископске ризнице или не би поштовали обавезе према Келији светог Саве. Заклетва, иначе, показује велику сличност са оном из хрисовуље краља Милутина,[38] и садржи, баш као код Милутинове исправе, уз класичне елементе духовне санкције: „**да разорить юго Богь и прѣчистаꙗ юго мати, и да приметь клетвоу светыхь ѡтьць и светаго Савы П8стынюжителꙗ и сего светаго господина и оучителꙗ ѡтьца нашего Савы**“, и особену формулацију: „**клетвоу и заоузоу да имать**“, за коју Мирјана Живојиновић наглашава да је веома ретка у старим српским писаним споменицима.[39] Чињеница да је налазимо у хрисовуљи краља Милутина из 1317/1318. за Карејску келију, само појачава извесност да је санкција одатле и преузета.

На крају документа налазе се короборација (**Того ради подписоуюмо вь свѣдѣние вьсѣмь**), први потпис изведен црним мастилом и у оквиру текста (**Никодимь по милости божиюи прѣѡсвещеныи архиепископь всѣх срьпскых земль и поморскых**), датум (**ꙅ ѿ л҃.**) и званични потпис зеленим словима (**НИКОДИМЬ ПО МИЛОСТИ БОЖИЮИ АРХИЮПИСКОПЬ ВСѢХ СРЬПСКЫХ ЗЕМЛЬ И ПОМОРСКИХЬ**). Година 6830. од стварања света упућује на период 1. IX 1321 – 31. VIII 1322. као на време издавање повеље. Помен краља Милутина (**под оумолениюмь, паче повелѣниюмь, *господина кралꙗ* и светыхь моихь ѡтьць и прѣдрьжах монастырь, начельствоуе и теготы братию и манастырьскыю носе**) сугерише да је он био жив у време када је исправа обнародована.[40] Будући да се Стефан Урош II упокојио 29. октобра

[38] Уп. готово идентичне формулације у В. Мошин, *Акти братског сабора*, 183, ред. 148–155.
[39] М. Живојиновић, *Документи о аделфатима*, 394, нап. 50.
[40] Када Никодим говори о другим личностима (архиепископи Сава I и III, Сава Јерусалимски), увек испред њихових имена додаје епитет „свети“ ако они више нису ме-

1321, следи да се Никодимов акт морао појавити између почетка године (1. септембар) и овог датума.

Као што је напред већ речено, јављање два потписа, чињенице да се датум налази у истом реду са другим од њих и да су димензије њихових слова исте, а да недостаје уобичајена формулација **вь лѣто** која би претходила години, сугерише да повеља није сачувана у оригиналу. Спољашње одлике акта, а пре свега лепо уставно писмо и књишки манир уметања пајерака наводе нас да време настанка овог преписа ставимо у другу четвртину XIV столећа.

Поменута акта

Казивање у експозицији (ред. 127–130) о томе да је свети Сава наредио (**повелѣль**) да Архиепископија води бригу о Карејској испосници и тамошњој братији поклања сваке године по мазгу и 40 перпера, могло би да наведе на закључак да је први поглавар Српске цркве издао непознату повељу која се позабавила тим питањем. Но, могуће је и другачије тумачење: да је, како је приметио Ћоровић,[41] накнадним дописивањем убачена у Карејски типик клаузула о обавезама архиепископске столице према млчалници (пошто у доба настанка овог келијског устава није постојала самостална Српска црква, није ни могло бити такве одредбе у првобитном типику). Пошто нам нису познати ни „дописани устав“, ни Савина архиепископска исправа којом се уређују обавезе Српске цркве према млчалници, онда обе могућности ваља третирати равноправно.

Друга нарација (ред. 136–138) обавештава нас како је Сава III испуњавао своје дужности и записао са заклетвом (**записав҆ша сь заклетикмь**) да и његови наследници тако чине. Видевши то, Никодим је решио (ред. 138–139) да и он остави писано сведочанство онима који ће га следити на престолу светог Саве. Будући да је плод његовог „записивања“ управо ова повеља, следи да је морао постојати акт Саве III,

---

ђу живима. Старешина Карејске келије је „старац кир Теодул“, пошто још увек није променио светом. Наравно, Милутинов култ успостављен је неколико година после његове смрти, па то што се не назива светим не значи да повеља није могла да буде издата убрзо пошто је краљ преминуо (између новембра 1321. и краја августа 1322). Ипак, учени архиепископ ниједном речју не показује да краљ, који га је довео на чело Хиландара и, затим, на престо светог Саве, више није у животу; за њега је Милутин само *господин краљ* и зато је морао да буде жив у време издавања овог акта.

[41] В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, 115.

данас изгубљен, који је на сличан начин регулисао односе Архиепископије и Карејске испоснице.

Једна хрисовуља цара Душана, од 2. маја 1355. године, којом се потврђују и дају различита права и повластице Хиландару,[42] налаже поглаварима Српске цркве да сваке године поклањају келији у Кареји 40 перпера, мазгу и два кожуха **како пише хрисовоуль прародителꙗ царства ми светаго кралꙗ**; они патријарси који то не би поштовали губе право да у хиландарским метохијама убирају дажбине за себе.[43] Позивање на „хрисовуљу светог краља" сведочи да је постојала исправа краља Милутина која је уређивала сличну материју као и изгубљени документ Саве III. Није немогуће да је та непозната златопечатна повеља Стефана Уроша II заправо издата да би се потврдио, данас подједнако непознати, акт архиепископа Саве III о давањима Српске цркве Карејској млчалници. Сматрамо да би било сасвим нормално да се, у ситуацији када сâм архиепископ признаје да многи његови претходници нису поштовали оно што је наредио свети Сава, потражи потпора световне власти, у овом случају краља Милутина. Разлике у висини годишњих обавеза које прописују краљевска и архиепископска повеља нису превише велике, ради се само о два кожуха, а узме ли се у обзир формулација из хрисовуље цара Душана: **не потворихь, нь болше потврдихь**,[44] могуће је да стварних неслагања између ових исправа није ни било.

Остаје питање када су та два акта обнародована? Онај архиепископски свакако пре 26. јула 1316, датума смрти Саве III. Хрисовуља краља Милутина из 1317/1318. године за Карејску испосницу приповеда о посети коју су владарском двору у Србији, а за живота архиепископа Саве, учинили хиландарски игуман Никодим и карејски старешина Теодул.[45] Два записа на јеванђељу из Карејске млчалнице потврђују ову

[42] Издања: Т. Флоринск□й, *Афонск□е акты и фотографическ□е снимки съ нихъ в собраніяхъ П. И. Севастьянова*, С. Петербургъ 1880, 73–76; С. Новаковић, *Законски споменици*, 429–432; B. Korablev, *Actes de Chilandar. Deuxième partie, actes slaves*, n° 46, 516–518.

[43] С. Новаковић, *Законски споменици*, 431. На датом месту код Новаковића стоји: **·м҃· перпер, ·и҃· мьськь и ·в҃· кожоуха**. Посматрањем фотографије из Архива САНУ (8876.3.66 а, б) закључили смо да над **и** нема титле (насупрот **м** и **в**), па зато то слово не представља број (осам) него везник.

[44] С. Новаковић, *Законски споменици*, 430.

[45] В. Мошин, *Акти братског сабора*, 182, ред. 94–99.

причу и смештају је у 6824. годину.[46] То значи да су Никодим и Теодул били код краља крајем 1315. или у првој половини 1316. године. Њихов боравак на двору резултирао је бројним поклонима за исихастирију и, нешто касније, поменутом златопечатном повељом којом су од Хиландара купљени аделфати за издржавање келиота, а Стефан Урош II постао нови ктитор испоснице у Кареји.[47] Архиепископ Сава III савесно је испуњавао оно што је прописао његов велики имењак и несумњиво му је, као некадашњем монаху и првом човеку српске обитељи на Гори Атонској, тешко падало то што су се неки од поглавара Српске цркве немарно односили према Карејској келији. Стога је могуће да га је долазак високих хиландарских достојанственика мотивисао да ојача правну регулативу, па је зато издао повељу и утицао на краља да је својом исправом потврди.

Чињеница је да се у хрисовуљи из 1317/1318. уопште не спомиње краљевски акт упућен истом дестинатару, који би требало да потврђује исправу архиепископа Саве III. Из тога се, међутим, не може закључити да потврдни акт краља Милутина није ни постојао, односно да Милутинова повеља коју цитира његов унук потиче из времена после 1318. године. Предмет хрисовуље из 1317/1318. су однос келија – манастир и формулисање краљевог монашког програма;[48] она се уопште не бави обавезама архиепископске столице, па отуда нема потребе да се помињу документи који уређују то питање, укључујући и потврдну повељу Стефана Уроша II.

Праву тешкоћу, међутим, чини то што ни у овој повељи Никодим, када говори о „записивању Саве III“, не каже ништа о потврди краља Милутина, премда би се очекивало да тако нешто уради да је заиста било потврдне исправе. Очигледно је да је постојала повеља краља Уроша II која је утврђивала обавезе Српске цркве према Карејској келији, али се поставља питање где њу сместити? Можда она представља потврду баш Никодимове повеље, у ком случају је лакше схватити зашто архиепископ ћути о краљевском документу који уређује исту материју као и његов? Ако је тако, онда би дотична Милутинова исправа потицала из периода септембар – октобар 1321. и, узимајући у обзир

[46] Уп. Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978, 54, бр. 1.
[47] Подробно о краљевој исправи из 1317/1318. видети у Д. Живојиновић, *Хрисовуља Стефана Уроша II Милутина Карејској келији*, 111–121.
[48] Исто, 117–119.

узак временски оквир, морала да буде готово истовремено обнародована са Никодимовим актом; а тада је већ теже разумети мук у повељи ученог архијереја. Из свега реченог произилази да је тешко дати било какав коначан суд.

Просопографски подаци

О *светом Сави Српском* (27 (страна), *6*, *15* (редови у издању); 31, *120*; 34, *213*, *217*, *223*, *241*; 35, *243*, *247*) и *светом Сави Великом* (32, *162*; 35, *246*) видети ССА 3, 97 (Д. Живојиновић). О *старцу кир Теодулу* (27, *5*) уп. ССА 1, 76 (Д. Живојиновић).

Аврам, 28, *44* – старозаветни патријарх и праотац изабраног народа, рођен у Уру Халдејском, одакле се преселио у Харан, а потом одатле кренуо у обећану земљу пошто је Бог то од њега затражио. Апостол Павле назива га узором вере (*Рм* 4:3–22), а његова спремност да жртвује сина јединца (*Пост* 22:2–13) представља образац савршене покорности Божјој вољи и префигурацију Христовог страдања.

Извори: *Пост* 11:26–25:8.

Литература: *The Concise Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. by E. A. Livingstone, Oxford – New York 2000[2], 3; Р. Ракић, *Библијски речник*, Београд 2002[3], 17–18; *Енциклопедија православља* I, гл. уредник Д. Калезић, Београд 2002, 6–7.

Адам, 30, *105* – први човек, створен шестог дана од настанка света по Божјем лику. Кушањем плода с дрвета добра и зла огрешио се о Божји закон и због тога је прогнан из раја. Хришћанска теологија овом причом објашњава доктрину о човековом односу са Богом. Адамов пад је прворoдни грех којим су сви његови потомци лишени непосредног општења с Богом и осуђени на духовну и телесну смрт. Од прагреха је изузет једино Христос, нови искупитељ људског рода кога апостол Павле назива „последњим Адамом“ (*1 Кор* 15:45) и који је супротстављен првобитном Адаму, својој праслици (*Рм* 5:14).

Извори: *Пост* 1:26–5:5.

Литература: *Oxford Dictionary of the Christian Church*, 6, 524; Р. Ракић, *Библијски речник*, 19; *Енциклопедија православља* I, 13–14, 486–487.

Исаија, 31, *121* – старозаветни пророк и писац најдуже пророчке књиге у Библији. Деловао је у Јудеји у другој половини VIII столећа пре Христа, а умро 701, по свему судећи, мученичком смрћу (*Јев* 11:37). Хришћански писци су нека његова пророчанства (*Ис* 7:14, 9:2–7, 11:1–9,

53:1–12) доживели као прецизну најаву Христовог доласка, рада и страдања, па је називан и старозаветним јеванђелистом. Ипак, савремена библистика изражава одређене сумње у Исаијино ауторство тих одељака.

Извори: *2 Цар* 19:20; *2 Дн* 26:22, 32:20, 32; *Ис*.

Литература: *Oxford Dictionary of the Christian Church*, 295–296; Р. Ракић, *Библијски речник*, 79; *Енциклопедија православља* II, 794–795.

Цар и васељенски патријарх, 33, *185–186* – односи се на никејског владара Теодора I Ласкариса (1204–1222) и патријарха Манојла I Сарантена Харитопула (1217–1222) од којих је свети Сава испословао самосталност Српске цркве 1219. године. Патријарх под именом Герман, кога у вези с овим догађајем спомињу Доментијан и Теодосије, заправо је Герман II (1222–1240), наследник Манојла Сарантена.

Извори: *Живот светога Саве*, 126–129; Теодосије, *Житије светог Саве*, 122–125; Доментијан, *Житије светога Саве*, предговор, превод дела и коментари Љ. Јухас-Георгијевска, издање на српскословенском Т. Јовановић, Београд 2001, 194–198.

Литература: К. Јиречек, *Историја Срба* I, 169–170; Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1970, 404; *ИСН* I, 317 (Д. Богдановић).

Мојсије, 33, *187* – избавитељ одабраног народа из мисирског ропства и први законодавац. У српској средњовековној политичкој мисли Мојсије се узима као образац владара-ратника који молитвама на бојном пољу доноси победе свом отачаству.

Извори: *Изл*, *Лев*, *Бр*, *Пнз*.

Литература: С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића. Дипломатичка студија*, Београд 1997, 218–222; *Oxford Dictionary of the Christian Church*, 389; Р. Ракић, *Библијски речник*, 128.

Никодим, 33, *204*; 34, *234*; 35, *250* – хиландарски игуман (1311–1316) и српски архиепископ (1317–1324), учени монах и човек од поверења краља Милутина који је, у јесен 1313, обавио важну дипломатску мисију на византијском двору везану за измирење српског владара са братом Драгутином.

Извори: *Животи краљева и архиепископа српских. Написао архиепископ Данило и други*, изд. Ђ. Даничић, Загреб 1866, 152–153, 326–327; Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* I, Београд 1902, n° 52, 22–23; *Данилови настављачи. Данилов Ученик, други настављачи Даниловог зборника*, прир. Г. Мак Данијел, Стара српска књижевност у 24 књиге, Књига седма, Београд 1989, 127.

Литература: С. Вуловић, *Белешке о архиепископу Никодиму*, 1–15; Ст. Станојевић, *Српски архиепископи*, 71–78; В. Мошин, М. Пурковић, *Хиландарски игумани средњега века*, Скопље 1940, 27–38; *ИСН* I, 687; М. Живојиновић, *Историја Хиландара* I, 131–133, 143–144, 150–151, 168, 183–184, 201, 231.

Господин краљ, 34, *210* – односи се на краља Милутина (1282–1321) за чије је владе Никодим досегао највиша достојанства у Српској цркви.

Литература: К. Јиречек, *Историја Срба* I, 500; *ЕЈ* 6 (1965) 121; *ИСН* I, 694.

Сава III, 34, *230* – забележен је 1306. као игуман Хиландара, потом је неко време био епископ призренски, да би од 1309. па све до смрти (26. јула 1316) био архиепископ српски. По његовом налогу обновљен је живопис у Жичи.

Извори: *Животи краљева и архиепископа српских*, 324–325; *Данилови настављачи*, 126.

Литература: Ст. Станојевић, *Српски архиепископи*, 69–71; В. Мошин, М. Пурковић, *Хиландарски игумани*, 17; *ИСН* I, 489 (Г. Бабић-Ђорђевић); М. Живојиновић, *Историја Хиландара* I, 125, 143, 184.

Установе, важнији термини

О појмовима *типик* (34, *223*, *225*, *240*; 35, *243*) и *устав* (34, *226*) видети ССА 3, 103–104 (Д. Живојиновић); о *келији* (27, *6*; 32, *161*; 33, *178*; 34, *212*, *218*, *224*, *241*; 35, *248*) видети ССА 1, 77 (Д. Живојиновић); за *игуман* (33, *208*) и *Хиландар* (32, *148*; 33, *205*; 34, *220*) уп. ССА 2, 36, 38 (С. Мишић); за *архиепископ* (27, *16*; 34, *217*, *221*, *230*, *237*; 35, *251*), *Архиепископија* (34, *218*, *226*, *240*) и *манастир* (31, *125*, *146*; 33, *205*; 34, *210*, *220*) видети ЛССВ, 17–21 (М. Јанковић), 381–384 (С. Поповић).

Константинов град, 33, *185* – заправо Никеја. И хагиографи првог српског архиепископа, Доментијан и Теодосије, говорећи о Савиној посети цару Теодору I Ласкарису и васељенском патријарху 1219. године, заборављају да је у то време (1204–1261) Цариград седиште Латинског царства, док наследници Византијске империје столују у Никеји.

Извори: *Живот светога Саве*, 126; Теодосије, *Житије светог Саве*, 122; Доментијан, *Житије светога Саве*, 194.

Литература: Г. Острогорски, *Историја Византије*, 392–422; J. Longnon, *L'empire latin de Constantinople et la principauté de Morée*, Paris 1949.

Израиљ, 33, *189* – изабрани (јеврејски) народ, потомци старозаветног патријарха Јакова (Израиља) и његових 12 синова. У новозаветном тумачењу, међутим, овај појам се продубљује пошто Христос налаже својим ученицима да буду „мало стадо“ које ће преузети царство (*Лк* 12:32) и да њих дванаесторица суде над 12 племена Израиљевих (*Мт* 19:28; *Лк* 22:30). Када се „мало стадо“ увећа довођењем „других оваца које нису из овог (тј. израиљског) тора“ (*Јн* 10:16), прошириће се назив Нови Израиљ на читаву Цркву, јер она представља „12 племена расејаних по свету“ (*Јак* 1:1) и „Израиљ Божји“ (*Гал* 6:16).

Литература: *Oxford Dictionary of the Christian Church*, 296–297; Р. Ракић, *Библијски речник*, 74; *Енциклопедија православља* II, 747–748, 1340.

Дом Спасов, 34, *218* – првобитно седиште Архиепископије налазило се у цркви Светог Спаса у Жичи, па отуда и ово име престоног места Српске цркве. Када крајем XIII столећа ново седиште постаје црква Светих Апостола у жичком метоху Пећи, назив Дом Спасов протеже се и на њега.

Литература: ЛССВ, 20–21 (М. Јанковић).

Стари српски архив, књ. 4, стр. 51–67

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41) "1334"
УДК 271.222(497.11)-735:347.23"13"(093.2)

Жарко Вујошевић

ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА ДУШАНА О ЦРКВИ СВЕТОГ НИКОЛЕ У ДОБРУШТИ

(мај 1334)

Краљ Стефан Душан обнавља цркву Св. Николе у Добрушти код Призрена, утврђује њено властелинство и потчињава га манастриру Хиландару. Оригинални акт сачињен је у мају 1334, а сачувана је највероватније његова нешто млађа хиландарска прерада.

Le roi Stefan Dušan restaure l'église Saint-Nicolas à Dobrušta, près de Prizren, établit ses possessions et la rattache au monastère de Chilandar. L'acte original a été rédigé en mai 1334, et c'est très vraisemblablement une copie remaniée réalisée à Chilandar qui nous est parvenue.

Повеља краља Душана о обнови цркве Св. Николе у Добрушти и заснивању њеног властелинства написана је на пергаменту димензија 364 x 620 мм (по Д. Синдику), црним мастилом и лепим уставним писмом у 48 редова (рачунајући и потпис).[1] Крст на почетку, иницијал, киноварна слова и потпис изведени су црвеним мастилом. Последња два реда текста улазе у потпис, први тако што прелази једно надредно слово, а други тако што прелази титле и додирује врхове слова.[2] *Формула датације недостаје*, тако да у литератури налазимо различита мишљења о времену издавања ове повеље. *Печат није сачуван*;[3] остала су четири ромбична прореза, вероватно предвиђена за sigillum pendens. Према досадашњим истраживањима, реч је о оригиналном акту, који је

[1] Податке о изгледу повеље дају Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 65–66. (димензије документа: „65,5 x 36 cm") и Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 35–36. Они, међутим, наводе да је текст исписан у 47 редова, заједно са потписом.
[2] Д. Синдик, *нав. дело*, 35, каже да „титле потписа улазе у последњи ред текста". На снимку се ипак види да је потпис изведен пре него што је текст акта исписан до краја.
[3] Овај податак наводи још Миклошић у свом издању („Sigillum avulsum").

издат почетком владавине краља Душана. Могуће је ипак да примерак којим располажемо представља нешто млађу хиландарску прераду.

Повеља је веома добро очувана. Налази се у архиву манастира Хиландара под бр. 24, топографска сигнатура А 1/7.

Ранија издања

Повељу су у целини објавили Д. Аврамовић, *Описанiё древностiй србски у Светой (Атонской) Гори*, Београд 1847, 38–40, F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viennae 1858, 109–111, бр. XCII (дат. 1321–1336) и B. Korablev у *Actes de l'Athos, Actes de Chilandar* II, Петроградъ 1915, 437–439, бр. 19 (дат. као Миклошић), а у изводима Т. Флоринский, *Памятники законодательной деятельности Душана царя Сербовъ и Грековъ*, Киевъ 1888, 48–49 (диспозиција; дат. 1331–1346, „највероватније 1344") и С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912, 717–718 (интитулација, део експозиције и диспозиција; дат. око 1332). Читања Миклошића, Корабљова и Новаковића се међусобно готово не разликују и углавном су поуздана.

У дипломатичким прегледима повељу су коментарисали L. Thallóczy – C. Jireček – E. Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia* I, Vindobonae 1913, 231, бр. 777 (дат. мај 1334), Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 65–66 (дат. 1332–1334) и Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 35–36 (дат. око 1332).

Фотографије документа: Архив САНУ (бр. 8876.Д.41), Народна библиотека Србије (Ф 2757) и Архив Србије (филм). У нашем издању служили смо се снимком из Архива Србије.

Текст повеље[*]

+ К тебѣ иѥрархо и чюдотворче Х(ри)с(то)вь Николаѥ припадаю и м(о)лю се, пом(и)лоуваниѥмь твоимь |2| теплиимь и скоримь застоуплениѥмь твоимь[4] Б(ог)а моѥго пом(и)лоував҆ша ме, извести |3| ме хоте из глоубини прѣисподнѣго. Позавидевь ми оубо лоукави

[*] Редакција издања и превода: Татјана Суботин-Голубовић и Ирена Шпадијер.
[4] Миклошић и Корабљов испуштају ову реч.

врагь, ꙗко и ражде|4|жен҅на оустроити оутробоу родителꙗ крал(ѥвьст)в(а) ми и вьврѣщи ме хоте вь ровь погыбѣл҅ни, |5| ꙗко не бити ми наслꙗдника столоу ѡт[ь]ч[ь]ства моѥго, не волѥю ни хотѣниѥмь ѥго, нь |6| завистию и пронорлываго миродрьж҅ца. Вьсхотѣ оубо болезни ѥго понести, недоугы |7| же вьсприѥти, да[5] под[о]бьнь бывь по всемоу развѣ грѣха сего истлꙗвша сьтворити. Не т҅|8|чию же сего ѥдиного свобождениꙗ ради, нь паче всего сег[о] ѥс(ть)ства под[о]бно ѥс(ть) рещи н(ы)нꙗшнаꙗ |9| словеса, сь испитаниѥмь добро ѥс(ть) слишати, пол҅зоу оубо приносити д(оу)ши. Р(е)че оубо: „И|10|щоущи словеса бл(а)га жизнь вѣчноую ѡбрещоуть;“[6] „ц(а)р(ь)скоу оубо таиноу добро ѥс(ть) таити, |11| а б(о)жьствьноѥ же слово сь любовию вѣри истинниѥ изьꙗснити.“[7] Прор(о)коу оубо гл(аголю)щоу б(о)гоѡт(ь)цȣ: |12| „Сладшаꙗ словеса твоꙗ паче меда оустомь моимь.“[8] Зде же не добро ѥс(ть) срамлꙗти се тлꙗющихь ни тала|13|н҅та скриѥма, ѥгоже и вьсприѥхомь ѡт роуки бл(а)гаго питателꙗ жизни и не прѣбоудимь ал҅чоуще, |14| нь паче наситим се пива д(оу)х(о)вна ѡт источника непрѣсихаѥма, иѥрарха Х(ри)с(то)ва и чоуд[о]творца Николи, |15| пр(и)сниѥ ѥго и теплиѥ помощи, пом(и)лоувавь ме и застоупив҅ ме ѡт видимихь и невидимихь |16| врагь и противнихь врагь и соупостати. Бл(а)ги же и незлобиви чл(о)в(ѣ)колюбиви Б(о)гь призрѣви |17| на ме милосрьднимь си ѡкомь, извести ме и хоте ѡ(!) рова оустрьмша се. На Те же и ꙗзь |18| непостидноѥ оуп҅ваниѥ надѣѥ се и Твоѥ име всегда призиваю Вл[а]д[ы]ко мои, Ти же ми даро|19|ва столь ѡт[ь]чьс҅тва ми и не мнещоу се мнѣ, нь ꙗко вь снѣ видѣниѥ видѣти.

Тꙗмже |20| и ꙗзь, вь Х(ри)с(т)а Б(о)га вѣрни крал(ь) и сь Б(о)гомь самодрьжьць всѣхь србскихь и помор҅ских(ь) земьль, |21| Стефань,

[5] Миклошић и Корабљов читају па.

[6] Реченица личи на библијски цитат, али такво или слично место у Светом писму нисмо пронашли. Уп. С. Станојевић – Д. Глумац, *Свето писмо у нашим старим споменицима*, Београд 1932, 510, где је цитат регистрован под бр. 1695, такође без навода извора. Могуће је да се ради о цитату из неког богослужбеног текста.

[7] Парафраза *Тов* 12:7 (исто *Тов* 12:11). *Књига о Товиту* спада у тзв. другоканонске књиге Старог завета. Налази се у црквенословенској Библији, али још није преведена на модерни српски језик.

[8] Парафраза *Пс* 119:103.

вьноукь прѣвисокаго и с(ве)т(а)го и страшнаго кралꙗ Стефана (О)ѵрѡша, прѣоунооуноу|22|кь(!) г(оспо)д(и)на ни и прѣ[по]д[о]бнаго ѡ(ть)ца Симеѡна Стѣфана Немане новаарго мироточ҆ца, вл[а]д[ы]кы бывь|23|шаего самодрьжав҆на срьб҆скыхь и помор҆скыхь земль.

И крал(евь)с(тво) ми, бл(а)госрьдиемь оумоли|24|ви выше смисла щедроть си ѡ сп(а)сени зданиꙗ вседѣтелние Єго десници, придохь вь мѣ|25|сто рекомо Добрȣща, изобрѣтохь цр(ь)кьвь с(ве)т(а)го и великославнаго чоуд[о]твор҆ца Х(ри)с(то)ва Николи за|26|поустѣвшоую и разорен҆ноу до кон҆ца и м[и]л[о]ср[ь]д[ов]авши се и сьзидахь и ѡбновихь храмь тьи с(ве)т(а)го |27| и чоуд(о)творца Николи, да ес(ть) вь помѣнь крал(евь)с(т)в(а) ми. Паче же кь тои ц(ь)ркви да крал(евь)с(т)в(о) ми и приложи: |28| село Доброущоу сь забѣломь и с планиномь и сь млини и сѣнокоси, с мегѣми и сь всѣми |29| правинами села того; село Жоури с мегꙗми и сь всѣми правинами села того; село Врьбни|30|ца с мегѣми и сь всѣми правинами села того; село Калогени сь цр(ь)квомь и с Моулики[9] |31| и с мегѣми и сь всѣми правинанами(!) села того; село Воевике с мегꙗми и с планином҆ |32| и сь всѣми правинами села того.

Тако да и записа крал(евьст)в(о) ми да дрьжи и ѡблад(а) С(ве)ты Никола |33| доброущьски, ꙗкоже и иние с(ве)тые и б(о)жьствьние црькви, такожде и С(ве)ты Никола доброщ҆|34|ски да дрьжить тази села и да ѡблад[а] сь всѣми правинами. И како ес(ть) законь люд[е]мь метохи|35|искимь оу работахь цр(ь)ковних(ь) и оу работахь крал(евьст)в(а) ми и такожде и тѣмзи селамь и вь |36| тоужде свободоу. И да не има нитко ѡбласти над ни, тькмо калоугерь коега постави игоу|37|мьнь С(ве)тые гори и аѳоньские Б(огороди)це хиландарские, понеже ес(ть) подпис(а)но оу ѡбласть ее. |38| И м(о)лю ви ѡ Г(оспод)ы ѡ(ть)ци и братꙗ, кога Б(о)гь изволи и по сьмр(ь)ты крал(евьст)в(а) ми тако г(оспод)ьствоу|39|юща, или с(ы)нь крал(евь)с(т)в(а) ми, али кто ѡ(!) соуродникь крал(евь)с(т)в(а) ми, сиемоу записанномоу мно|40|ю Стефаномь крал(е)мь четврьтимь непотворен҆ноу быти, нь паче потврьжден҆ноу. Кто ли |41| дрьзнеть разорити сие записание да ес(ть) проклеть ѡт Г(оспод)а Б(ог)а

[9] Миклошић и Корабљов читају Смоулики.

вседрьжителꙗ и ѡт прѣ|42|ч(и)стиѥ Б(огороди)це и Ѡд(и)гитриѥ и ѡд ·т҃и҃і· ѡт[ь]ць никꙗискихь и ѡт всѣхь с(ве)тихь ѡт вѣка Б(ог)оу оугождьшихь |43| и ѡ(!) всѣхь правовѣрнихь архиѥп(и)ск(оу)пь и пискоупь ⟨и⟩ игоумьнь срьбьскихь и |44| ѡт мене грѣшнаго да нѣ бл(а)гословлень, нь да ѥс(ть) проклеть и оу си вѣкь и оу придоущи. Аминь.

|45| **И приложи крал(ѥвь)с(т)в(о) ми виноград Любовь на Ѡгледницѣ на мегы любижьн҆скои и трьгь оу Призрѣнѣ** |46| **прѣдь праздникомь С(ве)таго Николи да ѥс(ть) свѣѥꙗ црькви тои и ѡт ц(а)рине оу С(ве)т(а)го Сп(а)са на всако год(и)ще ·р҃н҃·**[10] **пер(ь)пер(ь)** |47| **да се даѥ доход[ь]кь цр(ь)кви тои.**

+ **СТ(Є)Ф(А)НЬ ВЬ Х(РИ)С(Т)А Б(ОГ)А ВѢР(Ь)НИ**[11] **КРАЛ(Ь) И СЬ Б(О)ГѠМЬ САМОДРЬЖЬЦЬ ВСѢХ(Ь) СР(Ь)БЬСК(И)Х(Ь) И ПОМОРСКИХ(Ь) ЗЕМЬЛЬ**

Каснији записи на документу

Белешке на полеђини наводи Д. Синдик,[12] по чијем читању преносимо запис монаха Никандра из XIX века:

Хрисовꙋлъ ѡт села Добрища(!) и Врб҆ница ѵ Сербїа с церковїю С(ве)таго Николаꙗ ѡ(т) с(ве)тагѡ кралꙗ Стефана Дечанскаго сина Милꙋтинова (прецртано и руком XX века дописано „Душана“) **и приложена ѡ(т) негѡ въ монастирь нашь Хиландарь со всѣми правинами сель тѣхь планинами и прочаꙗ всꙗ по синорамь.**

Превод повеље

Теби, јерарше и чудотворче Христов Николаје, смерно приступам и молим се, (јер) ме је ради твог топлог милосрђа и брзог заступништва помиловао Бог мој, хотећи да ме избави из подземне дубине. Пошто ми је, дакле, позавидео опаки враг, учинио је да се раздражи срце родитеља краљевства ми, те је овај хтео да ме баци у смртоносну јаму, да не будем наследник престола у мом отачаству и то не својом вољом и намером, већ због зависти злог ђавола. (А била је воља Божија), Који је

---

[10] Корабљов чита ·р҃и҃·.

[11] Миклошић, Корабљов и Синдик читају **благовѣрни**.

[12] *Нав. дело*, 35.

узео његове немоћи и на Себе примио (његове) слабости, да овога учини грешним, иако по свему, осим по грешној природи, подобним Себи. Не само због искупљења овог једног (тј. родитеља краљевства ми), већ и све природе, приличи да се кажу ове речи које је са пажњом добро слушати ради користи за душу. Јер Он(?) је рекао: „Они који траже речи Божије наћи ће вечни живот;“[13] „Јер царску тајну је добро тајити, а Божанску реч љубављу истините вере објавити.“[14] А пророк богоотац каже: „Слађе су речи Твоје од меда мојим устима.“[15] У овом животу није добро срамити се онога што је пропадљиво, нити сакрити талант који смо примили из руке благог хранитеља живота,[16] да не останемо жедни, већ да се наситимо духовног пића из непресушног извора – јерарха Христовог и чудотворца Николе и његове присне и топле помоћи, који ме је помиловао и заштитио од видљивих и невидљивих непријатеља и противника. Благи и незлобиви, човекољубиви Бог погледао је на мене Својим милосрдним оком и пожурио да ме изведе из јаме. У Тебе се и ја слободно уздам и надам и Твоје име свагда призивам, Владико мој, јер си ми Ти даровао престо мог отачаства, о чему сâм нисам могао ни да мислим, већ само ако ми се прикаже у сну.

И тако сам ја у Христу Богу верни краљ и с Богом самодржац свих српских и поморских земаља, Стефан, унук превисоког и светог и страшног краља Стефана Уроша, праунук нашег господара и преподобног оца Симеона Стефана Немање новог мироточца, бившег самодржавног владара српских и поморских земаља.

И пошто је краљевство ми усрдно измолило за себе и већу благодат него што се може замислити од спасоносних дела Његове свемогуће деснице, дођох у место звано Добруштa и нађох цркву светог и великославног чудотворца Христовог Николе запустелу и сасвим уништену и, смиловавши се, сазидах и обнових тај храм светог чудотворца Николе да буде за помен краљевства ми. И још даде и приложи краљевство ми тој цркви: село Добрушту са забелом и са планином и са млиновима и сенокосима, са међама и са свим правима тог села; село Жури са међама и са свим правима тог села; село Врбницу са међама

---

[13] Непознат цитат. Видети нап. 6. Могуће је да аутор текста ову изреку приписује Христу или неком од апостола. Помен „живота вечног“ искључује могућност да се ради о псаламском или уопште старозаветном цитату.

[14] Парафраза *Тов* 12,7 (исто *Тов* 12,11). Видети нап. 7.

[15] Парафраза *Пс* 119,103. Речи „пророк богоотац“ односе се на Давида, који се при цитирању не наводи увек по имену (С. Станојевић – Д. Глумац, *нав. дело*, XVI–XVII).

[16] Уп. причу о талантима *Мт* 25,14–30.

и са свим правима тог села; село Калођени са црквом и са Мулићима и са међама и са свим правима тог села; село Војевићи са међама и са планином и са свим правима тог села.

Тако је дало и записало краљевство ми да држи и управља Свети Никола Добрушки; као и друге свете и божанске цркве, тако и Свети Никола Добрушки да држи та села и да управља са свим правима. И по закону за људе метохијске о црквеним работама и о работама краљевства ми да буде и за та села и са тим слободама. И да нико нема власт над њима, осим калуђера кога постави игуман Богородице хиландарске на Светој гори атонској, пошто је (све ово) стављено под њену власт. И молим вас у Господу оци и браћо, кога Бог по смрти краљевства ми постави за господара, да ли сина краљевства ми, или неког од рођака краљевства ми, да ово што сам записао ја, Стефан краљ четврти, не поништи, већ да потврди. А ко се усуди да укине ово што је записано, да је проклет од Господа Бога сведржитеља и од пречисте Богородице Одигитрије и од 318 отаца никејских и од свих светих богоугодника и од свих правоверних архиепископа и епископа и игумана српских и од мене грешног да није благословен, већ да је проклет у овом веку и у будућем. Амин.

И приложи краљевство ми виноград Љубов на Огледници на међи љубижанској и трг у Призрену пред празником светог Николе да буде свећа тој цркви и од царине у Светом Спасу сваке године да се даје доходак од 150 перпера тој цркви.

СТЕФАН У ХРИСТУ БОГУ ВЕРНИ КРАЉ И С БОГОМ САМОДРЖАЦ СВИХ СРПСКИХ И ПОМОРСКИХ ЗЕМАЉА

Превод Никандрове белешке на полеђини:

Хрисовуљ за села Добришту(!) и Врбницу у Србији са црквом Светог Николе од светог краља Стефана Дечанског, сина Милутиновог (касније исправљено: Душана), која је он приложио нашем манастиру Хиландару са свим правима тих села, са планинама и свим осталим по границама.

Дипломатичка анализа

Инвокација. – На почетку текста стоји симболичка инвокација (крст), уобичајена у пракси српске канцеларије.

Аренга. – Захвата нешто мање од половине акта. Први део аренге уз извесне разлике понавља образац из двеју повеља Стефана Дечанског

манастиру Св. Николе на острву Врањини.[17] Ту се истиче помоћ коју је патрон цркве пружио ауктору, када је овај, прогоњен од оца, био у смртној опасности. Формулар се могао преузети како због чињенице да су у питању храмови посвећени истом светитељу, тако и због сличних политичких околности које су пратиле успон обојице владара на престо. Аутобиографски подаци о страдању од оца и избављењу Божијом и/или светитељском помоћи налазе се у још неколико аренги Стефана Дечанског и Душана;[18] они се директно или индиректно везују за старозаветну причу о праведном Јосифу, као невином страдалнику који Божијом милошћу бива избављен од непријатељâ.[19] Обојица владара су, с обзиром на сличне тешкоће у вези са наслеђем престола (сукоб Стефана са Милутином; сукоб Душана са Стефаном), имала разлога да се при опису политички осетљивих момената из сопствене прошлости послуже већ изграђеним моделом поређења са поменутим библијским узором. Иако се ни у повељама за Св. Николу Врањинског ни у нашој повељи Јосиф изреком не помиње, упоредна анализа са другим документима у којима се среће тај мотив потврђује да се и овде ради о алузији на његову судбину. На овом месту Душанова аренга у односу на предложак показује извесне стилске посебности, док се садржај приче разликује само у томе што

[17] Реч је о недатираним повељама о поклону села Брчели (изд. F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 112–113, бр. XCIII и 113–114, бр. XCIV) са истом аренгом. У погледу датума у литератури се преноси мишљење С. Новаковића, који наводи да је прва повеља издата „око 1326“ (*Законски споменици*, 581–582), док за другу не наводи датум. Аутентичност ових аката није оспоравана (уп. Б. Шекуларац, *Врањинске повеље*, Титоград 1984, 59–67).

[18] Повеље Стефана Дечанског Призренској епископији из 1326 (изд. *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија* III, Скопје 1980, 253–276) и манастиру Дечани из 1330–1331 (изд. F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 88–101, бр. LXXXIII); повеља краља Душана Хиландару о цркви Св. Николе у Врању из 1343–1345, у којој се после интитулације парафразира молитва св. Николи из наше повеље (изд. А. Соловјев, *Повеља краља Душана о манастиру Св.Николе у Врањи*, Прилози КЈИФ VII, св. 1–2 (1927) 107–115; најновије издање ове повеље и посебну расправу о питању њене аутентичности аутора С. Марјановић-Душанић видети у овој свесци, стр. 69–86, односно 245–257); „Реч уз Законик“ цара Душана из 1349 (изд. Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана*, Београд 1960, 83–86; превод 142–144). Могуће је да се прича о Јосифу јавља и у једном од изгубљених делова Арханђелске повеље цара Душана из 1347/48 (видети наш рад *Стари завет у аренгама повеља Стефана Душана*, ССА 2, 241).

[19] О Јосифу као узору немањићких владара С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 210–216. Уп. и наш наведени рад у *ССА* 2, 240–241. Историја о Јосифу описана је у *Пост*, гл. 37–50.

Дечански као главне кривце за своје страдање наводи „зле и покварене људе“, а Душан „злог ђавола“. Притом се у оба случаја наглашава да је починилац злочина (отац) био заведен.

Следи оригинални део аренге у коме аутор као да покушава да оправда поступак Стефана Дечанског према свом сину, истичући општу мисао о грешној људској природи. Богословско излагање наставља се кроз проповед да преданост речи Божијој доноси искупљење, при чему не треба одбацити дарове добијене на овом свету од „благог хранитеља живота“. Корист за душу спасоносне речи Божије наглашава се цитатима, који се, колико нам је познато, не срећу у другим српским повељама. Фраза „**Ищоүщи словеса бл(а)га жизнь вѣчноүю ѡбрещоүть**“ вероватно не потиче ни из Библије (видети нап. 6), док реченица „**Ц(а)рскоү оүбо таиноү добро ѥс(ть) таити, а б(о)жьствьноѥ же слово сь любовию вѣри истинниѥ изьꙗснити**“ представља јединствен пример цитирања из једне другоканонске књиге у српској дипломатици.[20] Коначно, псаламски стих *Пс* 119:103 такође налазимо само у овој повељи.

Аренга се завршава новим захвалним молитвама св. Николи и Богу, који је Душану даровао „престо његовог отачаства“.

Оригинални део аренге на неким местима није сасвим јасан, искази понекад делују неповезано и тешко је пратити основну мисао. У њему нема уобичајених тема које припадају владарском програму, као што су угледање на свете претке или истицање потребе да се владар брине о црквама.[21] У првом плану су дакле богословски, а не политички елементи. Ове чињенице, као и употреба цитата којих нема у другим повељама, нарочито стиха из *Књиге о Товиту*, упућују на закључак

[20] Видети нап. 7. Уп. преглед старозаветних цитата у С. Станојевић – Д. Глумац, *нав. дело*, 674–680. Аутори нису регистровали стих из *Књиге о Товиту* у нашој повељи. Ова изрека била је свакако позната и често употребљавана у манастирским срединама, дакле и у Хиландару. Тако је налазимо у Четворојеванђељу краља Милутина из 1316 (Chil. 1, л. 227), које је настало у том манастиру (Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978, бр. 25).

[21] H. Fichtenau, *Arenga. Spätantike und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln*, Graz – Köln 1957, пос. стр. 49–52; 77. Уп. С. Марјановић-Душанић, *нав. дело*, пос. стр. 99, 187–188. Додуше, мотив угледања на свете претке (*imitatio maiorum*) може да се препозна у алузији на судбину библијског Јосифа, као једног од узора немањићких владара почев од Стефана Немање. У нашој аренги, међутим, нема директног помена предака, који уз одговарајуће политичко-теолошке формуле представља уобичајени садржај мотива *imitatio maiorum*.

да је овај текст настао у манастирској средини, при чему је образац из поменутих повеља Стефана Дечанског искоришћен само за састављање почетних редова.[22]

Интитулација. – За формулу интитулације се може рећи да је потпуно у складу са праксом Душанове краљевске канцеларије. Овде срећемо и помен светих предака, и то оних које Душан у својим повељама управо најчешће наводи као своје узоре: Милутина и Симеона Немање.[23]

Експозиција. – После кратког увода, где се још једном наглашава милост коју је ауктор добио од Бога, излажу се околности које су претходиле правном чину. Краљ је дошао „у место звано Добрушта“, и обновио цркву Св. Николе коју је затекао пусту и разрушену. Црква је, дакле, постојала и раније, мада је ово њен први помен у сачуваним домаћим изворима.[24]

Диспозиција. – Обновљеној цркви Св. Николе додељује се 6 села у њеној ближој и даљој околини „са међама и са свим правима“; уз село Добрушту помињу се још забел, планина, воденице и сенокоси, а уз село Војевиће планина. Сва села су ослобођена работа „по закону за метохијске људе“. Следи одредба да њима може да управља само калуђер кога постави игуман Хиландара, „**понеже ѥс(ть) подпис(а)но оу ѡбласть ѥѥ** (тј. Богородице Хиландарске)“. Диспозиција има и други део, који се, неуобичајено, налази иза санкције и то после речи „Амин“ којом се она завршава. Посебну пажњу привлачи чињеница да су допунске диспозитивне одредбе у документ унете тако да њихов текст на неким местима прелази титле и врхове слова већ изведеног потписа. Ови редови исписани су изгледа истом руком као и остатак повеље. Цркви се још додељује један виноград, приход са трга у Призрену „пред празником св. Николе“ и 150 перпера годишње од царине на Св. Спасу.

Два питања у вези са диспозицијом заслужују посебан осврт. Прво, готово узгредни податак да је црква „стављена под власт Хиландара“; друго, допунска одредба о винограду и новчаним приходима,

---

[22] Напомињемо да је аренга у повељама Св. Николи Врањинском кратка и да се завршава причом оaукторовом страдању и избављењу.
[23] С. Марјановић-Душанић, *нав. дело*, 160–166.
[24] Сâмо место Добрушта први пут се помиње у повељи Стефана Дечанског за Призренску епископију. О томе М. Николић, *Властелинство манастира Св. Николе у Добрушти*, ИЧ XXIV (1977) 76.

која је по свему судећи накнадно додата.[25] Пошто је реч о повељи којом се заснива властелинство цркве обновљене из темеља („**изобрѣтохь цр(ь)кьвь ... запоустѣвшоую и разорен҅ноу до кон҅ца ... и сьзидахь и ѡбновихь храмь тьи**“), необично је што ауктор тако важну одредбу, као што је стављање дотичне цркве под власт Хиландара, помиње као већ познату чињеницу и то тек пошто је истакао да „закон за метохијске људе“ (под претпоставком да се црквено властелинство сматра хиландарским метохом) важи и за њена села. Притом се не наводе претходни акти којима је такав правни однос могао бити раније регулисан, нити се даје неки податак о томе какав је био статус цркве пре него што је запустела.

У вези са овим проблемом потребно је скренути пажњу на две исправе са млађим датумима у којима се Св. Никола Добрушки и његово властелинство помињу као хиландарски посед. То су тзв. Општа хиландарска повеља цара Душана о потврди свих манастирских имања из 1348.[26] и повеља истог ауктора Хиландару, која би требало да је издата на сабору у Крупишту 1355, а којом се цркви Св. Николе потврђују стари и додељују нови поседи и повластице.[27] У верзијама које су сачуване, ови акти не представљају оригинале. Код првог је реч о аутентичном или интерполисаном препису оригиналне повеље,[28] а код другог о интерполисаном препису или још вероватније фалсификату,[29] на који за-

---

[25] Уп. С. Ћирковић, *Хиландарски метох у Зети*, Хиландарски зборник 10 (1998) 145–152, коме податак о власти Хиландара над црквом Св. Николе у овом документу „делује као интерполација“ (стр. 147). На истој страни у нап. 10 аутор претпоставља да је Љубов виноград био предмет спора између Хиландара и манастира Светих арханђела.

[26] Документ се чува у музеју СПЦ у Београду. Издање: *Споменици на Македонија* III, 425–446.

[27] Изд. B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, 476–478, бр. 33.

[28] Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, 194. износе мишљење да је реч о интерполисаној преради насталој у Хиландару око 1365. М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара према хрисовуљи цара Душана из 1348. године*, Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Београд 2000, 36–50. сматра акт аутентичним.

[29] Славева и Мошин (*нав. дело*, 66–69) сматрају да се ради о хиландарском препису сачињеном на основу оригиналне повеље цара Душана са сабора у Крупишту (пролеће 1355), док се издавачи *Acta Albaniae* изјашњавају да је у питању фалсификат, који су „вероватно у истом XIV веку“ саставили Хиландарци (*Acta Albaniae* II, 29–30, бр. 108). Разлоге за сумњу у аутентичност неколицине повеља за које се каже да су донете на сабору у Крупишту наводи и Н. Радојчић, *Српски државни сабори у средњем веку*, Београд 1940, 141–145.

кључак нас упућује неколико чињеница: погрешно наведен датум (6852=1344, уз неодговарајући индикт за ту годину – I уместо XII), који се не слаже ни са Душановом царском титулом, ни са временом одржавања сабора у Крупишту (пролеће 1355); крајње сумњив потпис, у коме постоји и граматичка грешка; неаутентичан печат, који је по Д. Синдику исти као онај на повељи краља Милутина Хиландару о келији Св. Петке у Тморанима;[30] тип аренге, карактеристичан за доба цара Уроша и каснијих владара.[31] Док Општа хиландарска повеља даје исте податке о властелинству Св. Николе Добрушког које налазимо у нашој повељи (постоје само незнатне разлике у називима сêла), трећим документом се посед цркве знатно увећава, а додељују јој се и неке нове повластице.[32] Када се проблем диспозиције у нашој повељи постави у шири контекст поменутих исправа, поготову с обзиром на чињеницу да је последња међу њима фалсификат, отвара се могућност за претпоставку да се ради о актима који су настали у истој средини и са одређеним циљем. На ово питање ћемо се вратити на крају дипломатичке анализе.

Санкција. – Казнене одредбе су искључиво духовног типа и по својим општим карактеристикама не показују значајна одступања од формулара који налазимо у краљевским повељама Стефана Душана и његових претходника.[33] У санкцији се ипак налазе три занимљива пода-

---

[30] Д. Синдик, *нав. дело*, 39.

[31] Аренга **По неизрѣченномоу милосрьдию и чловѣколюбию Владики моєго, сладкаго мы Христа**… јавља се, додуше, у хиландарској повељи о селу Лужац, приписаној цару Душану, али је аутентичност овог документа спорна (Д. Синдик, *нав. дело*, 50; издање: А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права од XII до краја XV века*, Београд 1926, 143–144, бр. 68). Цар Урош ју је употребио неколико пута (у двема повељама Дубровнику из 1357 – F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 160–164, бр. CXLV и 164–165, бр. CXLVI; у повељама Хиландару из 1365. и 1366 – F. Miklosich, *нав. дело*, 171–173, бр. CLIII и С. Бојанин, *Повеља цара Уроша којом потврђује дар великог војводе Николе Стањевића манастиру Хиландару*, ССА I, 105), а врло је често користе канцеларије каснијих издавача повеља, од краља Вукашина до Стефана Лазаревића.

[32] Властелинству се додају три села на обали Дрима, планина Коритник и виногради у Пилоту. Уочљиве су и разлике у односу на раније повеље у делу у коме се потврђују стари поседи и повластице. Осим нешто већих измена у називима неких насеља, наводе се и „два Љубова винограда у Призрену“, док у првој повељи читамо „Љубов виноград на Огледници“. Потврђује се приход од трга у Призрену, а уместо дохотка од царине из Св. Спаса помиње се давање цркви 150 спуди соли годишње из Св. Срђа. По мишљењу Славеве и Мошина (видети претходну напомену), интерполисани део повеље односи се управо на наведене нове прилоге.

[33] Уп. V. Mošin, *Sankcija u vizantijskoj i u južnoslavenskoj ćirilskoj diplomatici*, Anali HID III (1954) 27–52 (о санкцијама Душанових повеља на стр. 39–41).

тка који заслужују пажњу. Пошто краљ предвиђа да на престолу може да га наследи и неко од рођака, може да се закључи да у време издавања повеље још није имао сина.[34] У продужетку се наводи и Душанова титула „Стефан четврти," што је најчешћи, мада не и једини облик навођења његовог имена са цифром.[35] Коначно, међу „осветницима на небу" који треба да казне прекршиоца аукторових одлука наводе се и „сви правоверни архиепископи и епископи и игумани српски", формулација каква нам није позната из других српских повеља.[36]

Потпис. – Изведен је на уобичајени начин, мада су титле и врхови слова на левој страни прекривени накнадно уписаним текстом који представља проширење диспозиције. Формула потписа идентична је са оном која се јавља у интитулацији.

Питање датума издавања. – У тексту повеље се датум не наводи, тако да су по том питању у науци изнета различита мишљења. Старији издавачи исправе (Аврамовић, Миклошић, Корабљов) су датовањем између 1321. и 1336. допуштали могућност да је њен аuктор Стефан Дечански. Флорински је на основу потписа и интитулације показао да она припада краљу Душану, датујући је широко у време његовог краљевања (1331–1346),[37] а у новијој литератури најчешће се наводи година 1332. за коју се у свом издању определио Новаковић („око 1332"), не наводећи разлоге за такво решење.[38] Овде, међутим, скрећемо пажњу на готово заборављено мишљење издавачâ *Acta Albaniae*, који на основу претпостављеног места издавања повеље (*data topica* у тексту такође недостаје), места Добруште код Призрена, закључују да је она састављена у истом месту и у исто време као и друга повеља Дубровнику за Стон (19.5.1334), те се тако опредељују за датум „1334, mense maio".[39]

[34] Урош је рођен између 1. септембра 1336. и 31. августа 1337. године (С. Марјановић-Душанић, *нав. дело*, 171, нап. 216).

[35] С. Марјановић-Душанић, *нав. дело*, 57–58; 42. нап. 47. Уп. и наш рад *Хрисовуља краља Душана манастиру Св. Петра и Павла на Лиму*, ССА 3 (2004) 45–69, о титули на стр. 64–65.

[36] Уп. V. Mošin, *нав. дело*, 40. У неким Милутиновим повељама српски архиепископи се помињу по имену (V. Mošin, *нав. дело*, 36).

[37] Т. Флоринский, *Памятники*, 48–49. На једном месту Флорински каже да документ потиче „највероватније из 1344", претпостављајући да је та година (грешком) пренета у поменуту царску повељу о истој цркви.

[38] С. Новаковић, *Законски споменици*, 717–718.

[39] *Acta Albaniae* I, 231. Повељу за Стон из 1334. издао је Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I, Београд 1929, 53–54, бр. 55.

Поменули смо да податак у санкцији сугерише да је повеља цркви Св. Николе издата пре рођења Душановог сина (1336/37). Речи из експозиције „**придохь вь мѣсто рекомо Добрȣща**“ дају могућност да се још приближније одреди време које се у најмању руку односи на *actio* правног чина. Убикација Добруште која се изреком помиње као место записивања повеље о Стону из маја 1334. у литератури је различито навођена. Пошто се показало да није тачна Даничићева констатација да је реч о месту код Цавтата, требало би сматрати да се и овде ради о Добрушти код Призрена, где је Душан затекао разрушену цркву Св. Николе.[40] У том смислу би могло да се закључи да су обе повеље издате у време краљевог боравка у Добрушти. Душан је у пролеће 1334. заиста могао да се налази у овим крајевима у вези са припремом ратних операција против Византије, које су нешто јужније у западној Македонији вођене у лето исте године.[41] Из наведених разлога прихватамо датум из *Acta Albaniae* као време настанка правног чина наше повеље.

Завршна разматрања. – Аутентичност Душанове повеље о цркви Св. Николе у Добрушти у науци није оспоравана, а акт је сматран оригиналним. Чињенице изнете у дипломатичкој анализи дозвољавају претпоставку да се ипак не ради о оригиналу, већ о, у основи веродостојној, хиландарској преради данас изгубљене Душанове исправе. Основна диспозитивна одредба, по којој се црква са њеним властелинством ставља под управу Хиландара, формулисана је тако да сугерише временску дистанцу, тј. време када је Св. Никола Добрушки већ био познат као хиландарски посед. Тиме се може објаснити и чињеница да се не наводе никакви претходни акти, јер то свакако није учињено ни у оригиналној повељи којом је основано црквено властелинство и регулисан његов правни статус. Оригинални део аренге са јединственим богословским темама и цитатима, као и формула у санкцији која помиње „правоверне архиепископе и епископе и игумане српске“ такође сведоче о томе да је верзија повеље којом располажемо настала у манастирској средини, а не у краљевској канцеларији. Допунски диспозитивни подаци се вероватно нису налазили у оригиналној повељи. У наш примерак су уписани на крају, пошто је цела копија заједно са потписом већ била израђена. Притом није остало места за формулу датума, пошто су слова диспозитивног додатка већ прешла врхове потписа.

---

[40] М. Николић, *нав. дело*, 76.
[41] *Историја српског народа* I, Београд 1994, 513–514 (Б. Ферјанчић).

До прераде оригинала могло је доћи у вези са настанком двају каснијих докумената о истој цркви која смо поменули у претходној анализи, а можда превасходно да би се оснажио фалсификат којим се властелинству Св. Николе Добрушког у власништву Хиландара додељују нови поседи и повластице. У то време је оригинал из 1334. већ могао бити изгубљен. О ком времену се тачно ради, не можемо са сигурношћу да кажемо. Ако су сва три акта међусобно повезана, то је могло бити око 1365, када је, по мишљењу Славеве и Мошина, настао препис Опште хиландарске повеље (видети нап. 27 овог рада).[42]

Установе, важнији термини

Помен, 54 (страна), *42* (ред у издању) – Право ктитора да се његово име помиње у цркви док је жив, као и да се после смрти читају молитве за његову душу.

Литература: *Лексикон српског средњег века* (у даљем тексту: ЛССВ), прир. С. Ћирковић и Р. Михаљчић, Београд 1999, 550 (Р. Поповић).

Забел, 54, *43* – Омеђена територија, обично некултивисаног земљишта, која је потчињена одређеном власнику са искључивим правом коришћења.

Литература: М. Благојевић, *Средњовековни забел*, ИЧ XIV–XV (1966) 1–17.

Планина, 54, *44*, *48* – Обично планински пашњак на надморској висини од преко 1000 м.

Литература: ЛССВ, 519–520 (М. Благојевић).

Сенокос, 54, *44* – Место где су током зиме смештане залихе сена.

Литература: ЛССВ, 667 (под *сенокошеније/сено* – М. Благојевић).

Закон за метохијске људе, 54, *53–54* – Прописи о обавезама зависног становништва на манастирским имањима. У овом случају се вероватно мисли на прописе који су важили за хиландарске метохе.

Литература: ЛССВ, 402–403 (под *метох, метохија* – С. Мишић).

Трг у Призрену, 55, *72* – Мисли се на приход од царине са трга у Призрену „пред празником св. Николе," који се додељује цркви као редовно примање.

---

[42] Документ којим се Св. Николи Добрушком додељују нови поседи и повластице сачуван је у препису, вероватно млађем од XIV века (Д. Синдик, *нав. дело*, 39. помишља чак на XIX век).

Свећа, 55, *73* – Симболичном употребом овог термина означава се уступање редовних годишњих прихода у новцу или у натури манастирима и црквама. У повељама се представља као давање свеће патрону цркве.

Литература: ЛССВ, 652–653 (Ђ. Бубало).

Топографски подаци

Помињу се шест села и један виноград који су чинили властелинство Св. Николе Добрушког на територији данашње Метохије југозападно од Призрена и северне Албаније у горњем току реке Цијевне. Резултате истраживања која се тичу њихове убикације саопштила је М. Николић у раду *Властелинство манастира Св. Николе у Добрушти*, ИЧ XXIV (1977) 73–82 (карта на стр. 74).[43]

Добрушта, 54, *38*, *43*, *51* – Средњовековно село са црквом Св. Николе које данас више не постоји. Налазило се, по свему судећи, на левој обали Призренске Бистрице, око 2 км од њеног ушћа у Бели Дрим. Данашње село Добружда лежи око 5 км југозападно од средњовековног насеља и вероватно је настало касније, пресељавањем на неприступачнији терен даље од пута који води за Призрен. Остаци цркве, за коју се не зна када је порушена, вероватно се налазе на брду Шинкол (= св. Никола) у непосредној близини некадашњег села.

Жури, 54, *45* – Данашње село Жур на око 15 км југозападно од Призрена и око 5 км јужно од средњовековне Добруште. У фалсификованој повељи о цркви Св. Николе помиње се под називом „Журици“.

Врбница, 54, *46* – Данашње село Врбница на левој обали Белог Дрима у непосредној близини албанске границе. У фалсификованој повељи се помиње као заселак.

Калогени (**Калођени**), **Мулићи**, 54, *47* – Места чија убикација не може да се са сигурношћу одреди. Свакако су се налазила у Пилоту, као што се изричито наводи у Општој хиландарској повељи и у фалсификату о проширењу поседа. По свему судећи су лежала врло близу једно другом. Док се Мулићи у сва три документа помињу као село (у другом под називом „Мурићи“), Калођени се у оснивачкој повељи наводе

[43] Податке који говоре о „данашњем стању“ треба узети са резервом с обзиром на вероватно измењену топономастику, а понегде можда и топографску структуру Метохије после 1999. Поменута села у Призренском крају идентификовао је у турским пописима XV и XVI века М. Пешикан, *Стара имена из доњег Подримља*, Ономатолошки прилози VII (1986) 1–119 (видети речник топографских имена на стр. 18–49).

„са црквом“, у Општој хиландарској као село, а у трећем документу се уместо овог топонима помиње „Света Богородица.“ Очигледно је реч о селу са црквом Св. Богородице, за које М. Николић сматра да се налазило на месту данашњег села Девица на левој обали Цијевне у северној Албанији, док га Г. Шкриванић идентификује са данашњим селом Калођен у близини села Душмени, такође у области средњовековног Доњег Пилота.[44] Мало даље на североисток у изворишту Цијевне данас постоји село Мурићи, које највероватније потиче од средњовековног насеља.[45]

Којевиће (**Којевићи**), 54, *48* – Село чија тачна убикација не може да се одреди. Вероватно се налазило у близини Врбнице, пошто се у другој и трећој повељи о Св. Николи Добрушком наводи одмах после ње и то у фалсификованој повељи такође као заселак.

Виноград Љубов на Огледници, на међи љубижанској, 55, *71* – Виноград на реци Јагледници (Јегленици) северозападно од Призрена. И данас на том месту постоје виногради који се називају „Љубови виногради,“ а граниче се са територијом данашњег села Љубижде.

Свети Спас, 55, *74* – Трг у Горњем Пилоту на левој обали Дрима преко кога је водио пут од Призрена према приморју.[46]

44 Г. Шкриванић, *Област средњовековног Пилота у XIV ст.*, ИЧ VII (1957) 327.
45 О убикацији Мурићâ уп. М. Маловић-Ђукић, *Пилот у средњем веку*, Становништво словенског поријекла у Албанији, Титоград 1991, 215.
46 Литература: Г. Шкриванић, *Област средњовековног Пилота у XIV ст.*, 323–331; М. Маловић-Ђукић, *Пилот у средњем веку*, 207-220.

Стари српски архив, књ. 4, стр. 69–85

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41) "13"
УДК 271.222(497.11)-735:347.23"13"(093.2)

Смиља Марјановић-Душанић

ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА ДУШАНА О ПОКЛАЊАЊУ ЦРКВЕ СВЕТОГ НИКОЛЕ У ВРАЊУ МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ

1343–1345. године

Краљ Стефан Душан дарује Хиландару, на молбу жупана Маљушата, цркву Св. Николе у Врању са свим њеним имањем, прецизно наведеним међама и људима. Реч је о селима која су у поседу врањске цркве – Горње Врање, Доње Врање и Собина, а поред њих дарује се и влашки катун Псодерци. У повељи српски краљ доноси и два закона – закон црквеним људима и закон Власима, како то чини и у неким другим, познатим хрисовуљама (Бањска, Грачаничка, Дечанска, Призренска).

Le roi Stefan Dušan fait don à Chilandar, à la demande du joupan Maljušat, de l'église Saint-Nicolas à Vranje avec tous ses biens, avec leur limites et gens énumérés en détail. Il est question de trois villages possédés par l'église – Gornje Vranje, Donje Vranje et Sobina, en plus desquels est aussi donné le *katun* (alpage) valaque de Psoderci. Dans cette charte le roi de Serbie promulgue également deux lois – une première à l'intention de gens de l'Eglise et une seconde à l'intention des Valaques, comme il le fait dans d'autres chrysobulles connus (à Banjska, Grančanica, Dečani et Prizren).

Опис повеље и ранија издања

Повеља краља Душана којом се црква Светог Николе у Врању са њеним поседима поклања манастиру Хиландару сачувана је на дугачком свитку хартије (димензије 123 цм дужине и 29,5 цм ширине) састављеном од шест једнаких лепљених листова који носе водени знак. Хартија је у трошном стању, а у последњим редовима налази се неколико рупица. Недостаје крај повеље – завршне одредбе, потпис и печат. Писана је лепим, ситним и усправним канцеларијским брзописом, какав се јавља на неким Душановим повељама.[1] Црвеним мастилом

[1] Уп. повеље Хил. 21, Хил. 27, Хил. 52. Уп. Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 91.

исписан је крст на почетку документа, почетни иницијал и слова којим почињу важније целине.[2] У тексту има веома мало скраћеница, нема акцената, а од интерпункцијских знакова има само тачку. Фотографије: АСАНУ 8876.Д.43; НБС Ф 2761.

Повељу су досад издавали С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912, 413–416 (извод) и А. Соловјев, *Повеља краља Душана о манастиру Св. Николе у Врањи*, Прилози КЈИФ VII, 1–2 (1927) 107–115. Ово издање приређено је на основу фотографије из Архива САНУ.

Текст повеље*

+ Г(оспод)и вьзлюбихь красотȣ домȣ твоѥго и мѣсто вселениѥ слави твоѥ, понеже р(е)че Г(оспод)ь ȣченикомь своимь: „Слȣша |2| и вась мене слȣшаѥть и слȣшаѥи мене слȣшаѥть послав҆шаго ме, ѡтметаѥи се вась мене се ѡтме|3|таѥть, ѡтметаѥи се мене ѡтметаѥт҆ се послав҆шаго ме.“ И паки р(е)че Г(оспод)ь своимь ȣченикомь: „Нич҆тоже |4| бо покрьвѣно ѥсть иже не ѡткриѥт҆ се, за не ѥлико вь тме рекосте на с(ве)те ȣслишит҆ се.“ И паки р(е)че: „Иже и|5|сповѣсть ме прѣд чл(о)в(ѣ)ки и с(и)нь чл(о)в(ѣ)чь исповѣсть и пред анг(е)ли Б(о)жи.“ И паки р(е)че Г(оспод)ь своимь ȣченикомь: „Вь |6| законе ч҆то писано ѥсть какѡ ч҆теши“, ѡнь же ѡтвѣщавь р(е)че: „Вьзлюбиши Г(оспод)а Б(ог)а своѥго ѡт всего ср[ь]дца |7| т҆воѥго и в҆сею д(оу)шею т҆воѥю и всею крѣпостию т҆воѥю и в҆семь помишлениѥмь т҆воимь.“ |8| И паки р(е)че: „Просите и дасть се вамь, ищете и ѡбрѣщете, тльцете и ѡт(ь)врьзȣт се вам, всакь бо |9| просеи приѥмлеть.“

Тѣмже и азь вь Х(ри)с(т)а Б(ог)а вер҆ни Стефань ·д҃·, по м(и)л(о)сти Б(о)жиѥи крал(ь) всехь срь|10|п҆скихь и помор҆скихь земьль и честьникь Грькомь, и к тебе великомȣ чюд[о]творцȣ и те|11|пломȣ и скоромȣ вь помощехь и вь напастехь застȣп҆никȣ и ѥрар҆хȣ Х(ри)с(то)вȣ Николе п҆ри|12|падаѥ м(о)ле се пом(и)л(о)-

---

[2] Уп. А. Соловјев, *Повеља краља Душана о манастиру Св. Николе у Врањи*, Прилози КЈИФ VII, 1–2 (1927) 108 и нап. 4.

[*] Издање и превод: Татјана Суботин-Голубовић. Редакција издања и превода: Ирена Шпадијер.

ваны и просвѣщенъ твоимь скоримь застȣпʼлениѥмь имьже заточе|13|нь бихь родителемь моимь ȣрошемь вь зетʼскȣ странȣ и тȣ наваждениѥмь диꙗволимь |14| и злихь пронорʼливихь чл(о)в(ѣ)кь не хотѣше ме ѡставити вь тои ȣбогои зем(ь)ли хʼранити се |15| нь потьща се на ме хоте ме погȣбити и прогнанȣ бити вь чюждȣ землȣ ꙗко не видети ми |16| земле ѡт(ь)чьства моѥго вѣде испрьва ненависть диꙗволю ꙗкѡ же Иѡсифа братиꙗ про|17|даше и вьвргоше и вь ровь и заточень бисть ими вь чюждȣ землю. Нъ вл[а]д[ы]ка чл(о)в(ѣ)колюбьць не |18| ѡставꙗѥть всегда ȣповающихь на Г(оспод)а и сьхʼрани ме ѡть рова прѣисподнаго ни ѡт заточениꙗ |19| ѡтьч(ь)ства моѥго ни ȣмомь моимь ни коѡмь хитростию ни чл(о)в(ѣ)чьскимь промишле|20|ниѥмь развѣ вл(а)д(ы)ка чл(о)в(ѣ)колюбьць своимь неизрѣченимь м(и)лосрѣдиѥмь показа намь не вели|21|ки неислѣдовано ѥго м(и)лосрѣдиѥ и покри ме кровомь крилȣ своѥю ѡт всехь сȣпротивнихь |22| и належещихь ме брани в[и]димихь и невидимихь присно борȣщихь ме ѡт сȣпостать моихь.

|23| Понеже бо видехь записана родителемь крал(евь)ства ми ȣрошемь третимь хрисовȣль за|24|писани кнезȣ Балʼдовинȣ и ѥговѣмь дѣцамь за правовѣрʼно поработаниѥ ихь того ради |25| и кралев(ь)ство ми та вса видѣвʼши записаниꙗ не разорихь ни до ѥдиноѥ чрьте нь паче потврь|26|дихь и испльнихь недостатьчнаꙗ тѣмьже и видѣвь правоверʼно поработаниѥ вьзлюбле|27|наго властелина крал(евь)ства ми Малюшата и ȣм(о)лениѥмь ѥго принесохь мали си дарь ра|28|бь Х(ри)с(т)ȣ Стефань крал(ь) прѣч(и)стои м(а)т(е)ри Б(о)жиѥи хиланʼдарьскои цр(ь)ковь с(ве)таго Николи ѥже ѥсть |29| ȣ Врани сели и с мегꙗми и с виногради и с катȣномь и с ливадами и сь млини и сь все|30|ми правинами сель тѣхь.

Село Горʼне Вране: селȣ томȣ мегꙗ почьнь мегю Вележь |31| и мегю Лѣвȣ Хращькȣ ȣз доль на брьдо; ѡт тȣдȣ на смрьдекьць на стȣденьць; ѡт стȣденца |32| низʼ дольни смрьдекьць до сȣходольскога пȣти прѣкѡга на ками; ѡд камена пȣтемь прѣ|33|кимь на потокь Хʼращьчʼки на ками; ѡт камена нис потокь Хʼращьчки на ками где се стаѥ |34| потокь Смрьдекьць с Хращʼкомь; од станка

коловозомь деснимь пȣтемь на ками; |35| ѡт камена на грамадȣ мимо Деꙗновь лазь на пȣть на ками; ѡд камена прѣко на лок'вȣ; ѡд лок'ве |36| прѣко шȣмиꙗ на т'рьгов'ни пȣть на ками; ѡт камена на пȣти до вь ками.

Село Долне Вране и ме|37|га села тога почьнь ѡд Мораве где ȣпада Собиньщица ȣз дель на Дреновьч'кȣ главȣ по делȣ на ка|38|ми; ѡт тȣде на прѣки пȣть на ками; ѡд прѣкога пȣти ȣз дель камо се ками вали на манастирища; |39| ѡд манастирища долȣ под Шапран'це на вѣлию врьбȣ, прѣд великȣ кȣкю; ѡд врьбе на два ка|40|мена станов'на ниже кр(ь)ста; ѡд станов'нихь камень на трапь на три камене; ѡд трехь камень |41| на пȣть кои гр[е]де ѡд Гор'нега В'ранꙗ ȣ Бобища; на ками пȣтемь низ ливадȣ тȣрьч'кȣ под долне чело на |42| сагенȣ в'рьбȣ на ками; ѡд сагене врьбе по трапȣ на ками кои ѥсть конь рѣке на пȣти и ѡт тȣде на стȣ|43|деньць; ѡд стȣденца на ками надь Крȣсче селище; ѡт тȣде пȣтемь трьгов'скимь на стари пȣт |44| на ками; ѡд старога пȣти на Кȣшидовь камь на Слатинȣ; ѡд Кȣшидова камене прѣко ȣ Мора|45|вȣ на ками.

Село Собина с нивиѥмь и сь ливадами, сь млини и сь ѡвощиѥмь и сь мегꙗ|46|ми старими села тога що сȣ дрьжали п'ри казньци Мирославѣ и на чемь ихь ѥ Кȣзма теп'чи |47| засталь кьди ѥ Вране прѣѥль.

Катȣнь Влахь, именемь Псодер'ци, и села П'содер'цемь и мегꙗ |48| почьнь где се изьѡбрьша Виньч'ки доль; ѡд ѡб'рьшиꙗ низ доль до моста; ѡд моста пȣтемь |49| велимь на ѡброч'ни ками; ѡд камене пȣтемь велим на Радичинь доль; ѡд Радичина до|50|ла више пȣти на лѡквȣ; ѡд локве на громадȣ; ѡд громаде долȣ ȣ рекȣ на ꙗбльkȣ; ѡд ꙗбльке |51| на дȣбь на громадȣ; ѡд громаде прѣко на Белошевьць; ѡт тȣдȣ ȣзь Белошевьць ȣзь леви, ȣ|52|зь вели дори на ѡбрьшиѥ ȣ брьдо. Имена Влахомь: Болеславь, прѣмикюрь, с(и)н(ь) мȣ Дабȣ|53|ль и Раюль, Владимирь, Раꙗ, Братославь, с(и)нь мȣ Продань и Радивои Добродевик и синове Прьве |54| и Радомирь, Пов'рьжень и Дабе, Ѡбрадь и синь мȣ Б[о]гд[а]нь и Шишать, Бежань, Раꙗ и синь мȣ |55| Ѡтмичь и Даби-

живь, Станиславь и с(и)нь мȣ Богде и Раꙗ, Хʼрана и синь мȣ Ивань, Стаꙗ, Гра|56|ꙗ и Седеров синь Раикѡ и синь мȣ Богдань, Стань, с(и)нь мȣ Дабиживь, Стефань с(и)нь Да|57|биживь, Балинь и Владь и Дражь, Радославь и Радомирь, Бѣра.

А во законь що по|58|стависмо люд[е]мь цр(ь)к(о)внимь Вʼранꙗномь жȣпань Малюшать и игȣмень Арʼсениѥ |59| и братиꙗ коꙗ се тȣ ѡбрѣтоше: меропси да посѣваю ѥсенине ралие ·р҃· кьбьль пʼше|60|нице, а пролѣтʼне ралѥ ѡвса и проса ·р҃· кьбьль; ѡтроци ѥсени ·г҃· д(ь)ни да посеваю и |61| четʼврьти бедʼбе, а пролѣти такоге ·г҃· д(ь)ни и четʼврьти бедбе; и меропси що посѣваю льнь |62| да га топе и сȣше и тʼрȣ и да га прѣд(а)ю ȣправʼлена, а ѡтроци що посѣваю льнь, да га збираю и да га |63| топе и сȣше, а да га не трȣ; меропʼси на пʼразнике господьске ѡ В(ь)скрьсени и ѡ Рождьстве и ѡ |64| Николине д(ь)ни да довозе по ·в҃· вози дрьвь, а ѡтроци по возȣ; и кьди пʼриходи игȣмень или ста|65|рьць изь манастира и С(ве)те горе, да мȣ возе дрьва колико мȣ ѥ хʼтениѥ.

Законь Влахомь: |66| кои се именȣѥ воиникь да дава ѡт Дмитʼрове д(ь)ни покровь чрьвень, а прочи Власи да теже вльнȣ |67| на чл(о)в(ѣ)ка по поставȣ, а осталȣ вльнȣ да теже исполȣ. И кьди се пȣща пастȣхь, да блюдȣ коби |68| и пешьць и коникь. И да гредȣ сь игȣмномь и сь икономомь камо имь повели. И да носе соль и |69| потрѣбȣ манастирʼскȣ вʼсакȣ. И кьди теже виноградь, да имь се даѥ ѡд цр(ь)кве хлѣбь и вино. И що пасȣ, доби|70|тькь за белегь да пасȣ. Кьда прѣпасȣ годинȣ, да си бележи ждрѣбе, а на дрȣгȣ годинȣ да изведе ѡхʼма. |71| И да ȣзима игȣмьнь хиланьдарʼски ·в҃· конꙗ на годище. И коꙗ ста ȣлиꙗника ȣ Ꙗгнедници що се |72| ѡбрѣта ѡд нию да ȣзима игȣмьнь на просвещениѥ с(ве)тои Б(огороди)ци хиландарʼскои ȣлиꙗрь ȣ Гнедници брат(ь) |73| ȣлиꙗрь Негославь, ȣ Церовʼци брат мȣ Радославь и Воихна ȣ Бани и с(и)нь мȣ Рȣгꙗ. И приложи кра|74|лев(ь)ство ми ȣ Бани воденицȣ Зенинȣ и рȣби погача ȣ Ꙗ⟨г⟩недници.

А се имена люд(е)мь Горʼнега Вранꙗ: |75| Дехнꙗ с(и)номь, Срьбинь, Радославь, Илиꙗ, Ѳ[о]дорь, Горʼги с(и)номь, Тихомирь, Пипериць и брать |76| Михо и шȣра мȣ Михо, Миловань, Деико,

Мил'ко Добретинь и брат м8 Доброславь, Горань, Ра|77|дославь Кал8геровикь, Кр(ь)стиловикь Нев'таш, Прибьць ковачь, Михо, Мирень, Драгоило, Стакѡ, |78| 〈...〉оилова жена з децами, Милова-новь с(и)нь Бериславь, Виша, с(и)нь ки Миле, Михаль, Борило, Ꙗнь, |79| Граде и Дражь, Кер'сакь, Н8шидь.

А се люд(и)ѥ Долнега Вранꙗ: Мир8ша, Владиславь з братомь, |80| Б(о)жинь, Павль, Братиславь з братомь, Велиꙗнова жена, Де-сиславь с(и)номь, Люлиновикь До|81|брославь, Влахова жена, Бра-нило, Михо, Влахь, Гривьць, Б(о)жета, Ꙗно, Воинегь, Драгань, |82| Раꙗ з братомь, Прибо Враголиꙗ, Раико, Станимирь, Ꙗнь Го-леми с(и)номь, шьвьць |83| Драгославь с(и)номь, Кал8геричикь Хинать, Драгостань, Б(о)гд(а)нь Б8гаринь и брат м8 Владо |84| и зеть им Михо Мамали, Слапь, с(и)нь м8 Градь, Станко, п(о)пь Храна, Димань, |85|Братиславь, Маноило и брат м8 и зет м8 Б(о)гд(а)нь ковачь Кал8геровикь и Степ'ко.

|86| А се Собинꙗне: Т[о]дорь с(и)номь, Драгиꙗ 8лиꙗрь, Раико Те8товикь з' братомь, Б(о)гоѥ, Д(8)шичи|87|кь Б(о)гдань, Станко Повѣсмо, Дабоѥ з' братомь, Р8тошь, Мил'хань, Никола Ѡпсиниꙗ з бра|88|томь Б(о)гишомь и сь Радомь.

Понеже виде крал(евь)ство ми цр(ь)к(в)омь С(ве)таго Николи на кра |89| 〈...〉 и ѡсвободи кр(а)л(евь)ство ми ѡт всех работь кр(а)-л(евь)ства ми, рек(ь)ше малихь и велихь, ѡд гр[а]да и ѡд |90| ви-ногр[а]да, ѡд(ь) писа и ѡд поноса и ѡд позоба и ѡд п'са и ѡд сокꙗ, ни плате ни подан'ка ни 〈...〉 |91| И плате пригодьске да имь не люд[е]мь С(ве)таго Николи, п'росто рекше, ѡд всехь работь ма-лихь и вѣ|92|ликихь кр(а)л(евь)ства ми. И да не ѡблада люд(ь)ми С(ве)таго Николи ни кефалиꙗ вранꙗньски ни се〈...〉 |93| никои вла-стелинь 8 зем'ли кр(а)л(евь)ства ми, развѣ иг8мь(!) с(ве)тиѥ Б(о-городи)це хилан'дар'ские и настоѥщи и|94|нокь 〈...〉 и ·г̄· виногради кои се ѡбрѣтаѥ 8 Гор'немь Врани и техь приложии кр(а)л(евь)ство ми С(ве)том8 Никѡл(и).

|95| А се Власи П'содер'ци: Рачюнь, Храница, Романь, Додань, Любе, Витань, Славь, Брат(а)нь, Весел'ко, |96| Ꙗнь.

И к'то ли се дрьзне разорити ѡт више пис(а)нихь сихь мною, кога Б(о)гь изволи п м〈...〉 под〈...〉 |97| ти ѡт с8родникь кр(а)-

л(евь)ства ми и разори сиѥ писаниѥ, да ѥ проклеть ѡд Г(оспод)а Б(о)га вседржителꙗ и ѡт прѣч(и)сте |98| Б(огороди)це и ѡт ·т҃· ·и҃і· с(ве)тиχь ѡт(ь)ць никеискиχь и ѡт ·в҃і· ап(о)с(то)ль и ·д҃· ѥѵ(аг)г(е)листь и да га порази сила ч(ь)ст(ь)наго |99| и живот҄ворешаго кр(ь)ста и вьместо помоци да м8 ѥ мьст҄никь с(ве)ти г(осподи)нь чюдотворьць и ѥ|100|рар҄χь Х(ри)с(то)вь Николаѥ. И приложи кр(а)л(евь)ство ми С(ве)том8 Николе 8 Врани да си 8зима на в҄сакѡ лѣто ·л҃· сп8дь соли на Широ|101|⟨…⟩ брод8. И приложи кр(а)л(евь)ство ми С(ве)том8 Николе Вранꙗньском8 забѣль Лест(ь)ниц8 сь всеми ѡбрьшинами 8 ⟨…⟩ |102| ⟨…⟩ тако дрьжи конь ⟨…⟩рьнице ⟨…⟩

Превод повеље

„Господе, омилио ми је стан дома Твојега и место васељенске славе Твоје“ (*Пс* 26:8), јер рече Господ ученицима својим: „Онај ко слуша вас – мене слуша, а ко слуша мене – слуша Онога који је мене послао. Ко се вас одриче – одриче се мене, а ко се мене одриче – одриче се Онога који ме је послао.“ (*Лк* 10:16) И још рече Господ својим ученицима: „Ништа није сакривено што се неће открити, јер све што у тами рекосте, чуће се међу људима.“ (*Лк* 12:2–3) И још рече Онај који ме исповеди пред људима: „Син човечији признаће њега пред анђелима Божјим.“ (*Лк* 12:8) И опет рече Господ својим ученицима: „Како читаш оно што је писано у Закону?“ А онај, одговоривши, рече: „Љуби Господа Бога свога свим срцем својим и свом душом својом, и свом крепошћу својом и сваком мисли својом.“ (*Лк* 10:26–27) И опет рече: „Тражите и даће вам се, тражите и наћи ћете, куцајте и отвориће вам се, јер свако ко моли – добије.“ (*Лк* 11:9–10)

Тако и ја у Христу Богу верни Стефан Четврти, по милости божијој краљ свих српских и поморских земаља и удеоник Грцима, к теби великоме чудотворцу и топлом и брзом помоћнику и у искушењима заступнику и архијереју Николи припадам молећи се, помилован и просвећен твојим брзим заступништвом. Родитељ мој Урош заточио ме је у Зетску земљу и ту, по наговору ђавола и злих и лукавих људи, није хтео да ме остави у тој убогој земљи да будем чуван, него се окомио на мене у жељи да ме погуби – да будем прогнан у туђу земљу, да не видим земљу отачаства мога. Спознао сам испрва мржњу ђаволску, јер су и Јосифа браћа продала и бацила у ров и заточен беше у туђој земљи, али Владика човекољубац не напушта оне који се непрестано

уздају у Господа, па је и мене сачувао од рова пакленог и од заточења отачаства мога. Ни умом мојим, нити икаквим лукавством, нити човечијим размишљањем – само Владика човекољубац својим неизрецивим милосрђем показа на мени велико неистраживо милосрђе своје и закрили ме кровом крила својих од свих противника и војски видљивих и невидљивих које су насрнуле на мене, од непријатеља мојих који ме нападају.

И пошто видех хрисовуљу коју је кнезу Балдовину и његовој деци записао родитељ краљевства ми Урош Трећи за правоверну службу њихову, тога ради и краљевство ми, видевши све то записано, не разори ни до једне цртице, него још потврди и допуни оно што недостаје. И тако, видевши правоверно служење властелина краљевства ми Маљушата, на његову молбу принесох овај мали дар ја, раб Христов Стефан краљ, пречистој Матери Божијој хиландарској цркву Светога Николе која је у Врању, са селима и са међама и са виноградима, и са катуном и са ливадама и са млиновима и са свим правима тих села.

Село Горње Врање – томе селу међа почиње између Вележа и Леве Храштке, уз дол на брдо, отуда на Смрдећац на студенац; од студенца низ доњи Смрдећац до суходолскога пута прекога, на камен; од камена преким путем на поток Храштачки, на камен; од камена низ поток Храштачки на камен где се састаје поток Смрдећац са Храштком; од станка коловозом десним путем на камен; од камена на грамаду, мимо Дејановог лаза на пут на камен; од камена преко на локву; од локве преко шуме на трговачки пут, на камен; од камена на пут до у камен.

Село Доње Врање – а међа села тога почиње од Мораве где упада Собинштица, уз косу на Дреновичку главу, косом на камен; отуда на преки пут на камен; од прекога пута уз косу, камо се камен ваља на манастиришта; од манастиришта доле под Шапранце, на велику врбу, пред велику кућу; од врбе на два камена становна ниже крста; од становног камења на јарак на три камена; од три камена на пут који иде од Горњега Врања у Бобишта, на камен путем низ ливаду Турачку под доње чело, на сађену врбу, на камен; од сађене врбе по јарку на камен који је поред реке на путу, и одатле на студенац; од студенца на камен изнад Крушчег селишта; одатле путем трговачким на стари пут, на камен; од старога пута на Кушидов камен на Слатину; од Кушидовог камена преко у Мораву, на камен.

Село Собина, са њивама и ливадама, са млиновима и са повртњацима, са старим међама тога села како су (га) држали при казнацу Мирославу, и на чему их је затекао тепчија Кузма када је примио Врање.

Катун Влаха по имену Псодерци, а селу Псодерцима међа почиње тамо где је брежуљак у Виначком долу; од брежуљка низ дол до моста; од моста путем великим на оброчни камен; од камена путем великим на Радичин дол; од Радичина дола више пута на локву; од локве на грамаду; од грамаде доле у реку, на јабуку; од јабуке на храст на грамаду; од грамаде преко, на Белошевац, одатле уз Белошевац уз леви уз вели дори (?) на брежуљак уз брдо. Имена Влаха: Болеслав примићур, син му Дабул и Рајул, Владимир, Раја, Братослав, син му Продан и Радивој; Добродевић и синови, Прве и Радомир, Повржен и Дабе, Обрад и син му Богдан и Шишат, Бежан, Раја и син му Отмић и Дабижив, Станислав и син му Богде и Раја, Храна и син му Иван, Стаја, Граја и Седеров син, Рајко и син му Богдан, Стан и син му Дабижив, Стефан и син Дабижив, Балин и Влад и Драж; Радослав и Радомир, Бера.

А ево закона што га постависмо црквеним људима Врањанцима, а ту су били жупан Маљушат, игуман Арсеније и братија који се ту нађоше: меропси да с јесени сеју у јесењем орању сто кабала пшенице, а у пролећној сетви – сто кабала овса и проса; отроци ујесен три дана да сеју, и четврти – бедба; а у пролеће такође три дана, а четврти – бедба. Меропси који сеју лан – да га потапају и суше и тару, и да предају готов (обрађен). А отроци који сеју лан – да га скупљају и да га потапају и суше, а да га не тару. На Господске празнике, о Васкрсу и о Божићу и о Никољдану меропси да довозе по двоја кола дрва, а отроци – по кола. И када долази игуман или старац из манастира и Свете горе, да му довозе колико хоће дрва.

Закон Власима: који је војник од Митровдана да даје црвени покровац, а остали Власи да обрађују вуну – по поставу на човека, а осталу вуну да обрађују попола. Када се пушта пастув, кобиле да се чувају – и пешице и на коњима. И да иду са игуманом и икономом куда им нареди. И да носе со и све што је потребно манастиру. И када обрађују виноград, да им се од цркве даје хлеб и вино. Добитак од стоке коју напасају – да напасају за белег; када прође година, да обележе себи ждребе, а када прође и друга година – да изведу оме. И игуман хиландарски да узима два коња годишње. И шта има кошница у Јагнедници, што се од њих нађе – да узме игуман, на славу светој Богородици хиландарској; пчелар у Гнедници, брат пчеларев Негослав, у Церовцу – брат му Радослав, и Војихна у Бањи и син му Руђа. И приложи краљевство ми у Бањи воденицу Зенину и да се ломи погача у Јагнедници.

А ово су имена људи Горњега Врања: Дехња (са) сином, Србин, Радослав, Илија, Тодор, Ђорђи (са) сином, Тихомир, Пиперић и брат Михо

и шурак му Михо, Милован, Дејко, Милко, Добретин и брат му Доброслав, Горан, Радослав Калуђеровић, Крстиловић Невташ (?), Прибац ковач, Михо, Мирен, Драгојло, Стака ⟨...⟩ојлова жена са децом, Милованов син Берислав, Виша и син јој Миле, Михаљ, Борило, Јан, Градоје и Драж, Керсаћ, Нушид.

А ово су људи Доњега Врања: Мируша, Владислав са братом, Божин, Павле, Братислав са братом, Вељанова жена, Десислав (са) сином, Доброслав Љуљиновић, Влахова жена, Бранило, Михо, Влах, Гривац, Божета, Јано, Војнег, Драган, Раја са братом, Прибо Враголија, Рајко, Станимир, Јан Големи (са) сином, кројач Драгослав (са) сином, Калуђеричић Хинат, Драгостан, Богдан Бугарин и брат му Владо и зет им Михо Мамали, Слап и син му Град, Станко, поп Храна, Диман, Братислав, Манојло и брат му и зет му, Богдан ковач Калуђеровић, и Степко.

А ово су Собињани: Тодор (са) сином, Драгија пчелар, Рајко Теутовић са братом, Богоје, Душичић Богдан, Станко Повесмо, Дабоје са братом, Рутош, Милхан, Никола Опсиња са братом Богишом и са Радом.

Пошто виде краљевство ми цркву Светога Николе на ⟨...⟩ ослободи је краљевство ми од свих работа краљевства ми малих и великих – од града и од винограда од писа(?), и од поноса, и од позоба, и од пса, и од соћа; ни плаћања ни давања, ни ⟨...⟩, ни плаћања на добит да није њима, људима Светога Николе, просто речено – од свих работа малих и великих краљевства ми. И да не владају људима Светога Николе ни кефалија врањски, ни ⟨...⟩ неки властелин у земљи краљевства ми, осим игумана свете Богородице хиландарске и монаха управитеља ⟨...⟩ и три винограда који се налазе у Горњем Врању, и њих приложи краљевство ми Светом Николи.

А ово су Власи Псодерци: Рачун, Храница, Роман, Додан, Љубе, Витан, Слав, Братан, Веселко, Јан.

И ко ли се дрзне да разори ово што сам горе писао, кога Бог буде хтео да после мене влада ⟨...⟩ или сродник краљевства ми, и разори ово написнао, да је проклет од Господа Бога сведржитеља и од пречисте Богородице о од 318 светих отаца никејских, и од 12 апостола, и од четворице јеванђелиста, и да га порази сила часног и животворног крста, и уместо да му буде помоћник – осветник да му буде свети Господњи чудотворац јерарх Христов Никола. И приложи краљевство ми Светоме Николи у Врању – да узима себи сваке године по 30 спуда соли на Широ⟨ком⟩ броду, и приложи краљевство ми Светоме Николи Врањанском забел Лестницу (?) са свим брежуљцима у ⟨...⟩

Дипломатичка анализа

Инвокација. – На почетку повеље налази се симболичка инвокација – крст исписан црвеним мастилом.

Аренга. – За инвокацијом следи аренга која почиње стиховима Пс. 26, 8: *Господе, вазљубих красоту дома Твојега и место васељенске славе Твоје*, који се још јављају у повељи краља Милутина из 1318. године о поклону селишта Уљаре Хиландару.[3] Исти псалам наведен је у још једној повељи за цркву посвећену св. Николи – повељи Стефана Дечанског за манастир Св. Николе Мрачког у Орехову.[4] Пс. 26, 8 наводи се у симболичком контексту горње горе као симбола боравишта Господњег, али се у аренги повеље Дечанског, чија је аренга посвећена св. Николи, посебно доводи у везу са овим светитељем као посебитељем и заштитником српског владара. На Давидов псалам надовезује се парафраза познатих места из јеванђеља, која се односе на Христове поуке ученицима (Апостолска мисија, Обраћање ученицима, Подстицај на веру, Приче). Веза општег дела аренге са посебним, оним који се односи на патрона храма и његов посебан однос са ктитором, постаје јасна већ у првим редовима другог дела аренге. После уобичајеног преласка (*тако и ја*…) и интитулације, следи кратка похвала св. Николи као брзом заступнику српског краља.

Аутобиографски елементи аренге посебно су наглашени у овој повељи. Краљ Душан у њој приповеда повест свог односа са оцем. За разлику од уобичајеног исповедног тона оних аренги у којима вешто избегава да окриви тада почившег оца за раздор у породици, а осећање сопственог греха провејава као лајт-мотив исповести,[5] у овој повељи аренга се издваја јасним тоном антагонизма. Премда помиње наговор ђавола и злих и лукавих људи, што припада топици уобичајеној на оваквим местима текста, краљ Душан недвосмислено каже да га је родитељ Урош заточио у Зетску земљу, да се окомио на њега у жељи да га погуби, да буде прогнан у туђу земљу, да не види земљу отачаства свога. Поређење које потом следи – између краља Душана и праведног Јосифа – у потпуности је очекивано и потом поновљено у чувеној аренги Повеље уз Законик из 1349. године, али у измењеном контексту. У повељи за Св.

[3] Споменик 3, 18,12.

[4] Најновије издање документа: ССА 1 (2002) 57, ред. 11–12 (С. Мишић).

[5] Уп. А. Соловјев, *Кад је Дечански проглашен за свеца? (краља Душанова повеља Лимском манастиру)*, Богословље IV (1929) 284–298. Такође, Д. Кораћ, *Повеља краља Стефана Душана манастиру Св. Богородице у Тетову. Прилог српској дипломатици и сфрагистици*, ЗРВИ 23 (1984) 160–162.

Николу у Врању посебно се инсистира на сличности двеју прича у сегменту који се односи на заточеништво праведника *у туђој земљи*. Божјим милосрђем спасен, закриљен тако од свих противника, од видљивих и невидљивих војски непријатељских, краљ Душан не помиње како се прича са његовим оцем завршила и нигде не показује осећање греха, или страха и бриге за своју судбину на дан Страшног суда. У трима повељама, за цркву Св. Николе у Добрушти, за цркву Св. Николе у Врањи, и у Повељи уз Законик, осећа се Душаново неодобравање очевих поступака. У аренги повеље за Лимски манастир Дечански се, опет сасвим очекивано, помиње у сасвим другом контексту, као свети краљ.

Интитулација. – У оквиру другог дела аренге налази се интитулација: *Ја, у Христу Богу верни Стефан четврти, по милости Божјој краљ свих српских и поморских земаља и удеоник Грцима* (**честьникь Грькомь**). У Душановим повељама неретко се у интитулацији уз владарско име Стефан наводи цифра *четврти*; то је случај који пратимо у неколиким документима из периода 1332–1345.[6] У науци је одавно запажено да интитулације повеља насталих између 1343. и 1345. године (после освајања из 1342. а пре заузећа Сера 1345) бележе промену у статусу краља Душана када је реч о освајањима грчких земаља.[7] Отуд и термин *чесник Грком*, директни превод латинског *particeps*, термин који смо одлучили да преведемо речју *удеоник*.[8] Такође, промена у Душановој интитулацији везује се, поред политичке реалности освајања Македоније и Албаније, и за симболичко-дипломатску последицу освајања, која је свој званични израз добила веридбом Душановог сина Уроша са сестром византијског цара Јована V Палеолога.[9]

Експозиција. – У експозицији (нарацији) документа приповеда се о догађају који је претходио издавању повеље. Реч је о потврди Душа-

[6] Реч је о повељама за Св. Николу у Добрушти из 1332–1334 , за старца Григорија о потврди цркве Св. Петра у Кориши (19. март 1343), потом у овој повељи за Св. Николу у Врању, у повељи Трескавцу из 1343–1344, у повељи хиландарском пиргу Хрусији (1. јануар 1345) и о поклону протосеваста Хреље (1343–1345).

[7] М. Динић, *Српска владарска титула за време царства*, ЗРВИ 5 (1958); Г. Суботић, *Прилог хронологији дечанског зидног сликарства*, ЗРВИ 20 (1981) 110–135; С. Ћирковић, *Хрељин поклон Хиландару*, ЗРВИ 21 (1981) 103–117.

[8] Латинску верзију Душанове титуле *чесник Грком* срећемо у писму од 15. октобра 1345: particeps et fere totiius Romanie dominus (S. Ljubić, *Listine ob odnošajih Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike* II, Zagreb 1870, 278). Уп. С. Ћирковић, *Србија уочи царства*, Дечани и византијска уметност почетком XIV века, Београд 1989, 11; С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 83 и нап. 177.

[9] О томе пише С. Ћирковић, *Краљ у Душановом законику*, ЗРВИ 33 (1994) 156.

новој повеље Дечанског која је издата највероватније по ступању Душановом на власт, у склопу обнова вазалне заклетве кнеза Балдовина, првобитног ктитора цркве Св. Николе у Врању. Оваква обнова вазалних обавеза и, у складу са њом, потврда поседа и повластица феудалцу од стране владара, била је уобичајена пракса у средњем веку. Стога Душан и подвлачи да је на основу повеље Дечанског издао нову повељу *за правоверну службу* самом кнезу Балдовину и његовој деци, *видевши све то записано, не разорих ни до једне цртице, него још потврдих и допуних недостајуће*. После овога следи експозиција новог документа који се на претходну потврду надовезује традиционалном везом *и тако видевши правоверно служење*, итд. У овом делу нарације помиње се нови баштиник ктиторских права над црквом Св. Николе у Врању, властелин Маљушат, на чију молбу се и приноси дар (actio повеље) Хиландару.

Диспозиција. – У диспозитиву документа прецизно се наводе међе села која краљ дарује Хиландару, а која припадају цркви Св. Николе: Горње Врање, Доње Врање, Собина и влашки катун Псодерци са селима. Потом су наведена и два закона: један за црквене људе Врањанце, а други за Влахе. У трећем делу диспозитива наводе се поименце људи појединих села. Потом следи део документа везан за ослобађање цркве Св. Николе од работа малих и великих и одређује се даља надлежност хиландарских власти (игуман Свете Богородице хиландарске) над црквом.

Санкција. – Реч је о уобичајеној духовној санкцији. У делу санкције који се односи на наследнике оштећено је место на којем свакако мора писати реч „син“: *Кога Бог буде хтео да после мене влада [син] или сродник краљевства ми*. У санкцији се природно међу светитељима који штите цркву од кршења права обезбеђених документом наводи и патрон храма, свети Никола, а проклетство које се за њега везује је да, уместо да буде помоћник, постане осветник прекршиоцу.

Завршне формуле. – Завршене формуле – потпис владарев и печат – изостављене су у овом акту, који се неуобичајено завршава, додатком о праву на коришћење соли са Широког брода и новим прилогом цркви (забела Лестнице). Разлози овог додатка могу лежати у омашки преписивача документа, који је овај део изоставио приликом израде преписа па је накнадно додао тексту повеље, која је очевидно остала незавршена.

Питање аутентичности акта. – Овде је реч о препису повеље, насталом у првим деценијама XV века. Према нашем мишљењу, које смо образложили подробније у расправи приложеној овом броју Старог

српског архива,[10] реч је о прерађеном препису насталом спајањем две повеље краља Душана: једне, издате као потврдна повеља кнезу Балдовину, а друге, издате као поклон Хиландару на основу молбе новог носиоца баштинских права над црквом, жупана Маљушата. До прераде је дошло највероватније за потребе судског спора. Када је кесар Угљеша Влатковић почетком XV века повратио поседе који су некад припадали његовом оцу, и црква Св. Николе у Врању нашла се у његовом поседу. То је посредна потврда да се у неком тренутку загубио траг Душановог дара Хиландару. Са хартијама које су се односиле на његово даривање цркве Хиландару, налазиле су се и старе повеље. Могуће да је тада дошло до прераде, како би се једном потврдном повељом краља Душана оснажила старина манастирских права на поседе цркве Св. Николе. Овом околношћу дала би се објаснити појава различитих слојева у сачуваном препису о којима подробно расправљамо.

Поменути документи. – Повеља сведочи о постојању следећих у оригиналу несачуваних докумената: (1) повеље Стефана Дечанског за кнеза Балдовина, (2) повеље краља Душана којом Балдовину потврђује баштинска права над црквом и (3) повеље краља Душана којом, на захтев Маљушатов, дарује цркву Св. Николе Хиландару.

Просопографски подаци[11]

Кнез Балдовин, 71 (страна), *39* (ред у издању) – О кнезу Балдовину и његовом ктиторству над црквом Св. Николе писало је више истраживача. Добар преглед досадашњих истраживања даје И. Ђорђевић, *О средњовековној цркви Св. Николе у Врању*, Врањски гласник 26–27 (1993/4) 32–35. Од старије литературе уп. Ђ. Сп. Радојичић, *Феудална породица Багаш из Врања (XIV и почетак XV века)*, Врањски гласник 1 (1965) 19–23. Балдовин је заузимао значајан положај властелина-крајишника који је уживао посебно краљево поверење. Као најзначајнији феудалац у Врањском крајишту, уједно и ктитор цркве Св. Николе, кнез Балдовин је, по свој прилици, био и најбогатији властелин у врањском

[10] С. Марјановић-Душанић, *О неким нерешеним питањима из повеље Стефана Душана за цркву Св. Николе у Врању*, ССА 4 (2005) 237–248.

[11] У повељи се поименце наводе Власи који припадају катуну Псодерци, потом имена људи у Гнедници (данас Клисурица) и Церовцу, људи села Горње Врање, Доње Врање и Собиња. Потом Власи Псодерци (који нису наведени у првом помињању Влаха). Пошто су ово једини помени тих личности о којима се не зна ништа сем имена, нећемо их појединачно наводити у списку личности.

крају. Име кнеза Балдовина указује на његово романско (можда влашко) порекло; име је било раширено у которској области током XIII и XIV века, у познатој которској породици Драго. У уговору краља Душана са Дубровчанима склопљеном у Пологу 1333. године јавља се казнац Балдовин. Дужност казнаца могао је вршити са титулом кнеза.

Жупан Маљушат, 71, *44*; 73, *94* – познат из ове повеље као жупан краља Душана. Не знамо је ли био сродник Балдовинов, или је као верни феудалац краља Душана, после изумирања Балдовинове породице, добио баштинска права над црквом Св. Николе и њеним поседом. После Душанове смрти немамо даљих вести о жупану Маљушату.

Казнац Мирослав, 72, *74–75* – дворски службеник велики казнац Мирослав старао се о владаревим приходима; био је на тој функцији на двору краља Милутина између 1302 (1305?) и 1307 (уп. М. Благојевић, *Државна управа*, 127).

Тепчија Кузма, 72, *75* – државни функционер који је деловао у области Врања око 1306. године, где је наследио казнаца Мирослава. Кузма је био велики тепчија краља Милутина, у чијој су надлежности били поседи на којима је краљ имао право уживања (М. Благојевић, *Државна управа*, 27). У повељи се јавља као онај који одређује (*теше*) međe селу Собини.

Игуман Арсеније, 73, *94* – Арсеније се помиње као игуман манастира Хиландара већ 1332. године и на том положају остаје све до 1345 (В. Мошин – М. Пурковић, *Хиландарски игумани средњега века*, Приредила и допунила М. Живојиновић, Београд 1999, 77–73). Према сведочанству житија старца Исаије, *велики и свети старац* Арсеније будио је поштовање новога владара *ради многих његових духовних врлина*, те је за време његове управе над манастиром Душан Хиландару даровао више повеља. Очевидно већ веома стар човек, Арсеније је последњи пут као игуман споменут у Душановој повељи хиландарском пиргу од 1. јануара 1345. године, да би крајем исте године на положају игумана већ био Калиник (већ 1316. налазимо га у списку хиландарског братства записаног на првом месту као духовника; уп. В. Мошин – М. Пурковић, *нав. дело*, 73).

Установе

Кефалија, 74, *149* – највиши представник локалне управе у граду и околини; установа кефалије преузета је у Србији из Византије (видети *Лексикон српског средњег века*, 292–295, М. Благојевић).

Меропси, 73, *95*, *98*, *101* – припадници најбројније категорије зависних земљорадника (видети *Лексикон српског средњег века*, 396–397, М. Благојевић).

Отроци, 73, *96*, *99*, *102* – категорија феудалног зависног становништва, најчешће у поседу властеле (видети *Лексикон српског средњег века*, 483–485, Ђ. Бубало).

Работе, 74, *143–148* – Од работа, то јест, обавеза зависног становништва према господарима земље, у овој повељи помињу се *плата од природа* (такса на оно што прираста у животињском свету), *виноград* (работа копања винограда – видети *Лексикон српског средњег века*, 82, Д. Синдик), *понос* (обавеза зависног становништва од које су у одређеним случајевима ослобођени људи на црквеним имањима – видети *Лексикон српског средњег века*, 552, М. Шуица), *позоб* (обавеза давања зоби и сена коњима на којима путују владар и његова пратња – видети *Лексикон српског средњег века*, 535, М. Благојевић) и *соће* (најважнији порез који је убиран у корист владара – видети *Лексикон српског средњег века*, 683–685, М. Благојевић).

Топографски подаци[12]

Село Горње Врање (са međама), 71, *49*; 72, *65*; 73, *120*; 74, *152* – данашње село Горње Врање (на источној страни село је обухватало простор од Пржара преко потеса Рашка – средњевековна Храшка, преко Циганског рта до реке Мораве).

Село Доње Врање (са међама), 72, *59*; 74, *128* – данашње село Доње Врање (на западу је имало међе од ушћа данашње Собинске реке у Мораву, преко потеса Лојзишта и Манастиришта у селу Бунушевце, потом испод Шапранца и преко Врањске реке до Мораве; на месту званом Слатина и код Кушидовог камена додиривали су се атари Горњег и Доњег Врања, а између њих је постојало Прушче селиште које је данас ишчезло).

Река Собинштица, 72, *60* – данашња Собинска река.

Село Собина, 72, *73*; 74, *138* – данас истог имена село западно од Врања.

Катун Псодерци и село Псодераца, 72, *77* – данас два посебна села: Содерце, западно од Врања, и Катун, југозападно од њега.

[12] Топономастика врањског краја детаљно је проучена код Г. Томовић, *Врање и околина у средњем веку*, Врањски гласник 26–27 (1993/4) 45–58. Топографски подаци преузети су из ове расправе.

Јагнединци, 73, *114* – данас Клисурица, источно од Врања.

Церовац, 73, *117* – село се налазило на брду Церовац, јужно од Владичиног Хана.

Бања, 73, *117*, *118* – данашња Врањска Бања.

Широки брод, 75, *165* – прелаз на реци Бојани код Св. Срђа.

Забел Лестница, 75, *166* – данашња села Горња и Доња Лесница у Пчињи, на десној страни Козјачке реке, југоисточно од Врања.

Карта: Поседи цркве Светог Николе Врањског поменути у повељи краља Стефана Душана из 1343–1345. године

Стари српски архив, књ. 4, стр. 87–98

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"1346"
УДК 271.222(497.11)-735:336"13"(093.2)

Сима Ћирковић

ПОВЕЉА ЦАРА ДУШАНА ОПШТИНИ ДУБРОВАЧКОЈ О ИСПЛАТИ 200 ПЕРПЕРА ГОДИШЊЕ ЦРКВИ СВЕТОГ НИКОЛЕ У БАРИЈУ
(спорне аутентичности)

Скопље, 20. август 1346.

Каноници катедрале Светог Николе у Барију обавестили су цара да је њиховој цркви сваке године потребна извесна количина воска за богослужење. Следећи пример свога деде и оца, који су помагали цркву у којој је гроб светог Николе, и желећи да се за душе оца и деде и за спас њега, сина и супруге читају молитве, цар је наложио Општини дубровачкој да се од његовог трибута у граду сваке године исплаћује каноницима 200 перпера млетачких гроша.

Les canoniques de la cathédrale Saint-Nicolas à Bari ont informé l'empereur que leur église doit chaque année disposer d'une certaine quantité de cire pour la célébration de la liturgie. Suivant l'exemple de son grand-père et de son père, qui on aidé l'église abritant la tombe de saint Nicolas, et désirant que des prières soient lues pour l'âme de son grand-père et de son père et pour son salut ainsi que celui de son fils et de son épouse, l'empereur a ordonné à la commune de Dubrovnik de prélever 200 perpères de grosses vénitiennes sur son tribut pour les remettre aux canoniques.

Опис повеље

Иако је према тексту повеља упућена Дубровачкој општини, она је сачувана једино у базилици Светог Николе у Барију у црквеном архиву (Archivio di S. Nicola, Periodo Angioino L. 22; подаци из Cioffari (1989), видети под *Ранија издања*). У добром је стању, има изглед и битна обележја оригинала (печат, царев потпис црвеним мастилом). Исписана је готичком минускулом XIV века на пажљиво обрезаном пергаменту правилног облика, 27 x 34 цм у 17 редова (укључујући и царев потпис), црним мастилом (осим потписа). Доњи део пергамента је пресавијен и пробушен да би се провукла врпца од упредене свиле о

којој виси златни печат пречника 3,9 цм са представама цара и натписом: **СТЕФАНЬ ВЬ ХА БА ВѢРНИ ЦАРЬ**, а на полеђини Христа са натписом **ИС ХС**. Судећи по снимку, две рупице су остале неупотребљене. На сва четири угла виде се веома мале рупице, трагови од некадашњег причвршћивања повеље на равну подлогу. На доњем, пресавијеном делу пергамента чита се римски број XL.

Ранија издања

Повеља је одавно позната и више пута издавана, али није у литератури привлачила пажњу какву својим особеностима заслужује. Издања: В. Макушевъ, *Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріалы для славянской истории, III. Неаполь, Бари, Анкона*, Приложеніе къ XIX^{му} тому но 4 Записок ИАН (1871) 11–12 (без потписа са белешком преписивача: Extat subscriptio rubea litteris hebraicis (sic!)); F. Rački, *Rukopisi tičući se južnoslovinske povjesti u arkivih srednje i dolnje Italije,* Rad JAZU 18 (1872) 229–230 (само латински текст са напоменом: „Podpis na listini cirilski, pečat običan Stjepana Dušana“); С. Новаковић, *Законски споменици* 715–716; F. Nitti di Vito, „Le pergamene di s. Nicola di Bari. Periodo Angioino (1343–1381)“, *Codice diplomatico Barese* XVIII, Trani 1950, 43–44, n° 22; G. Cioffari, *The Tsars of Serbia and the Basilica of St. Nicholas in Bari*, Nicolaus 1 (1981) 145–175 (са снимком на коме је само потпис читљив); G. Cioffari, *Gli zar di Serbia la Puglia e S. Nicola. Una storia di santita e violenza,* Bari 1989 (Centro studii Nicolaiani. Memorie e documenti 4) p. 196; снимци повеље и печата у прилогу између страна 80 и 81, печата и на задњим корицама. Опис и коментар pp. 113–117.

Прва издања (Макушев, Рачки) нису приређена по оригиналу већ по препису унетом у обимну књигу привилегија за коју се каже да је брижљиво састављена у XVII веку. Отуда оскудни подаци о ћирилском потпису. Рачки уз своје издање примећује: „Imade i u mene prepis iz cod. vatic. nr. 6923“, о коме иначе нема помена у литератури.

Текст повеље

Stephanus dei gratia Romanie, Sclauonie et Albanie imperator. Universis et singulis hominibus universitatis civitatis Ragusie, tam presentibus quam futuris, |2| devotis nostris, gratiam et bonam voluntatem. Specialis illa devotio, quam erga confessorem mirificum et egregium beatissimum Nicolaum felicis recordationis |3| dominus Vrossius, dominus

avus noster, et bone memorie dominus Stephanus, dominus genitor noster, illustrisimi reges condam Arascie, habuerunt et quam nos multomagis habemus, spe|4|cialiter nos inducit ut archam[1] ipsius beatissimi Nicolai in Baro, in qua corpus ipsius sancti venerabiliter requiescit et de cuius tumba incessanter mana manat, honore |5| et comodo benivolo prosequamur. Cum itaque, sicut pro parte capituli dicte ecclesie peticio nobis exhibita continebat, in ipsa ecclesia est necessitas certe quantitatis cere anno quolibet |6| pro cultu divino. Nos autem, considerantes ut divinus cultus in ipsa ecclesia augeatur et ut specialiter pro animabus dominorum avi et genitoris predictorum, ac etiam pro salute nostra et domini |7| nati nostri et nostre consortis oratio semper fiat, de nostro tributo quod habemus in dicta civitate Ragusie, anno quolibet in perpetuum, pro cera emenda in dicta ecclesia ducenta per|8|pera bonorum grossorum venetorum, duodecim pro quolibet perpero[2] computatis, concedimus atque donamus, incipiendo videlicet, a presenti mense augusti presentis anni, quartedecime indictionis. |9| Mandantes propterea universis et singulis hominibus, consiliariis et aliis officialibus dicte civitatis Ragusie, tam presentibus quam futuris, ut anno quolibet in perpetuum de nostro tributo |10| predicto, quod habemus in dicta civitate Ragusie, ad requisitionem dominorum Nicolai archipresbyteri Aquevive barensis diocesis, et Nicolai de Barolo, canonicorum et procuratorum |11| capituli dicte ecclesie et aliorum procuratorum dicte ecclesie, qui pro tempore erunt, a presenti mense augusti presentis anni incipiendo, ducenta perpera grossorum venetorum, duo|12|decim pro quolibet perpero computatis, dare et assignare ac ab aliis assignari facere pro emendo ceram predictam, et de dictis perperis singulis vicibus a dictis procuratoribus, |13| presentibus et futuris, recipiatis ydoneam[3] apodixiam eorum sigillis sigillatam ad certitudinem et cautelam, tam nostre curie quam vestre universitatis Ragusie.

Datum |14| Scopie, sub pendenti sigillo et supscriptionibus manus nostre maiestatis, Anno Domini Millesimo trecentesimo quadragesimosexto, indictione quartadecima, |15| die vigesimo mensis augusti, imperiatus nostri anno primo.

|16| + **М(И)Л(О)СТИЮ Б(О)ЖИЮЮ СТ(Є)ФАНЬ ВЬ Х(РИ)С(Т)А Б(О)ГА ВѢРН(И) ЦАРЬ СРЬБЛЮМ(Ь)** |17| **И ПОМОРИЮ И ГРЬЦЭМЬ И ЗАПАДНОИ СТРАНАМ**

[1] Ранија издања: ecclesiam.
[2] Cioffari изоставља: bonorum grossorum venetorum, duodecim pro quolibet perpero.
[3] Макушев и Рачки: hydoniam.

Превод повеље

Стефан, милошћу Божјом Романије, Славоније и Албаније цар, свима скупно и појединачно, људима општине града Дубровника, како садашњим тако и будућим, оданим нашим, милост наша и добра воља. Она нарочита побожност, коју су исказивали према чудотворном и изврсном исповеднику преблаженом Николи, срећне успомене господин Урош, дед наш, и добре успомене господин Стефан, родитељ наш, пресветли некад краљеви Арасције, коју и ми још много више исказујемо, посебно нас наводи да раку тога преблаженог Николе у Барију, у којој тело тога светитеља поштовано почива, и чији гроб непрекидно ману излива, да му добро чинимо почашћу и коришћу. Пошто, дакле, како је од стране каптола речене цркве молба нама упућена садржавала, у тој цркви постоји потреба за извесном количином воска сваке године за божанску службу, а ми, размишљајући како да се божанска служба у тој цркви увећава и да се посебно за душе прије речених господе деде и родитеља нашег, а такође и да се за спас наш и господина сина нашег и наше супруге увек читају молитве, уступили смо и дарујемо од нашег трибута, који имамо у реченом граду Дубровнику, сваке године за вечна времена двеста перпера венецијанских гроша, рачунајући дванаест у сваку перперу, за куповину воска у реченој цркви, почевши, наиме, од овог месеца августа ове године, четрнаестог индикта. Наређујући стога свима скупно и појединачно, људима, већницима и другим службеницима реченог града Дубровника, како садашњим тако и будућим, да сваке године, за вечита времена, од нашег реченог трибута, који имамо у реченом граду Дубровнику, на тражење господе Николе, архипрезвитера Аквевиве баријске дијецезе, и Николе из Барлете, каноника каптола речене цркве, или других пуномоћника речене цркве који буду за времена, од месеца августа ове године почевши, предате или учините да други предају двеста перпера венецијанских гроша обрачунавајући дванаест за сваку перперу, да би се купио речени восак. И од речених перпера, сваки пут од речених пуномоћника, садашњих и будућих, узимате одговарајућу потврду печаћену њиховим печатима за извесност и безбедност како нашег двора тако ваше општине Дубровника.

Дато у Скопљу, под висућим печатом и потписима руке нашег величанства, лета Господњег хиљадутристачетрдесетишестог, индикта четрнаестог, дана двадесетог месеца августа, царствовања нашег године прве.

+ МИЛОШЋУ БОЖЈОМ СТЕФАН У ХРИСТУ БОГУ ВЕРНИ ЦАР СРБИМА И ПОМОРЈУ И ГРЦИМА И ЗАПАДНОЈ СТРАНИ

Дипломатичке особености

Језик и формулар. – Ово је једина позната Душанова повеља издата на латинском језику. Постоје савремени или каснији преводи царевих српских или грчких аката, али није познат документ који би, као овај, наметнуо питање о постојању латинске канцеларије. Писма Венецији су писана латински, у дубровачким документима се помињу гласници са *посебним писмом словенским или латинским*. Ипак, међу сачуваним документима о Душановим односима са Дубровником, ни у једном случају није употребљен латински језик! У Дубровнику нема података о овом акту, а као што ће се показати, дубровачке власти негирале су постојање обавезе успостављене овом повељом.

Повеља и није цела на латинском, на крају текста, после датума, стављен је ћирилички потпис црвеним мастилом, који заузима места скоро колико и ситно исписан латински текст. Слова су танка, повезана у лигатуре, личе на потписе на Душановим српским и грчким повељама, али ни по облику слова, лигатурама, ни по формули овај потпис се не поклапа ни са једним познатим. Крст стоји пре прве речи, а четири унакрсно распоређене тачке су на крају потписа, где је код других потписа често још једном крст. Разлике у облику слова и лигатурама на повељама сачуваним у оригиналу тешко је ускладити са оним што се каже у тексту ове повеље, наиме, да је потпис од цареве руке.

У овом потпису запажају се и две аномалије. У титулатури је измењен ред па су заједно Срби и Поморје и Грци и Западне стране, што се не среће у другим потписима. Осим тога, јасно је написано *Западној*, што би тражило *страни*, а у потпису се чита *странам*, што би ишло уз *Западним*. Да ли је то последица непажње писара или је заиста потпис царев, који нико није смео исправљати?

Поређење са потписима објављеним, делом са цртежима, у Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, дозвољава закључак да изразом *милостију божијеју* овај потпис одудара од свих других царских потписа Душанових. Налази се једино у потпису повеље за Лесново из 1347. чија је традиција проблематична. У потписима царског периода чешће се јавља *благоверни* уместо *верни*, облик који је чешћи у периоду краљевства. Формулација цар Срблем и Грком, Поморју и Западним странам јавља се у Душановим повељама али без одвајања Срба и Грка као у овој повељи. О елементима титуле уп. М.

Динић, *Српска владарска титула у време царства*, ЗРВИ 5 (1958) 9–17 (=*Из српске историје средњег века*, Београд 2003, 176–185).

Интитулација. – Пада у очи различито титулисање владара у латинском тексту и у српском потпису. Могло би се рећи да *Романија* из латинског текста одговара *Грцима* у српском потпису, *Албанија* из текста *Западној страни*, али је крајње необично да Србе заступа *Славонија*, назив који се искључиво употребљавао међу Латинима. Уп. М. Динић, *О називима средњовековне српске државе – Склавонија, Србија, Рашка*, Прилози КЈИФ 32 (1966) 26–34 (=*Српске земље у средњем веку,* Београд 1978, 33–43; =*Из српске историје средњег века,* Београд 2003, 162–171). Овде бисмо имали случај да латински писар повеље намеће своју терминологију чак и царској титули. Упадљива је још једна недоследност: док је сам цар владар *Склавоније*, његов отац и дед су представљени као краљеви *Арасције*. Овај веома редак облик назива за Србију, ослања се несумњиво на име Расције, јавља се једино у Котору и у Барију (видети *Пропосографски и географски подаци*).

Датум. – Ова повеља спада међу прве сачуване царске повеље Душанове, издата непуних пет месеци после крунисања. Њена формула датума следи латинске обрасце, само навођење места издавања повеље и свих елемената (година, индикт, месец, дан) одговара датумима у царским повељама, али са битном разликом да су у српским повељама године од Стварања света, а у овој повељи од рођења Христовог. У овој повељи нема помена логотета или онога ко је „преручио", тј диктирао текст, што се налази у царским повељама.

Експозиција. – Повеља је упућена дубровачкој општини, али док сачувана Душанова акта увек ословљавају кнеза по имену и општину, овде се кнез не спомиње, као ни иницијатива која би долазила из Дубровника, него подстицај долази од стране каптола цркве у Барију. Као побуда за издавање наводи се однос деде и оца према цркви Светог Николе и жеља да се читају молитве за душу њихову и за спас цара и његове породице. Краљ Милутин и Стефан Дечански су имали нарочит однос према базилици, што се огледа у њиховим даровима о којима је настала литература коју овде није потребно наводити.

Диспозиција. – Царев дар за *свећу*, како се у неколико српских повеља помињу дарови црквама, ослања се материјално на трибут који цар има у Дубровнику. Познато је, међутим, да је у тренутку издавања овог акта имао најмање два трибута у граду. Један је био стари, од претходника наслеђени, светодмитарски или српски доходак од 2000 перпе-

ра, исплаћиван о празнику светог Димитрија. Уп. М. Динић, *Дубровачки трибути*, Глас СКА 168 (1935) 203–257 (=*Из српске историје средњег века,* Београд 2003, 711–755). Други је био новијег датума, установио га је сам Душан кад је на почетку своје владавине препустио Дубровчанима Стон са полуострвом (1333). Тај доходак од 500 перпера исплаћиван је о Ускрсу сваке године. Врло је поучан пример овог трибута јер га је владар препуштао другим корисницима, пре свих монасима своје задужбине манастира Св. арханђела у Јерусалиму, који су долазили са владаревим писмом да приме новац. Уп. K. Jireček, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhangjela Mihajla u Jerusalimu i povelja cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića – Jagić Festschrift, Berlin 1908, 527–542; М. Живојиновић, *Света Гора и стонски доходак*, ЗРВИ 22 (1983) 165–206; С. Ћирковић, *Хиландарска свећа у Дубровнику*, Настава историје 8 (1998) 5–19.

Осим тога, Душан је сваке године примао *кумерк солски*, половину прихода од соли продате на дубровачком тргу. Тај кумерк је препуштан закупницима царине и они су у Душаново име исплаћивали годишње 100 перпера манастиру Свете Кларе у коме су биле кћери дубровачке властеле. Уступање дела трибута било би, дакле, сасвим у складу са оновременим поступцима. Ипак, поставља се питање зашто у повељи није речено од кога трибута, поготову што се повељом уведени рок исплате није поклапао ни са једним од познатих трибута! Овај би био на дан светог Стефана (20. август).

У одредби о даривању налази се занимљива појединост. Наведена су, наиме, имена двојице каноника каптола катедрале у Барију. Они би, према повељи, били први који ће у Дубровнику примити дар а касније други пуномоћници како је то било уобичајено. G. Cioffari је нашао да су то познате личности о којима има понеки податак (видети *Просопографски и географски подаци*). Очигледно је да су подаци о каноницима морали доћи до двора или канцелара Душановог из Барија од самих корисника.

Последице правног чина. – Повеља је, као што је речено, упућена Општини дубровачкој. У самом Дубровнику и записницима његових већа, који су за 1346. сачувани, нема трага о пријему овога акта и поступању по његовим налозима. Ипак, о њему има података, али они су одјек појединих захтева, који су полазили из катедрале у Барију и ишли преко јужноиталијанског двора. Први такав одјек имамо из прве половине 1347, што је у складу са датумом повеље издате средином

претходног лета. На дан 12. маја 1347. одлучено је у Дубровнику да се упути посланик *у Напуљ краљици поводом новштина које праве каноници цркве светог Николе у Барију због 100 дуката за које кажу да је тој цркви даровао господин цар*.[4] Нема никакве сумње да су захтеви каноника били засновани на акту којим се бавимо. Овде се, додуше, говори о 100 дуката, али то тачно одговара вредности 200 перпера у оно време. Са слањем посланика се ипак није журило, тек у октобру исте године требало је да добије упутство Мартол Цријевић, који је изабран да иде у Напуљ. То упутство, нажалост, није сачувано. Оно је свакако садржало дубровачку аргументацију, *праву информацију*, како ће касније, 1363, Дубровчани подсећати исту владарку.

Упадљиво је да се каптол катедрале није обраћао ни дубровачким властима, ни оном двору који би морао настојати на извршењу свога налога, него су се обраћали двору у Напуљу слабо упознатом са односима на другој обали Јадрана. По подацима о исплати и светодмитарског и стонског дохотка може се закључити да повеља, ако је издата са двора Душановог, није извршена за његове владавине.

О светодмитарском дохотку има података о исплати за 1346, 1347, 1348. и 1351. и то неким Млечанима на име царевог дуга за узете ствари. Уп. М. Динић, *Дубровачки трибути*, Из српске историје средњег века, 731. О стонском има потврда о плаћању из 1347, 1348, 1349. и преношењу на јерусалимски манастир из 1350.

Закључак о томе да одредбе повеље нису извршене није просто argumentum ex silentio, јер спор је имао наставак. По тврђењу Leone Castanea de Botento, магистра портулана напуљске краљице Јоване, дар српског цара и његов patens privilegium потврдио је пре јесени 1363. његов син, садашњи владар (у писму се обојици, и Душану и Урошу, приписује титула краља).[5] Садржина акта из 1346. је верно пренета: из побожности покојни владар је цркви Светог Николе у Барију доделио 200 перпера годишње од неког свог трибута који добија од дубровачке

---

[4] Monumenta Ragusina V, 262, 12. V 1347: ... ambassiator ad eundum Neapolim ad dominam reginam occasione novitatis, quam faciunt canonaci ecclesie sancti Nicolai de Bari pro ducatis centum, quos dixerunt condonasse eidem ecclesie dominus imperator ...

[5] О Урошевој потврди имамо само њихову реч. У једном попису привилегија чуваних у катедрали из 1362, седам година после Душанове смрти, забележен је: Privilegium q.(uod) i.(ncipit) Stephanus et est subscriptum de cinnabulo rubeo de.......bullatum pendenti bulla argentea de(aurata). F. Nitti da Vito, *Il tesoro di san Nicola di Bari,* Estratto dalla Napoli nobilissima 12, Trani 1903, 36. Репродуковано као прилог књизи: F. L. Bibbo, *L'altare d'argento di san Nicola,* Bari 1987.

општине. Каноници су се пожалили да је Општина *ускраћивала тај новац све до сада* (до 1363). Од Дубровчана се тражило да дају каноницима задовољење и обавесте о томе споменутог Леона да би он обавестио краљицу. Дубровчани су одговорили њему, али и непосредно краљици. Сачувано је писмо у коме су изнели своје извињење и оправдање.[6]

Они јасно исказују своје резерве у погледу акта – чак и *ако је краљ Рашке реченим каноницима својом привилегијом дао напред речено, <u>као што се каже</u>*, опет не следи да су они обавезни да плаћају речене перпере. Образлаже се даље и зашто. Са српским краљем имају уговор који је непрекидно поштован да ниједан динар од реченог трибута никоме не могу предати осим једино оној личности која дође у Дубровник о празнику светог Димитрија са посебним писмом словенским или латинским. Ако би на други начин дали то би било изгубљено. *Ако би се десило да у реченој привилегији, што не верујемо да садржи, краљ Рашке нас обавезује или наређује да платимо речени новац*, уз свако поштовање према краљу, он то не може јер *никад није био наш господар нити има над нама власт*.

Дубровчани моле краљицу да сматра да су се оправдали и да не слуша канонике, који их против Бога и правде желе узнемиравати. И други су почели слично тражити, а краљичино величанство, кад је од њих било *тачно обавештено као сада,* није њихове молбе саслушало. Из поштовања према светитељу, из обзира према краљевском величанству, за љубав пријатељства и праве вере, *много радије бисмо дали новац реченог трибута каноницима и каптолу, ако би сваке године дошли са писмом краља Рашке, него калуђерима шизматицима* (caloxaris scismaticis), *којима дајемо сваке године речени новац од трибута. Ако бисмо дали нешто реченим каноницима, било на основу привилегије или каквим другим поводом, без реченог писма краља Рашке, изгубили бисмо то и морали поново платити*.

Дубровчани нису дали *тачно обавештење* утолико што су у свом писму два трибута спојили у један. Православни калуђери су 1363. заиста долазили, али по стонски доходак, а он се није исплађивао о празнику светог Димитрија. И у једном и у другом случају заиста су долазили са владаревим писмом које их је препоручивало и легитимисало, а то је био пут који се очекивао и од каноника катедрале

[6] Садржина његовог писма се сазнаје из дубровачког одговора краљици: Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке републике* I, Београд 1935, *Monumenta Ragusina* III, 297.

у Барију. Судећи по томе што настаје прекид у преписци, краљица и њени органи су и овог пута одустали од својих захтева.

Питање аутентичности. – Из података саопштених на претходним страницама види се да су наш документ запажали савременици, да га је, наводно, чак потврдио Душанов наследник, тако да се може искључити могућност да би он био кривотворина из каснијег времена. Само по себи то још не гарантује и аутентичност акта, могао је бити приређен изван дворске канцеларије и снабдевен средствима оверавања, пре свега потписом и печатом, којим је представљан као оригинал.

Досадашња анализа износила је аргументе за и против аутентичноси. Најјачи аргуменат у прилог аутентичности би био Душанов потпис и печат. Ако се прихвати да исправа није аутентична, мора се поставити питање како су на њу доспела средства оверавања несумњиво употребљавана у Душановој канцеларији? Али, томе се мора супротставити потпуни несклад тога акта са свом грађом насталом из Душанових веза са Дубровником. Латински текст је формулисан без најмањег трага утицаја српске канцеларије, без и мало сличности са Душановим актима упућеним Дубровнику. Упадљиво је неслагање између српског и латинског дела акта у титули и географским називима.

Оно што се у акту каже одговара добрим односима српских краљева и катедрале у Барију током три генерације српских владара. Уобичајено је било даривање црквама *за свећу*; познате личности су први примаоци дара наведени у акту. То несумњиво иде у прилог одбране аутентичности, али у садржају се такође опажа и недовољно познавање трибута и начина њиховог убирања, што се мора ставити на супротан тас.

Одређену тежину има и дубровачко оспоравање такве обавезе, што је имало за резултат потпуно изостајање правних последица. Из раније цитираних докумената се види да су каноници каптола светог Николе истрајали у захтевима заснованим на томе акту, али види се, исто тако, да су Дубровчани већ једном, пре 1363, *тачним информисањем*, по њиховом схватању, одбранили своје одбијање да поступе по налогу из тога акта.

У обзир би се могла узети два хипотетична сценарија. По једном, назовимо га оптимистичким, на двору је услишена молба каноника, а како није било латинске канцеларије, дато је неком писменом Которанину из круга дворана да срочи patens privilegium, који је у канцеларији добио царев потпис и печат. По другом, песимистичком, неко је

изван двора акт кривотворио, можда тако што је одрезао доњи део оригиналне царске повеље и у простор између ранијег текста и потписа унео садржину нашег акта. Наравно, ни једна ни друга претпоставка немају ослонац у сачуваним изворима.

Опредељујући се за закључак да је аутентичност ипак спорна, ослањали смо се на онај део „дипломатичке анализе“, који су прећутно обављали савременици. Дубровчани су сматрали да се могу оглушити о царев налог, који, по свој прилици нису ни видели, и за то су морали имати аргументе; каноници, пак, нису су се за своја права борили у Дубровнику или на српском двору, на местима где се о новцу и владаревом налогу одлучивало, као да су им недостајали аргументи. Колико се може закључити, њихов главни доказ је био сам patens priviliegium о чијем извршавању се нико није старао.

Просопографски и географски подаци

Урош, Стефан, 88 (страна), *1*, *5* (ред у издању); 89, *6* – Иако је реч о добро познатим именима краљева, ипак се у овом случају на њима вреди задржати. Дед царев се заиста звао Урош и бележен је као Урош Други. У погледу оца ствар није тако јасна. Наиме, пре крунисања за краља он је увек називан Стефан, и тек са крунисањем постао је Стефан Урош Трећи и тако је доследно називан. Тешко је објаснити зашто је писар овог акта одступио од службеног краљевског имена и вратио се облику имена пре краљевања? Како је био обавештен о томе? Сам Душан у повељи за Јована, хотачког иконома, уп. С. Марјановић-Душанић, *Повеља краља Стефана Душана старцу Јовану*, Стари српски архив 3 (2004) 36, из 1342, изричито каже *син и наследник превисокаго краља Уроша Третијега*.

Nicolaus Aquevive, 89, *25*, barensis diocesis, био је, по тексту повеље, архипрезвитер свога града Аквавива и члан каптола Катедрале. Рођен 1311, већ око 1340. је међу клерицима и учествује у важнијим црквеним пословима 1345, 1346, 1347. Касније га је приор именовао за свога викара у решавању спора међу самим каноницима. Сачуван је његов тестаменат из 1398. Све ове податке навео је историчар катедрале G. Cioffari у цитираној књизи *Gli zar di Serbia la Puglia e S. Nicola. Una storia di santita e violenza,* Bari 1989, 114, нап. 2–6.

Nicolaus de Barolo, 89, *25*, мање је познат. Код истог аутора налазимо да је из Барлете и да се спомиње у документима о поседима катедрале у периоду 1344–1347.

Arascia, 89, *7* – Веома редак назив за српску државу. Поред наше повеље јавља се и у одлуци о отуђењу неких предмета из ризнице катедрале из 1353. године. Ту је код три кандила забележено да су имала емаље са сликама светог Николе, самог краља и његовог грба (sunt ymagines s. Nicolai, Regis *Arasce* et arma dicti regis).[7] Остали подаци, такође малобројни, потичу из Котора.

[7] Цитирао сам то место у прилогу књиге: С. Новаковић, *Историја и традиција. Изабрани радови*, Београд 1982, 464, нап. 31.

Стари српски архив, књ. 4, стр. 99–114

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"1353"
УДК 347.236(497.6)"13"(093.2)

Јелена Мргић-Радојчић

ПОВЕЉА БАНА ТВРТКА КОТРОМАНИЋА КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ БАШТИНСКЕ ПОСЕДЕ КНЕЗУ ВЛАТКУ ВУКОСЛАВИЋУ

Суха на Прозрачци, 1353. године

Кнез Владислав, кнегиња Јелена, бан Твртко и кнез Вук су овом повељом, дајући своју „вјеру господску", потврдили кнезу Влатку Вукославићу све оне поседе које је држао за живота бана Стјепана II Котроманића. У питању је град Кључ са селима која му припадају, и неколико села у жупама Врбањи и Земунику. Кнезу Влатку се гарантује неповредивост поседа, лична и имовинска безбедност за њега и његово дете, као и заштита од кажњавања и затварања без суђења које би обавило тело од дванаесторице властелина, набројаних као сведоци на повељи. Повеља је највероватније издата убрзо после смрти Стјепана II, исте 1353. године.

Par cette charte le prince Vladislav, la princesse Jelena, le ban Tvrtko et le prince Vuk, donnant leur "parole de seigneur", ont confirmé au prince Vlatko Vukoslavić toutes les possessions qu'il détenait du vivant du Ban Stjepan II Kotromanić. Il est question de la forteresse de Ključ avec les villages lui appartenant, ainsi que de quelques villages situés dans les joupas de Vrbanja et de Zemunik. Le prince Vlatko se voit garantir l'inviolabilité de ces possessions, la sécurité personnelle et foncière pour lui et son enfant, ainsi que la protection contre toute sanction et emprisonnement [prononcé] sans [la tenue d'] un jugement qui serait conduit par le corps des douze seigneurs énumérés comme témoins dans cette charte. Cette charte a vraisemblablement été délivrée rapidement après la mort de Stjepan II, à savoir la même année, en 1353.

Опис повеље и ранија издања

Овом издању претходе, као и у другим приликама када су у питању повеље из кермендског архива, она која су приредили Ф. Шишић и, у два наврата, Л. Талоци. Осим неких погрешака у читању, Шишић је ову повељу, као и следећу која чини јединствен пар, погрешно датовао у 1356. годину, односно сматрао је да су издате после повеље са

станка у Милама из 1354. године. Новије издање је Марка Вега, који је донео текст у латиничној транскрипцији, у којој су полугласови замењени апострофима, скраћенице је разрешио округлим заградама, а такође доноси и снимак ове повеље, преузет од Талоција. Она је исписана у 22 реда, ширине 35,5 цм и висине 21 цм, са пликом од 3,5 цм.[1] Данас се обе повеље чувају у Државном архиву Мађарске у Будимпешти под сигнатурама Dl 56 742 и 56 743. Прва повеља је погрешно датирана у 1354, и у коментару се наводи да је писана ћирилицом и мало оштећена, што се види и на Талоцијевом снимку. Друга повеља је погрешно датирана у 1357.[2] У тексту је приметно доста грешака, чак и више од следеће повеље издате кнезу Влатку Вукославићу истом приликом – на Сухој на Прозрачци.

*Текст повеље**

Вь име ѡт(ь)ца и сина и с(ве)тога д(ȣ)ха ам(и)нь. Азь рабь б(о)жи и с(ве)того Грьгȣра а зовомь г[оспо]д[и]нь кнезь Владиславь и госпоѣ кнеги|2|на Єлѣна и нию с(и)нь г[оспо]д[и]нь бань Тврьтко и неговь брать кнезь Вькь, дали сȣ вѣрȣ свою господьскȣ и присегли сȣ дȣма |3| на десете добрѣхь Бошнань кнезȣ Влаткȣ Вькославиѣȣ и неговȣ дѣтетевѣ да нѣ ȣ нихь свезаникь, ни таленикь, ни порȣч|4|еникь ни негово дѣте, и да мȣ се не може вѣра сврѣѣи чеса не ѡгледата ѡна два на десете коѣ ста ш ними присегла. И више тога |5| мȣ сȣ дали вѣрȣ и присегли мȣ сȣ, ȣ коемь га е дрьжании ѡдȣмрьль бань Стѣпань да мȣ за ѡнози нѣма печали ниткоре и да мȣ на то нѣ |6| ни ѡт когаре ни правьде ни едне рѣчи, ни неговь брать, ни неговь братȣчедь, ни неговь синов(ь)ць, ниткоре. Наипре за Клȣчь како га е бань |7| Стѣпань ȣ немь ѡдȣмрьль самога, тако да е неговь и негова дѣтете, и за ѡна села коѣ сȣ дана под Клȣчь ȣ име:

---

* Редакција издања и превода: Татјана Суботин-Голубовић и Ирена Шпадијер.

[1] F. Šišić, *Iz arkiva u Körmendu*, VZA VII (1905) 222–224, бр. 10. и 11; L. Thallóczy, *Istraživanja o postanku bosanske banovine s naročitim obzirom na povelje körmendskog arkiva*, GZM XVIII (1906) 409–410, са снимком повеља (бр. 7 и 8); исти, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München – Leipzig 1914, 19–22; M. Vego, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1982, 154–156.

[2] Податке о месту чувања ових повеља и њиховим сигнатурама саопштио нам је акад. С. Ћирковић, на чему смо му веома захвални.

Игь безь изма, Липови|8|ци безь изма, Р8динице безь изма, Рибиѣе безь изма, Л8бине безь изма, С(ве)та Гора безь изма. Та е е (!) села даль бань Стѣпань кнез8 Влать|9|к8 ѡт мее до мее под Кл8чь, и 8 иномь 8 вьсемь дрьжании 8 коемь га е бань Стѣпань ѡд8мрьль, на вьсе вѣра. То щѡ дрьжи 8 Землньицѣ двѣ |10| селѣ Липьниц8 и Стѣнице, и 8 Врьбани два Латичиѣа с трьми сели 8 име Кьбле и Ѣкотино ѡт мее до мее, и Подьблизькь. И 8 иномь 8 вьсемь |11| 8 чемь годѣ га е бань Стѣпань ѡт8мрьль, 8 комь годѣ дрьжани да м8 е на вьсе вѣра и да не може приети ниткіре (!) 8 нашемь господьствѣ Влать|12|кова чловѣка, ни сaмь бань Тврьтко, ни неговь брать кнезь Вькь, брезь воле кнеза Влатка. На то м8 с8 вѣр8 дали и присегли а тоизи вѣрѣ |13| и присежи свѣдоци добри Бошнане: наипрѣ воевода П8рьѣа и сь братиѡмь, Иваχнь Ивановиѣь и сь братиѡмь, Владиславь Ѡбрадовиѣь и сь братиѡ|14|мь, Вьлчиχна Тепчиѣь и сь братиѡмь, Болеславь Д8коевиѣь и сь братиѡмь, Вькць Хрьватиниѣь и сь братиѡмь, Б8диславь Чавловиѣь и сь брати|15|ѡмь, Влаи Добровоевиѣь и сь братиѡмь, Бранко Прибиниѣь и сь братиѡмь, Орьша[3] Радоевиѣь и сь братиѡмь, а ѡт Дольниχь Краи Нинославь Новако|16|виѣь и сь братиѡмь, Станць Гапиловиѣь и сь братиѡмь. А том8 приставь ѡт двора Богдань Бѣланиѣь[4] и сь братиѡмь, а ѡт владаниѣ Стѣпое |17| Хрьватиниѣь и сь братиѡмь. А тко ѣе то пореѣи, а или прѣтворити, да е проклеть ѡт(ь)цемь и с(и)номь и д(8)χомь с(ве)ткмь (!) и мат[е]рию б(о)жиѡмь ⟨…⟩[5] |18| и четирьми ев(а)нѣелисти и д(в)8ма на десете ап(о)с(то)лома и седьмь десеть и сед(ь)ми изьбранми и вьсѣми Б(о)г8 8годивьшими 8 си вѣкь и 8 гред8щи и да е |19| причестникь Июде Скариѡтском8 кои прѣда с(и)на б(о)жиѣ на распетие за ·л҃· сребрьнѣχь пѣнези и кои излиχа 8пиѣше: пропьни, пропни, |20| пропни, крьвь на немь и на чедѣχь ега. А сие се свրьши на С8χои на Прозрачцѣ, кьда г[оспо]д[и]нь бань Тврьтко гредѣше наипрьво 8 Хльмьск8 земл8. |21| А се писа Дражеславь диѣкь, г[оспо]д[и]на

[3] Упореди у другој повељи 8. ред – **Юрьша**.

[4] Упореди у другој повељи 10. ред – **Бѣльχаниѣь**.

[5] На снимку се примећује да је једна реч била изгребана.

бана Твръткa надворьни писць, а прьво дiѣкь великославнога г[о-спо]д[и]на бана Стѣпана. И кьда сие писахь, |22| **тьда ми да г[о-спо]д[и]нь бань Тврьтко испрѣдь себе великь пехарь вина попити** 8 **добр**8 **вол**8.

Превод повеље

У име Оца и Сина и Светога духа, амин. Ја раб Божји и светога Гргура звани господин кнез Владислав и госпођа кнегиња Јелена и њихов син господин бан Твртко и његов брат кнез Вук, дали су веру своју господску и присегли су дванаесторицу добрих Бошњана кнезу Влатку Вукославићу и његовом детету, да он није ни свезаник, ни таленик, ни порученик, а ни његово дете, и да му се не може одрећи вера док га не испитају она дванаесторица, која су се с њима заклела. И поврх тога, дали су му веру и заклели су му се да држи оне поседе[6] које је имао када је умро бан Стјепан,[7] да о томе нема никакве бриге, и да на то нико нема право, нити једне речи, ни његов брат, ни братучед, ни његов синовац, нико. Прво, Кључ, који је сâм држао када је умро бан Стјепан, да је његов и његовог детета. И она села, која припадају Кључу, по имену Иг, цело (село), Липовци цело, Рудинице цело, Рибићи цело, Љубиње цело, Света Гора цела. Та је села дао бан Стјепан кнезу Влатку, од међе до међе, да припадају Кључу. И за оне друге све поседе које је држао, када је умро бан Стјепан, (дајемо) веру на све то што он држи: у Земунику два села, Липницу и Стјенице, и у Врбањи двојица Латичића са три села, по имену Кабао и Јакотина, од међе до међе, и Подблизак. И друго све, шта год да је држао када је умро бан Стјепан, шта год да је поседовао, да му је на све то вјера. И да нико не може да узме у нашем господству ниједног Влатковог човека,[8] ни сам бан Твртко, ни његов брат кнез Вук, а без воље кнеза Влатка. За то су му веру дали и присегли. И тој вери и присеги су сведоци добри Бошњани, прво војвода Пурћа са братијом, Ивахн Ивановић са братијом, Владислав Обрадовић са братијом, Вучихна Тепчић са братијом, Болеслав Дукојевић са

[6] Видети *државније* у објашњењу *Важнијих термина и установа*.
[7] Може да значи и *шта је држао за живота бана Стјепана*. У повељи се више пута наглашава тренутак када је претходни босански бан преминуо, а затим се инсистира на континуитету, тј. потврђивању претходно гарантованих права и поседа властеле од стране новог бана и регената.
[8] Видети *човек* у објашњењу *Важнијих термина и установа*.

братијом, Вукац Хрватинић са братијом, Будислав Чавловић са братијом, Влај Добровојевић са братијом, Бранко Прибинић са братијом, Јурша Радојевић са братијом. А од Доњих Краја Нинослав Новаковић са братијом, Станац Гапиловић са братијом. А томе је пристав од двора Богдан Бјел(х)анић са братијом, а од владанија Стјепоје Хрватинић са братијом. А ко би то порекао или прекршио, да је проклет од Оца и Сина и Духа светог и Матере Божије и четворице јеванђелиста и дванаесторице апостола и седамдесет и седам изабраника Божијих и свих угодника Божијих у овоме веку и у будућем, и да је прибројан Јуди Искариотском који је предао Сина Божијег на распеће за тридесет сребрњака и који је гласно викао: распни, распни, распни, крв на њему и његовој деци. А све ово се извршило на Сухој на Прозрачци, када је дошао господин бан Твртко први пут у Хумску земљу. А ово је писао Дражеслав дијак, господина бана Твртка дворски писар, а прво дијак великославнога господина бана Стјепана. И када сам ово писао, тада ми је лично господин бан Твртко дао велики пехар вина да попијем у знак добре воље.

Дипломатичке особености

Писар бана Стјепана II, дијак Дражеслав Боић, наставио је да ради и у дворској канцеларији бана Твртка, где су његовом руком исписане ове две повеље за кнеза Влатка Вукославића из 1353, затим за истог властелина 1354. и 1357, потом за кнеза Вукца Хрватинића 1366. и кнеза Стјепана Рајковића 1370/74. године. Његов рукопис је прилично читко уставно писмо, и почетак вербалне инвокације је увек украшен нешто већим словом В, које захвата прва три реда текста обе повеље.[9]

Према увиду Ф. Шишића, и ова и следећа повеља су имале причвршћене печате бана Твртка са ликом оклопљеног коњаника са заставом. Међутим, Твртко се у још неколико прилика користио мањим печатом свог стрица, као на пример на повељи из 1354. и 1356. П. Анђелић не доноси изричит суд да ли је у питању мањи или већи печат бана Стјепана II, са представом коњаника – то је лик бана у пуној ритерској опреми, у јуришу окренут надесно. На мањем печату легенда је била

[9] Г. Чремошник, *Босанске и хумске повеље средњег века*, ГЗМ н. с. IV–V (1949–50) 109–111; Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу*, ССА 2 (2003) 170–171.

исписана на латинском, у једној траци: + S(IGILLUM) · M(I)N(US) · STEPH(AN)I · D(E)I · GRA(TIA) · TOTI(US) · BOSNE · BANI, а на делу поља је исписана и легенда ћирилицом – **Г(ОСПОДИ)Н Б(АН) СТѢПАН**. На већем печату је легенда ишла у две траке око централног поља, испуњеног љиљанима, и исписана је ћирилицом: + **ПЕЧАТЬ ГОСПОДИНА СТѢПАНА БАНА СВОБОДНОГА Г(ОСПОДИ)НА ВСЕ ЗЕМЛЕ БОСАНЬСКЕ** + **УСОРСКЕ СОЛЬСКЕ И ДОЛНЕ КРАИНСКЕ** (?) **И ВСЕ ЗЕМЛЬЕ ХЛЬМСКЕ**.[10]

С обзиром на то да је у случају ове повеље њен садржај занимљивији од формулара, сматрамо да томе треба придати већи значај. Пошто интитулација пружа интересантну слику о политичким приликама и околностима у којима је настао овај документ, на почетку ћемо сасвим укратко дати њену анализу.

Будући да босанском државом после смрти Стјепана II управља проширено породично намесништво у име малолетног бана Твртка, права интитулација, каква је устаљена у време бана Стјепана II, у којој се поименце набрајају све „земље“ босанске државе којима бан суверено влада (Босна, Усора, Соли, Доњи Краји, Хумска земља), није ни могла да буде записана.[11] Управо је ово један од показатеља веома слабе централне власти, чак и њене несигурности и неизвесности, док другу индицију пружа списак сведока. Титулу *господина*, односно *госпође*, имају кнез Владислав, кнегиња Јелена и бан Твртко, док је кнез Вук, вероватно зато што је био дете, овом приликом није понео, већ тек 1357. Пре ће бити да је титула *господина/госпође* одраз дипломатичке праксе дијака Дражеслава, као и претензија родитеља бана Твртка, него што она заиста осликава реално стање.[12] Томе у прилог иде и чињеница да, упркос двема повељама из 1353. године, са готово двоструком

[10] Ово би био први и једини пут да се „земља“ Доњи Краји јавља у овом облику „Доње Краинске“, па се сигурно ради о погрешном читању, у последњем случају П. Анђелића – *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 15–17, nap. 24, са старијом литературом.

[11] О интитулацији босанских владара и њеном развоју у време Стјепана II и Твртка I, видети А. Соловјев, *Властеоске повеље босанских владара*, Историско-правни зборник 1 (1949) 88–89; Ј. Мргић, *Жупе и насеља „земље“ Усоре*, ЈИЧ 1–2 (2000) 33–36; Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне*, Београд 2003, 39, 49–58, 60, 70.

[12] О титули „господина“ видети: М. Благојевић, *Државност земље Павловића*, у: *Земља Павловића – средњи вијек и период турске владавине*, Бања Лука – Српско Сарајево 2003, 125–126, нап. 43; ЛССВ, Београд 1999, 121 (Р. Михаљчић); Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу 1366*, ССА 2 (2003) 171–172.

„вјером господском“ и потврдама права и поседа, кнез Влатко Вукославић се није осећао довољно сигурно, па је и следеће године – 1354. поново добио још једну повељу сличног садржаја.[13]

Ова повеља којом су, уз „вјеру господску“, потврђени поседи које је кнез Влатко држао за живота бана Стјапана II чини пар са следећом повељом, о којој ће бити речи у наредном прилогу, и издата је вероватно у исто време, истом приликом на Сухој у Прозрачци. Оне су само део једног корпуса босанских повеља које говоре о установи „вјере господске“ и „верне службе“. У њих се убрајају и две повеље које је око 1326. године бан Стјепан II издао оцу кнеза Влатка – кнезу Вукославу Хрватинићу, потом повеља истог владара из 1329/30. за великог кнеза Гргура Стипанића, затим за кнеза Вукца Хрватинића, заједно са баницом Јелисаветом. Сличног садржаја су и повеље за кнеза Влатка из 1354. и 1357, и повеља за Стјепана Рајковића из око 1370/74. године. Посебност овог пара повеља је у томе што нема велике разлике између повеље о баштинским поседима и „вјере господске“ (видети наредни прилог), као што је то случај са повељама за кнеза Вукослава, где се другопоменута издаје у присуству представника босанске цркве, без „добрих Бошњана“ који треба да суде у случају „невере“ кнеза Вукослава.[14]

„Вјера господска“ коју су кнез Владислав са кнегињом Јеленом, баном Твртком и кнезом Вуком у овој повељи из 1353. дали кнезу Влатку Хрватинићу проистицала је из чињенице да је претходни босански владар, бан Стјепан II пре кратког времена преминуо, и да су они као његови наследници у власти, пошто их је обавезивала раније задата „вјера“, са своје стране овом властелину пружили гаранције личне и имовинске безбедности, као и потврду његових поседа и њихову неповредивост. То је јасно изражено одредбама да кнез Влатко не може бити лишен слободе, нити присилно узет за јемца и таоца, што важи и за његово дете. „Вјера“ траје и после смрти властелина и преноси се на његове потомке. Занимљиво је такође да се из могућег наследства властеоских поседа искључују сви чланови шире породице кнеза Влатка. Сличну

[13] L. Thallóczy, *Studien*, 23–24; С. Рудић, *Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу*, ССА 2, 69–83.

[14] L. Thallóczy, *Studien*, 7–8, 11, 14–16, 23–25; J. Šidak, *O vjerodostojnosti isprave bosanskog bana Tvrtka Stjepanu Rajkoviću*, Zbornik FF u Zagrebu II (1954) 37–48; С. Рудић, *нав. дело*; Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Стјепана II великом кнезу Гргуру Стјепанићу*, ССА 3 (2004) 19–34.

рестрикцију налазимо и у повељама за кнеза Вукослава – „ни брат, ни синовац“ не могу да га наследе, већ искључиво његова деца, а ако кнез буде без потомства, може слободно да их остави коме год он буде хтео.[15]

Надаље, у ову повељу је унета и забрана да нико, ни босански бан ни његов брат, не могу преотети „човека“ кнеза Влатка без његове сагласности. Опет се може наћи паралела у претходном пару повеља за кнеза Вукослава. Он је својевремено добио и привилегију да у наредних десет година у жупу Лушци, одакле је био пореклом, насели све оне који су вољни да му пријђу, што значи да га признају за феудалног господара.[16] Кнез Вукослав је дакле добио писану дозволу босанског бана да прими туђе „људе“, о чему говори и члан 140 *Душановог законика* – „О примању туђег човека“. У тексту законског чланка се забрана примања туђег човека протеже на све, па и на цара и царицу, сем ако цар не изда (потврдну) повељу о томе, какву је од босанског бана добио кнез Вукослав.[17] У питању је била врло важна одредба, било да се ради о пољопривредном становништву или о ситним вазалима, о властеличићима, пошто су власт, богатство и углед сваког феудалног господара почивали на људским ресурсима. Управо се у овој повељи помиње ситна властела Латичићи која је држала три села у жупи Врбањи, и о њима ће бити више речи у одељку о прософрафским подацима.

Промене на владарском престолу су увек и свуда подразумевале поновно регулисање сениорско-вазалних односа. Било је у интересу како новог бана са намесницима, да би смена власти протекла без унутрашњих потреса, тако и једног од синова и наследника кнеза Вукослава, да претходно утврђени односи, обухватајући права, обавезе и поседе, постоје и поштују се у непромењеном облику. Овако посматрано, све ово је било више него довољно оправдање за издавање ових повеља,

[15] А. Бабић, *О односима вазалитета у средњовјековној Босни*, Годишњак ДИ БиХ 6 (1954) 29–44; С. Ћирковић, *„Верна служба“ и „вјера господска“*, Зборник ФФ у Београду VI–2 (1962) 95–112 (= *Работници, војници, духовници*, Београд 1997, 318–337); исти, *Историја средњовековне босанске државе* (даље: *Историја Босне*), Београд 1964, 93–95; ЛССВ, 76 (С. Ћирковић).

[16] L. Thallóczy, *Istraživanja o postanku bosanske banovine*, 403–405; исти, *Studien*, 7–8; Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 46–48.

[17] *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године*, прир. и прев. Н. Радојчић, Београд 1960, стр. 70, 127.

које због карактера врховне власти и несигурности прилика нису могле да буду акт „милости (господске)", као што су то биле повеље бана Стјепана II.[18]

Сведоци. – У овој и у наредној повељи, листа од дванаест сведока подељена је у два дела: први обухвата „добре Бошњане", којима је на челу војвода Пурћа, и затим следе имена још деветорице властелина без титула и територијалних одредница, а потом су уписана још два сведока „од Доњих Краја". Ипак, захваљујући корпусу сачуваних босанских повеља, могуће је утврдити које су све жупе и „земље" босанске државе имале своје представнике на скупу у Сухој, што је значило и да су признале власт новог бана. Тако се може поуздано рећи да су приликом извршења правног чина били присутни властелини из „земље" Босне, Доњих Краја, као и жупе Треботић (у Подрињу) и Broћно (у Хумској земљи). Упадљиво је одсуство усорске властеле, што сведочи о потенцијалном територијалном губитку државе бана Твртка у његовој првој години владавине. Иста ситуација се понавља и 1354, и заправо све до споразума с краљем Лајошем, до кога је дошло у јесен 1356. године, територија „земље" Усоре, тачније њена властела није признавала власт босанског владара.[19]

Датирање. – Обе повеље из Сухе на Прозрачци могу се са сигурношћу датирати у 1353, у време непосредно после смрти бана Стјепана II Котроманића, зато што се у њима као први од намесника наводи кнез Владислав, а он се већ наредне године не јавља у датираној повељи за кнеза Влатка Вукославића, тако да се претпоставља да је у међувремену преминуо.[20]

Место. – *Суха на Прозрачци, када је бан Твртко први пут ишао у Хумску земљу* – у питању је Прозрачац, седиште жупе Броћно, која се простирала дуж десне обале Неретве, између жупа Вечерића и

[18] О „милости (господској)", односно владаревој, као правној радњи посебног садржаја видети исцрпно код М. Благојевић, *Државна управа*, 59–156; у Босни: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 59–69; иста, *Повеља бана Стјепана II Котроманића кнежевима Вуку и Павлу Вукославићу 1351*, ССА 1 (2002) 86–87; иста, *Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу 1366*, ССА 2 (2003) 173, 175.

[19] А. Соловјев, *нав. дело*; М. Благојевић, *Босанско Завршје*, Зборник ФФ у Београду XIV–1 (1976) 129–144; Ј. Мргић, *Жупе и насеља „земље" Усоре*, 36; иста, *Доњи Краји*, 62–63.

[20] И. Руварац, *Бановање Твртка бана*, ГЗМ 6 (1894) 1–16; В. Ћоровић, *Краљ Твртко Котроманић*, Београд 1925, 2–3; исти, *Хисторија Босне* 1, Београд 1940, 276–277; С. Ћирковић, *Историја Босне*, 121–122.

Мостарско блато, и била је баштински посед породице жупана Комлина и његових потомака, Комлиновића. Чињеница да је босански владар одмах по ступању на власт отишао изван матичног подручја државе, односно „земље" Босне, говори о настојању да се што пре и на што ширем подручју стабилизује власт новог владара свих „земаља" Босне.[21]

Просопографски подаци

Стјепан II Котроманић, 102 (страна), *10–14*; 103, *17*, *18*, 22; 104, *47* (редови у издању) – босански бан (1322–1353), син босанског бана Стјепана Котромана и Јелисавете, ћерке краља Стефана Драгутина. На власт у Босни дошао је као вазал угарског краља Карла Роберта (1301–1342), и уз подршку домаће властеле окончао је превласт хрватских банова из породице Шубић. Имао је изузетно успешну владавину, уз територијално окупљање босанских „земаља", реорганизовао је и учврстио централну власт и ауторитет босанских владара, што је нашло свој израз и у дипломатичкој пракси босанске канцеларије. Иако извори говоре да је имао барем двојицу синова из три брака, ниједан није постао његов наследник у власти. Његова ћерка Јелисавета удата је 1353. године за угарског краља Лајоша, чиме је углед босанске државе добио своје међународно признање.

Литература: С. Ћирковић, *Историја Босне*, 81–121; Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Стјепана II Котроманића великом кнезу Гргуру Стјепанићу 1329/30*, ССА 3 (2004) 24–25.

Владислав, кнез, 102, *2*, рођени брат бана Стјепана, и за његове владавине учествује у издавању повеља босанској властели (*pro uso interno*) 1326, 1329/30 и 1351. године, што посредно говори о његовом високом угледу у држави, али и утицају. Након братовљеве смрти, Владислав је само годину дана обављао регентску власт у име свог сина бана Твртка.

Јелена, кнегиња, 102, *2–3*, ћерка Јурја Шубића, удата за кнеза Владислава 1338. године, с којим је била у четвртом и трећем степену сродства. Године 1354. путовала је на двор угарског краља Лајоша (Лудовика) Великог (1342–1382) да би регулисала вазалне односе и добила потврду о ступању на власт свог старијег сина Твртка.

Литература: I. Lučić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru* I, Split 1979, 536; В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 257–258.

[21] С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996, према именском и географском регистру.

Вук, кнез, 102, *4*; 103, *25*, брат бана Твртка, у ово доба вероватно још у дечачком узрасту.[22] Године 1366. покушао је да побуном, уз подршку властеле из Подриња, примора бана Твртка на деобу власти, вероватно по узору на некадашње „удеоне кнежеве“. Вук се једно време склонио у Дубровник, одакле је настојао да стекне подршку папе оптужујући брата да је јеретик. Изгледа да је опет 1370. године, овога пута уз војну помоћ угарског краља, поново покушао да освоји власт у Босни. Спор између браће трајао је до Твртковe свадбе крајем 1374. године.

Литература: М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 149, 345 (коментар С. Ћирковић); И. Руварац, *Бановање Твртка бана*, 1–16; J. Šidak, *O vjerodostojnosti isprave bosanskog bana Tvrtka Stjepanu Rajkoviću*, Studije „O Crkvi bosanskoj i bogumilstvu“, Zagreb 1975, 249–259; J. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Твртка кнезу Вукци Хрватинићу 1366*, ССА 2 (2003) 172–173.

Војвода Пурћа, 103, *27*, први, те и најугледнији сведок, припадник горњобосанских Хрватинића. Јавља се у Твртковим повељама у периоду између 1353. и 1378. године.

Литература: С. Рудић, *Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку 1354*, ССА 2 (2003) 77, са изворима и литературом.

Ивахн Ивановић, 103, *27*, у повељама из 1353. без титуле, а 1354. са титулом тепчије, вероватно је био син жупана Ивахна Прибиловића, сведока на повељама 1326–1332. године. Његови потомци су били Твртко Ивахнић и Влатко Тވртковић (Војводић) који су вршили службу војвода усорских, а потицали су из жупе Треботић.

Литература: М. Благојевић, *Босанско Заврште*, Зборник ФФ у Београду 14–1 (1976) 135, нап. 25; исти, *Тепчије у средњовековној Србији, Босни и Хрватској*, ИГ 1–2 (1976) 7–47.

Владислав Обрадовић, 103, *28*, сведок је и у повељама из 1354. и 1357, у којима носи титулу кнеза.

Литература: Thallóczy, *Studien*, 19–25.

---

[22] Твртко је 1353. могао да има највише 14 година, јер је најранија година рођења била 1339, а Вук је био нешто млађи. Како се Вук 1357. први пут наводи са титулом „господина“ кнеза, и испред госпође кнегиње Јелена, могуће је да је он тада напунио 14 година, односно да је рођен 1342. године. Не може се поуздано утврдити које су биле старосне границе за физичко и правно пунолетство у босанској држави, али су се вероватно налазиле у оквиру српско-византијских (14, 25), односно угарских (12, 16, 18, 24) – Т. Тарановски, *Историја грађанског права*, у: *Историја српског права у немањићкој држави*, Службени лист СРЈ – Београд 1996, 529–530 (6–7); A. Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest*, Zagreb 1902, 361–365.

Вучихна Тепчић, 103, *29*, без титуле у повељама 1353, док се 1354. јавља са титулом жупана, 1366. и 1367. са титулом тепчије, а 1370/74. уписан је само као „Тепчиь“. Његово презиме указује на то да је он „син тепчије“, а како је и сам добио исту титулу, његово презиме се изоставља. Није сигурно да је у питању иста личност са Вукославом, сином тепчије Радослава (1326, 1329).

Литература: М. Благојевић, *Тепчије*; С. Рудић, *нав. дело*, ССА 2 (2003) 78; Ј. Мргић-Радојчић, *нав. дело*, ССА 2 (2003) 180.

Болеслав Дукојевић, 103, *29*, овде без титуле, а 1354. са титулом казнаца, сведок у повељама издатим до 1357. године.

Литература: С. Рудић, *нав. дело*, 75–76.

Влај (Влађ) Добровојевић, 103, *31*, босански кнез, припадао је вероватно истом властеоском роду као и Влатко Добровојевић, који се јавља као сведок на повељи бана Стјепана II Котроманића из 1322. Његови матични поседи су били у жупи Треботић у „земљи“ Подриње. Забележене су верзије имена – Влаи и Влађ, и овај други облик је скраћеница имена Владислав. Могуће је претпоставити да је у питању особа идентична са Влахом Добровојевићем, који се помиње у анатемама српских синодика православља којим се проклињу босански јеретици. Кнез Влађ се јавља као сведок у повељама босанског бана Твртка Котроманића у периоду од 1353. до 1370/74, као представник „од Босне“ и „од Усоре“. С обзиром на то да се међу сведоцима у повељи коју је приликом своје посете Дубровнику Твртко издао 1. јуна 1367, Влађ наводи на првом месту, испред тепчије Сладоја Дивошевића, може се приметити да је уживао високи углед на босанском двору. Иако нема изричитих података, његов син је могао да буде Твртко Влађевић, ставилац на двору краља Стефана Твртка I 1378. године.

Литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae 1858, 101–103, 176, 186–190; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici* I, Zagreb 1898, 83–86; L. Thallóczy, *Istraživanja*, GZM 18 (1906) 401–444; L. Thallóczy, *Studien*, München – Leipzig 1914, 19–25; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, Београд – Сремски Карловци 1929, 44; В. Мошин, *Рукопис Пљеваљског синодика православља*, Слово 6–8 (1957) 154–176; М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 136, нап. 26; J. Šidak, *Današnje stanje pitanja „Crkve bosanske“ u historijskoj nauci*, Studije o „Crkvi bosanskoj i bogumilstvu“, Zagreb 1975, 75, nap. 20; J. Šidak, *Bogumilstvo i heretička „Crkva bosanska“*, Studije, 93, nap. 19; J. Šidak, *O vjerodostojnosti isprave bosanskog bana Tvrtka Stjepanu Rajkoviću*, Studije, 249–

259; Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу*, ССА 2 (2003) 177–178.

Вукац Хрватинић, 103, *30*, (1330 – пре 1380), најмлађи син кнеза Доњих Краја, Хрватина Стјепанића, брат кнеза Вукослава и Павла Хрватинића. Био је родоначелник породице Вукчића, гране Хрватинића која је одиграла значајну улогу у историји средњовековне босанске државе. Његови поседи су обухватали жупе Пливу и Трибаву, вероватно и Врбању. После 1370/74. добио је титулу великог војводе босанског, што је био један од највиших рангова у државној управи Босне. У тој служби га је 1380. године наследио један од четворице синова – Хрвоје Вукчић. Поред њега, потомство кнеза Вукца су чинили Вук, Воислав, Драгиша, Реса, Вучица и још једна ћерка непознатог имена.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, према регистру; иста, *Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу*, ССА 2 (2003) 167–183.

Будислав Чавловић, 103, *30*, једини помен, те није могуће утврдити његову породичну ситуацију, нити територијалну припадност.

Бранко (Брајко) Прибинић, 103, *31–32*, сведок у Твртковим повељама од 1353. до 1392, са титулом жупана и међу „добрим Бошњанима“.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *нав. дело*, ССА 2, 179.

Јурша Радојевић, 103, *32*, једини помен овог властелина, који је, према мишљењу П. Анђелића припадао „горњобосанској“ властели, и чији је брат могао да буде Мирко Радојевић, сведок на повељама у периоду 1380–1400. године.

Литература: П. Анђелић, *Barones regni и државно вијеће средњовјековне Босне*, Prilozi 11–12 (1976) 39.

Нинослав Новаковић и **Станац Гапиловић**, 103, *33*, осим овог помена, сем чињенице да заступају „земљу“ Доњи Краји, ништа друго није познато о њима.

Богдан Бјелханић, 103, *34*, кнез и пристав од двора у повељама бана Твртка из периода 1353–1370/74.

Литература: С. Рудић, *нав. дело*, ССА 2, 79; Ј. Мргић-Радојчић, *нав. дело*, ССА 2, 181–182.

Стјепоје Хрватинић, 103, *35*, пристав од владанија, односно од стране кнеза Влатка Вукославића, па је могућа претпоставка да је припадао роду Хрватинића из Доњих Краја.

Латичићи, 103, *20*, ситна властела из жупе Врбање, овом приликом нису саопштена имена њених чланова. Међутим, 1401. као подбан Далмације у име Хрвоја Вукчића, великог војводе босанског и кнеза Доњих Краја, јавља се властелин по имену Твртко Латичић, који несумњиво припада поменутој породици, с тим да је у сталешком погледу сигурно дошло до њеног великог уздизања на феудалној хијерархијској лествици.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 229.

Установе и важнији термини

„Вјера господска“, 102, *4*, видети објашњење у основном тексту овог рада.

„Човек“, 103, *24* (*vassalus*), овај термин је уобичајени синоним за *вазала*, али у случају ове повеље означава уопште феудално зависно лице које је у власти кнеза Влатка Вукославића (ЛССВ, 818–819, Ђ. Бубало).

Присега, присећи се – 102, *4*, *8*, *9*; 103, *26* – синоним за заклетву и заклињање (ЛССВ, 204–205, Л. Ћаповић).

Држаније, 102, *9*; 103, *18*, *22*, као и држава, означава нечију непосредну власт (*imperium)* над неком територијом и становништвом (ЛССВ, 165–169, М. Благојевић).

Свезаник, 102, *6*, лице које је утамничено, затворено, лишено слободе. У повељи 1354. за истог дестинатара помиње се термин *узник*, веома сличног значења (V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijestni rječnik*, 1417, 1527; С. Рудић, *нав. дело*, ССА 2, 81).

Таленик, 102, *6*, од старосл. **таль** – талац, лице узето као јемство да ће преузете обавезе бити испоштоване (V. Mažuranić, *Prinosi*, 1439; ЛССВ, 726, Ђ. Ђекић)

Порученик, 102, *6*, од **пороук, пороучьникь** – „јемац“, лат. *fidejussor*. У овом случају босански бан не може да примора кнеза Влатка Вукославића да буде јемац. (Ђ. Даничић, *Рјечник* II, 373; V. Mažuranić, *Prinosi*, 1029; ЛССВ, 634–635, С. Шаркић – М. Благојевић)

Топографски подаци

Кључ, 102, *14*, град, седиште жупе Бањице, данас истоимени град на реци Сани. Први пут се помиње 1325. године, када је кнез Вукослав у том граду издао своју повељу. Његов син, кнез Влатко Вукосла-

вић, дестинатар повеља босанских владара из 1353, 1354. и 1357. предао је свој град Кључ угарском краљу у замену за град Бршљановац у Крижевачкој жупанији, у Славонији. Наравно, у питању је било не само градско насеље, већ и његово економско залеђе које су чинила села која су му „пристоила“. Потомци кнеза Влатка су постали угарски племићи Латковићи „од Бршљановца“, а касније, „од Слобоштине и Могора“, и могу се пратити кроз писане изворе до 1475. године. Угарска власт над градом Кључем и његовом облашћу потрајала је до смрти краља Лајоша 1382, када су Хрвоје Вукчић и његова браћа отпочели успешне војне акције с циљем да врате породичне баштинске поседе. Подграђе – „варош Подкључ“ први пут се помиње тек 1446. године, али је сасвим извесно да је могло знатно раније да се развије, с обзиром на то да је левом обалом реке Сане ишао важан магистрални пут који је полазио од Книна и завршавао је у Сиску. Њега је код Кључа пресецао трансверзални правац који је водио од Бихаћа или Крупе на Уни, преко Јапре и Каменграда и даље за град Јајце. Према археолошким истраживањима, Кључ је првобитно, у XIII веку, подигнут као властеоски замак, на темељима римског утврђења. Терен где је утврђење подигнуто јесте кршевита издужена коса, која се стрмо обара ка реци Сани, а на највишој тачки је подигнута кула Љубица. На супротној, десној обали реке, неких два километра низводно, изграђено је једно мање утврђење, вероватно као предстража граду и ради обезбеђивања прелаза преко реке. Иако путописац Бенедикт Курипешић није оставио подробан опис града, сачувана је гравира на којој је приказано утврђење и део подграђа.

Села која се наводе у повељи кнезу Влатку Вукославићу 1353. чинила су жупу, односно „котар“ града Кључа:

Иг, 103, *15* – неубицирано

Липовци, 103, *15* – неубицирано

Рудинице, 103, *15* – неубицирано

Рибићи, 103, *15* – Горњи и Доњи Рибник, око 12–14 км јужно од Кључа, ту је око 1330. године бан Стјепан II са својом мајком баницом Јелисаветом издао повељу кнезу Вукцу Хрватинићу.

Љубиње, 103, *16* – истоимено, око 5 км источно од Кључа

Света Гора, 103, *16* – истоимено, око 16–17 км североисточно од Кључа.

У *жупи Земуник* кнезу Влатку Вукославићу припадала су два села – Липница и Стјенице, али су оба неидентификована.

У *жупи Врбањи* помиње се ситна властела, Латичићи, који су поседовали три села Кабао и Јакотино, од међе до међе, и Подблизак. Сва три насеља могу се са сигурношћу идентификовати. У питању су данашња насеља:

Каблови, 103, *20* – око 9 км северозападно од Котор Вароши;

Јакотина, 103, *21* – удаљена око 4 км у правцу југозапада од поменутог насеља;

Подблизак, 103, *21* – одговара данашњем насељу Горња Плитска; налазило се уз брдо Плиску (данашња Ометаљка, 429 м), док је Доња Плитска данашње насеље Врбањци.[23]

[23] О жупама и насељима: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, према регистру, са картом насеља „земље“ Доњи Краји.

Стари српски архив, књ. 4, стр. 115–118

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"1353"
УДК 347.236(497.6)"13"(093.2)

Јелена Мргић-Радојчић

ПОВЕЉА БАНА ТВРТКА КОТРОМАНИЋА КОЈОМ ДАЈЕ „ВЈЕРУ ГОСПОДСКУ“ КНЕЗУ ВЛАТКУ ВУКОСЛАВИЋУ

Суха на Прозрачци 1353. године

Кнез Владислав, кнегиња Јелена, бан Твртко и кнез Вук дали су своју „вјеру господску“ кнезу Влатку Вукославићу да ће поштовати претходну повељу коју је његов отац, кнез Вукослав Хрватинић својевремено добио од бана Стјепана II. Овај акт чини пар са претходном повељом, издатом истом приликом. Гаранти задатог обећања су била иста она дванаесторица Бошњана, која се јављају као сведоци и у претходном акту.

Le prince Vladislav, la princesse Jelena, le ban Tvrtko et le prince Vuk ont donné leur "parole de seigneur" au prince Vlatko Vukoslavić qu'ils vont respecter la charte précédente que son père, le prince Vukoslav Hrvatinić, a reçu en son temps du ban Stjepan II. Cet acte constitue une paire avec la charte précédente, délivrée à cette même occasion. Les garants de la promesse délivrée sont les mêmes que les douze Bosniens qui apparaissent en tant que témoins dans l'acte précédent.

Сви подаци о ранијим издањима овог акта саопштени су у претходном прилогу. Димензије ове повеље су, како наводи Талоци – 36,5 цм у дужину и 14,5 цм у ширину, са подврнутом пликом од 3,5–4 цм на доњем рубу. Текст је исписан у 15 редова, и делимично је оштећен на прегибима пергамента. И ова повеља је била оверена печатом, вероватно бана Стјепана II.

Текст повеље[*]

Вь име ѡт(ь)ца и с(и)на и светога д(ꙋ)ха аминь. Азь рабь б(о)жи и с(ве)тога Грьгꙋра а зовомь г[оспо]д[и]нь кнезь Владиславь и госпоѣ

[*] Редакција текста и превода: Татјана Суботин-Голубовић и Ирена Шпадијер.

кнегина Єлѣна |2| и г[оспо]д[и]нь бань Тврьтко и неговь брать кнезь Вькь дали сȣ вѣрȣ своју господьскȣ и присегли сȣ д(в)ȣма на десете добрѣхь Бошнань и по|3|тврьюю мȣ своимь листомь како да нете порећи кнезȣ Влаткȣ Вькославићȣ ѡнога листа коега е писаль г[о-спо]д[и]нь бань Стѣпань кне|4|зȣ Вькославȣ и ть законь кои е писаль бань Стѣпань кнезȣ Вькославȣ ȣ ѡньзи листь како да га нете порећи ни кнезȣ Влаткȣ |5| ⟨ни неговȣ дѣтетевѣ него ли да мȣ е ѡнье⟩[1] законь и на то мȣ сȣ верȣ дали и присегли д[в]ȣма на десете добрѣх Бошнань. А томȣ свѣдоци |6| добри Бошнане: Пȣрьћа воевода и сь братиѡмь, Ивахьнь Ивановићь и сь братиѡмь, Владиславь Ѡбрадовићь и сь братиѡмь, Вьчихна |7| Тепчићь и сь братиѡмь, Болеславь Дȣкоевићь и сь братиѡмь, Влаи Добровоевићь и сь братиѡмь, Вькьць Хрьватинићь и сь братиѡмь |8| Бȣдиславь Чавловићь и сь братиѡмь, Бранко Прибинићь и сь братиѡмь, Юрьша Радоевићь и сь братиѡмь, а ѡт Дольних Краи Ниносла|9|вь Новаковићь сь братиѡмь, Станць Гапиловићь и сь братиѡмь. А томȣ приставь ѡт двора Богдань Бѣльханићь и сь братиѡмь, а ѡт в|10|ладанић Стѣпое Хрьватинићь и сь братиѡмь. А тко ће то порећи или прѣтворити, да е проклет ѡт(ь)цем и синомь и дȣхомь с(ве)тимь |11| ⟨и материю б(о)жиѡмь и четирьми⟩[2] ев(а)нћел(и)сти и д[в]ȣма на десете ап(о)стolома и сед(ь)мьдесеть и сед(ь)ми изьбранимии и вьсѣми Б(о)гȣ ȣго|12|дившими ⟨ȣ сии вѣкь и ȣ гредȣщи и да е⟩[3] причестиникь Июде Скариѡтскомȣ кои прѣда с(и)на б(о)жић на распетие за три десети сре|13|брьнѣхь пѣнези и кои излиха ȣпићше: пропни, пропни, пропни, крьвь на немь и на чедѣхь ега. А се се свршьи на Сȣхои на Прозра|14|чцћ, кьда гредѣше г[оспо]д[и]нь бань Тврьтко іспрво ȣ Хьмскȣ землȣ. А се писа Дражеславь диѣкь г[оспо]д[и]на бана Тврьтка, а прьво диѣкь |15| великославьнога г[оспо]д[и]на бана Стѣпана.

Превод повеље

[1] Снимак је на овом месту нечитак, па је текст преузет од Талоција.
[2] Исто.
[3] Исто.

У име Оца и Сина и светога Духа, амин. Ја раб Божији и светога Гргура звани господин кнез Владислав и госпођа кнегиња Јелена и господин бан Твртко и његов брат кнез Вук дали су веру своју господску и заклели су дванаесторицу добрих Бошњана и потврђују му својим листом – да неће порећи кнезу Влатку Вукославићу онај лист који је писао господин бан Стјепан кнезу Вукославу, и тај закон, који је писао бан Стјепан кнезу Вукославу у ономе листу, неће порећи ни кнезу Влатку ни његовом детету, већ ће му бити тај закон; и на то су му дали веру и заклели се дванаесторица добрих Бошњана. И томе су сведоци добри Бошњани: Пурћа војвода са братијом, Ивахн Ивановић са братијом, Владислав Обрадовић са братијом, Вучихна Тепчић са братијом, Болеслав Дукојевић са братијом, Влај Добровојевић са братијом, Вукац Хрватинић са братијом, Будислав Чавловић са братијом, Бранко Прибинић са братијом, Јурша Радојевић са братијом; а од Доњих Краја Нинослав Новаковић са братијом, Станац Гапиловић са братијом. А томе је пристав од двора Богдан Бјелханић са братијом, а од владанија Стјепоје Хрватинић са братијом. И ко би то порекао или прекршио, да је проклет од Оца и Сина и Духа светог и Матере Божије и четворице јеванђелиста и дванаесторице апостола и седамдесет и седам изабраника Божијих и свих угодника Божијих у овоме веку и у будућем, и да је прибројан Јуди Искариотском који је предао Сина Божијег на распеће за тридесет сребрних новчића и који је гласно викао: распни, распни, распни, крв на њему и његовој деци. А све ово се завршило на Сухој на Прозрачци, када је дошао господин бан Твртко први пут у Хумску земљу. А ово је писао Дражеслав, дијак господина бана Твртка, а раније дијак великославнога господина бана Стјепана.

Дипломатичке особености

Овом повељом је намесничко веће потврдило повељу – *лист*, са њеним одредбама – *закон*, коју је претходни владар бан Стјепан II око 1326. године на станку у Милама дао оцу кнеза Влатка, кнезу Вукославу Хрватинићу. Реч је о баштинској повељи, којом је овај властелин добио жупе Бањицу и Врбању са њиховим градовима – Кључем и Котором. „Вјера господска“ је у случају кнеза Влатка означавала поштовање претходно задатог обећања и гаранција датих кнезу Вукославу. То је обухватало управни, судски, финансијски имунитет, односно не-

повредивост властелинског поседа.[4] Можда би се могло претпоставити да је војна служба која се изричито наводи као обавеза кнеза Вукослава према бану Стјепану II (*да служи господину оружијем, како може најбоље)*, важила и за кнеза Влатка.

Установе и важнији термини

Лист, 116, *5*, *6*, *8*, повеља, записани правни чин (ЛССВ, 529–532, Р. Михаљчић).

Закон, 116, *7*, *10*, овде је у питању лични уговор између сениора и вазала којим су регулисани њихови међусобни односи (ЛССВ, 205–206, С. Шаркић).

Просопографски подаци

Просопографски подаци се поклапају са претходном повељом, осим што се у овој повељи помиње

Вукослав Хрватинић, кнез, 116, *7–8* – један од синова кнеза Доњих Краја, Хрватина Стјепанића. Његов животни пут може се пратити од 1305/15 до 1350. године. Јавља се са титулом „кључког кнеза“ у повељи бана Стјепана II из око 1326. Био је господар жупа Бањице и Врбање. Његова баштина је подељена између његових синова: кнеза Влатка, вероватно најстаријег, с једне, и кнежева Вука и Павла Вукославића, с друге стране, о чему сведочи сачувана повеља из 1351. године.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Стјепана II Котроманића кнежевима Вуку и Павлу Вукославићу 1351. године*, ССА 1 (2002), 79–91; иста, *Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне*, Београд 2003, према регистру, са генеалошком таблицом породице Хрватинић.

---

[4] L. Thallóczy, *Studien*, 7–8, 11; С. Ћирковић, *„Верна служба“ и „вјера господска“*, Зборник ФФ у Београду, VI–2 (1962) 95–112 (= *Работници, војници, духовници*, Београд 1997, 318–337); исти, *Историја Босне*, 93–95; ЛССВ, 76 (С. Ћирковић).

Стари српски архив, књ. 4, стр. 119–134

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"1354"
УДК 271.222(497.11)-735:347.23"13"(093.2)

Станоје Бојанин

ПОВЕЉА ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА О ДАРОВАЊУ СЕЛА ЛЕСКОВЉАНЕ МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ

1354, 10. август

Цар Стефан Душан уз сагласност царице Јелене и краља Уроша издаје 10. августа 1354. године, у селу Брусници „под Рудником“, на молбу хиландарског игумана Саве, будућег српског патријарха Саве IV, хрисовуљу којом се манастиру Хиландару потврђује село Лесковљане, дар госпође Вишеславе и њених синова Богдана и Богоја, дајући, при том, широке имунитетне повластице.

A la demande de l’higoumène de Chilandar Sava, le futur patriarche de Serbie Sava IV, l’empereur Stefan Dušan, avec le consentement de l’impératrice Jelena et du roi Uroš, délivre le 10 août 1354, dans le village de Brusnica “sous Rudnik”, un chrysobulle confirmant au monastère de Chilandar le village de Leskovljane, donation de damme Višeslava et de ses fils Bogdan et Bogoj, en [lui] octroyant, ce faisant, de larges privilèges fiscaux.

Повеља је данас изгубљена. Чувала се у архиву манастира Хиландара под бројем 37, када је марта 1931. године неповратно изнета из манастира и Свете горе.[1] Срећна је околност да је повеља више пута фотографисана – први пут приликом експедиције Севастјанова крајем 50-тих година XIX века – и њен текст више пута објављиван. Приликом нашег издања користили смо се фотографијом која се чува у Архиву САНУ под сигнатуром 8876.3.64.[2]

[1] Đ. Sp. Radojičić, *Srpske arhivske i rukopisne zbirke na Sv. Gori*, Arhivist, god. V, sv. 2 (1955) 6–7; Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 45–46.

[2] Уп. *Старе српске повеље*, у: *Каталог фотограф. снимака докумената из Акад. архива*, Годишњак СКА 49 (1939) Београд 1940, 497. Фотографија повеље објављена је у књизи П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1990[3], 342, сл. 140.

Текст хрисовуље исписан је црним мастилом канцеларијским брзописом у 27 редова.[3] На основу снимка не може се поуздано говорити о материјалу на којем је писана, нити се могу одредити њене димензије. Такве податке, нажалост, не доносе ни ранији издавачи, као ни Викторов у свом опису Севастјановљеве збирке.[4] Познато је да од Душановог времена папир има широку примену у владарској канцеларији, иако пергамент остаје и даље у употреби све до краја Душанове владавине.[5]

Ранија издања

Текст повеље је више пута објављиван. Прво издање приредио је Тимофеј Флорински[6] на основу фотографије Севастјанова. Издање Стојана Новаковића не доноси текст у целини,[7] а засновано је на издању Флоринског и „исправкама" на које је указао Љуба Стојановић.[8] Следи издање Василија Корабљева[9] и, знатно касније, издање Лидије Славеве.[10]

---

[3] Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 45.

[4] А. Е. Викторовъ, *Собраніе рукописей П. И. Севастьянова*, Московскій публичный и Румянцевскій музеи, Москва 1881, № 25, 102 (у збирци Севастјанова № 14) не даје ближи опис повеље (пред собом је имао фотографију). Нема коментара о материјалу на којем је писана, о карактеру писма којим је писана, не помиње постојање печата, као ни основни предмет правног чина, за разлику од описа других повеља из исте збирке где је Викторов знатно садржајнији. Он не доноси ни датум у целини, већ само годину издања документа и странице у издању Флоринског.

[5] G. Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slavena*, Građa XXII, odelj. društ. nauka, knj. 18, ANUBiH, Sarajevo 1976, 37–38. Осврт на папир и пергамент као на материјал који је био коришћен у Душановој царској канцеларији, С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован (Проблем аката српске царске канцеларије)*, Међународни научни скуп Осам векова Хиландара: Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, октобар 1998, САНУ, Београд 2000, 62.

[6] Т. Флоринскій, *Аѳонскіе акты и фотографическіе снимки съ нихъ въ собраніяхъ П. И. Севастьянова*, С.–Петербургъ 1880, 70–71.

[7] С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, СКА, Београд 1912, 426–428.

[8] Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типици, поменици, записи и др.*, Споменик СКА III (1890) 55–56 не доноси ново издање текста, већ указује на „омашке" у читању појединих речи и попуњава извесне лакуне у издању Флоринског. Пошто се користио фотографијама Севастјанова његово читање такође није беспрекорно, о чему ће још бити речи.

[9] R. P. Louis-Petit – B. Korablev, *Actes de l'Athos V: Actes de Chilandar*, Византийскій временник, приложение къ XIX тому (1915) № 45, 514–515.

[10] *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија* III, подготвиле Л. Славева и П. Миљковиќ-Пепек, ур. В. Мошин, Скопје 1980, 447–453 (даље у тексту *Споменици на Македонија*).

Повеља је имала златни печат са којим је заједно била изнета из Хиландара.[11] У издањима Флоринског и Корабљева помиње се постојање печата, док је његов опис више деценија касније објавио Александар Совловјев.[12]

Подаци које пружа садржај повеље значајни су за шира историографска истраживања. Они су омогућили основну реконструкцију кретања и положаја цара Душана током рата против угарског краља Лудвига I који је вођен у лето 1354. године,[13] или пружају додатне податке од значаја за просопографска истраживања која се тичу најугледнијих особа српског средњовековног друштва, као што је био хиландарски игуман и будући српски патријарх Сава IV.[14]

*Текст повеље**

+ **Иже испрьва сицеваꙗ любовь б(о)ж(ь)ств(ь)наꙗ и сладость неизреч[е]нниѥ слави твоѥѥ, кто изь|2|г(лаго)лѥт(ь) таковȣю бл[а]г[о]д[ѣ]ть ѥюже даровань ѥси Вл[а]д[ы]ко Х(ри)с(т)е н(е)б(е)сни ц(а)рȣ**

* Редакција издања и превода: Татјана Суботин-Голубовић и Ирена Шпадијер.

[11] Đ. Sp. Radojičić, *Srpske arhivske i rukopisne zbirke na Sv. Gori*, 7.

[12] А. Соловјев, *Два прилога проучавању Душанове државе*: *II Печати на Душановим повељама*, Гласник СНД 2 (1927) 42. За разлику од издања из 1980. године, Славева доноси опис печата, Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Институт за истражување на старословенската култура, Прилеп 1988, 103. Како је повеља већ одавно изгубљена, а снимак печата није урађен, опис је преузет из поменутог издања Соловјева (мада се у књизи не наводи одакле је преузет опис печата).

[13] К. Јиречек, *Историја Срба* I, Београд 1952[2], 234, нап. 99 и потом у каснијој историографији, као нпр. код М. Ал. Пурковића, *Итинерар краља и цара Стефана Душана*, Гласник СНД 19 (1938) 241; Владимир Ћоровић у својој постхумно објављеној *Историји Срба*, Београд 1995[3], 214. Другде се податак ограничава само на помен Рудника – *Историја народа Југославије* I, Београд 1953, 357; *Историја српског народа* I, Београд 1981, 555; С. Ћирковић, *Срби у средњем веку*, Београд 1995, 161. П. Марковић, *Односи између Србије и Угарске (1331–1355)*, Летопис МС књ. 223, св. 1–2 (1904) 164–165, не наводи у својој исцрпној студији податак из ове повеље. Са друге стране, у угарским изворима помиње се боравак краља Лудвига у време ратног похода у Земуну и Беогрду 12. и 16. јуна 1354. године – M. Wertner, *Itinerar des Königs Ludwig I*, Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva 5 (1903) 126, 149, и у Београду 28. јула исте године – E Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár I (1387–1399)*, Budapest 1951, № 4005.

[14] В. Мошин – М. Пурковић, *Хиландарски игумани средњега века*, Библиотека „Хришћанског дела“ 23, Скопље 1940, 72–73; М. А. Пурковић, *Српски патријарси средњега века*, Диселдорф 1976, 70.

слави своимь рабомь бл(а)го|3|вѣрнимь ц(а)ремь иже пожише праведнѣ на земли вь чистотѣ и бл(а)говѣри. Тѣмь|4|же и мнѣ Б(о)гомь поставлѥнномꙋ и с(ве)тими сьхраненомꙋ и бл(а)говѣрномꙋ Стефанꙋ прь|5|вомꙋ ц(а)рꙋ в҄сеѥ Срьбьскиѥ и Грьчкиѥ землѥ, Поморию, Западнимь странамь, желаѥ иже |6| ѡть прѣс(ве)тлихь моихь наставникь господ же и ꙋчитель прѣп[о]добнаго Симона[15](!) и светителꙗ Сави |7| и вь ꙋмѣ имѣти раждежениѥ срьдьчно всегда иже кь Б(о)ж(и)имь с(ве)тимь цр(ь)к(ь)вамь приноси|8|ти дари и м(и)л(о)стини за помилꙋваниѥ и помощь иже ѡть светих(ь) ц(а)р(ь)с(т)во ми. Тѣмже изволи ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми сиѥ |9| сьтворит[и] за пришьстие чьстнаго игоѹмена С(ве)тиѥ Гори Атона храма Прѣс(ве)тиѥ Б(огороди)це Хиландарьскиѥ |10| кир(ь) Сави, ꙗко ꙋспоменꙋ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ѡ приложени що ѥс(ть) приложила г(оспо)жда ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми Вишесл(а)ва храмꙋ |11| Прѣс(ве)тиѥ Б(огороди)це Хиландарьскиѥ, село Лѣсковлѣне с мегомь, с периѡромь и всѣми правинами села тога, |12| по хтѣнию г(оспо)жде Вишеславе и синовь ѥѥ Богдана и Богоꙗ, а ни по ѥдної силѣ ни по неволи. Тѣмже |13| и ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми з(ь)говорив҄ше с⟨е⟩ сь б(о)гочтивою и хр(и)с(т)олюбивою ц(а)рицею кира Єленою и сь б(о)годарованнимь синомь |14| наю КРАЛ(Ѥ)МЬ ꙋрошемь сложихо(!) всесрьдьчнꙋю любовь иже кь прѣсветѣи застꙋпници нашеи Б(огороди)ци и запи|15|сах ми[16] село Лѣсковлѣне с мегами, с ꙋтеси, с периѡромь и сь всѣми правинами села тога, да ѥс(ть) цр(ь)к(ь)ве |16| С(ве)тиѥ Б(огороди)це Хиландарьскиѥ до д(ь)ни и до вѣка, рекши дондеже ѥ(сть) храмь ть, ꙋ всакꙋ свободꙋ и правдꙋ, не|17|ѡтемлѥмо никимь до вѣка, и ꙋ сиѥмзи ꙋ всемь да им се ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми не потвори.

[15] Т. Флорински, *Аθонскіе акты*, 70 чита „Симеон“, а како Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 55–56 не доноси „исправку“, ово преузима и С. Новаковић, *Законски споменици*, 427. Исправно читање, „Симон“, даје В. Корабљев, *Actes de l'Athos V: Actes de Chilandar*, 515, и Л. Славева у *Споменици на Македонија* III, 450. У сваком случају, реч је о св. Симеону Немањи и култу св. Симеона и св. Саве који се неговао у владарској породици. Уп. С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића: Дипломатичка студија*, Београд 1997; Б. И. Бојовић, *Краљевство и светост: политичка филозофија средњовековне Србије*, Београд 1999.

[16] С. Новаковић, *Законски споменици*, 427 исправља у имь.

И този село ѡсво|18|боди ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ѡд всѣхь работь и подан҄кь велихь и малихь, ни жетве, ни сѣнокоше, ни врьшениꙗ, |19| ни сокѣ, ни виногр(а)да, ни копрене, ни чьбра, ни коѥго намет҄ка ни поданка коѥго ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, иже ѡбрѣ|20|та по земли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, развѣ ѥдна сѣдица ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, а ино нищо. И ѥгоже изволить Б(ог)ь по мнѣ ц(а)р(ь)с(т)вȣюща на |21| прѣстолѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, сиѥмȣ непотвореннȣ бити, нь паче и ѡще болше сьхранити и потврь|22|ждати. М(о)лю же и запрѣщаю сиѥмȣ златопечатномȣ СЛОВȣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми непотвореннȣ бити |23| ꙗкоже и ц(а)р(ь)ств(о) ми запис(а) и ȣтврьди вь всако достоꙗниѥ и ȣтврьждениѥ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми. Исписа се |24| сиѥ златопечатноѥ СЛОВО ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, в(ь) лѣт(о) ·҂ѕ҃ѡ҃ѯ҃в· индик[т]ь ·з҃· +

|25| + **СТ(Е)ФАНЬ ВЬ Х(РИ)С(Т)А Б(О)ГА БЛАГОВЕРНИ ЦАРЬ СРЬБЛЕМ(Ь) И ГРЬКѠМЬ** +

|26| **Исписа се сиѥ златопечатноѥ сл(о)во повел(ѣ)ниемь г(о)с(подин)а с(ве)т(а)го ц(а)ра на Брȣснице под Рȣдником(ь), авгȣста ·г҃·**[17] **д[ь]н[ь].** |27| **Гюр҄гь**[18] **лѡгѡѳеть записа.**

Превод повеље

Пошто испрва беше оваква љубав божанствена и сласт неизрециве славе Твоје, ко да изговори такву благодат коју си даровао, Владико Христе, небески царе славе, својим слугама, побожним царевима, који поживеше праведно на земљи, у чистоти и побожности. Стога, и мени Богом постављеноме и светима чуваноме и побожноме Стефану, првоме цару све Српске и Грчке земље, Приморја, Западних страна, који жели, царство ми, што и пресветли моји наставници, господа и учитељи, преподобни Симон (!) и светитељ Сава, на уму имајући свагда срдачно распламсавање према Божијим светим црквама приносећи дарове и милостиње за помиловање и помоћ која је од светих. Стога изволи

[17] Стојан Новаковић је усвојио омашку Љубе Стојановића у читању датума – 14. август (**авгоуста .д҃.**). Омашка се преко издања С. Новаковић, *Законски споменици*, 428, пренела, добрим делом, у научну литературу.

[18] Т. Флорински, *Аѳонскіе акты*, 71; Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 56, и С. Новаковић, *Законски споменици* 428 читају **Георгь**; В. Кораблъев, *Actes de l'Athos V: Actes de Chilandar*, 515, чита **Гюрьгь**; у *Споменици на Македонија* III, 453 прочитано је **Гюр҄гь**.

царство ми ово учинити, поводом доласка часнога игумана Свете горе Атоса, храма Пресвете Богородице Хиландарске, кир Саве, како подсети царство ми, о дару што га је приложила госпођа царства ми, Вишеслава, храму Пресвете Богородице Хиландарске, село Лесковљане са међом, са периором и свим правима тога села, по жељи госпође Вишеславе и њених синова Богдана и Богоја, а не по некој сили или принуди. Стога, царство ми, договоривши се са благочастивом и христољубивом царицом кира Јеленом и са нашим богодарованим сином краљем Урошем, сложисмо свесрдачну љубав ка пресветој заступници нашој Богородици и записах село Лесковљане са међама, утесима, периором и са свим правима тога села, да је цркви Свете Богородице Хиландарске до дана и до века, односно докле постоји овај храм, у сваку слободу и правду, да нико не може да одузме док је века, и све ово да, царство ми, не наруши. И то село ослободи царство ми од свих работа и дажбина, великих и малих: ни жетве, ни сенокоса, ни вршидбе, ни соћа, ни винограда, ни копрене, ни чабра, ни било којег другог намета ни данка царства ми, што постоје у земљи царства ми, сем једне седице царства ми, а друго ништа. И кога изволи Бог да после мене влада на престолу царства ми, да ово не наруши, већ напротив, да још више чува и потврђује. Молим и заповедам да ово златопечатно слово царства ми буде ненарушено, као што записа царство ми и утврди због сигурности и потврде царства ми. Исписа се ово златопечатно слово царства ми, у лето 6862, индикта 7.

Стефан у Христа Бога благоверни цар Срба и Грка

Исписа се ово златопечатно слово по наређењу господина светога цара на Брусници под Рудником, августа, 10. дана.

Ђурађ логотет записа.

Дипломатичке особености

Повеља почиње и завршава се крстом, симболичком инвокацијом.[19] У краткој аренги истиче се божанска љубав и неизрецива слава Христа, који као цар небески дарује благодат побожним царевима на земљи, његовим слугама, у које се убраја и српски владар. Овом типу аренга припада аренга хрисовуље цара Уроша которској властели од

[19] Уп. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици: I Инвокација*, Глас СКА XC (1912) 68–113.

10. априла 1357. године.[20] Иза аренге следи уобичајена интитулација цара Душана са мањим варијацијама: он је „први цар све Српске и Грчке земље, Приморја, Западних страна“, слично као у другим повељама „**царь Срьблюмь и Грькѡмь и Поморию и Западнимь странамь** или **царь всѣмь Срьблюмь и Грькомь и Западнои странѣ, рекоуже Ѧлванїи и Поморию и всемоу дисоу**.[21] Епитет „први цар“, не тако чест, није необичан: **мнѣ прьвомоу благовѣрномоу и Богомь поставлюномоу цароу Стефаноу**.[22]

У експозицији или нарацији изложен је основни мотив извршења правног чина. Угледање на светог Симеона и светог Саву који су били дарежљиви према „црквама Божјим“, наводи Душана да потврди и запише правни чин раније учињен манастиру Хиландару, а на предходну интервенцију хиландарског игумана кир Саве који се лично појавио пред царем.[23] У нарацији се помиње име ауктора правног чина, госпође Вишеслава и њених синова Богдана и Богоја, као и сагласност (consensus) царице Јелене и краља Уроша да се поменути правни чин потврди. У диспозицији се наводи име дарованог поседа (село Лесковљане) уз поштовање његових међа, граница и права. Наведена је и имунитетна формула којом владар ослобађа посед од *малих и великих работа* и „данка“ (*поданак*) *што постоје у земљи царства ми*, осим обавезе *једне седице, царства ми*.

Санкцију чини уопштена формула којом актуелни владар моли и заповеда да свако ко после њега влада не поништи правни чин записан у повељи.[24] Непосредно иза санцкије следи короборација, формула којом се завршава текст повеље, у којој се обично потврђује све што је изложено у диспозицији и указује на начин овере документа:[25] *као*

---

[20] Повеља објављена у ССА 3 (2004) 74–75.

[21] К. Јиречек, *Историја Срба* II, 15; С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици: II Интитулација,* Глас СКА 92 (1913) 151–152; М. Динић, *Српска владарска титула за време царства*, ЗРВИ 5 (1958) 10–12 (= М. Динић, *Из српске историје средњега века*, приредили С. Ћирковић – В. Ђокић, Београд 2003,176–178); Љ. Максимовић, *Грци и Романија у српској владарској титули*, ЗРВИ 12 (1970) 63.

[22] Повеља манастиру Св. Богородице у Архиљевици – F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viennae 1858, 143. На Душанову титулу из поменуте повеље указао је М. Динић, *Српска владарска титула*, 12.

[23] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици: VII Интервенција*, Глас СКА 96 (1920) 109.

[24] Уп. исти, *Студије о српској дипломатици: X Санкција,* Глас СКА 100 (1922) 33–35.

[25] Исти, *Студије о српској дипломатици: XI Короборација,* Глас СКА 106 (1923) 15.

што записа царство ми и утврди због сигурности и потврде, односно *исписа се ово златопечатно слово царства ми*.

Есхатокол повеље садржи датум и потпис владара. Датум је потпун – садржи дан, месец, годину, индикт и место где је повеља издата. Владарским потписом, датум је физички одвојен на две целине. У горњем реду, уз главни текст, написани су година, 6862. од стварања света према византијском рачунању времена (1. септембар 1353 – 31. август 1354. године од рођења Христа) и индикт 7, који се слаже са годином. Испод потписа следи датум и место издавања повеље, док се ред ниже, истом руком као и текст повеље, налази кратка белешка у којој се помиње име особе која је написала правни акт: *Ђурађ логотет записа*.

Потпис на повељи је *Стефан у Христа Бога благоверни цар Срба и Грка*, уобичајен за цара Стефана Душана.[26]

Повеља има печат који виси о врпци. Како је повеља нестала заједно са печатом, а печат није у целини снимљен, сем врпце и врха печата (што се да видети из приложене фотографије), односно како не постоји снимак печата, упућени смо на истраживања и закључке наших предходника. Горе је речено да поједини издавачи повеље, као Флорински и Корабљев, бележе постојање печата, док је његов детаљан опис дао Соловјев. Хрисовуља је била оверена „златним печатом, на црвеној свили“. На његовом аверсу је представљена владарска фигура „са крстом и мачем у рукама“ и легендом у пољу: **Сф҃ь царь србсхь и поморски кчь змл**, док је на реверсу представљен Исус Христ и легенда **Ис Хс**.[27] Соловјев сматра да се ради о једном од два уобичајена типа Душановог печата. Један тип печата има на реверсу лик Христа, други св. Стефана; легенда на аверсу првог типа је **цар Србскиѣ и поморскиѣ и Грчкиѣ землѩ**, а другог **правоверни царь все земле Српске**.[28]

Први тип печата Душан Кораћ назива „византијски“, пошто је настао према обрасцу царског византијског печата доба Палеолога. Он се разликује од „српског“, који на аверсу има другачију легенду, док је на реверсу представљен св. Стефан, према традицији куће Немањића.

[26] Исти, *Студије о српској дипломатици: XIII Потпис,* Глас СКА 106 (1923) 41; М. Динић, *Српска владарска титула*, 10; Љ. Максимовић, *Грци и Романија*, 63; Исти, *Српска царска титула*, Глас САНУ 384, Одељење историјских наука књ. 10 (1998) 182–184.
[27] А. Соловјев, *Два прилога*, 42.
[28] Исто, 43–44.

„Византијски тип", наставља Кораћ, на аверсу обично има стојећу фигуру владара који „у десној руци држи скиптар у облику четворокраког крста, а у левој свитак", са легендом *Стефан цар србских и поморских и грчке земље*, док је на реверсу приказан Христос „који стоји испред ниског престола". Овим типом печата оверена је наша хрисовуља, што одговара пракси Душанове канцеларије која га је углавном користила за оверу докумената светогорских манастира и других дестинатара у новоосвојеним областима и крајевима где је византијска традиција била јака.[29]

Дипломатичке анализе наводе на закључак да се пред нама вероватно налази фотографија оригиналне повеље, која је данас, као што је речено, изгубљена. Писмо припада времену наведеног датума у есхатоколу, година и индикт се слажу, владарска титула је уобичајена за цара Душана, владарски потпис писан је црвеним мастилом као и реч *слово* у формули *златопечатно слово* које је у различитим падежима, хрисовуља је оверена царским златним печатом, а испод потписа наводи се име састављача и писара документа логотета Ђурђа, док нарација и правни чин изложен у повељи не дају повода за кривотворење.[30]

Просопографски подаци

Кир Сава, 122 (страна), *15* (ред у издању) – игуман манастира Хиландара, који се 10. августа 1354. године, у време издавања повеље, налазио уз владара, *на Брусници под Рудником*. Пошто је непуних месец дана касније, 3. септембра, умро патријарх Јоаникије, игуман Сава је исте јесени, у новембру, на сабору сазваном у граду Серу, постављен

[29] Д. Кораћ, *Повеља краља Стефана Душана манастиру Свете Богородице у Тетову. Прилог српској дипломатици и сфрагистици*, ЗРВИ 23 (1984) 144–151, 163; уп. Д. Синдик, *Српски средњовековни печати у манастиру Хиландару*, Међународни научни скуп Осам векова Хиландара: Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, октобар 1998, САНУ, Београд 2000, 234.

[30] Да је реч о оригиналу, односно оригинал овог правног акта нису оспорили, А. Соловјев, *Два прилога*, 42; Д. Кораћ, *Повеља краља Стефана Душана манастиру Свете Богородице у Тетову*, 145, нап. 28; Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 45; С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован*, 64, 69. Употреба формуле „златопечатно слово" у српској царској канцеларији по угледу на византијске обрасце, исто, 62, док се помени писара у белешкама о настанку повеље „редовно јављају код аката сачуваних у оригиналу", исто, 68.

за патријарха, као Сава IV.[31] У науци се не зна тачно када је кир Сава постао игуман манастира Хиландара. Старија истраживања предлажу 1347/1348. годину и виде Саву као наследника игумана Теодула (1347. година), док су као његови наследници наведени игуман Јован и за њим игуман Доротеј (мај 1355. година).[32] Новија истраживања, на основу дипломатичке анализе, предлажу другачију хронологију према којој је игуман Јован наследник Теодула и предходник игумана Саве.[33]

Вишеслава, 122, *17*, *19* – у повељи ословљена као *госпођа царства ми*, припадница племства, највероватније удовица у време настанка правног чина и његовог каснијег записивања.

Богдан и Богоје, 122, *20* – синови госпође Вишеславе. Извесни Богоје, син војводе Богоја и његов брат Богдан (Bogoe filius Bogoe voyuoda ... Bogdani eius fratris) примили су 21. маја 1351. године у Дубровнику очев поклад од 280 перпера из заоставштине Михаила Држића.[34] Лична имена Богдан и Богоје, изведена од основе *бог*,[35] веома су честа у средњовековној Србији око средине XIV века.[36] Стога, није необично да се она појаве и у комбинацији код рођене браће, као у поменутим изворима, или као што је забележено у трећој Дечанској

[31] *Животи краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило и други*, изд. Ђ. Даничић, Загреб 1899, 380–383; *Данилови настављачи: Данилов Ученик, други настављачи Даниловог зборника*, превод Л. Мирковић, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 7, Београд 1989, 129–131. Иако у изворима није изричито напоменуто да је патријарх Сава IV био и хиландарски игуман, у науци влада мишљење да је реч о истој особи – С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован*, 63–64. Уп. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 235; В. Мошин – М. Пурковић, *Хиландарски игумани*, 72–74; М. Пурковић, *Српски патријарси*, 69–100; ССА 3 (2004) 83 (Р. Михаљчић).

[32] В. Мошин – М. Пурковић, *Хиландарски игумани*, 72–73, 75–77. Уп. допуне Мирјане Живојиновић у новом издању В. Мошин – М. Пурковић, *Хиландарски игумани средњега века*, приредила и допунила М. Живојиновић, Београд 1999, 108, 109, у којима се допушта могућност да је између 1349. и 1353. године игумана Саву сменио на игуманском положају Јован, и да је Сава поново постао игуман пре августа 1354. године.

[33] Тако С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован*, 67, који оспорава и сумња у аутеничност повеља датованих у 1348. годину у којима се као хиландарски игуман помиње Сава.

[34] К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик СКА 11 (1892) 31. У документу се помиње и писмо цара Душана којим се потврђује кнезу и општини да Богоје има пуна овлашћења од свога брата Богдана. Уп. С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован*, 64, нап. 26.

[35] М. Грковић, *Имена у Дечанским хрисовуљама*, Нови Сад 1983, 46–47; иста, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*, Београд 1986, 29–30.

[36] Само у једној од дечанских хрисовуља (тзв. *Друга*), име Богдан помиње се 85, а Богоје 184 пута – М. Грковић, *Имена у Дечанским хрисовуљама*, 157–158.

хрисовуљи међу становницима дечанског села Куманово: **Доброславь а с(ы)нь моу Богдань и Богоѥ и Добрѣтинь и Браико**.[37] За разлику од последњег примера, у нашој повељи и поменутом дубровачком извору не ради се само о „благородним“ појединцима, већ и о двојици рођене браће којима отац највероватније није био у животу, што на неки начин даје повод да се претпостави да је можда реч о истим лицима.

Ђурађ (Повика), 123, *46* – логотет цара Стефана Душана од 1349. до 1355. године.[38]

Установе, важнији термини

Игуман, 122, *14* – старешина манастира биран доживотно, али је могао бити смењен или се могао повући са положаја. У зависности од угледа и значаја манастира, игуман је могао бити прилично утицајна особа у црквеном и политичком животу српске средњовековне државе. Многи игумани угледних манастира уздизали су се у чин епископа и архиепископа, касније патријарха, пре свега, игумани манастира Хиландара.[39]

Логотет, 123, *46* – византијска титула преузета од стране српског двора у време краља Стефана Дечанског (1321–1331). Логотет је био старешина владарске канцеларије и њеног особља. Приликом издавања царских хрисовуља у којима су записиване баштине, логотету је, према 134. члану Душановог законика, припадало 30 перпера за свако записано баштинско село. На основу 25. члана Законика, уз цара и партријарха, поседовао је и „власт“ над црквама, која се, пре свега, односила на економске послове, поштовање имунитетних права поседа и сл.[40]

---

[37] П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, фототипско издање, Нови Сад 1976, 195. Настанак треће Дечанске хрисовуље ставља се у период између 1343. и краја 1345. године – М. Благојевић, *Када је краљ Душан потврдио Дечанску хрисовуљу?*, ИЧ 16–17 (1970) 79–86.

[38] С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован*, 68, 69–70. Уп. К. Јиречек, *Историја Срба* II, 24, нап. 147; С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*: *XIV Дијак, Граматик, Нотар, Канцелар, Номик, Логотет*, Глас СКА 106 (1923) 86; *Историја српског народа* I, Београд 1981, 534.

[39] ЛССВ, 247–249 (М. Јанковић); В. Мошин – М. Пурковић, *Хиландарски игумани*, passim.

[40] Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана 1349 и 1354*, *издање и превод*, Београд 1960, 47, 68, 96, 125; А. Соловјев, *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године*, САНУ, Београд 1980, 192, 285; ЛССВ, 369–371 (М. Благојевић); М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 2001^2, 167–185.

Утес, 122, *25* – изведена из речи *утесати*, што значи омеђити.[41]

Соће, 123, *32* – Основни порез средњовековне српске државе. Плаћало га је зависно становништво, било у новцу (један перпер), било у натури (кабао жита). Исплаћивао се двапут годишње, уочи Св. Димитрија и Божићних празника.[42]

Копрена, 123, *32* – Славева ову обавезу тумачи као сведочанство да се у Доњем Пологу гајила свилена буба.[43] Старословенски појам за свилу је *коприна* (**коприна**), а појам се сачувао у савременом македонском и бугарском језику и дијалектима српског језика.[44]

Чабар, 123, *32* – према посуди за течност названа је дажбина. Највероватније се ради о давању вина, слично као на властелинству манастира Св. арханђела код Призрена, како је то регулисано Душановом оснивачком повељом: **да дає всаки попь чьб҆рь вина цр(ь)кви**, односно **щ҆о соу давали ц(а)р(ь)ствоу ми чьбре вина този да даю цр(ь)кви**.[45]

Седица, 123, *34* – појам означава обавезу зависног становништва, али у науци није у потпуности протумачен. Проф. Милош Благојевић претпоставља да се појам односи на ону врсту дажбине која се помиње у Бистричкој повељи краља Владислава, **развѣ ссѣденига кралєвьства ми**,[46] или у повељи кнегиње Милице манастиру Св. Пантелејмона: **да имь нѣсть ниєднога оброка, ни с҆сада**.[47] Последња два појма (**ссѣденига** и **с҆сада**) означавају обавезу зависног становништва

---

[41] М. Пурковић, *Одређивање међа*, Етнологија 1–2 (1940) 65–84; ССА 3 (2004) 86 (Р. Михаљчић).

[42] Члан 198 Душановог законика, Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана*, 83, 141; А. Соловјев, *Законик цара Стефана Душана*, 332–334; ЛССВ, 683–685 (М. Благојеивић); М. Благојевић, *Соће – основни порез средњовековне Србије*, Глас САНУ 390 (2001) 1–44.

[43] *Споменици на Македонија* III, 452, нап. 11; Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, 102. О узгоју свилене бубе у призренском крају и њеном византијском наслеђу, *Свиларство*, ЛССВ 657 (Р. Ћук); уп. Р. Ћук, *Извоз свиле из Дубровника у Венецију у XIV веку*, ИЧ 28 (1981) 17–25.

[44] F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, emendatum auctum*, Scientia Verlag Aalen, Wien 1977^2, 302; *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, Скопје 1986, 354; М. Младенов, *Бугарско-српскохрватски речник*, Београд 1967, 260; *Речник српско-хрватског књижевног и народног језика* X, Институт за српско-хрватски језик САНУ, Београд 1978, 222.

[45] Я. Шафарик, *Хрисовула Цара Стефана Душана, коiомъ оснива манастиръ св. Архангела Михаила и Гаврила у Призрену године 1348?*, Гласник ДСС 15 (1862) 287; С. Мишић – Т. Суботин-Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003, 99.

[46] С. Новаковић, *Законски споменици*, 590.

[47] Исто, 520.

да прима владара и његову пратњу на стан.[48] Ова обавеза разликује се од обавезе *оброка*, давања потребних намирница владару, његовој пратњи и његовим службеницима, „храну која је потребна људима и животињама“.[49] У издању Л. Славеве изнето је уопштено тумачење да термин означава дажбину примања владара на стан једанпут годишње: „селото Лесковјани е должно да обезбеди сè што е потребно за отседнувањето на царот еднаш во годината“.[50] Указује се и на сличне (али не исте) обавезе које су издвојене из имунитетних повластица у Душановој хрисовуљи властелинству манастира Св. Богородице Хтетовске, којем је у то време припадало и село Лесковљане (видети ниже) – **тькмо позобь... и псароу или вечера или обѣ(дь) кьди га врѣме прижене**[51] – а које су, што се поменутог села тиче, замењене „једном седицом царства ми“.[52] Било би то у складу са Душановим закоником (чл. 189) који ограничава, у извесним случајевима и укида права на *оброк* царевим коњушарима, соколарима, псарима и свињарима.[53]

Топографски подаци

Лесковљане, 122, *18*, *25* – на основу садржаја саме повеље не може се прецизно извршити убикација села. Међутим, у науци преовладава мишљење да се ради о истоименом селу у Доњем Пологу, познатом из других докумената. Данас ово доњеполошко село не постоји, а некад се налазило у суседству села Речице (**Рѣчицє**), данас села Голема и Мала Речица, 3 км југозападно од града Тетово.[54]

---

[48] „Изгледа да се у сличном значењу употребљавала и реч **сѫдица**“ – М. Благојевић, *Оброк и приселица*, ИЧ 18 (1971) 169, нап. 18.
[49] Исто, 168–172.
[50] *Споменици на Македонија* III, 452, нап. 13; видети Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, 102.
[51] Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 29. Реч је о обавези *позоба* и *оброка* за краљеве псаре, која је, у то време на многим манастирским властелинствима била већ укинута – М. Благојевић, *Оброк и приселица*, 172.
[52] *Споменици на Македонија* III, 452, нап. 14.
[53] Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана*, 81, 139; М. Благојевић, *Оброк и приселица*, 172.
[54] Р. Грујић, *Полошко-тетовска епархија и манастир Лешак*, Гласник СНД 12 (1933) 47; *Споменици на Македонија* III, 447–448; V. Kravari, *Villes et villages de Macédoine occidentale*, Paris 1989, 192, fig. 9, 200–201, 216, fig. 10, 390; М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, у: Манастир Хиландар, Београд 1998, 83; о доњеполошком селу Лесковљане (Лесковјане), А. М. Селищев, *Полог и его болгарское население*, София 1929, 93–94, 101, 108, 117, без осврта

Један од најстаријих сачуваних помена села Лесковљане (у облику *Лесковјане*) налази се у повељи бугарског цара Константина Тиха (тзв. „Виргинска грамота“) из шесте деценије XIII века. Цар је у својој повељи потврдио поседе манастира Св. Ђорђа Горга код Скопља међу које се убрајало и село Речице у Доњем Пологу, које се, како је забележено, граничило са селом *Лесковјане* (**Лѣсковиꙗнє**).[55] Село Речице и његова међа са Лесковљанима (**надъ Лѣсковиꙗни**) помиње се и у повељи краља Милутина истом манастиру из 1300. године.[56] Само Лесковљане је припадало властелинству манастира Св. Богородице код Тетова (Хтетово). Изгледа да је сеоска међа ова два села, утврђена и описана у поменутим повељама, раздвајала извесно време и поседе два манастирска властелинства.

У горепоменутој повељи краља Стефана Душана манастиру Св. Богородице Хтетовске, издатој вероватно 1343. године,[57] којом се потврђују стари и дарују нови поседи, забележено је и село Лесковљане: **село Лѣсковлꙗни сь всѣми мегами и правинами**.[58] Село је сврстано у старе поседе које је манастир уживао од времена византијских царева и српских владара, Душанових претходника: **ꙗже соуть была и при царихь грьчкыхь, и при светыхь родитель кралєвьства ми**.[59] Поседи Св. Богородице Хтетовске налазили су се углавном у суседству манастира, у Доњем Пологу.[60] Доњеполошко село Лесковљане помиње се и у

на нашу повељу. М. А. Пурковић, *Попис села*, 111, обележава их као два различита места са истим именом: једно као доњеполошко место које се помиње у Душановој повељи хтетовском манастиру, и друго из наше повеље. За идентификацију села *Речице* – Ј. Ф. Трифуноски, *Полог (антропогеографска проучавања)*, Српски етнографски зборник № 90, САНУ, Београд 1976, 371–376.

[55] *Грамоты болгарскихъ царей*, трудъ Г. А. Ильинскаго, Москва 1911, 16; Й. Ивановъ, *Български старини изъ Македония*, София 1931, 584, датира повељу у 1254. годину, док В. Мошин сматра да је повеља настала касније, првих дана 1258. године, односно пред почетак офанзиве српског краља Уроша I исте те године – *Споменици на Македонија* I, 123.

[56] Р. Грујић, *Три хиландарске повеље*, Зборник за историју Јужне Србије I, Скопље 1936, 15.

[57] О настанку Душанове повеље хтетовском манастиру у времену од 1343. до 1345. године, односно прецизније датовање у лето 1343. године на основу података о Душановом кретању – Д. Кораћ, *Повеља краља Стефана Душана манастиру Свете Богородице у Тетову*, 141–163.

[58] Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 29; Р. Грујић, *Полошко-тетовска епархија*, 47.

[59] Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 28.

[60] Исто, 29; Р. Грујић, *Полошко-тетовска епархија*, 47.

попису имања хтетовског манастира, насталом, отприлике, у исто време[61] – **нива под Лѣсковлꙗни низь браздоу, подь поутемь … Дроуги комадь ниве Вльксанове подь поутемь хращаньскымь, и подь Лѣсковлꙗни комать низь браздоу**, односно **и комать винограда оу Лѣсковаꙗнехь**… **що даде Обрадь за гробь**[62] – као и локални племић из тога села, извесни Теодор од Лесковљана – **Ѳеѡдорь (ѡдь) Лѣсковлꙗнь**.[63]

Властелинство манастира Св. Богородице Хтетовске уступио је цар Стефан Душан манастиру Хиландару. У општој потврдној хрисовуљи Хиландару коју је цар издао приликом свог боравка на Светој гори (1348), наводе се сви манастирски поседи у Србији и Романији, међу којима је пописано и хтетовско властелинство.[64] Међутим, село Лесковљане није пописано. Као хиландарски посед оно се јавља тек у нашој повељи из 1354. године.[65] Стога, за разлику од села Лесковљане, поседи некадашњег властелинства Св. Богородице Хтетовске ослобођени су општом Душановом хрисовуљом 1348. године свих државних пореза и потврђен им је пуни управни имунитет, уосталом као и свим другим хиландарским метосима.[66]

На основу до сада изложеног могло би се закључити да је село Лесковљане издвојено из хтетовског властелинства најраније после лета 1343. године, а пре настанка опште хиландарске хрисовуље. Село је постало хиландарски посед тек као дар извесне госпође Вишеславе и њених синова. То се могло догодити непосредно после настанка опште потврдне хиландарске хрисовуље, а пре августа 1354. године.

---

[61] Ђ. Бубало, *О називу и времену настанка пописа имања хтетовског манастира*, ССА 1 (2002) 177–194, настанак овог пописа на пергаменту смешта у период јесен 1342 – лето 1343. године, односно непосредно пре настанка Душанове повеље поменутом манастиру.

[62] Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 30.

[63] Исто, 40; Р. Грујић, *Полошко-тетовска епархија*, 51.

[64] С. Новаковић, *Законски споменици*, 422; М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, 83; иста, *Властелинство манастира Хиландара према хрисовуљи цара Душана из 1348. године*, Међународни научни скуп Осам векова Хиландара: Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, октобар 1998, САНУ, Београд 2000, 43; Д. Кораћ, *Повеља краља Стефана Душана манастиру Свете Богородице у Тетову*, 141–142; V. Kravari, *Villes et villages*, 200–201. О општој потврдној хиландарској хрисовуљи, видети Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу (1345–1371)*, ЗРВИ 31 (1992) 83–84.

[65] Р. Грујић, *Полошко-тетовска епархија*, 47; *Споменици на Македонија* III, 448; V. Kravari, *Villes et villages*, 201.

[66] Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу*, 84.

Село се помиње и у другој половини XV века. У вакуф-нами џамије Кебир Мехмед Челебије у Скопљу (3. фебруара 1470. године) као породични вакуф издвојене су *две њиве од 60 плугова* у *Лесковјану близу Тетова* (на турском *Leskovjan*).[67]

Брусница под Рудником, 123, *45* – топоними на северу Српског царства у области Рудника. Јиречек сматра Брусницу за реку. Реч је о селу Брусница које се касније помиње у турским изворима прве половине XVI века. Село и данас постоји у општини Горњи Милановац.[68]

[67] Г. Елезовић, *Вакуфија џамије Кјебир Мехмед Челебије*, Јужна Србија књ. II, № 19 (за 16. децембар 1922) 449; и сти, *Турски споменици* I/1, СКА, Београд 1940, № 26, 131; Р. Грујић, *Полошко-тетовска епархија*, 51; *Споменици на Македонија* III, 447; V. Kravari, *Villes et villages*, 201.

[68] К. Јиречек, *Историја Срба* I, 234, нап. 99; М. А. Пурковић, *Попис села*, 69, село се према тадашњој административној подели налазило у „Таковском срезу код Горњег Милановца"; В. Ћоровић, *Историја Срба*, 214; С. Ћирковић, *Неваде – непознати утврђени град у Србији*, ИГ 1–2 (1995) 18. За турске изворе: *Детаљни попис санџака Смедерево после 1528. године*, у: *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI века*, том II, приредио А. С. Аличић, Чачак 1985, 254.

Стари српски архив, књ. 4, стр. 135–149

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"1358"
УДК 271.222(497.11)-735:347.23"13"(093.2)

Синиша Мишић

ХРИСОВУЉА ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА О ПОКЛАЊАЊУ ЦРКВЕ СВЕТОГ НИКОЛЕ У ПСАЧИ МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ

[1358, март 25. (!); 1354–1355]

Хрисовуља представља интерполисани препис изгубљене оригиналне хрисовуље цара Душана са краја његове владе (1354–1355) властелину Влатку Паскачићу. Њоме је дозвољено Влатку да цркву Светог Николе у Псачи, са метохом, потчини Хиландару. Са своје стране, према препису, цар Душан је Светом Николи приложио и један број нових поседа. На основу морфолошких одлика слова, препис је заиста настао у XIV веку а могуће, због тачности датума, и саме 1358. године. Препис није настао у царској канцеларији што се види по неправилној и недоследној употреби слово-формуле. Да ли је аутор преписа прерађивао и делове диспозиције (што је чест случај код интерполација) није могућно утврдити. Препис никада није имао печат, јер су рупице од врпце сувише мале и нису коришћене.

Ce chrysobulle représente une copie interpolée d’un chrysobulle original perdu de l’empereur Dušan datant de la fin de son règne (1354–1355) délivré au seigneur Vlatko Paskačić. Son texte autorise Vlatko à rattacher l’église Saint-Nicolas à Psača, avec son métoque, à Chilandar. De son côté, d’après la copie, l’empereur Dušan a rattaché à Saint-Nicolas un certain nombre de nouvelles possessions. Sur la base des caractéristiques morphologiques des lettres, il apparaît que cette copie a réellement été réalisée au XIVème siècle et peut-être même, compte tenu de l’exactitude de la datation, en 1358. Elle n’a toutefois pas été réalisée dans la chancellerie impériale ce qui ressort de la forme incorrecte et l’utilisation incorrecte et inconséquente de l’encre rouge pour souligner certains mots. Il n’est par ailleurs pas possible d’établir si l’auteur a remanié des passages de la disposition (ce qui est fréquemment le cas pour les interpolations). Cette copie n’a jamais reçu de sceau, car les petits trous du ruban sont trop petits et non utilisés.

Опис и ранија издања

Хрисовуља је интерполисани, то јест, прерађени препис повеље цара Душана, којом је властелину Влатку Паскачићу допуштено

да цркву Светог Николе потчини Хиландару. Препис је написан на пергаменту ширине 333 мм и дужине 601 мм, у 39 редова не рачунајући потпис, лепим уставним писмом, са полууставним елементима (троножно *т* и *а* са продуженим стаблом). Иницијал на почетку, пре и после потписа и потпис исписани су црвеним мастилом. Истим мастилом исписане су и речи *царства ми*, *цар* и реч *слово*, али недоследно јер је у 22, 28, 29. и 30. реду реч *царства ми* исписана обичним мастилом, а у 37. и реч *цар*. Датум је од године стварања света, а година и индикт се слажу. На повељи нема печата, остало је пет рупица као за плику, изгледа да није била провучена врпца јер су рупице мале. Цела полеђина пергамента је састругана од врха до висине потписа. Тешко је рећи да ли је то учињено ради побољшања квалитета или брисања старијег текста чији се трагови не опажају. Хрисовуља се чува у архиву у Хиландару под бројем 39, топографска сигнатура А 1/11 (Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 46– 47).

Први је ову хрисовуљу, додуше не у целини и без датума, издао Стојан Новаковић (*Законски споменици*, Београд 1912, 435–436). Затим, такође не у целини, хрисовуљу је објавио Б. Корабљев (*Actes de Chilandar. Deuxième partie, actes slaves*, Византийский Временник, приложение к XIX тому, С. Петербург 1915, 520–521). Хрисовуљу је у целини издао А. Соловјев (*Одабрани споменици српског права*, Београд 1926, 155–157, бр. 75) али под 1355. годином.

Ово издање је припремљено на основу филма који се чува у Архиву Србије. Снимак хрисовуље се чува и у Архиву САНУ (8876.И.72) и у Народној библиотеци Србије (ф. 2768).

Текст повеље[*]

+ Се оубѡ бл(а)гочьст҆но и зѣлѡ прикт҆но и дѡс(то)лѣп҆но хрї- столюбивимь и православнимь ц(а)ре|2|мь иже сь оусрдиюмь и всакымь дрьзновениюмь всеистин҆ноую любовь и желанїе те|3|пло имѣ-ти кь с(ве)тымь и б(о)ж(ь)ствьнымь цр(ь)квамь вь них҆же ѡбразь г(оспод)а Саваѡѳа по чл(о)в(ѣ)чьствоу |4| написоуют҆ се и с(ве)-тых(ь) юго и многохвал҆ное славословїе вь них҆же б(о)ж(ь)ство

---

[*] Редакција издања: Татјана Суботин-Голубовић и Ирена Шпадијер. Превод: Татјана Суботин-Голубовић.

прѣбиваѥть и мирь тихь |5| бл(а)горастворенїе дароуеть в҆семоу мироу ꙗко ктѡ довольнь изгла(гола)ти силы г(о)с(под)нѥ мнози бѡ соуди |6| ѥго и неислѣдими поуты ѥго по прѡр(о)коу гл(аго)л)ющоу: „Дивьнь б(ог)ь вь с(ве)тыхь своих(ь), б(ог)ь Їср(аи)лѥвь." Ꙗзь же к те|7|бѣ прибеѣгаю ар҆хїереꙗ и чюдотвор҆че Х(ри)с(то)вь Николае с(ве)те и сь вѣрою славоу б(ог)оу вьздаю понѥж(е) м(о)л(и)твами |8| твоими и скоримь поможенїемь приѥхѡм(ь) бл[а]г[о]д[а]ть. По смотренїю же вышнѥѥ прѣмоудрости оукрѣпи|9|вшоу ми се рабоу твоѥемоу бл(а)говер҆номоу и Б(ого)мь поставлѥн҆номоу Стефаноу Ц(Ꙗ)РОУ и сь Б(ого)мь самодрь|10|ж҆цоу Срьблѥмь и Грькѡм(ь), Поморию и Запад҆нимь странамь процвьт҆шоу[1] ми ѡтрасли б(о)госажденїа вь ѡт|11|чьствї моѥмь м(о)л(и)твами с(ве)тых҆ ми прѣродитель рекоу же Сѵмеѡна Немане новаго мироточ҆ца |12| и с(ве)т(ите)лꙗ и равнааго ап(о)с(то)л(о)мь архїереа Савы и г[оспо]д[и]нꙗ[2] ми родителꙗ с(ве)т(а)го и трьбл(а)жен҆наго крал(ꙗ) кѵр(ь) Стефан(а) |13| и всегда веселѥщоу ми се сь властели и властеличикы.

И вьспоменоу Ц(Ꙗ)РСТВОУ МИ прѣвьзлюблѥн҆ны |14| и правовѣрнїи властелинь Ц(Ꙗ)РСТВА МИ Владко ѡ цр(ь)квы[3] с(ве)т(а)го Николы ꙗже ѥс(ть) сьздаль на своѡи[4] бащинѣ |15| П҆сачи а сь бл(аго)с(ло)влѥ⟨ни⟩ѥмь Ц(Ꙗ)РСТВА МИ. Сего ради оуслыша Ц(Ꙗ)РСТВО МИ ѥгово прошенїе и сьтворих҆ моу |16| м(и)л(о)сть и бл(аго)с(ло)вихь ꙗко да моу ѥс(ть) свобод҆на како соуща бащина егова коудѣ моу ѥ драго, любѡ приложит(и) комоу |17| или ѡтдати.

И полюби прѣд Ц(Ꙗ)РСТВОМ҆ МИ и приложи своꙗ бащиноу цр(ь)квь с(ве)т(а)го Николи на Псачи прѣс(ве)тѣи |18| Б(огороди)ци хїландарьскои сь всѣмь метехѡм(ь). Псачю сь всѣми правинами, а мегꙗ села тог(о) Мощаница ка|19|ко припад(а) оу рѣкоу Лоукавицоу и до где се изобрьша Мощаница и поврьх҆ планїне низ҆

[1] Соловјев: процвѣтьшоу.
[2] Соловјев: господина.
[3] Соловјев: црькови.
[4] Соловјев: свой.

дроумь како спад[а] посрѣд голѣмога |20| ωдрьна. И село Соушица, а мегꙗ ѥи Гльбочица како припад[а] оу рѣкоу и всѣми правинами села тог(о) , с обршинами |21| и планинωм(ь).

И сие приложи ц(а)рство ми с(ве)томоу Николѣ: село Прьвин҆це сь всѣми правинами и сь ωбрьшиѥм(ь) и сь планинωм(ь) |22| и Радибоуждоу Гор҆ню сь ωбрьшинами и с планинωм(ь). И село Ѿтрьщица сь всѣми правинами села тог(о), до Срацина |23| по врьхоу планине како се вали камень ωвамо. И Ветоуницоу сь всѣми правинами. И на Крилатици землꙗ коꙗ |24| ѥс(ть) ωт Трьнов҆ца на чимь ѥс(ть) сѣд[ѣ]ль Неωрь, посади роударе коѥ прѣсели ωт Злѥтове. И цр(ь)квь с(ве)тоу Пет҆коу ꙗже ѥс(ть) над |25| Трьнов҆ци Никодимовоу, с метехωм(ь) цр(ь)кве теѥ и сь всѣми правинами.

И вса елика вьсхωтѣ правовѣрни |26| властелинь Ц(Ѧ)РСТВА МИ Влад҆ко оутврьдих(ь) цр(ь)ковним(ь) оутврьжденїем(ь) и СЛОВ(О)МЬ Ц(Ѧ)РСТВА МИ златопечатным(ь) како пишоу |27| хрїсωвоули православных(ь) ц(а)реи тврьдо и непок(о)лѣбимо вь вѣкы и тако оутврьди ц(а)рство ми и ωсвободих(ь) како да сȣ |28| свободни ωт всѣх(ь) работь ц(а)рства ми, ωт сокꙗ, ωт приселице, ωт травнине, ωт град[а], ωт позоба, ωт дес(е)тка, просто ре|29|кше ωт кепалїе и ωт глобарꙗ и ωт всѣхь работь ц(а)рства ми, тькмо да работа прѣчистои Б(огороди)ци хїландарь|30|скои що имь заповѣда дїаконить хїландарьскы оу законь цр(ь)ковны како и дроуге метохїе хилан҆да|31|рьске. Сего рад[и] м(о)лю бывшаго самодрьж’ца вь земли ωт(ь)чьства нашего ил(и) с(ы)на, или оуноука, ил(и) сьрод҆ника |32| не потворит(и) сиѥ нами[5] оутврьжден҆ноѥ ни ωтѥти ωт пр(ѣ)ч(и)стиѥ Б(огороди)це хїландарьскїе, нь паче потврьдит(и). Кто ли |33| таковы дрьзнеть разорит(и) сиѥ писан҆ноѥ и оутврьжден ҆ноѥ мною Стефанωм(ь) Ц(Ѧ)РЕМЬ и ωтимет(ь) ωт с(ве)тыѥ Б(огороди)це |34| хїландарьскыѥ таковаго да разорить г(оспод)ь Б(ог)ь и пр(ѣ)ч(и)ста ѥго м(а)ти и да га оубиѥ сила ч(ь)ст҆наго и животворе|35|щаг(о) кр(ь)ста Х(ри)с(то)ва и да ѥс(ть)

[5] Соловјев: наше.

проклеть ѡт ·тиі҃· с(ве)тыχ(ь) ѡт(ь)ць никеискыχ(ь) и вь мѣсто скоріє помоци да моу ѥс(ть) мьсти|36|**телница с(ве)таа Б(огоро-ди)ца χіландарьска и с(ве)тыи арχієреи и чюдотворьць Николае, и ѡт(ь) мен(е) ц(а)ра да нѣс(ть) бл(аго)с(ло)в(е)нь.**

|37| **И сиѥ извѣстное и златопечат҆ноѥ СЛОВ(О) Ц(Ꙗ)РСТВА МИ записа се и ȣтврьди се роукою лог(о)фета Гю**|38|**ргꙗ вь лѣт(о) ·ѕ҃·ѡ҃·х҃·ѕ҃· индик҆то ·аі҃· м(ѣ)с(е)ца мар҆та ·ке҃· д(ь)нь на Дримоу, а на мѣстѣ рекомѣмь** |39| **Крȣши.**

А томоу м(и)л(о)ст҆никь Гоико велик(и) логофеть.

+ **СТ(Є)Ф(Ꙗ)НЬ ВѢРНИ ЦАРЬ СР҆БЛЄМ(Ь) И ГР(Ь)КѠМ(Ь)** +

На полеђини исправе по Д. Синдику (*Српска средњовековна акта*, 47) налази се стара белешка брзописом: **хрисовȣль за Ѱачȣ цара Стефана**. Ту је и белешка монаха Никандра: **Сеи хрисовȣлъ царѧ Стефана сербскаго нареченаго Дȣшана дань монастырю нашемȣ ради церкви С(ве)таго Николаѧ сȣщіѧ на мѣсто рекомемь Псача и ѡписȣеть тȣю церковь, и прочіѧ тамо ѡкрестніѧ петь села со всѣми синорами своими и прочаѧ всѧ писанна здѣ**. На полеђини је, такође црвеном оловком, исписан број 50, обичном **N** 67, а руком Успенског 6866.

Превод повеље

Ево, дакле, благочастиво је и сасвим разумљиво и хвале је достојно да христољубиви и православни цареви са усрдношћу и надом најискренију љубав и топлу жељу исказују према светим и божанственим црквама, у којима се слика лик Господа Саваота по очовечењу, као и светих његових, и многохвално славословље је тамо, где пребива Божанство и мир тихи целоме свету дарује срећно обједињавање, јер ко може изговорити силу Господњу – јер многи су судови Његови и неистражени путеви Његови, као што и пророк каже: „Диван је Бог у светости својој, Бог Израиљев." А ја се утичем теби, архијереју и чудотворче Христов, Никола свети и с вером прослављам Бога, јер молитвама твојим и брзом помоћу примисмо благодат. Провиђењем вишње премудрости учврстио сам се ја, раб твој благоверни и Богом постављени Стефан цар и с Богом самодржац Србима и Грцима, Поморју и Западнима странама, процветао сам као изданак Божијег насада у отачаству моме молитвама светих прародитеља мојих, наиме, Симеона Немање

новог мироточца и светитеља и равног апостолима архијереја Саве и господина ми родитеља, светога и триблаженог краља кир Стефана, веселећи се увек са властелом и властеличићима.

И спомену царству ми превазљубљени и правоверни властелин царства ми Влатко о цркви Светога Николе коју је сазидао на својој баштини Псачи, а са благословом царства ми. Тога ради услиши царство ми његову молбу и учиних му милост и благослових да му је, као његову баштину, слободно да је приложи или поклони куд год му драго.

И пољуби пред царством ми и приложи своју баштину цркву Светога Николе на Псачи пресветој Богородици Хиландарској, са свим метохом; Псачу са свим метохом, а међа села тога Моштаница како упада у реку Лукавицу, и до где се диже Моштаница и поврх планине низ друм како спада посред големога одрона. И село Сушица, а међа јој Глбочица како упада у реку, и са свим правинама села тога са брежуљцима и планином.

И ово приложи царство ми Светом Николи: село Првинце са свим правинама и са брежуљцима и с планином, и Радибужду Горњу са брежуљцима и с планином. И село Отрштица са свим правинама села тога, до Срацина по врху планине како се ваља камен овамо, и Ветуницу са свим правинама. И на Крилатици земља која је од Трновца, што је држао Неор, који је ту населио рударе преселивши их из Злетова. И цркву Свету Петку која је над Трновцем, Никодимову, заједно са метохом те цркве и са свим правинама.

И све што је хтео правоверни властелин царства ми Влатко, утврдих црквеном потврдом и словом царства ми златопечатним, као што пишу хрисовуље православних царева, да буде чврсто и постојано довека, и тако утврди царство ми; и ослободих (их) да су слободни од свих работа царства ми, од соћа, од приселице, од травнине, од гра̀да, од позоба, од десетка, просто речено – од кефалије и од глобара и од свих работа царства ми, само да работају пречистој Богородици Хиландарској, што им заповеда (црквени) служитељ хиландарски, по закону црквеном као и друге метохије хиландарске. Стога молим ко постане самодржац у земљи отачаства нашега, сина или унука или сродника, да не промени ово што смо ми утврдили, нити да одузме пречистој Богородици Хиландарској, него да још потврди. Буде ли се неко дрзнуо да разори ово што сам написао и утврдио ја, Стефан цар, и узме од Свете Богородице Хиландарске, таквога да разори Господ Бог и пречиста Мати Његова и да га убије сила часног и животворног Крста, и да је проклет од 318

светих отаца никејских, и уместо брзе помоћнице – да му буде осветница Света Богородица Хиландарска и Свети архијереј и чудотворац Никола, и од мене, цара, да није благословен.

И ово познато и златопечатно слово царства ми записа се и утврди руком логотета Ђурђа у лето 6896. индиктиона 11, месеца марта 25. дан, на Дриму, а на месту званом Круши.

А томе је милосник Гојко велики логотет.

СТЕФАН ВЕРНИ ЦАР СРБИМА И ГРЦИМА

Дипломатичка анализа

Више елемената код ове хрисовуље изазива сумњу. Прво, наша повеља има датум и потпис који нису могући. Зна се да цар Душан 1358. године није био у животу, па стога није могао ни да изда повељу. Година и индикт се у потпуности слажу, што значи да је хрисовуља заиста могла бити написана 25. марта 1358. године. Анализа садржаја хрисовуље не може да нам да одговор на питање о аутентичности, упркос интитулацији која је слична онима у краљевским повељама (*цар и с Богом самодржац*) и изразу *свети и триблажени краљ кир Стефан*. Тиме што је Стефан Дечански означен *светим* може се закључити да је милост учињена после његове канонизације која је извршена 1343. године (И. Ђорђевић, *Представа Стефана Дечанског уз олтарску преграду у Дечанима*, Саопштења 15 (1983) 38; Д. Поповић, *Српски владарски гроб у средњем веку*, Београд 1992, 107).

Досадашњи истраживачи су заузимали различите ставове по питању аутентичности ове хрисовуље. Неки су је сматрали фалсификатом (С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован*, Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Београд 2000, 69), а Л. Славева и В. Мошин сматрају да је на молбу Хиландара „цар Урош дозволио Ђурђу и Гојку да напишу хрисовуљу са прецизирањем међа. Цар Душан је сагласност дао вероватно пред смрт, па тада није написана повеља“ (Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 202). До сличних закључака дошао је и М. Благојевић расправљајући о владаревој милости и милосницима (М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 122–123). Морамо напоменути да би и у овом случају, са дипломатичког становишта хрисовуља била фалсификат, а не оригинал.

Да је у питању интерполисани препис оригиналне хрисовуље цара Душана упућује више чинилаца. Прво, са̂м датум а затим и потпис, који има све палеографске одлике потписа цара Уроша (нема графичке континуираности), а садржински одговара потписима цара Душана (Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, 203. Уп. Ст. Станојевић, *Дијак, Граматик, Нотар, Канцелар, Номик, Логотет*, Глас СКА 106 (1923) 50–96). На несумњивим Душановим повељама потпис ниједном није палеографски изведен на овај начин. Слово-формула у нашој повељи није на доследан и правилан начин употребљено, што говори о томе да препис није настао у царској канцеларији. Поред речи *слово* овде је црвеним мастилом исписивана и реч *царство ми* и *цар*, али недоследно јер је у четири наврата исписана и обичним мастилом! У поређењу са оригиналним повељама цара Душана, на пример Иванку Пробиштитовићу (А. Соловјев, *Одабрани споменици*, 150–152), где је формула правилно употребљена (црвеним мастилом реч *слово*), јасно је да је наша повеља прерађени препис. Пажљивом анализом рукописа види се да је реченицу о великом логотету Гојку исписала друга рука, али су морфолошке особине слова исте као и у осталом писму повеље.

С обзиром на правилност завршних формула, очигледно је да су оне преузете из оригиналне повеље на основу које је настао овај препис. Пошто се у препису помињу логотет Ђурађ и велики логотет Гојко, може се закључити да је оригинална повеља издата на крају Душанове владавине (1354–1355). Наиме, логотет Ђурађ је ову дужност обављао од 1349. до Душанове смрти, а из папског писма од 24. децембра 1354. види се да је Гојко велики логотет (С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован*, 69 и нап. 43). После смрти цара Душана Ђурађ није више остао на месту логотета, Урошев логотет постаје Драгослав (1356–1360). Сада је јасно да је оригинална повеља издата на крају Душанове владавине, а да логотет Ђурађ 1358. није могао да напише нашу повељу.

На основу облика карактеристичних слова (*а*, *м*, *т*) препис свакако припада XIV веку. Због одлика потписа и прецизности датума могуће је да је препис начињен 1358, али свакако за Урошеве владе. Преписивач је белешку о логотету преузео из оригинала, а с обзиром на разлику у рукопису може бити да је белешка о Гојку уметнута накнадно! Садржинском анализом расположивих информација није могуће

утврдити да ли је преписивач прерадио још неки део садржаја (посебно део диспозиције).

Хрисовуља почиње симболичком инвокацијом. Први део аренге је уобичајен за Душанове хрисовуље, а други је посвећен чудотворцу светом Николи. Слична је другим Душановим повељама и очигледно је преузета из неке оригиналне повеље. У интитулацији се помињу прародитељи Симеон Немања и свети Сава и родитељ краљ Стефан Дечански. У експозицији цар Душан чини *милост* свом властелину Влатку и саглашава се са његовом жељом да своју цркву, Светог Николу, са метохом потчини Хиландару. У диспозицији се саопштавају поседи Светог Николе, а цар Душан са своје стране прилаже три села, земљу на Крилатици и цркву Свете Петке са метохом. У овом делу преписа најочигледнија је погрешна употреба слово-формуле.

Хрисовуља садржи опширну духовну санкцију где се помињу Бог, Богородица, сила часнога крста и проклетство 318 светаца никејских, као и молбу будућем самодржцу. Представља типичну духовну санкцију повеља рашке канцеларије (Ст. Станојевић, *Санкција*, Глас СКА 100 (1922) 1–48).

Просопографски подаци

Влатко, 137 (страна), *25* (ред у издању); 138, *50* – властелин цара Душана, уздиже се после смрти деспота Дејана. У ктиторској композицији у Светом Николи у Псачи приказани су његови родитељи кнез Паскач и кнегиња Озра, затим Влатко и супруга Владислава са синовима Стефаном и Угљешом. Цар Урош је Влатку доделио титулу севастократора, а сину Угљеши кесара. Поред Славишта, после Дејанове смрти, држао је и Прешево, Иногоште и Врање. Пред Маричку битку уживао је висок степен самосталности и ковао свој новац. Нестао је са историјске позорнице до 1371, можда и у самој бици. Био је један од *силних* браће Мрњавчевића.

Литература: Ђ. Сп. Радојичић, *Севастократор Влатко и његов новац*, Старинар 13 (1938) 71–74; Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 75; И. Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића*, Београд 1994, 172–175; С. Мишић, *Југоисточна Србија средњег века*, Врање 2002, 34–35, 46.

Гојко, 139, *76* – велики логотет, ову дужност сигурно је вршио децембра 1354. године, када се помиње у папском писму, дакле у исто

време када је Ђурађ био логотет цара Душана. После тога се више не јавља у изворима осим у овом препису.

Литература: М. Благојевић, *Државна управа*, 121–124, 164, 168, 169, 174, 181; С. Ћирковић, *Хиландарси игуман Јован*, 69.

Ђурађ, 139, *73* – логотет. У питању је Ђурађ Повика (Повић), логотет цара Душана. Он је на ову функцију дошао вероватно 1349. године. Помиње се у Душановим повељама из 1352, 1354. и 1355, што значи да је до цареве смрти обављао дужност логотета. Писао је и хрисовуље на грчком. После смрти цара Душана вероватно је једно време остао у Серу уз царицу Јелену. Од 1356. цар Урош има свог логотета Драгослава. Ђурађ је своју имовину депоновао у Дубровник, а живео је у Солуну, где је 27. фебруара 1367. *у својој кући* написао писмо Дубровчанима о свом имању. Неколико месеци касније Ђурађ је умро у Солуну, оставивши преосталу имовину, која није била мала, свом млађем брату челнику Милошу Повићу, што је потврдио и трећи брат Радослав Повика, кефалија Сера.

Извори: К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик СКА 11 (1892) 33–35; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 415; А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936, 176–177.

Литература: К. Јиречек, *Споменици српски*, 8–10; Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 200–203; М. Благојевић, *Државна управа*, 168, 181; С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован*, 68–69.

Неор, 138, *46* – Помиње се само у овој повељи; у питању је припадник владајуће класе.

Никодим, 138, *47* – Помиње се само у овој хрисовуљи. Он је вероватно монах, пореклом властелин, који је подигао цркву на својој баштини.

Стефан, 137, *22* – Овде је у питању краљ Стефан Урош III Дечански (1321–1331) отац цара Душана. У својим актима, а и другим актима Душановим чешће се наводи као Урош.

Литература: *ИСН* I, 496–510 (С. Ћирковић, са литературом).

Установе и важнији термини

Баштина, 137, *26*, *29*, *32* – очевина, очинско наслеђе. Поседници су баштину могли дати под цркву, продати, дати у мираз. У Босни у истом значењу се користе и појмови *племенито* и *племенштина*.

Литература: ЛССВ, 31–33 (Р. Михаљчић – С. Ћирковић, са старијом литературом).

Властела, 137, *22*, *25*, 138, *49* – припадници повлашћеног сталежа. Властелин се понекад назива и бољар.

Литература: ССА 3 (2004) 12 (С. Мишић).

Властеличићи, 137, *23* – ниже племство у средњовековној Србији и Босни. Као друштвени слој установио их је Душанов законик, према коме се они налазе између властеле и себара. Правни положај се не разликује од положаја властеле. Потичу из друштвеног слоја војника. Од крунисања Твртка I усталио се и у Босни.

Литература: ЛССВ, 91–92 (Р. Михаљчић, са литературом).

Глобари, 138, *56* – државни чиновници, извршиоци судских пресуда који су скупљали глобе. Душанов законик прописује да глобар може да скупља глобу само на основу писане судијине наредбе.

Литература: ЛССВ, 117 (Б. Марковић); ССА 2 (2003) 95 (Р. Михаљчић).

Градозиданије, 138, *55* – обавеза зависног становништва да ради на изградњи, утврђивању или обнављању разрушених грађевина. Пуна примена ове обавезе долази до изражаја у XIV и XV веку.

Литература: ЛССВ, 125–126 (М. Шуица, са литературом).

Десетак, 138, *55* – натурална дажбина приближне вредности једне десетине од плодова које земља доноси. Најчешће од свих врста житарица (*десетак житни*), али и од других, па се срећемо са десетком винским, као и са овчим, од свиња и пчела. По правилу, припада господарима земље.

Литература: ЛССВ, 144–146 (М. Благојевић, са литературом).

Кефалија, 138, *56* – заповедник града и околине. Кефалије су постављали владари, касније и обласни господари, као своје намеснике и опуномоћенике у локалној управи. Кефалија је истовремено био и војни и цивилни заповедник. Установа кефалија затечена је у византијским крајевима које је освојио Милутин. Постојале су опште и локалне кефалије, у зависности од подручја којим управљају.

Литература: ЛССВ, 292–295 (М. Благојевић, са литературом).

Логотет, 138, *73*, *76* – титула преузета из Византије. Обављао је дужност старешине владареве канцеларије. У његову надлежност улази и власт над црквама у материјалној сфери.

Литература: ССА 3 (2004) 13 (С. Мишић).

Међа, 137, *35*; 138, *37* – има више значења. Овде је у питању граница атара појединих села.

Литература: ССА 2 (2003) 37 (С. Мишић).

Метох, 137, *34*; 138, *48*, *58* – означава власништво манастира над неком земљом, селом, црквом, или над више села (Крушевски метох). За целокупно манастирско имање користи се термин метохија. Свој метох су имала и градска насеља (*градска земља*).

Литература: ЛССВ, 402–403 (С. Мишић).

Милосник, 139, *76* – извршилац правне радње посебне садржине, која је проистекла из владареве милости. Он је истовремено јемац да ће правна радња бити спроведена у дело. У улози милосника се појављују: кнезови, жупани, војводе, логотети, протовестијари, челници, ризничари, двородржице, ставиоци, кефалије, владареви синови. Избор милосника зависио је од тога колико нека личност може да утиче на спровођење правне радње у дело. Број милосника на једној исправи кретао се од једног до четворице.

Литература: ЛССВ, 406–407 (М. Благојевић).

Милост, 139, *28* – у средњовековној Србији и Босни означава владареву милост као правни чин посебног садржаја. Садржај милости су најчешће чиниле потврде ранијих и даровање нових поседа и права.

Литература: ССА 3 (2004) 27 (Ј. Мргић-Радојчић), 147 (С. Рудић).

Планина, 137, *36*; 138, *39*, *41*, *42*, *44* – тако се називају планински пашњаци на надморској висини већој од 1000 м. На њима је било обилне паше од пролећа до јесени. Имена су носиле према планинским врховима, али и по удолинама на планинским масивима, или према оближњем насељу. *Планина* обавезно има своје međe. Ту није смело бити обрадивих површина, а до планине се морао оставити прогон за стоку. Планине су по правилу имале своје господаре (владар, властела, црква). Села и катуни су имали искључиво право коришћења неких планина.

Литература: ЛССВ, 519–520 (М. Благојевић, са литературом).

Позоб, 138, *55* – обавеза давања зоби и сена коњима на којима путују владар и његова пратња.

Литература: ЛССВ, 535 (М. Благојевић).

Приселица, 138, *54* – обавеза накнаде штете коју су починили разбојници или лопови од стране села, жупе или властелина.

Литература: М. Благојевић, *Оброк и приселица*, ИЧ 18 (1971) 165–188; ССА 2 (2003) 95 (Р. Михаљчић).

Работе, 138, *54*, *56* – све радне обавезе које су теретиле целокупно становништво средњовековне Србије, укључујући и војну службу. Зависно становништво на црквеним имањима било је ослобођено свих работа, *малих и великих*, у корист цркве. Властела је морала да *работа у војнички закон*. Зависно од тежине и сложености работе су распоређиване на жупе, градове, села, катуне, куће или мушке главе, а вршене су у корист државе (владара) и феудалних господара.

Литература: ЛССВ, 619 (М. Благојевић, са литературом).

Рудари, 138, *46* – припадници већег броја занимања, финансијера и снабдевача везаних за места рударске производње. Главнину су бројем и значајем чинили копачи (*рупници*). У целом процесу експлоатације метала разликују се радници, стручњаци и надзорници. Издвајали су се и аутономијом, чији је видљив израз било окупљање на збору целог рударског места.

Литература: ЛССВ, 629–631 (С. Ћирковић); С. Ћирковић – Д. Ковачевић-Којић – Р. Ћук, *Старо српско рударство*, Београд 2002.

Село, 137, *35*; 138, *37*, *38*, *40*, *42*, *43* – има више значења, али најчешће је насеље са мањим или већим бројем кућа.

Литература: ССА 1 (2002) 66 (С. Мишић); ССА 2 (2003) 37 (С. Мишић).

Слово, 138, *51*; 139, *72* – исто што и хрисовуља (*златопечатно слово*). Врста владарских повеља насталих по угледу на хрисовуље из канцеларије византијских царева.

Литература: ССА 2 (2003) 38 (С. Мишић); ССА 3 (2004) 13 (С. Мишић).

Соће, 138, *54* – основна дажбина зависног земљорадничког становништва која се владару плаћала од сваке куће у натури или новцу. Износила је кабао жита, или један перпер.

Литература: М. Благојевић, *Соће – основни порез средњовековне Србије*, Глас САНУ 390 (2001) 1–44; ССА 2 (2003) 94 (Р. Михаљчић, са литературом).

Траварина, 138, *55* – дажбина која се плаћала за коришћење туђих пашњачких површина. Износ траварине је зависио од броја и врсте домаћих животиња, квалитета и врсте пашњака. Власи, Арбанаси и

властела били су најзаинтересованији за коришћење туђих пашњака, па се од њих најчешће и захтеавала траварина.

Литература: ЛССВ, 737 (М. Благојевић, са литературом).

Топонимија

Властелинство Светог Николе сачињавала су два села која је приложио властелин Влатко и три села која је приложио цар Душан. Он је приложио и земљу на Крилатици и цркву Свете Петке, са метохом. Сви прилози су се налазили у жупи Славиште, а у долини Криве реке, у близини манастира и главног села метоха Псаче (С. Мишић, *Југоисточна Србија средњег века*, Врање 2002, 56, 82).

Ветуница, 138, *44* – данас истоимено село, јужно од данашњег села Оташница, на десној обали Криве реке.

Глбочица, 138, *38* – то је данас Дубочичка река, десна притока Криве реке.

Дрим, 139, *74* – река. У овом случају Бели Дрим.

Злетово, 138, *46* – средњовековни рудник, данас градско насеље у североисточној Македонији.

Крилатица, 138, *45* – данас село Крилатица на левој обали Криве реке, у суседству Ветунице.

Круша, 139, *75* – село, данас Мала и Велика Круша у Подримљу, у Метохији, на Белом Дриму.

Лукавица, 137, *35* – река, данас непозната.

Моштаница, 137, *35*, *36* – лева притока Криве реке. И данас носи исто име.

Отрштица, 138, *42* – данас село Отошница, у суседству села Радибуш (видети ниже).

Првинце, 138, *40* – село, данас не постоји.

Псача, 138, *26*, *33*, *34* – истоимено село на левој обали Криве реке и северно од Осогова.

Радибужда Горња, 138, *41* – под овим именом данас не постоји. Данас је то село Радибуш, западно од Дубочичке реке, у суседству Милутинаца.

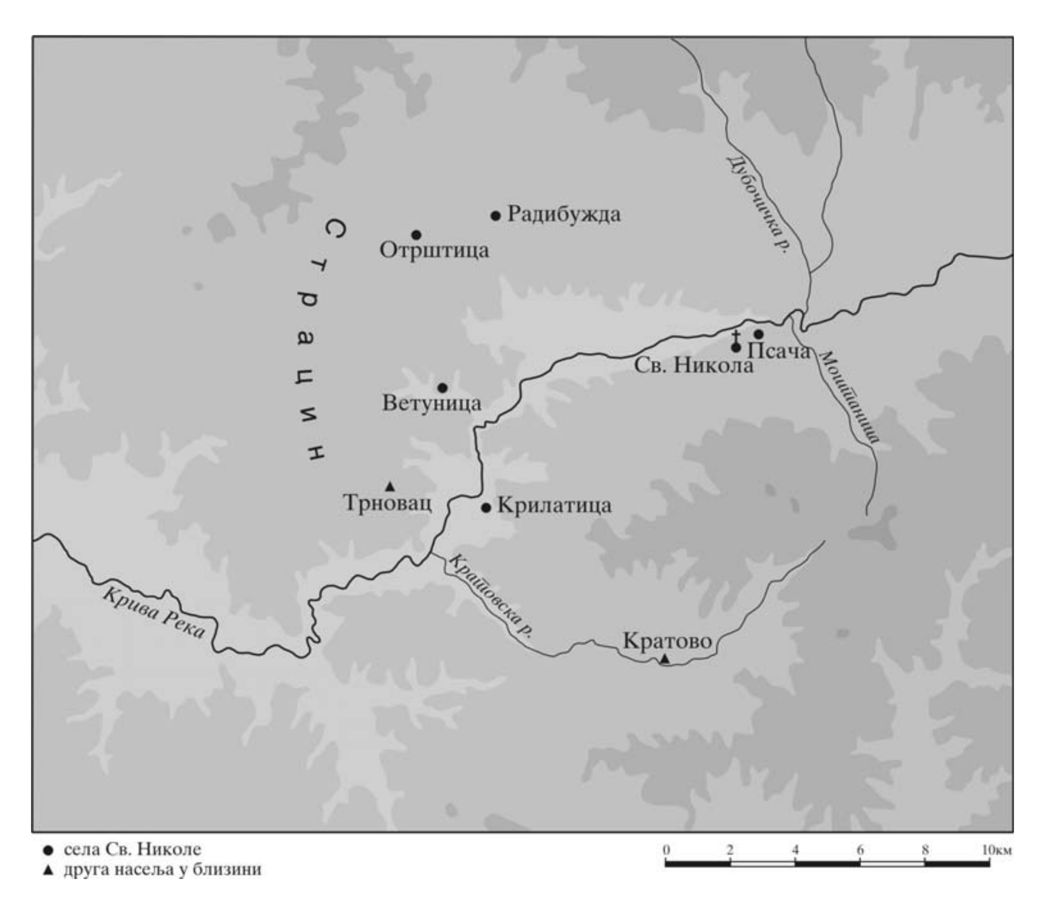
Света Петка, 138, *47* – црква коју је подигао Никодим изнад села Трновац.

Свети Никола, 137, *25–26*; 138, *33*, *40*– манастир у селу Псача.

Срацин, 138, *43* – данас превој Страцин на западу средњовековне жупе Славиште.

Сушица, 138, *37* – село. Данас не постоји под тим именом, судећи према међама могло је бити на простору данашњег села Длабочица.

Трновац, 138, *45*, *47* – истоимено село на десној обали Криве реке, источно од превоја Страцин.

Карта поседа цркве Светог Николе у Псачи поменутих у повељи краља Стефана Душана из 1354–1355. године

Стари српски архив, књ. 4, стр. 151–160

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"1360"
УДК 271.222(497.11)-735:347.23"13"(093.2)

Раде Михаљчић

ХРИСОВУЉА ЦАРА УРОША МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ

(1360, октобар 15, индикт XIV)

Овом хрисовуљом цар Урош је потврдио манастиру Хиландару поседе близу данашњег Параћина. Био је то дар Урошевог властелина жупана Вукослава. Вукослав је, уз цареву дозволу, под Петрусом изградио приватну, баштинску цркву посвећену Богородици. Жупан је цркву заједно са пет села даровао српском манастиру на Светој гори. Исправа садржи занимљиве податке о баштини и баштинским црквама.

Par ce chrysobulle l'empereur Uroš confirme au monastère de Chilandar la possession de biens aux environs de l'actuelle ville de Paraćin, provenant d'une donation du joupan Vukoslav, noble au service d'Uroš. Ce dernier, ayant l'autorisation de l'empereur, avait fait ériger au pied de la ville de Petrus une église patrimoiniale privée dédiée à la Vierge. Et c'est cette église ainsi que cinq villages qu'il a donnés au monastère serbe de l'Athos. Ce document contient d'intéressantes données sur le patrimoine et les églises patrimoniales.

Опис хрисовуље и ранија издања

Хрисовуља цара Уроша од 15. октобра 1360. сачувана је као аутентичан препис на хартији, ширине 305, дужине 497 мм. Документ није оштећен, али на местима где је разливена течност тешко се чита.

У првој половини XIX века монах Никандар забележио је на полеђини: **Сеи хрисовѹль есть царѧ Стефана и данъ есть монастирю нашемѹ и пишетъ како дарѹеть на Хиландарь цр(ь)ковь Прес(ве)теыѧ Б(огоро)д(и)цы при Петрѹсомь местомь и дрѹги тамо петь села по прошенїю Вѧкослава жѹпана его. И копїе его в҆немъ есть.**[1] Име *Стефана* прецртано је и у новије време изнад њега дописано је име *Уроша.* Обичном

[1] Према читању Д. Синдика, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 53.

оловком Успенски је дописао *6869 года.* Хиландарске повеље преписао је Љубомир Ковачевић крајем XIX века. Део исписа, међу њима и хрисовуљу цара Уроша, Ковачевић је уступио Стојану Новаковићу. Хрисовуљу је без уводног дела објавио Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 437–439. Кратак извод објавио В. Korablev, *Actes de Chilandar, deuxième partie. Actes Slaves*, ВВ XIX (1915) 524–525, No 51.

Исправу је у целини издао Александар Соловјев, *Повеље цара Уроша у хиландарском архиву*, Богословље II–4 (1927) 288–290. Опис хрисовуље цара Уроша: Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, 53–54.

*Текст хрисовуље**

+ Ѿ всепѣтаꙗ Дѣво Мати вл[а]д[ы]ч[и]це, порождьшиꙗ неизреч(е)нꙿно избавителꙗ моѥго Б(о)га и того самого Г(о)с(под)а и зиждителꙗ на ркꙋ |2| своѥю поносивꙿшиꙗ иже понесьшаго воѡбражениѥ плꙿти нашеѥ, ꙗко да избавити ѥ ѿт неп[о]добнаго миродьржꙿца диꙗ|3|вола. Твоѥ ⟨бо⟩ лоно, Д(ѣ)во прѣч(и)истаꙗ, бисть прѣстоль избавителꙗ моѥго Б(о)га. И тебе изволи вь земльних(ь) рѡдѣхь имати |4| те ц(а)р(ь)скоѥ сѣдалище иже все ц(а)ре земльниѥ ж(и)вꙋщеѥ вь православии достолѣпно вѣнчаваѥть, и скифтри их(ь) на противе|5|щихꙿ се имь ꙋкрѣплаѥть[1] ѿт нѥгоже и азь рабь твои, прѣч(и)стаꙗ благоѣрни Ц(А)РЬ Стефань Ꙋрѡш(ь). По того м(и)л(о)сти помаза|6|нꙋ ми на самодрьжавноѥ ц(а)р(ь)ство ѿт[ь]чствиꙗ моѥго рекꙋ же земꙿли Срꙿбскои и вꙿсѣмь Гр(ь)кѡм(ь). Тѣмꙿ же и сиꙗ моꙗ ма|7|лаꙗ приношениꙗ принесох(ь) вь дарь тебѣ ꙗко вꙿсенепрочнѣи ѿтроковици и Б(о)гоматери.

И како подложи прѣд ц(а)р(ь)с(тво) ми сь ꙋ|8|прошениѥмь и повелѣниѥмь ц(а)р(ь)с(т)ва ми вѣрни и многолюбимии властелинь ц(а)р(ь)с(т)ва ми жꙋпань Вькославь, подь Хиландарь |9| свою цр(ь)квь бащинꙿнꙋ, що ѥс(ть) сьзидаль сь ꙋпрошениѥмь ц(а)р(ь)(т)ва ми, своимь трꙋдѡмь на своѥи бащинѣ подь Петрꙋсѡм(ь) цр(ь)ковь|10| Матерь Б(о)жию. И сь м(и)л(о)стию и повелѣниѥмь ц(а)р(ь)с(т)ва м⟨и⟩ ѡвꙋзи цр(ь)квь подложи под Хиландарь. И того

* Редакција издања и превода: Татјана Суботин-Голубовић и Ирена Шпадијер.

ради дарова ц(а)р(ь)с(т)во ми |11| манастирȣ Хиландарȣ Матери Б(о)жии благодателници хиландарьскои си свѣтлии ХРИСОВОУЛЬ ц(а)р(ь)с(т)ва ми, |12| и записа ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми Хиландарȣ ѡвȣзи цр(ь)кв(ь) Влькославлю кою ѥс(ть) сьзидаль подь Петрȣсѡм(ь), цр(ь)квь Матерь Б(о)жию и сь сели що ѥс(ть) |13| приложиль Влькославь цр(ь)кви тѡи од своѥ бащине. Селѡмь же цр(ь)кви тѡѥ имена сии сȣть: село Лѣщиѥ сь засел҄ки |14| и с мегꙗми и сь правинами села того; село Мȣт҄ница Долнꙗ, сь засел҄ки и сь мегꙗми и сь правинами; село Брѣстница |15| сь заселки и сь мегꙗми и с правинами; село Зȣбариѥ що ѥс(ть) даль Влькославь калȣгерици Богданове матери, да си ѥс(ть) калȣгерич(и)|16|но до н⟨ѥ⟩ина живота, а по смр҄ти каȣгеричино да ѥс(ть) црькьвно; село Невидово ȣ Застрȣми сь рибари и с людми и сь ȣлиꙗ|17|никѡм(ь), сь заселки и с мегꙗми и с правинами.

И що ѥ оддѣлиль ѡд своѥ кȣкѥ Влькославь црькви дѣль кобиль двѣ|18|надесетѣ и пастȣхь, и сто ѡвьць и плȣгь воловь и свинь тридесети.

И ѡще що ѥ(сть) ѡбласть д(ȣ)ховна да нѡом(ь) не ме|19|теха ни ѡблада никтоѡ, развѣ цр(ь)квь хиландарьска, да се бере цр(ь)кви.

И такози подписа ц(а)р(ь)с(т)во ми ѡвȣзи цр(ь)квь подь Хиландарь, ꙗко |20| по смрти Влькославли никто од синовь а или ѡд рода Влькославꙗ да не метеха ни ѡбл[а]да цр(ь)квомь томьзи, тькмо да нѡмь |21| ѡбл[а]да и метеха Хиландарь, а инь никтоѡ.

Ꙗко ли коимь сȣдом(ь) Б(о)жимь згоди се ѡдстȣпити ѡноизи ѡсталои бащинѣ ѡд дѣце |22| Влькославлѥ, ѡнози що но ѥ даль Влькославь цр(ь)кви, що пише ȣ хрисовȣли ц(а)р(ь)с(т)ва ми, више тѡзи все да ѥс(ть) цр(ь)ковию подь |23| ѡбласть хиландар҄скȣ и да ѥсть тврьдо и непотворимо донелиже ѥс(ть) и цр(ь)кви та б(о)ж(ь)ствнꙗ.

Сего ради и дароваχь сиѥ |24| СЛѠВ(О) ц(а)р(ь)с(т)ва ми ꙗко да ѥс(ть) тврьдо и непотворимо до вѣки. Ктѡ ли покȣсит҄ се потворити сиѥ, таковаго |25| да разорить Г(о)с(под)ь Б(о)гь и прѣч(и)стаꙗ ѥго мати и сила ч(ь)стнаго и животворещаго кр(ь)ста Х(ри)с(то)ва.

Записа же се сиѥ ѡбичноѥ |26| и наст⟨оѥщеѥ⟩ златопечатноѥ СЛѠВ(О) ц(а)р(ь)с(т)ва ми ѡбразом(ь) и знамениѥмь ц(а)р(ь)скимь вь

лѣт(о) ·ѕѡ҃ѯ҃ѳ· инди|27|ктиѡн(ь) ·д҃і·, м(ѣ)с(е)ца ѡк-т(обра) ·е҃і· ȣ Чтимли при логодетѣ Драгославѣ.

+ СТ(Є)Ф(А)Н(Ь) ОУРѠШЬ В Х(РИ)С(Т)А Б(О)ГА ВѢРНИ ЦАРЬ СР(Ь)ЛБѢМ(Ь) И ГРЬКѠМ(Ь) +

Превод хрисовуље

О, Дево Мати владичице опевана, која си на неизрецив начин родила избавитеља мога Бога, и која си тог истог Господа и створитеља носила на својим рукама, онога који је понео лик плоти наше, да би избавио од неподобног владара света – ђавола. Твоја су недра, Дево пречиста, била престо избавитеља мога Бога. И тебе су пожелели међу земаљским родовима да имају као царски престо који све цареве земаљске који живе у православљу, достојно овенчава, и утврђује скиптре њихове на непријатеље њихове. Њиме сам и ја, раб Твој, Пречиста, благоверни цар Стефан Урош, по милости Његовој, помазан на самодржавно царство отачаства мога – на земљи српској и свим Грцима, те стога и овај мој мали принос дадох на дар Теби, свенепорочној отроковици и Богоматери.

И како пред царством ми, с молбом и заповешћу царства ми, верни и много вољени властелин царства ми жупан Вукослав, под Хиландар подложи своју баштинску цркву Мајку Божију. И ову цркву сазидао је с молбом царства ми, својим трудом на својој баштини под Петрусом. Ову цркву с милошћу и заповешћу царства ми подложи под Хиландар. И зато дарова царство ми манастиру Хиландару, Мајци Божијој благодатељници хиландарској овај светли хрисовуљ царства ми, и записа царство ми Хиландару цркву Вукослављеву коју је сазидао под Петрусом, цркву Мајку Божију и са селима која је приложио Вукослав цркви тој од своје баштине. Селима те цркве имена су: село Лештије са засеоцима, međама и правинама тог села; село Мутница Доња са засеоцима, међама и правинама; село Брестница са засеоцима, међама и правинама; село Зубарије које је Вукослав дао калуђерици, Богдановој мајци, да је калуђеричино за њенога живота, а после смрти калуђерице да је црквено; село Невидово у Заструми с рибарима, људима, уљаником, засеоцима, међама и правинама.

И што је оделио од своје куће Вукослав цркви део: дванаест кобила и пастув, сто оваца, пар волова и тридесет свиња.

И што је надлежност духовна да у њој нико нема удела нити ико заповеда, само црква хиландарска, да се цркви убире.

И тако потписа царство ми ову цркву под Хиландар, како после смрти Вукослава нико од синова или од рода његовог нема удела нити да заповеда црквом том, само да њом заповеда и управља Хиландар, а нико други.

Ако се Божјим судом догоди да деца Вукослава изгубе остатак баштине, део (баштине) који је Вукослав дао цркви, што је записано у хрисовуљи царства ми, све то да је црквено, под хиландарском управом и да је тврдо и непромењиво док (постоји) црква та божанска.

Зато и даровах ово слово царства ми тако да је тврдо и непромењиво до века. Ко покуша променити ово, тога да разори Господ Бог и пречиста његова мати и сила часног и животворног крста Христова.

Записа се ово обично и стварно златопечатно слово царства ми начином и знамењем царским лета 6869, индикта XIV, месеца октобра 15, у Чтимљи при логотету Драгославу.

СТЕФАН УРОШ У ХРИСТА БОГА ВЕРНИ ЦАР СРБА И ГРКА

Дипломатичке особености

Исправа цара Уроша назива се *светли хрисовуљ, хрисовуљ, слово* и *златопечатно слово*. Писана је црним мастилом, канцеларијским брзописом у 28 редова. Уз владарев потпис црвеним мастилом исписане су речи *цар, хрисовуљ,* и *слово.* Састављена је *при логотету Драгославу*, који се јавља и у другим Урошевим исправама. Према воденом знаку *круга* хартија је произведена између 1360. и 1370. године, што је у складу са датумом исправе у којој се година од стварања света слаже са индиктом.

Иако је названа *златопечатним словом*, исправа није оверена печатом. На хартији која није оштећена, нема ни трага печаћења. Међутим, сви остали дипломатички елементи сведоче о аутентичном препису. Није искључена могућност да је препис настао за живота Уроша, можда чак у царској канцеларији.

Ова исправа цара Уроша, у ствари, представља уговор између жупана Вукослава и братства манастира Хиландара. Када је реч о уговору, обе стране могле су да из владарске канцеларије добију оригинале оверене печатом, али оригинал је као доказно средство пре свега чувао корисник. У овом случају то је братство манастира Хиландара. Оригинал је, међутим, нестао.

Близу памети је узрок нестанка оригинала. Из непотпуног али аутентичног преписа једне исправе кнеза Лазара сазнајемо за седам исправа о властелинству жупана Вукослава и његових синова Држмана (у монаштву Дионисија) и Црепа. Једну исправу издао је Стефан Душан, четири његов син цар Урош, а по једну патријарх Јефрем и патријарх Спиридон. Од седам нестало је шест исправа. Вероватно им се замео траг у дугом судском спору који се водио између Вукославића и братства манастира Хиландара.[2] Сачувана је само копија хрисовуље цара Уроша од 15. октобра 1360.

Просопографски подаци

Жупан Вукослав, 152 (страна), *17* (ред у издању); 153, *26*, *31*, *35*, *38*, *41*, *42*, *45* – властелин Стефана Душана и цара Уроша. Од цара Душана добио је у баштину властелинство у околини Петруса. Под Петрусом саградио је баштинску цркву посвећену Богородици.

Литература: М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, Београд 2000, 117–119.

Богдан, 153, *31* – угледник из доба цара Уроша. Савременик је казнаца Богдана. Иако су савременици, нема довољно доказа да је реч о истој личности.

Литература: М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, 89, 102; *Стари српски архив*, 149 (М. Шуица).

Логотет Драгослав, 154, *57* – Служио је цара Уроша.

Литература: Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 106 (1923) 87, 88; *Стари српски архив* 2 (2003) 94 (Р. Михаљчић), 139 (Ђ. Бубало).

Установе и важнији термини

Отроковица, 152, *14* – Отроковица и отрок су изрази из породичне терминологије словенских језика. Грчка реч kor² (девојчица, девојка) преводила се као отроковица, отрочица, а грчка реч paÅv (дете, дечак) преводила се као отрок. Утврђено је, међутим, да отрок, који се чешће јавља у дипломатичкој грађи, има више значења. Термин отроковица налазимо у две исправе: повељи цара Душана, царице Јеле-

[2] Р. Михаљчић, *Прилог српском дипломатару. Даровнице властеоске породице Вукославић*, ИГ 1–2 (1976) 99–106 = Сабрана дела V, 39–47.

не и краља Уроша серском митрополиту Јакову из 1353. и повељи цара Уроша манастиру Хиландару од 15. октобра 1360. У обе исправе израз отроковица се везује за Богородицу: **и сьзда себѣ храмь ѡт чистиѥ и нескрьнниѥ отроковице дѣвы Богоматере** (исправа из 1353. године), **вь дарь тебѣ ꙗко в҄сенепрочнѣи ѡтроковици и Б(о)гоматери** (исправа из 1360. године).

Извори: Арх. Леонид, *Стара српска писма. Из руског манастира св. Пантелеимона у Светој Гори*, Гласник СУД XXIV (1868) 242; А. Соловјев, *Повеље цара Уроша у хиландарском архиву*, 288–290.

Литература: F. Miklosich, *Lexicon*; *Rječnik JAZU*; Ђ. Бубало, *Шта значи отрок у српским повељама*, Зборник МСИ 56 (1997) 19–58; *Лексикон српског средњег века*, 483–485 (Ђ. Бубало).

Жупан, 152, *17* – Титула позната од времена досељења Срба и Хрвата на Балканско полуострво. Имала је веома различит друштвени ранг. У време Српског царства налазила се у сенци звучних византијских достојанстава.

Литература: М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 38–55; *Лексикон српског средњег века*, 197–198 (Г. Томовић), Р. Михаљчић, *Владарске титуле обласних господара*, 77–87; *Стари српски архив* 1 (2002) 127 (Р. Михаљчић).

Баштинска црква, 152, *17–21*; 153, *27*, *45* – Током средњег века баштинске цркве подизала је српска властела, понекад и црквени великодостојници. О томе сведоче доста бројни, али фрагментарни подаци дипломатичке грађе. Као посед баштинска црква у суштини се није разликовала од баштине. И баштина и баштинска црква су неприкосновена материјална добра господара. Једино су духовни послови у баштинској цркви били у надлежности епископа. Душанов законик издваја баштинске цркве као посебну категорију храмова. Међутим, у Српској православној цркви данас не постоје приватни храмови. Одлуком Светог архијерејског сабора од јуна 1934. године и приватни храмови као црквена добра сматрају се општом својином Српске православне цркве.

Извори: Ст. Новаковић, *Законик Стефана Душана цара српског*, Београд 1898, фототипско издање, Београд 2004, 40–42; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 425, 437, 442, 447, 513; АС, бр. 49, Зап. 67.

Литература: С. Троицки, *Ктиторско право у Византији и у Немањићкој Србији*, Глас СКА 168–85 (1935) 81; Т. Тарановски,

Историја српског права у Немањићкој држави I, Београд 1931, фототипско издање, Београд 2002, 53, 54, 1014; А. Соловјев, *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354*, Београд 1980, 196–197, 211–213, 226–227; *Лексикон српског средњег века*, 34 (С. Ћирковић); Р. Михаљчић, *Правни положај баштинских цркава*, Ресава (Горња и Доња) у историји, науци, књижевности и уметности, Научн скуп Деспотовац, 20–21. август 2003, Деспотовац 2004, 57–69.

Баштина, 152, *19*; 153, *45* – Видети *Стари српски архив* 1 (2004) 111–112 (С. Бојанин), 140 (А. Веселиновић); *Стари српски архив* 3 (2004) 86 (Р. Михаљчић), 121 (М. Шуица);

Заселак, 153, *28*, *29*, *30*, *34* – Мањи или већи одвојени скуп кућа у атару села.

Литература: Ст. Новаковић, *Село*, 88–103; *Лексикон српског средњег века*, 219–220 (Р. Михаљчић).

Улијаник, 153, *34* – Пчелињак. Гајење пчела и производњу меда и воска феудални господари поверавали су поданицима који су се називали *улијари*.

Литература: *Лексикон српског средњег века*, 760–761 (Ђ. Бубало); *Стари српски архив* 3 (2004) 122 (М. Шуица).

Плуг волова, 153, *36* – Назив за сточну запрегу.

Литература: *Лексикон српског средњег века*, 525–526 (М. Благојевић).

Област, 153, *38*, *47* – Ђ. Даничић наводи више примера у значењу potestas, власт, моћ. Током средњег века реч *област* се, исто тако, употребљавала и као географски појам.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник*; *Rječnik JAZU*; *Лексикон српског средњег века*, 457–458 (С. Мишић); *Стари српски архив* 1 (2002) 64 (С. Мишић).

Логотет, 154, *57* – Старешина владарске канцеларије у средњовековној Србији и Босни. Обављао је дипломатске мисије, а према Душановом законику имао је извршну власт над световним пословима везаним за цркву.

Литература: М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 167–185 (са старијом литературом); *Лексикон српског средњег века*, 369–371 (М. Благојевић); *Стари српски архив* 2 (2003) 142 (Ђ. Бубало).

Топографски подаци

Позната је већина топонима ове хрисовуље. Она се могу прецизније убицирати захваљујући непотпуном препису једне исправе кнеза Лазара.[3] Петрушка област налазила се у сливовима горњег тока Велике Мораве, Грзе и Јовановачке реке, а средњовековно утврђење Петрус у атару данашњег села Лешја.[4] Поред Лешја, као насеља данас постоје села Горња Мутница, Доња Мутница, Горње Видово и Доње Видово, а Брестница као потес и поток. Брестница је забележена као међа у поменутој исправи кнеза Лазара.

Близу је памети да се средњовековно село Невидово налазило у атарима данашњих села Горње Видово и Доње Видово на левој обали Велике Мораве. Према томе, село Невидово не би требало тражити у сливу Струме, али „остаје отворено питање због чега се ово подручје у средњем веку назива Заструма", закључује Милош Благојевић.[5] Овим питањем М. Благојевић се позабавио четири године касније и показао да се Заструма као посебна територија простирала уз десну обалу Велике Мораве, јужно од Параћина. Према исправи из доба кнеза Лазара, село Видово налазило се у *Заструми*, а међа овог села излазила је на *Струмен*[6] који је Јован Кинам назвао *Стримон*.[7] „Не треба посебно ни подсећати како је код Словена од грчког Стримона постала Струма, а сада имамо обрнут случај да је код једног византијског писца од словенског Струмена постао Стримон."[8]

---

[3] Р. Михаљчић, *Прилог српском дипломатару. Даровнице властеоске породице Вукославић*, ИГ 1–2 (1976) 99–106 = Сабрана дела V, 39–47.

[4] Р. Михаљчић, *Где се налазио град Петрус*, Прилози КЈИФ 34, 3–4 (1968) 264–267 = *Сабрана дела* IV, 214–218. Град Петрус био је средиште Петруског крајишта у доба Стефана Душана, кнеза Лазара и његових наследника. М. Благојевић, *Крајиште средњовековне Србије од 1371. до 1459,* ИГ 1–2 (1987) 34–42.

[5] М. Благојевић, *Манастирски поседи крушевачког краја*, Крушевац кроз векове, Крушевац 1972, 32 (карта са убицираним насељима), *Секуларизација хиландарских поседа у средњовековној Србији*, Међународни научни скуп Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, САНУ, научни скупови XCV–27, Београд 2000, 51–58.

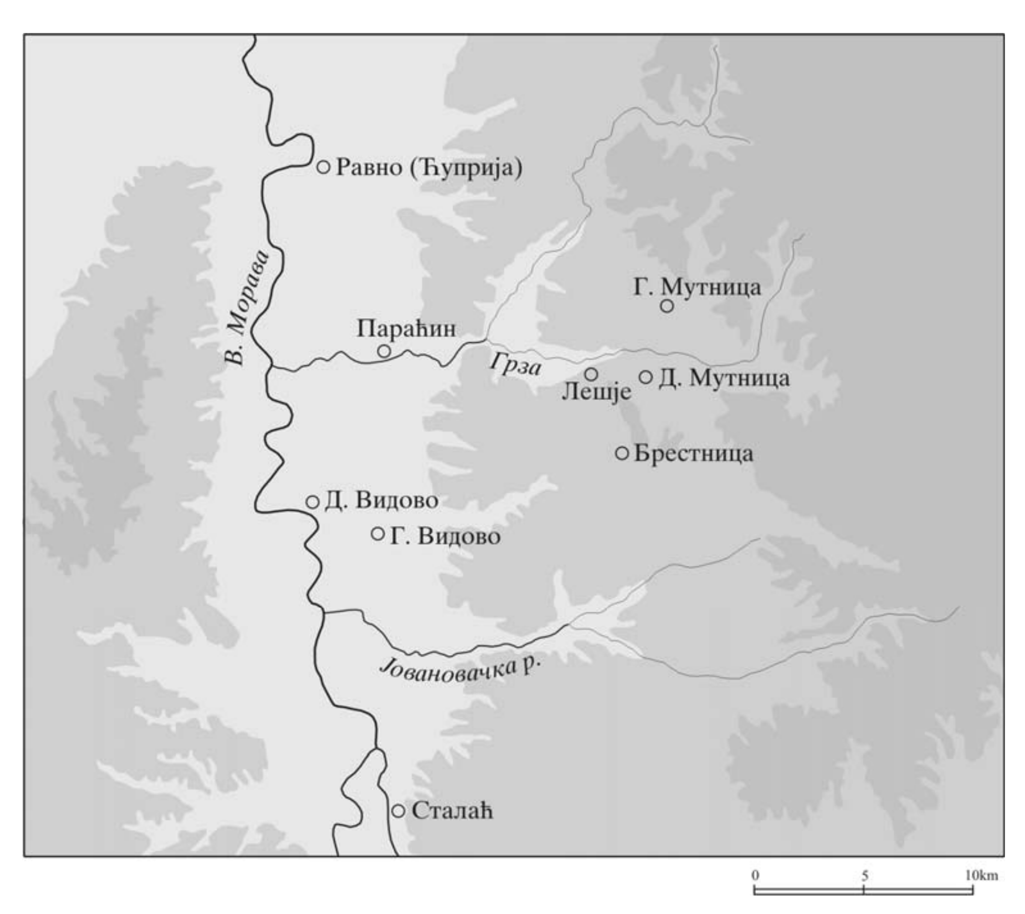
[6] Р. Михаљчић, *Прилог српском дипломатару. Даровнице властеоске породице Вукославић*, ИГ 1–2 (1976) 99–106 = Сабрана дела V, 39–47.

[7] *Историјски списи*, Византијски извори за историју народа Југославије IV, обрада Ј. Калић, превод Н. Радошевић-Максимовић, Београд 1971, 29.

[8] М. Благојевић, Сеченица (SetzenÀtza), Стримон (Str^mwn) и Тара (TŸra) у делу Јована Кинама, ЗРВИ 17 (1976) 67–69.

На терену нисмо пронашли никакав траг за село Зубарије. Ако се има у виду чињеница да се насеља у исправама, по правилу, бележе с лева на десно, у смеру кретања казаљке на сату, онда би се Зубарије могло убицирати између Бреснице и села Доње Видово и Горње Видово.

Хрисовуља цара Уроша написана је у *Чтимљи*. То је данашње село Штимља, близу Пауна на Косову. Овде се налазио владарски двор у средњем веку.[9]

Карта хиландарских поседа у околини Параћина потврђених повељом цара Уроша из 1360. године

---

[9] С. Ћирковић, *Владарски двори око језера на Косову*, Зборник МС за ликовне уметности 20 (1984) 80.

Стари српски архив, књ. 4, стр. 161–172

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"1370"

Сима Ћирковић

ПОВЕЉА КРАЉА ВУКАШИНА ДУБРОВНИКУ КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ ПОВЕЉЕ РАНИЈИХ СРПСКИХ ВЛАДАРА

Брод у Поречи, 5. април 1370. године

Посланство дубровачке Владе показало је краљу Вукашину повељу цара Стефана Душана и других ранијих владара. Упознавши *записанија* раније господе, *хрисовуље и законе* дате Дубровнику, краљ Вукашин их потврђује и од својих наследника захтева да их не погазе него поштују и потврђују.

Une ambassade du Gouvernement de Dubrovnik a présenté au roi Vukašin la charte de l'empereur Stefan Dušan et celles d'autres souverains antérieurs. Ayant pris connaissance des *écrits* des seigneurs antérieurs, des *chrysobulles et lois* octroyés à Dubrovnik, le roi Vukašin les confirme et exige de ses successeurs qu'ils ne les enfreignent pas mais les respectent et en donnent confirmation.

Опис и ранија издања

Повеља се чува у Дубровачком архиву, сачувана је у оригиналу са печатом. Исписана је на хартији у облику правоугаоника, чије нам димензије нису познате. Исписана је канцеларијском минускулом у 25 редака (рачунајући и потпис). О свиленој врпци виси печат с представом шлема, на коме се на месту челенке налази крунисана женска глава. У кругу натпис: **Благовѣрна кралѣ Влькашина пр҄стен**. Особеност представљају речи исписане великим словима, које су тако и репродуковане у издању, и исправке које се састоје у стављању омеге изнад обичног о у редовима 2, 4, 7, 9, 11, 19 и 20, које нису репродуковане.

Повеља је издавана више пута: П. Каранотвртковић, *Споменици српски*, n° 62, стр. 76–77; F. Miklosich, *Monumenta Serbica* n° 167, стр. 179–181; С. Новаковић, *Законски споменици,* стр. 191–192; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I, бр 122, стр. 116–117.

Ово издање приређено је према снимку који се налази у Архиву САНУ, Стара збирка 8876, бр 167.

Текст повеље[*]

\+ По неизр(е)ченʼномꙋ м[и]л[ос]рдию и чл(овѣ)колюбию вл[а]д[ы]ки моегѡ слаткаго ми Х(ри)с(т)а, по изволѥнию и м(и)л(о)сти вʼсем(и)л(о)стивномꙋ его |2| призрѣнию, ꙗже на крал(ѥ)вство ми, ꙗкоже изʼли бл[а]год[а]ть прѣс(ве)т(а)го д(ꙋ)ха своего на с(ве)тиѥ своѥ ꙋченики и ап(осто)ли рекь имь: |3| „Идете вь всꙋ вьселѥнʼнꙋю и прѡповѣдаите славꙋ мѡегѡ б(о)ж(ь)ства“, таковиѥ дари и крал(ев)ствꙋ ми дарѡва и пѡ|4|стави ме г(оспо)д(и)на земʼли срьбьскои и Грькѡм(ь) и западʼнимь странамь. И по вʼсехʼвалимеи же его м(и)л(о)сти, ѥже |5| на крал(ѥ)ствꙋ ми, КРАЛѤВʼСТВЮЩОꙎ МИ ѡ Бозѣ и по вʼсе дни веселещꙋ ми се вь земʼли крал(ѥ)вства ми сь прѣвьзлюблѥ|6|нʼномь крал(ѥ)ства ми КРАЛИЦОМ(Ь) кѵр(а) Лѣ-номь[1] и сь прѣвьзʼлюбʼлѥнʼними с(ы)нови крал(ѥ)вства ми Маркомь и Аньдрѣ|7|ꙗшемь. И бл(а)гоизволи КРАЛ(Ѥ)ВʼСТВѠ МИ понꙋждениѥм(ь) прѣс(ве)т(а)го д(ꙋ)ха всакиѥ законе и хрисовꙋ|8|ле прѣжде бившиих(ь) г(ос)п(о)дь испльнивь сьврьшати и не потварати, нꙋ паче болше и крѣпчаѥ потврь|9|ждати сь всацемь ꙋсрьди-ѥм(ь) и раждежениѥм(ь) срьд(ь)чнимь, не тькмо вь земʼли кра-л(ѥ)вства ми нꙋ паче и ѡкрʼстнимь |10| поморьским(ь) градѡвомь потврьждати закѡни И ХРІСОВꙋЛЕ прѣжде КР(А)Л(Ѥ)ВСТВА МЇ бивʼших(ь) КРАЛЬ И Ц(А)РЬ.

|11| По томꙋжде ѡбразꙋ придѡше КР(А)Л(Ѥ)ВСТВꙋ МЇ многолюбими приꙗтели крал(ѥ)вства ми вл(а)стеле славнога града Дꙋ|12|бровʼника Мише Бобалѥвикь и Ꙗкѥ Сорькочевикь и принесоше крал(ѥ)вствꙋ ми хрисовꙋль г[оспо]д[и]на ц(а)ра |13| Степана како ѥс(ть) прихѡдиль Ц(А)Рꙋ Степанꙋ Никола Гѡргꙋѥ Бенетькь и ш ним(ь) вл(а)стеле дꙋбрѡвьчʼци |14| Маринь Бꙋнникь и Симѡнь Бенешикь и Живе Цревикь и виде крал(ѥ)вство ми записание г[оспо]д[и]на Ц(А)РА |15| Стефана и иних прѣждьниих(ь) г[оспо]дь. И прочʼте и виде крал(ѥ)вство ми записаниꙗ прѣждьниих г[оспо]дь какѡ |16| сꙋ записали и ꙋтврьд(и)ли хрисовꙋле и законе градꙋ

[*] Редакција издања и превода: Ирена Шпадијер и Татјана Суботин-Голубовић.

[1] У ранијим издањима: кѵр Алѣномь

Д8бровник8, по том8жде ѡбраз8 крал(ю)вство ми не потвори |17| **записан҆нага ими, н8 паче болше и крѣп҆чаю потврьди крал(ю)вство ми ꙗко да прѣбиваеть тврьдѡ** |18| **и непоколѣбимѡ и никимь до вѣка како с8 записали ина г[ос]п[о]да и Степань Ц(Ꙗ)РЬ ХРЇСО-В8ЛЮ и повелю и за**|19|**коне, такожде И КР(Ꙗ)Л(Ю)ВСТВО МЇ потврди и записа.**

И молю и запрѣщамь егоже изволи ждреби с(ве)т(а)го д8ха по крал(ю)вств8 |20| **ми сьнастолник8 бити и сьдрьжати скифт҆ри крал(ю)вства ми, сиюм8зи записанию крал(ю)вства ми не потворен҆н8** |21| **бити н8 паче большею и крѣпчаю потврьждати.** 〈...〉[2] **СЛ(О)ВО записа и 8тврьди** |22| **ѡбичнимь знамениюмь КР(Ꙗ)Л(Ю)В(С)КИИМЬ. Вь лѣтѡ ·åЅ·Ѿ·О·И·, (и)ндикта ·ѳ·, м(ѣ)с(е)ца априлꙗ ·е· д(ь)нь.**

|23| + **ВЬ Х(РИ)С(Т)Ꙗ БѠГА БЛ(Ꙗ)ГОВѢРНИ И Х(РИ)С(Т)Ѡ-ЛЮБЇВИ ВЛЪКАШИНЬ КРАЛЬ** +

|24| **Повѣлениюм г[оспо]д[и]на кралꙗ логѡфеть Братѡславь прѣр8чи писати и тѡм8 м(и)л(о)стник(ь). 8 Пѡречи на Брѡд8.**

|25| **И сию м(и)л(о)сть крал(ю)вство ми 8ч(и)ни да стои 8 Д8бровник8, а др8га такаре 8 к8к8 крал(ю)вства ми.**

Превод повеље

По неисказаном милосрђу и човекољубљу владике мога, слаткога ми Христа, по његовој вољи и милости и свемилостивном његовом обзиру према краљевству ми; као што је благодат пресветог духа својега излио на свете своје ученике и апостоле[3] говорећи им: „Идите у целу васељену и проповедајте славу мога божанства“; такве је дарове даровао и краљевству ми и поставио ме је за господина Земљи српској и Грцима и Западним странама. И по свехвалној његовој милости, која је на краљевству ми, краљујући у Богу и веселећи се свих дана у земљи краљевства ми са многовољеном краљевства ми краљицом кира Леном и са

[2] Лакуна у ширини 18 до 20 слова. У издању Стојановића: **сиюзи известнею**.

[3] Текст је скраћен и поремећен, у повељи из 1366. одговарајуће место гласи: … *према краљевству ми, као и према првим светим православним краљевима, а такође и благодат свога пресветог духа показа на краљевству ми, као што је излио на свете своје ученике*, итд. Уп. Стари српски архив 1 (2002) 101.

многовољеним синовима краљевства ми Марком и Андријашем, благоизволело је краљевство ми на подстицај пресветог Духа, сваковрсне законе и хрисовуље раније бивше господе извршавати испуњавајући, а не погазити, него више и јаче потврђивати са свом усрдношћу и жаром у срцу, не само у земљи краљевства ми него, штавише, и у околним поморским градовима, потврђивати законе и хрисовуље краљева и царева који су били пре краљевства ми.

Сходно томе, дођоше краљевству ми многовољени пријатељи краљевства ми, властела славног града Дубровника Мише Бобаљевић и Јаке Соркочевић, и донесоше краљевству ми хрисовуљ господина цара Степана, како је цару Степану долазио Никола Ђорђи, Венецијанац, и с њим дубровачка властела Марин Бунић и Симон Бенешић и Живе Цревић. И видело је краљевство ми записанија господина цара Стефана и друге раније господе. И прочитало је и видело краљевство ми записанија раније господе како су записали и потврдили хрисовуље и законе граду Дубровнику и сходно томе краљевство ми није погазило њихова записанија, него је више и јаче потврдило краљевство ми да пребивају чврсто и непоколебљиво ни од кога до века, како су записала друга господа и Степан цар хрисовуље и повеље и законе, тако и краљевство ми потврди и записа.

И молим и забрањујем: кога жреб Светог Духа изволи да буде после краљевства ми сапрестолник и који ће држати скиптре краљевства ми да ово записаније краљевства ми не буде погажено него више и јаче потврђено. (Ово) слово је записано и потврђено уобичајеним краљевским знамењем, године 6878, индикта 9, месеца априла, 5. дан.

+ У ХРИСТУ БОГУ БЛАГОВЕРНИ И ХРИСТОЉУБИВИ ВЛКАШИН КРАЉ +

По наређењу господина краља логотет Братослав наложио је писати и томе је милосник. У Поречи, на Броду.

И ову милост краљевство ми учини да стоји у Дубровнику а друга таква у кући краљевства ми.

Дипломатичке особености

Настанак повеље. – У дугом низу уговорних исправа насталих у току два столећа између српских владара и Дубровника није била пракса да савладари издају или потврђују заклетве или повеље Дубровнику. Вукашин је савладар цара Уроша, бар од почетка 1366.

кад је датована његова повеља за Новака Мрасоровића (видети: Стари српски архив 1, 99–102), и од тога времена није потврђивао уговоре с Дубровником. У низ владара који су потврђивали дубровачка права и повластице краљ Вукашин је уврштен тек у пролеће 1370, после преговора које су водили дубровачки посланици Бобаљевић и Соркочевић. Они су Вукашину показали повељу цара Душана, издату 20. септембра 1349. посланству, које је у своје време предводио Никола Ђорђи, (F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 146–149; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I, 59–64), која најподробније регулише права Дубровчана. О томе се говори у тексту Вукашинове повеље, али се ништа не каже о томе да је ту повељу у међувремену потврдио цар Урош својом повељом од 25. априла 1357 (Miklosich, 160–164; Стојановић, 93–96). Њему су биле показане повеље које су издали прадеда, деда и родитељ царев.

У Вукашиновој повељи, која је овде репродукована, изричито се потврђују повеље ранијих владара, при чему је последњи споменути цар Стефан, а Урош, коме је Вукашин савладар, уопште се не помиње! Такво поступање није могуће при нормалним савладарским односима. Нешто се морало променити у Вукашиновом положају, што је подстакло Дубровчане да од њега затраже и добију потврду свих ранијих повеља, нешто се морало десити у његовим односима са царем, коме је савладар, а игнорише га.

Игром случаја остао је сачуван савремени документ који показује да је дубровачко посланство Вукашину кренуло 1369. године и да су у њему били Мише Бобаљевић и Јаке Соркочевић, који су наведени у повељи, и да је мисија обављена уз знатне тешкоће. То је писмо дубровачке Владе из децембра 1369. упућено двојици споменутих посланика, који су издејствовали Вукашинову повељу. Од њих се тражило да доведу до краја посланство према упутству које су добили. Преостали задатак је формулисан овако: venire ad dominum regem Volchasinum pro emendare et aptare seruicia ambaxiate.[4] Требало је, дакле, поправити и средити задатке посланства. Негде у међувремену посланици су се разишли, па је наређено да се састану и оду у Призрен код краља. Судећи по чињеници да је повеља издата тек почетком априла 1370. преговори су морали бити дуги и тешки.

О разлозима се у повељи не говори; о томе нема сведочанстава ни у другим савременим изворима. Има, међутим, индиректних података

[4] Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке републике* I, Београд 1935, 201.

из каснијег времена који бацају извесно светло на околности у којима је настала ова повеља. Дубровачки историчар Мавро Орбин (1563–1610) имао је увида у хартије властеоске породице Бобаљевића, својих патрона – подсетићемо да је Марину Бобаљевићу посвећено Орбиново дело. Из тих хартија, или из неког изгубљеног наративног извора, Орбин је сазнао да је један предак Бобаљевића био посланик код Вукашина, да је преговарао са краљем. Али, Орбин, или његов извор, је Миша Бобаљевића, поменутог у повељи, побркао са његовим братом Влахом Бобаљевићем.

На завршетку поглавља о Вукашину, у одељку посвећеном односима са Дубровником, Орбин у *Краљевству Словена* примећује да се Вукашин целог живота показивао као пријатељ Дубровчана *сем што се 1369. расрдио на њих због цара Уроша, верујући да су га они подстакли да дигне оружје против њега*. Спремао је чак војску против њих, па је тек Влаху Бобаљевићу успело да односе врати у стари колосек. Прво месец дана није добио аудијенцију, али касније је краљ испунио оно што је Бобаљевић тражио, отпустио га је и богато обдарио.[5]

Али, то није све што је Орбин сазнао о сукобу између цара и краља, који је на крају поглавља о Вукашину само узгредно споменут. Опширније о томе он говори на почетку главе о краљу Вукашину. Кнез Лазар и Никола Алтомановић, кивни због успеха Вукашина и Угљеше, сковали су заверу против њих, и придобили цара Уроша, коме је обећано да ће све што узму од Вукашина припасти цару Урошу *да поново добије очинско краљевство*. Дошло је до оружаног обрачуна; битка између две групе великаша била је на Косову. Време није споменуто, али из цитиране епизоде о Влаху Бобаљевићу следи да је била 1369. Кнез Лазар би, по Орбиновом извору, напустио бојно поље, Никола је био поражен, а цар Урош заробљен и одведен од стране краља Вукашина.[6] Орбин или његов извор мислили су да одатле води директно пут ка погибији Урошевој, о којој је причао раније у поглављу о Немањићима преносећи народну традицију.

---

[5] Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi,* Pesaro 1601 (reprint: München 1985), 277–278; Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, прев. З. Шундрица, Београд 1968, 53; Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena,* prev. S. Husić, Zagreb 1999, 340–341.

[6] Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi*, 275; Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, 53; Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, 339.

Као што је добро познато, питање о смрти цара Уроша изазвало је велику полемику у српској историографији. Кад се на крају показало да је Урош надживео Вукашина, у критичкој историографији је нагласак стављен на податке о добрим односима цара и краља (заједнички новац, заједнички портрет у Псачи, заједничко посланство Дубровнику), на оно што противречи народној традицији, а потпуно је одбачена помисао о непријатељству или поремећеним односима између цара и краља. К. Јиречек је сукоб Вукашина са царем и другим великашима приписао народној традицији. Није се помишљало да су се околности могле променити у раздобљу од неколико година. Код нас је могућност промене први узео у обзир Р. Михаљчић.[7]

Ова повеља сведочи о томе да је Вукашин у другој половини 1369. постао, бар за неко време, једини владар и због тога су се њему Дубровчани обратили за потврду уговорних повеља.

Формулар. – Иако је Вукашинова повеља издата без помена цара Уроша, ипак је Урошева повеља, а не Душанова, у подлози њеног формулара. Пре свега, аренга *По неисказаном милосрђу...*, позната је из Урошевих повеља, а налази се у Урошевој повељи Дубровнику и у Вукашиновој повељи из 1366. док Душанова повеља из 1349. нема аренге уопште, прелази непосредно на експозицију о доласку посланика итд.

Дипломатичка анализа ове повеље мора узети у обзир њено место у низу уговора Дубровника са владарима Србије и Босне, али и њено место међу актима Вукашинове канцеларије, од које су остале само две повеље, ова и повеља за властелина Новака Мрасоровића (видети Стари српски архив 1, 99–102).

Пажљиво поређење са повељама цара Уроша из 1357. и самог Вукашина из 1366. показује да је Вукашинова аренга местимично поремећена, на шта је указано у преводу. Разликује се и прелазак ка титули: *и поставио ме је за господина Земљи српској и Грцима и Западним странама* (1370). Овде нема Поморја, док се у повељи из 1366. тачније репродукује формулација из царске повеље: *постави ме господара свему чиме владам, кажем, земљи српској и свим Грцима и Поморју и Западним Странама и целом Дису*.

Као прелазак на експозицију служи једнака формулација *веселешту ми се о Бозе*. Код Вукашина нема *држећи скиптар* као код ца-

[7] Р. Михаљчић, *Крај Српског Царства*, Београд 1975, 117–121. Уп. и моје коментаре уз цитирана места Мавра Орбина.

ра, већ има спомен краљице и два сина. У повељи из 1366. се каже само да се веселио са вољеном властелом и властеличићима. Док се у Урошевој повељи Дубровнику (1357) објашњава да потреба и побуда да се поштују и потврђују ранији закони и хрисовуље проистичу из наслеђа Душановог, код Вукашина подстицај долази од стране Светог духа. Везиво је у основи исто, али формула није једнака. Помен посланика који подсећају на старе повеље и одлука владара да их не погази, него да их више и јаче потврђује истоветно су формулисани код цара (1357) и код краља (1370).

Велика разлика настаје у даљем току, кад се Урошева повеља упушта у понављање бројних одредаба Душанове повеље, док Вукашинова све то подразумева, али не наводи изричито. Завршетак Урошеве је нагао и веома сажет: *И потврди им царство ми законе и повеље што су имали у родитеља и у прародитеља царства ми, да ништа не буде потворено* (погажено)*, и на тај начин је записало и потврдило царство ми да пребива у свакој потврди и чистој слободи. И ово славно и моћно слово царства ми записа се и утврди знамењем царским*. Следи затим датум. Вукашинова повеља овде има оригинално решење, она нема санкције већ само обраћање наследницима с позивом да не погазе него потврде његову повељу.

Није јасно треба ли приписивати какав дубљи смисао разлици у потпису у Вукашиновим повељама из 1366, где је титула краљ на почетку испред имена, и 1370. где је краљ на крају иза имена. Судећи по грађи коју је саопштио С. Станојевић[8] у службеним титулама у потписима на повељама царева и ранијих краљева име иде испред титуле, код деспота је титула испред имена. Питање тражи подробнија истраживања, па је прерано закључивати да се у потписима рефлектује разлика у статусу Вукашина као краља 1366. и 1370.

Као у царским повељама и Вукашиновој из 1366, после потписа је белешка о наређењу, и место издавања, док је датум испред потписа. Особеност ове повеље представља напомена о броју примерака и њиховом чувању. Први пут се белешка о изради две повеље и чувању на два места налази у повељи Стјепана II Котроманића из 1333: ... **да се зна ѡвои да храни го(спо)д(и)нь бань ȣ свою кȣкю а дрȣги хрȣсовои да храни го(спо)д(и)на бана Стєпань Бєнчȣликь**, затим у Душановој из

[8] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. 2. Интитулација,* Глас СКА 92 (1913) 143–161.

1349: ... **записахь три хрисовѹлѣ ед'на да стои ѹ ц(а)р(ст)в(а) ми, дрѹга ѹ Бенецех ѹ дѹжда, а третиꙗ ѹ Дѹбров'нице** ...[9]

Датум. Датум је потпун, са свим елементима који се у повељама наводе: годином, индиктом, месецом и даном. Али, како је још Руварац[10] запазио, девети индикт није у складу са 6878. годином. Деветом индикту одговара период од 1. септембра до 31. августа 6879. што по нашем бројању одговара периоду од 1. септембра 1370. до 31. августа 1371. Осмом индикту, међутим, одговара година 6877. од 1. септембра 1369. до 31. августа 1370. Овде, у раније цитираном дубровачком писму из децембра 1369, имамо јемство да је година исправна, тако да је грешка сигурно у индикту. Може се само нагађати да ли су логотет и писар погрешили, или индикт и нова година нису почињали истога дана, што је мање вероватно.

Као у царским повељама, после потписа уписано је име онога ко је наложио и био и милосник, што је у овом случају иста особа.

Просопографски подаци

Степан (Стефан), 162 (страна), *24*, *25*, *28* (ред у издању) – Као што је речено, цар Урош се не спомиње, а Душан је записан двојако, као Степан (два пута) и као Стефан (једанпут).

Лена (Алена?), 162, *11* – Чланови краљеве породице су наведени делимично и то краљица и само два сина. Име краљице је у ранијим издањима читано као Алена, што је необично и у нескладу са другим поменима у изворима где је названа Јелена. Њено име се појављује на једној новчаној врсти на којој је представљен краљ на коњу (натпис само *краљ*) а на другој страни *краљица Јелена*.[11] У натпису у манастиру Светога Андрије на Тресци као мајка Андријашева наведена је Јелена: *кралице Елени А Елисавете*.[12] У нашој повељи, као што се увидом у снимак може запазити, слово *а* је исписано изнад реда, изнад речи *кир*

---

[9] Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I, 44–45, 64.

[10] И. Руварац, *О кнезу Лазару,* Нови Сад 1887, 110.

[11] С. Димитријевић, *Каталог збирке српског средњовековног новца Сергија Димитријевића*, Београд 2001, врста 149, стр. 286; В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије. Serbian Medieval Coinage*, Београд 2001, табела 13.1.

[12] Издање са цртежом натписа и снимком: Н. Ношпал-Никуљска, *Прилог за манастирот Св. Андреја на р. Треска – на брегот на езеро Матка*, Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија т. I, Скопје 1975, 390–393.

у лигатури, и нема наговештаја да би припадало имену краљице. С обзиром на женски род пре би се очекивало *кира* него *кир*. Отуд је вероватније да треба читати *кира Лена* а не *кир Алена*. За облик Лена упућујемо на дубровачки тестаменат из доба велике куге 1348. у коме је забележен и овај легат: Item a Chiralegna mare de Peter de Tolen.[13]

Марко, Андријаш, 162, *12–13* – У повељи су наведена само два сина: Марко и Андрејаш, а нису Дмитар и Иваниш, чија је егзистенција зајемчена другим изворима. О породици уп. Л. Мирковић, *Мрњавчевићи*, Старинар 3 (1924/1925) 33–40; С. Ћирковић, *Поклад краља Вукашина,* Зборник ФФ у Београду 14-1 (1975) 153–163. Вероватно су два млађа сина 1370. имали мање од 14 година, па због тога нису наведени. Разлика се опажа и у томе што су старији синови подигли своје задужбине и упоредо с мајком ковали новац. Иваниш би погинуо 1385. док је Дмитар са Андријашем 1394. напустио земљу и отишао у Угарску.

Братослав, 163, *46* **–** је као логотет дао налог за писање повеље и у својству милосника јемчио за њено извршење. О милосницима уп. М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 99–158. О Братославу, *Српски биографски речник* I, Нови Сад 2004, 808 (С. Ћирковић).

Мише Бобаљевић, 162, *23* – дубровачки властелин који се попут својих савременика бавио трговином, али је више од њих обављао послове за Републику. Одлазио је као посланик у Италију, Угарску, и често преговарао са суседима. Био је међу властелом која је 1366. дочекивала бана Твртка у Дубровнику. Биран је за кнеза Стона. Уп. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 118.

Јаке Соркочевић, 162, *23* – Jacobus de Sorgo (1339–1387), дубровачки властелин који се у свом приватном деловању највише бавио трговином сољу, снабдевао трг у Дријевима, закупљивао солане у Стону. Држао је у време цара Душана у закупу кумерк солски у Дубровнику. После мисије код Вукашина био је један од закупника царине у Призрену. У Дубровнику је биран за кнеза. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 415–416, 422–423.

Никола Ђорђи, 162, *25* – Венецијанац из породице наследних корчуланских кнежева. Женидбом је постао маркгроф Бодонице, мале кнежевине код Термопила, коју су основали Франци – отуда *маркес булоденички* у једном Душановом акту. Истеран из Бодонице живео је

[13] DAD, Testamenta blagog djela 3 f. 46 verso.

у Венецији и учествовао у дипломатским мисијама. Знатан део 1349. провео је радећи на сређивању односа Србије и Босне, српског владара и Цариграда и Дубровника и цара Душана. Поред повеље којом се потврђују стари уговори 1349. његово посланство је утврдило начин како ће се исплатити дугови српског владара и издејствовало укидање царине у Требињу. Следеће године био је посланик код Јована Комнина Асена од кога је тражио накнаду штете за опљачкани венецијански брод. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 227; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986, 72–73, 169–171.

Марин Бунић, 162, *26* – Син Лукара Бунића, Марин Бунић (1314– 1364) се интензивно бавио трговином, у друштву са братом и другом властелом извозио је сребро и олово из Србије, а увозио тканине. На почетку Душанове владавине са братом Михом закупио је царине Призрена и лично их убирао живећи у овом граду. У посланство 1349. изабран је вероватно као личност позната српском двору. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 146–147.

Симон Бенешић, 162, *26* – Syme Pancratii de Benessa (1312–1350) је оставио мало трага у документима. Са тројицом браће имао је братско трговачко друштво са разгранатим пословањем. Умро је убрзо после мисије на Душановом двору. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 128.

Живе Цревић, 162, *27* – Син Наљешка Nale de Çereva, спадао је међу властелу која се истицала учешћем у јавним пословима. Био је посланик у Угарској, Венецији и Србији. Играо је важну улогу у време преласка под власт угарског краља. Биран је више година за кнеза. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 462.

Географски подаци

Пореч, Брод, 163, *47* – Иако су и Пореч и Брод опште речи, које се много пута понављају у топографској терминологији на нашем простору, ипак се може поуздано утврдити на коме месту је повеља издата. На територији којом је владао Вукашин у обзир долази Пореч, предео поред реке Треске, на којој се и данас налази насеље Брод.

Западне стране, 162, *8* – Део српске владарске титуле. У повељи из 1366 следи *и сав Дис*, док су овде усамљене, па можда изостављање Поморја није случајно. У погледу Западних страна поучно је упоредити саставне делове титуле Вукашина и Угљеше у повељама из 1366. Вукашин тада као краљ и царев савладар наводи Српску земљу,

све Грке, Поморје и Стране западне и сав Дис, све што је наведено у царској титули, док Угљеша нема Западне стране, него само Земљу српску, све Грке и Поморје, што упућује на то да се под Поморјем у српским повељама тога времена подразумевало јегејско приморје, којим је Угљеша стварно господарио. То је још један доказ да Поморје нема никакве везе са Дукљом и јадранском и јонском обалом на које је назив пренет у модерној литератури.

Када је Стефан Твртко приликом крунисања *сугубим венцем* 1377. формулисао титулу обновљене краљевине он се није послужио царском титулом, него је полазио од елемената краљевске титуле и то из времена кад је краљ био царев савладар, и кад је краљевска титула била измењена под утицајем царске титуле. То је било само осам година после Вукашинове смрти. *Грци* су, разумљиво, изостављени, а унета је Босна, јер је она заступљена у *сугубом венцу*. *Поморје* и *Западне стране* су механички преузете али су касније интерпретиране тако као да се односе на Твртковe територије. Већ 1382. говори се о Приморју, које је заменило Поморје, а Западне стране су и модерни истраживачи изједначавали са западним областима Твртковe државе. Уп. С. Ћирковић, *Сугуби венац. Прилог историји краљевства у Босни*, Зборник ФФ у Београду 8-1 (1964) 343–370 (=*Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана,* Београд 1997, 277–305).

Стари српски архив, књ. 4, стр. 173–192

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"1395"
УДК 347.472(497.6)"13"(093.2)

Срђан Рудић

ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА ДАБИШЕ КЋЕРЦИ СТАНИ

1395, април 26.

Босански краљ Стефан Дабиша издао је 26. априла 1395. године повељу кћери Стани којом јој је даровао село Вељаке у Хуму. Након њене смрти село је, према тексту повеље, требало да припадне кнезу Јурју Радивојевићу и његовој супрузи, а Станиној кћери, Владици и њиховим наследницима.

Le roi de Bosnie Stefan Dabiša a délivré en le 26 avril 1395 une charte à sa fille Stana par laquelle il lui fait donation du village de Veljaka dans la région de Hum. Après la mort de cette dernière le village reviendra, selon le texte de cette charte, au prince Juraj Radivojević et à son épouse, la fille de Stana, Vladika, et à leur descendants.

Опис повеље и ранија издања

Повеља краља Стефана Дабише се чува у Haus-Hof- und Staatsarchiv у Бечу. Детаљан опис овог документа објавио је Грегор Чремошник. Повеља је данас пресавијена на три дела, али је видљиво да је прво била пресавијена одозго целом ширином 4,3 цм доле, и на то са леве и са десне стране по једну трећину унутра. На полеђини нема никакве савремене канцеларијске белешке, једино се на њој налази печат „K. Und K. Haus-Hof- und Staatsarchiv", а изнад тога број „A 54". Повеља је у овај архив доспела пре септембра 1815. године, али није познато како. У каталог архива заведена је на основу једне цедуљице библиотекара Дворске библиотеке Б. Копитара која се и данас налази уз повељу, а која гласи: Stephanus Dabissa Bosniae rex donat filiae suae Stanae ad vitae dies pagum vocatum Velijake in terra Chelmensi, cessurum post filiae mortem Georgio Radivoevich et domui. Datum in Sutesca, die 26 Aprilis 1395.

Повеља је писана на пергаменту, италијанског начина израде, димензија 36,1–36,3 x 15,5–15,3 цм и к томе још плика десно и лево 5,2 цм висока. На десној страни сачувани су убоди за линирање од 8, 9, 11, 12.

и 13. ретка. По томе се види да су убоди првобитно постојали на обе стране, али је након писања пергамет порезиван. Линије за ретке су избрисане тако да им се не види ни најмањи траг. Рубови износе горе 2,8 цм, лево 2,7 цм, десно 2,7–2,3 цм, доле испод потписа остало је 7,3 цм пергамента празно и од тога је направљена плика од 5,2 цм, тако да прекрива потпис у целини и више од половине висине последњег ретка.

Писмо Томаша Лушца у овој повељи чиста је мајускула – слова су висока по 2 мм, одстојање између редова износи по 5 мм, услед чега текст пружа изглед хармоничног четвороугла. Као почетни украс повеље служи традиционално високо слово **В**, цртано црвеним мастилом и високо 2,9 цм. Са основом стоји на трећој линији писма, а пење се још 1,5 цм изнад првог ретка у горњу маргину. У леву маргину прелази само својим завинутим наставцима. Друго слово је 6 мм високо, али је цртано црним мастилом. У првом реду још су два слова 6 мм висока и писана црвеним мастилом – **М(и)** и **К(раль)**. По два црвеним мастилом цртана слова имају 8, 10. и 12. ред, док се у 11. реду налази једно такво слово. Чремошник је погрешио у опису јер није навео да се у 11. реду налази једно црвено писано слово, док је забележио да се у 12. реду налази само једно црвено писано слово. У реду 8 то су слова **л** и **ѿ**, у реду 10 два пута **ѿ**, у реду 11 **ѿ**, и у реду 12 **ѿ** и **л**. Највећи украс повеље је потпис краља Стефана Дабише – слова су цртана црвеним мастилом и висока су по 2 цм. Испред потписа је нацртан крст.

За печатну врпцу кроз плику и пергамент средином повеље пробушене су две рупице 4,6 цм изнад доњег руба, а 2,6 цм једна од друге. Врпца је израђена од тамноцрвених двоструко предених свилених конаца и провучена је на типичан начин двају прореза, али врпце иду још једноставно од доњег руба до горњих прореза, и ако су прорези веома високо изнад доњег руба. Испод доњег руба пергамента врпца је плетена 4,5–5 цм до печата. Ту је пререзана и печат се чува одвојено као прилог повељи.[1]

Ранија издања

Повеља је први пут објављена 3. септембра 1815. године у листу „Новине сербске“ број 195 на четвртој страни (*Новине сербске 1815/II*, Београд – Нови Сад 1984, 780 – фототипско издање). Име приређивача

[1] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjega vijeka (Dopuna)*, GZM X (1955) 137–140.

није објављено, али је Павле Шафарик утврдио да се ради о Д. Давидовићу.[2] Повеља је објављена углавном верно, обележени су крајеви редова, а приређивач је навео и тачкице између појединих речи.[3] Скраћенице су разрешене, али нису обележене. Поједина слова нису приказани као на самој повељи – претпостављамо да је разлог томе техничке природе. Тако је знак ꙗ штампан као ± (**Велиꙗке** – veli±ke, **меꙗми** – me±mi), а **ѥ** као ie (**Хрьвоѥ** – hr©voie). У читању је начињено неколико грешака од којих се издвајају две у потпису – крст испред потписа прочитан је као ²A, а име Стефан као STÆFAN¦, уместо као STEFAN¦. Наредно издање повеље приредио је Франц Миклошић (F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae 1858, 224–225). И у овом издању су скраћенице разрешене, али нису обележене. Чремошник је истакао да је ово издање лошије од првог, а на основу тога што је Миклошић поновио обе грешке у читању потписа, закључио је да није употребио оригинал већ да је једноставно прештампао Давидовићево издање (прву реч у потпису Миклошић је прочитао као **ІИ**). Миклошић је у свом издању изоставио део десетог реда који гласи: **сь братиѡм(ь), ѡт(ь) Хльмске земле кнезь Влькашинь Милатовићь сь братиѡм(ь)**, те је тако испало да је кнез Вукосав Николић сврстан међу сведоке из „земље“ Босна, а не из Хума. Додаћемо да је Миклошић поновио читање имена Хрвоје са ie уместо **ѥ**, с тим да је у односу на Давидовића изоставио полуглас **ь** (**Хрвоѥ**). Разлике у односу на Давидивићево издање представља и то што је Миклошић користио знак **ꙗ**, а неким речима је додао полугласнике који нису убележени у првом издању. Делове повеље објавио је и Стојан Новаковић (С. Новаковић, *Законски споменици српских земаља средњег века,* Београд 1912, 317–318).

Приликом израде овог рада користили смо се фотографијама повеље које су објављене 2003. године у Сарајеву у историјском уџбенику и историјској читанци за шести разред основне школе: E. Kurtović – S. Mesihović – S. Hajrulahović, *Udžbenik za šesti razred osnovne škole*, Sarajevo 2003, 139; E. Kurtović – S. Mesihović – S. Hajrulahović, *Historijska čitanka za šesti razred osnovne škole*, Sarajevo 2003, 109.

---

[2] P. J. Šafarik, Wiener Jahrbücher 53, Wien 1831, 14 (Чремошник је навео да је Шафариков текст објављен у делу под насловом „Anzeigeblatt für Wissenschaft und Kunst“ који има посебну пагинацију. Ми смо користили само посебно укоричен Шафариков текст).

[3] Писар повеље Томаш Лужац је спајао предлоге са именицама, тако да је Давидовић често поменуте тачкице стављао и између појединих група речи.

Текст повеље[*]

Ва име Ѡт(ь)ца и С(и)на и С[ве]таго Д(ꙋ)ха аминь. Ми Стѣфань Дабиша, по милѡсти Г(оспо)да Б(ог)а крал(ь) Срьблемь, Боснѣ, Приморию, Хльмьс|2|цѣ земли, Дольнимь Краемь, Западнѣм странамь, ꙋсорѣ, Соли и Подринию, да ѥ видимо всакомꙋ чл(о)в(ѣ)кꙋ, комꙋ се подоба, да изво|3|лѣ крал(ев)ство ми по ѡбичаю г[о]сп[о]тства всаки благи и добри ѡбразь сказовати и творити вѣрнѣмь слꙋгамь а наилише сꙋкрьв|4|никомь и чедомь своимь, творе же милости и записаниꙗ всакомꙋ же по вѣрѣ и по достоꙗнию его. Тако же[4] сьтвори милость крал(евь)ство ми и сь |5| б(о)голюбимомь госпоѡм(ь) б(о)годарованом(ь) ми кралицомь кѵр[а][5] Ѥлѣномь, крал(евь)ства ми всепочтеномꙋ дѣтетевѣ моеи, кћерѣ Станѣ, дасмо иѡи на|6|ше село господско ꙋ Хльмсцѣ земли, ꙋ име Велиꙗке, сь всѣми правѣми котари и меꙗми, и да се то село не ѡдниме госпои Станѣ за не жи|7|вота никадаре, а конь не живота то село даемо кнезꙋ Юрію Радивоевићꙋ и неговѣ кꙋћницѣ, а не кћери, госпои Владѣцѣ, и нѣю дѣтьци и нихь |8| послѣднемꙋ, вѣкꙋ вѣкома да есть за племенито. А томꙋ свѣдоци и рꙋчници наши властеле ѡт Босне кнезь Мирко Радоѥвићь сь братиѡм(ь), |9| кнезь Паваль Радѣновићь сь братиѡм(ь), кнезь Прибое Мастновићь сь братиѡм(ь), тепачиꙗ Батало сь братиѡм(ь), воевода Сандаль сь братиѡм(ь), кнезь |10| Драгићь Хрьватинићь сь братиѡм(ь); ѡт(ь) Хльмске земле кнезь Влькашинь Милатовићь сь братиѡм(ь), кнезь Вльkосавь Николићь сь братиѡм(ь); ѡт |11| Дольнихь Краи воевода Хрьвоѥ сь братиѡм(ь), кнезь Младѣнь Станчићь сь братиѡм(ь); от ꙋсоре воевода Вльчихна сь братиѡм(ь), кнезь Стѣпаць Ѡст|12|оићь сь братиѡм(ь); ѡт(ь) двора приставь Влькаць Владисалићь сь братиѡм(ь); а ѡд своити Влькь Нѣмичићь сь братиѡм(ь). А тко ће сие порећи али нашь |13| послѣдни али тко иноплеменьникь, да ѥ проклеть Б(о)г(о)мь Ѡт(ь)цемь и С(и)номь и С(ве)тимь Д(ꙋ)хомь

[*] Редакција издања и превода: Татјана Суботин-Голубовић и Ирена Шпадијер.

[4] Код Давидовића и Миклошића такожде

[5] Код Давидовића кралицомь. Миклошић је ову реч изоставио.

и ·ві҃· ап(о)стол(о)ма и ·д҃· евьнћелисти и ·о҃· изабраних҄ь |14| **и всѣми Б(ог)ȣ ȣгодившими. Писано вь дв(о)рѣ крал(евь)ства ми ȣ Сȣтѣсцѣ рȣкою кралевьства ми логофета Томаша Лȣшьца, м(ѣ)с(е)ца априлꙗ ·кѕ҃· д(ь)нь, подь лѣ**|15|**ти рожства**[6] **Х(ри)с(то)ва**[7] **·чт҃½е· лѣто.** |16|

+ Господинь крал(ь) Стефань Дабиша.

Превод повеље

У име Оца и Сина и Светога духа, амин. Ми Стефан Дабиша, по милости Господа Бога краљ Срба, Босне, Приморја, Хумске земље, Доњих Краја, Западних страна, Усоре, Соли и Подриња, дајемо видети сваком човеку, коме је прилика, да намисли краљевство ми по обичају господства сваки благи и добри лик исказати и чинити верним слугама, а највише рођацима и деци својој – чинити милости и записанија свакоме по вери и по заслузи његовој. Стога створи милост краљевство ми с богољубимом госпођом Богом дарованом ми краљицом Јеленом, краљевства ми веома поштованом детету, мојој кћери Стани. Дадосмо јој наше село господско у Хумској земљи, по имену Вељаке, са свим правим котарима и међама, и да се то село не одузме госпођи Стани никада за њеног живота, а након њене смрти то село дајемо кнезу Јурју Радивојевићу и његовој супрузи, а њеној кћери, госпођи Владици и њиховој деци и њиховим потомцима у баштину заувек. А томе су сведоци и јемци наша властела: од Босне: кнез Мирко Радојевић с братијом, кнез Павле Раденовић с братијом, кнез Прибоје Масновић с братијом, тепчија Батало с братијом, војвода Сандаљ с братијом, кнез Драгић Хрватинић с братијом; од Хумске земље: кнез Вукашин Милатовић с братијом, кнез Вукосав Николић с братијом; од Доњих Краја: војвода Хрвоје с братијом, кнез Младен Станчић с братијом; од Усоре: војвода Вучихна с братијом, кнез Стипац Остојић с братијом; од двора: пристав Вукац Владисалић с братијом, а од својте Вук Нимичић с братијом. А ко ће ово порећи, било да је наш наследник или неко стран, да је проклет од Бога Оца и Сина и Светога духа и дванаест апостола и четворице јеванђелиста и седамдесет изабраних и свих Богу угодивших. Писано у

[6] Код Миклошића **рождьства**.

[7] Код Давидовића и Миклошића **Хрїстова**.

двору краљевства ми у Сутјесци, руком логофета краљевства ми Томаша Лушца, месеца априла, 26. дана, 1395. лета од рођења Христовог.
+ Господин краљ Стефан Дабиша

Дипломатичке особености

Повеља почиње кратком вербалном инвокацијом – **Ва име Ѡт(ь)ца и С(и)на и С[ве]таго Д(ꙋ)ха аминь** – која је уобичајена у босанским властеоским повељама.

Интитулација гласи: **Ми Стѣфань Дабиша, по милости Г(оспо)да Б(ог)а крал(ь) Срьблемь, Боснѣ, Приморию, Хльмьсцѣ земли, Дольнимь краемь, Западнѣм странамь, Ꙋсорѣ, Соли и Подринию**. Краљ Дабиша је преузео краљевску интитулацију Твртка I коју налазимо и у повељи Хрвоју Вукчићу из 1380. године.[8] У овој интитулацији, која се уз мање измене одржала до пада Босне, обновљена је у оквиру краљевске титуле читава банска титула. Подсећамо да се у интитулацијама босанских владара од бана Стефана II наводе све земље којима господари босански владар: *Босна*, *Усора*, *Соли*, *Доњи Краји* и *Хумска земља*, а у време бана и краља Твртка помињу се и *Подриње, Западне стране* и *Приморје* што одражава територијално проширење босанске државе.[9] Интересантно је да Стефан Дабиша у своју краљевску титулу није укључио Далмацију и Хрватску којима је владао, мада се из извора зна да су га тако титулисали у Сплиту и Хвару (1392. и 1394. године).[10]

Након интитулације краљ истиче обичај, односно обавезу, да верним слугама и рођацима чини *милости и записанија* – **изволѣ крал(евьс)тво ми по ѡбичаю г(о)сп(о)тства всаки благи и добри ѡбразь**

---

[8] Љ.Талоци, *Како и када је Хрвоје постао велики војвода босански*, ГЗМ IX (1897) 183–191; Р. Михаљчић, *Повеља краља Стефана Тврткa I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу 1380, март 12.*, ССА 1 (2002) 117–129.

[9] А. Соловјев, *Властеоске повеље босанских владара*, Историско-правни зборник 1 (1949) 88–89; С. Ћирковић, *Сугуби венац*, Работници, Војници, Духовници, Београд 1997, 288–289; Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Стјепана II Котроманића кнежевима Вуку и Павлу Вукославићу*, ССА 1 (2002) 83–84.

[10] Š. Ljubić, *Listine V*, 352; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350–1416)*, Zagreb 1902, 257, нап. 5, 259, нап. 47; С. Ћирковић, *Сугуби венац*, 294, нап. 82; Два последња босанска краља, Стефан Томаш и Стефан Томашевић, вратили су Далмацију и Хрватску у своје титуле – F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 429, 438, 485–486; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 117, 162; Ć. Truhelka, *Fojnička hronika*, GZM XXI (1909) 446; J. Jelenić, *Ljetopis fra Nikole Lašvanina*, GZM XXVII (1915) 273.

сказовати и творити вѣрнѣмь сл8гамь а наипаче с8крьвникомь и чедомь своимь, творе же милости и записанига всаком8 же по вѣрѣ и по достоганию его. Стога, заједно са краљицом Јеленом, дарује својој кћери Стани **наше село господско 8 Хльмсцѣ земли, 8 име Велигаке, сь всѣми правѣми котари и мегами**. Чињеница да се не наводи тачна граница дарованог села сведочи да је оно имало од старина утврђене границе, те их није било потребно тачно наводити.

Повељом је предвиђено да након Станине смрти село припадне кнезу Јурју Радивојевићу и његовој жени Владици, Станиној кћери, и њиховом наследницима. Податак да је после Станине смрти село имало да припадне кнезу Јурју, а не њеној кћерци, а краљевој унуци, сведочи о значају који је кнез Јурај, као и читава породица Радивојевић, имао у то време.

Време када је склопљен брак између Јурја и Владике је непознато, али је до њега сигурно дошло још за живота краља Твртка I. У прилог овоме говори податак да је Јурјев средњи син Никола у изворима поменут први пут почетком децембра 1413. године у вези са неким сукобом у Наренти.[11] Две године касније људи најстаријег Јурјевог сина Павла заједно са Корчуланима запленили су једну млетачку лађу, због чега се Никола правдао Дубровчанима писмом од 6. маја исте године.[12] Из ових података је очигледно да су Јурјеви синови у ово време морали бити већ одрасли и зрели људи што сведочи да је брак између њега и Владике склопљен знатно пре него што је Дабиша постао краљ. Сматрамо да је управо веза са Котроманићима била разлог успона породице Радивојевић. Подсећамо да се кнез Јурај у изворима први пут јавља 1385. године када га је краљ Твртко I послао у Дубровник по светодмитарски доходак и могориш,[13] а 1390. године је био и сведок на краљевој повељи којом се утврђују границе сплитске општине.[14]

---

[11] N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au xv siècle* II, Paris 1899, 138.

[12] S. Nodilo, *Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451/1484),* Zagrabiae 1893, 214; М. Пуцић, *Споменици српски* I, Београд 1858, XVIII; Љ. Ковачевић, *Знамените српске властеоске породице средњега века,* Годишњица НЧ 10 (1888) 204.

[13] В. Ћоровић, *Краљ Твртко I Котроманић*, Београд 1925, 104; М. Динић, *Дубровачки трибути*, Глас СКА CLXVIII (1935) 233, нап. 51.

[14] Š. Ljubić, *Listine* IV, 284.

У ствари, у време када је дошло до овог брака тешко да је ико могао и да претпостави да ће Дабиша постати босански владар. Сматра се да је након смрти Твртка I властела за новог краља одабрала Дабишу, као човека који ни по годинама ни по прошлости није изгледао да може ићи стопама свога претходника.[15] Долазак Дабише на босански престо омогућио је јачање породице Радивојевић. Кнез Јурај се у периоду 1392–1395. године појављује у неколико Дабишиних повеља у својству сведока *од Хумске земље*.[16] Након смрти краља Дабише кнез Јурај је остао уз његову удовицу и 1396. године је у њено име боравио у Дубровнику који је запретио да ће обуставити исплату данака уколико краљица Јелена не укине неке новоуведене царине.[17] Када је Јелена сишла са престола, кнез Јурај се, као њен присталица и рођак, склонио у Дубровник који је одбио да га изручи новом босанском краљу Стефану Остоји на основу закона и слободштина које има од настанка.[18] Након помирења Остоје и Јелене, њене присталице, међу којима су били и Радивојевићи, су се помириле са новим краљем и Јурја већ у пролеће 1399. године налазимо као господара Дријева. Могуће је и да се Јелена након силаска са престола склонила управо у област свога зета.[19]

У повељи је наведено дванаест сведока, који су у исто време и ручници, према областима из којих су потицали (Босна, Хумска земља, Доњи Краји и Усора), као и двојица пристава. Најпре се наводи шест сведока који су представљали „земљу" Босну: кнез Мирко Радо-

[15] Дабиша је имао најмање 67 година када је постао краљ – М. Динић, *Државни сабор средњевековне Босне*, Београд 1955, 24, нап. 10. Није јасно у каквом степену сродства су били Твртко и Дабиша. Најприхватљивијим нам се чини решење према којем је Дабиша био син Нинослава, односно Твртков брат од стрица. У повељи Дубровнику од 17. јула 1392. године Дабиша назива Твртка братом, док га у два документа од 29. септембра и 15. октобра 1393. године назива старијим братом – Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174, 177, 179.

[16] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 224, 226; Đ.Šurmin, *Hrvatski spomenici I (1100–1499),* Zagreb 1898, 97; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 178; P. Anđelić, *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja u falzifikatima Ivana Tomke Marnavića*, GZM (A) NS XXVI (1971) 348–353.

[17] N. Iorga, *Notes et extraits* II, 61, 64; G. Čremošnik, *Bosanska kraljica Gruba*, Godišnjak DI BiH 4 (1952) 156.

[18] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 418.

[19] Као Јеленин посланик у Дубровник је марта 1399. године долазио Петрен Прваковић из Блата које се налазило на територији Радивојевића – А. Фостиков, *Писмо босанске краљице Јелене Грубе кнезу и општини дубровачкој и њихов одговор, 1399, март 5. и 18.*, ССА 3 (2004) 134, нап. 37.

јевић, кнез Павле Раденовић, кнез Прибоје Масновић, тепчија Батало, војвода Сандаљ и кнез Драгић Хрватинић; потом два сведока из Хумске земље: кнез Вукашин Милатовић и кнез Вукосав Николић; два сведока од Доњих Краја: војвода Хрвоје и кнез Младен Станчић и на крају два сведока из Усоре: војвода Вучихна и кнез Стипац Остојић. Једину занимљивост међу сведоцима представља појављивање кнеза Младена Станчића као сведока *од Доњих Краја*. Он је био представник централне власти само над оним делом ове „земље“ који је био под врховном влашћу краља. Титула и функција кнеза који се везује за управу над „земљом“ Доњи Краји од времена кнеза Хрватина (1399) обновљена је тек 1380. године, вероватно као последица јачања Твртка I након крунисања за краља.[20]

Повеља је оверена великим двостраним печатом босанских краљева који је израђен након крунисања Твртка I. Примерак којим је оверена ова повеља је његов најстарији сачувани отисак. Печат има пречник од 11 цм. Отисак печата (у воску) јасан је само на аверсу док се на реверсу једва виде контуре печатног симбола, а легенде и знакови на представама хералдичких штитова се не разабиру. На аверсу је приказан краљ са свим симболима власти како седи на престолу. Са његове десне стране два анђела држе штит на којем је приказан двоглави орао, а са његове леве стране два анђела држе штит на којем је приказано знамење са косом пругом и шест љиљана. Натпис који иде ивицом печата гласи: S(IGILLVM) MAIVS STEPH(AN)I DABISSE DEI GRA(TIA) RASCIE BOSSNE MARITIMAR(VM)Q(VE) P(AR)CIV(M) VSORE INFERIORVM P(AR)CIU(M) TERRE HOLI(M) REGI E(T) D(OMI)NNLIS. Крај натписа можда гласи и: ET DOMINI ALIIS. Реверс можемо да реконструишемо на основу сачуваних отисака са каснијих повеља. Ту је краљ приказан као оклопљени коњаник у трку који држи копље у десној и штит у левој руци. На врху копља је застава на којој се распознаје знамење – штит са косом пругом и шест љиљана. Исто знамење извезено је и на коњском покривачу у пределу прса и сапи. Натпис се само у детаљима разликује од оног на аверсу. У оба натписа, и оном на аверсу и оном на реверсу, у односу на печат Твртка I промењено је име – уместо TVERTCONIS стоји DABISSE.[21]

[20] Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји, крајина средњовековне Босне*, Београд 2002, 69.
[21] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjega vijeka (Dopuna)*, 139; P. Anđelić, *Srednjevjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 23–33.

Просопографски подаци

Јелена, 180 (страна), *10* (ред у издању) – Краљица Јелена је на босанском престолу наследила свог мужа Стефана Дабишу (умро почетком септембра 1395. године) и владала је до пролећа 1398. године. За њене владавине учињени су најкрупнији кораци у правцу формирања самосталних властеоских области. Након силаска са престола почела је да користи име Груба. Остала је у земљи, називала се краљицом, али се није мешала у политички живот.

Извори и литература: Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Београд 1974, 95; G. Čremošnik, *Bosanska kraljica Gruba*, Godišnjak DI BiH 4 (1952) 148–163; М. Гецић, *Прилог босанској историји (1397–1399)*, ИГ 1–2 (1953) 55–63; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 371–373, нап. 16; А. Фостиков, *Писмо босанске краљице Јелене Грубе кнезу и општини дубровачкој и њихов одговор, 1399, март 5. и 18.*, ССА 3 (2004) 125–140.

Стана, 180, *11*, *14* – Кћерка краља Стефана Дабише и краљице Јелене. Познато је да је имала ћерку Владику, али се не зна за кога је била удата. Осим у овој повељи не помиње се у изворима.

Јурај Радивојевић, 180, *15* – Јурај (Ђурађ) Радивојевић је био члан једне од најзначајнијих властеоских породица у Босни познате и као Ђурђевићи и Влатковићи. Био је ожењен Владиком, ћерком Стане а унуком краља Стефана Дабише, са којом је имао три сина: Павла, Влатка и Николу. У сукобу између краљице Јелене и Остоје стао је на Јеленину страну те је морао да се склони у Дубровник. Убрзо се помирио са новим краљем и у пролеће 1399. године налазимо га као господара Дријева. Након збацивања краља Остоје био је у сукобу са Хрвојем Вукчићем, али је убрзо прихватио новог краља Твртка II. Како су се браћа Радивојевић, Јурај и Вукић, залагали за поновни долазак краља Остоје на престо, херцег Хрвоје их је фебруара 1409. године напао и изгледа потпуно истиснуо из поседа у западном Хуму. Након ових догађаја немамо више вести о њима. Њихове потомке у изворима можемо пратити све до краја четврте деценије XVI века.

Извори и литература: Љ. Ковачевић, *Знамените српске властеоске породице средњега века*, Годишњица НЧ 10 (1888) 199–214; М. Динић, *Дубровачки трибути*, Глас СКА CLXVIII (1935) 251–257; Д. Спасић, А. Палавестра, Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1991, 157–164; Б. Храбак, *Херцеговачки Влатковићи од 1471. до 1537. године*, Из старије прошлости Босне и

Херцеговине, књ. III, Београд 2004, 217–224; А. Фостиков, *Писмо босанске краљице Јелене Грубе*, 135–136.

Владика, 180, *16* – Владика је била жена кнеза Јурја Радивојевића. Мајка јој је била Стана, ћерка краља Стефана Дабише и краљице Јелене. Осим помена у овој повељи сачувана су свега два дубровачка писма у којима се помиње. Прво писмо је од 2. маја 1409. године и њиме Дубровчани одобравају госпођама Влади, Јурјевој мајци, и Владици да се могу склонити у Дубровник услед сукоба са херцегом Хрвојем. Друго писмо је од 17. јула 1419. године и њиме Дубровчани одговарају Владици и војводи Павлу да ће, уколико они то желе, послати једног властелина код Војина Срациновића да посредује за ослобађање Влатка и Николе.

Извори и литература: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 415–416.

Мирко Радојевић, 180, *18* – Породица Радојевић потицала је са територије горње Босне. Њене чланове можемо пратити у повељама босанских владара у периоду од 1353/54. до 1420. године. Први познати члан породице вероватно је био Јурша Радојевић, сведок на повељама из 1353/54. године. Његов потомак вероватно је био кнез Мирко Радојевић који се као сведок на повељама босанских владара јавља у периоду између 1380. и 1404/07. године. Кнез Мирко је у појединим тренуцима своје каријере играо запажену улогу у политичком животу босанске државе. У повељи краља Твртка I из децембра 1382. године забележен је као *дворски*. У више наврата је обављао дипломатске послове у име краља. Његов син је био кнез Батић, сведок на повељама босанских владара у периоду 1405–1420. године. На његовом надгробном натпису, који се налази у Копошићу код Сарајева, наведен је са титулом *кнез босански*. Кнез Мирко је вероватно имао још једног сина који је нестао током боја на Косову 1389. године.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 202, 224, 225, 249; Љ. Талоци, *Како и када је Хрвоје постао велики војвода босански*, ГЗМ IX (1897) 183–191; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici I (1100–1499)*, 97; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 85, 481; Ђ. Тошић, *Двије повеље босанскога краља Стјепана Дабише*, ИЧ XXXIX (1992) 5–23; Ђ. Тошић, *Двије босанске повеље из XV вијека*, ИЧ XL–XLI (1993–1994) 19–42; Р. Михаљчић, *Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу 1380, март 12.*, ССА 1 (2002) 117–129; П. Анђелић, *Barones regni и државно вијеће средњовјековне Босне*, Прилози 11–12 (1975–1976) 39, нап. 44.

Прибоје Масновић, 180, *19* – Кнез Прибоје Масновић припадао је властеоској породици из Високог чији се чланови јављају у својству сведока на повељама босанских владара у периоду између 1354. и 1405. (1426) године. Родоначелник породице био је кнез Мастан Бубањић који се помиње у исправама из 1354. и 1355. године. Његов син је био кнез Прибоје Масновић који се јавља као сведок на повељама у периоду између 1378. и 1399. године. Кнез Прибоје је примљен 1398. године за дубровачког грађанина, а негде у исто време заузимао је положај височког каштелана. Мастанов син је можда био и Сладић Масновић који се као nostro pincerna помиње међу сведоцима на повељама краља Твртка I издатим 1390. године. Прибојев син би могао бити кнез Радосав Прибојевић који је сведок на повељи краља Твртка II 1405. године. Према Паву Анђелићу, овоме роду припадали су и Иван Бубањић, за кога не знамо чији је потомак, сведок на повељи краља Твртка II из 1426. године и Радоје, можда његов син, који се помиње 1448. године. Радоје је био и један од посланика које је 1462. године краљ Стефан Томашевић послао у Дубровник.

Извори и литература: T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* XVII, 299, 308; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 189, 224, 225, 226, 234, 237; Š. Ljubić*, Listine* IV, 282; Љ. Талоци, *Када и како је Хрвоје постао велики војвода босански*, 187–191; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 80, 178, 422, 426; M. Brković, *Bosanske srednjovjekovne latinske isprave izdane Trogiru*, Radovi Zavoda za Povijesne znanosti HAZU u Zadru 33 (1991) 83–105; M. Brković, *Latinska povelja kralja Tvrtka I. izdana Braču godine 1390.*, Radovi Zavoda za Povijesne znanosti HAZU u Zadru 33 (1991) 119–130; Ђ. Тошић, *Двије повеље босанског краља Стјепана Дабише*, 10–22; Р. Михаљчић, *Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу 1380, март 12.*, 117–129; Ј. Мијушковић, *Додељивање дубровачког грађанства у средњем веку*, Глас CCXLVI (1961) 105–106; P. Anđelić, *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja i falzifikatima Ivana Tomka Marnavića*, GZM (A) XXVI (1971) 358–9; П. Анђелић, *Месновићи, Масновићи, Бубањићи хумска и босанска властела*, Херцеговина 2 (1982) 79–89; С. Рудић, *Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу, 1354.*, ССА 2 (2003) 78–79.

Батало, 180, *20* – Шантићи су били лашвански род који се на повељама босанских владара помињу између 1351. и 1461. године. Родоначелник породице био је Ратко Шанта, сведок на повељи из 1351. године. Петнаест година касније као пристав *од владанија* уписан је

Драгош Шантић. Наредни члан ове породице који се јавља у изворима био је тепчија Батало – њен најпознатији и најмоћнији члан. У повељама босанских владара у својству сведока помиње се у периоду 1391–1404/07. године. Тепчија Батало је био господар жупе Лашва у централној Босни и града Торичан. Женидбом са Ресом, ћерком Вукца Хрватинића, привремено је добио жупу Сану. Брак са Ресом допринео је да постане један од најугледнијих велможа свога доба. У повељи краљице Јелене из 1397. године Батало важи као четврта личност у држави после Хрвоја Вукчића, Сандаља Хранића и Павла Раденовића. Батало и Реса су имали три сина – кнежеве Вука, Степана и Остоју који се у изворима јављају са презименом Тепчић. Као сведоци на повељама краља Остоје јављају се по једном – Вук 1399. године, а Степан и Остоја 1409. године. У једној фалсификованој повељи из 1426. године међу сведоцима је и кнез Павле Шантић. Последњи Шантић споменут у грађи био је кнез и војвода Иван који је сведок на повељама босанских краљева у периоду 1446–1461. године.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222, 224, 225, 226, 230, 232, 234, 236, 237, 249; Lj. Stojanović, *Jedan prilog k poznavanju bosanskijeh bogumila*, Starine JAZU 18 (1886) 230–232; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici* I, 97; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 175, 178, 240, 420, 422, 426, 426; M. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine* IV, Sarajevo 1970, 74–75; Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, 93; Ђ. Тошић, *Двије повеље босанског краља Стјепана Дабише*, 10–22; Ђ. Тошић, *Двије босанске повеље из XV вијека*, 19–42; Ć. Truhelka, *Grobnica bosanskog tepčije Batala, obretena kod Gornjeg Turbeta (kotar Travnik)*, GZM XXVII (1915) 365–374; J. Petrović, *Lubanja (Calvarium) i dijelovi kostura bosanskog velmože Batala*, GZM XXXV (1923) 177–182; Đ. Mazalić, *Konzervatorski zahvat na Batalovoj grobnici i njezin današnji izgled*, Naše starine, VI (1959) 239–242; P. Anđelić, *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja u falzifikatima Ivana Tomka Marnavića*, 357; П. Анђелић, *Barones regni*, 39, нап. 46; J. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 77; J. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Стјепана II Котроманића кнежевима Вуку и Павлу Вукославићу 1351. године*, ССА 1 (2002) 89; J. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу – 1366, август 13, Прозор у Рами*, ССА 2 (2003) 182.

Драгић Хрватинић, 180, *21* – Хрватинићи су горњобосански властеоски род који се на повељама босанских владара помиње у периоду између 1333. и највероватније 1444. године. Родоначелник породице био је Хрватин Стефанић, сведок на повељама бана Стефана из

1333. и 1345. године. Следећу генерацију породице представљају Пурћа и Степоје који су вероватно били Хрватинови синови. Војвода Пурћа Хрватинић уписан је као сведок на владарским повељама у периоду 1353/54–1378. године, а кнез Степоје Хрватинић у периоду 1353/54–1392. године. Наредни члан породице Хрватинић био је кнез Драгић Хрватинић. Како се јавља тек у последњој деценији XIV века претпостављамо да је био Пурћин или Степојев син, мада не искључујемо могућност и да им је био млађи брат. Као сведок уписан је на две повеље краља Дабише из 1392. и 1395. године. Драгићев син вероватно је био кнез Јурај Драгићевић који се налази на повељама краљева у периоду између 1400–1444. године.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 225; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 171.

Вукосав Николић, 180, *23* – Николићи, господари Поповог поља, били су потомци хумског кнеза Мирослава, брата Стефана Немање, и рођаци Котроманића. Родоначелник породица жупан Никола био је ожењен Катарином, ћерком бана Стефана I са којом је имао два сина – Богишу и Владислава – који се након 1363. године више не помињу. Следећу генерацију ове породице чинили су кнежеви Вукосав, Петар и Милиша које су крајем 1392. године, са мајком Станиславом, Дубровчани примили за своје грађане. Наредне године краљ Дабиша је пренео на њих примање могориша, које су изгубили са падом краљице Јелене. Интересантно је да су Дубровчани у лето 1395. године, након што су Николићи увели нове царине на својој територији, одлучили да само Вукосав са породицом у случају невоље има право азила у граду, док за његову браћу то не важи. Након промене на престолу, као присталице Јелене, били су присиљени да се склоне на дубровачку територију. Вукосав је, као властелин Сандаља Хранића, учествовао у рату између Босне и Дубровника. Приликом једног упада на дубровачку територију погинуо је и био сахрањен у Стону. Дубровчани су 28. новембра 1403. године дозволили његовом сину Гргуру да стави плочу на очев гроб. Вукосав је имао два сина, Гргура и Радоја, чије потомке у изворима можемо да пратимо до фебруара 1453. године.

Извори и литература: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 177, 238–239; М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 39; M. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine* I, Sarajevo 1962, 42–44; Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, 68, 74–75; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд 1967, 4–15.

Младен Станчић, 180, *24* – Кнез Младен Станчић помиње се као сведок *од Доњих Краја* у повељи краља Твртка I из 1380. године и у две повеље краља Стефана Дабише из 1395. године. Младен Станчић је имао сина по имену Иван који је 1407. године примио светодмитарски доходак за краља Твртка II Твртковића. Према Паву Анђелићу, Младен је могао бити потомак Станца Војсалића, сведока *од Завршја* на повељи из 1332. године, или Станца Гапиловића, сведока *од Доњих Краја* на повељама из 1353/54. године.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 225, 226; Љ. Талоци, *Када и како је Хрвоје постао велики војвода босански*, 183–191; Р. Михаљчић, *Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу 1380, март 12.*, 117–129; М. Динић, *Дубровачки трибути*, Глас СКА CLXVIII (1935) 236, нап. 64; П. Анђелић, *Barones regni*, 37, нап. 31.

Вучихна, 180, *25* – Кнез Вучихна Влатковић уписан је као сведок на повељи краља Дабише 17. јула 1392. године. На повељама из 1395. године уписан је као сведок *од Усоре* са титулом војводе. Према мишљењу Пава Анђелића, његов отац је могао бити војвода Влатко Твртковић.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222, 225, 227; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174; P. Anđelić, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*, Prilozi XIII (1977) 33, 36–37; P. Anđelić, *Ubikacija oblasti Trebotića i teritorijalno-politička organizacija bosanskog Podrinja u srednjem vijeku*, GZM NS XXX–XXXI (1977) 248–249.

Стипац Остојић, 180, *25* – Кнез Стипац Остојић је вероватно иста личност са кнезом Стипцем Билошевићем који се такође као сведок *од Усоре* помиње у повељи краља Дабише Семковићима из маја месеца исте године. Из тога следи да је припадао Билошевићима, властеоском роду из Усоре. Према генеалогији коју је саставио Паво Анђелић, први познати представник Билошевића био је војвода Војко који се помиње као сведок на две повеље бана Стефана из 1326–1329. и 1329. године, док би његов син био кнез Гојак Војковић који је на повељи из 1380. године наведен као сведок *од Билошевића*.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 225, 226–227; P. Anđelić, *Povelja bosanskog kralja Stjepana Dabiše u britanskom muzeju*, Radovi ANUBiH XXXV, Sarajevo 1970, 285–288; P. Anđelić, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*, 35–36;

М. Благојевић, *Босанско Завршје*, Зборник ФФ у Београду XIV–1 (1979) 137, нап. 30.

Вукац Владисалић, 180, *26* – Вукац Владисалић се у изворима помиње први пут као сведок на повељи краља Твртка I из 1378. године. Наредни пут се помиње тек након седамнаест година на повељи краља Дабише ћерци Стани из 1395. године као пристав *од двора*. Нажалост, не можемо са сигурношћу тврдити којем роду је припадао, јер је име по којем је носио презиме – Владислав – било често у средњовековној Босни. Павао Анђелић је као могућност навео да је Вукац Владисалић припадао роду Беројевића-Дабишића, али је сматрао да из горе наведеног разлога то није сигурно. Неких педесет година касније на повељи краља Томаша из 1446. године помињу се међу сведоцима кнежеви Стипан и Твртко Владисалић. Како носе исто презиме као и Вукац, можемо да помислимо да су били род. Међутим, с обзиром на временску удаљеност од пола века не можемо са сигурношћу тврдити да ли су ови кнежеви, за које претпостављамо да су били браћа, потомци Вукца, а ако јесу, у каквој су вези.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 189, 225; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 80; П. Анђелић, *Barones regni*, 38, нап. 38.

Вук Нимичић, 180, *27* – Нимичићи су били хумска властеоска породица коју срећемо западно од Неретве. Како су им поседи били прилично удаљени од Дубровника те нису били на путу којим трговци често пролазе о њима има мало података, али и они указују на њихов значај. Вук Нимичић се на повељи краља Дабише из 1395. године помиње као пристав *од својте*. Пет година касније краљ Остоја га је, пошто је Хрвоју Вукчићу дао Хливно, одредио да заједно са Вукмиром Сенковићем утврди границу. Последњи пут се помиње на повељи краља Твртка II Костањићима из 1404/07. године где је уписан међу сведоцима као prestaldo ... de parente Vucho Primicich. Чланови ове породице помињу се и касније. Међу хумском властелом 1423. године срећемо Павла и Ивана Нимичића са браћом и родом, а 1467. године помиње се кнез Вукић Нимичић.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 225, 248; Ђ. Тошић, *Двије босанске повеље из XV вијека*, 19–36; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 43; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996, 87, нап. 77.

Томаш Лушац, 181, *32* – Томаш Лужац (Лушац) се помиње као писар на двору босанских владара у периоду између 1390. и 1397.

године. На латинским повељама из 1390. године носи звање вицеканцелара и канцелара, док на четири ћириличне повеље краља Дабише носи звање логотета.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 225, 227; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 175, 178; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* XVII, 299, 308, 313; M. Brković, *Bosanske srednjovjekovne latinske isprave izdane Trogiru*, 83–105; M. Brković, *Latinska povelja kralja Tvrtka I. izdana Brači godine 1390.*, 119–130; С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици, XIV. Дијак, Граматик, Нотар, Канцелар, Номик, Логотет*, Глас СКА CVI (1923) 69; G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka* II, GZM IV–V (1950) 137–146; T. Anđelić, *Dijaci u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, Tribunia 7 (1983) 86.

Установе и важнији термини

Слуга, 180, *7* – Слуга је чест назив за властелу као поданике владара и великаша. Све обавезе „слуге" према своме „господину" обухваћене су изразом „верна служба". Служити некоме значи бити под нечијом влашћу.

Литература: С. Ћирковић, *„Верна служба" и „вјера господска", везе личне зависности у босанској држави*, Работници, Војници, Духовници, Београд 1997, 318–335; *Лексикон српског средњег века*, 674–675 (Р. Михаљчић); ССА 3 (2004) 139 (А. Фостиков).

Милост, 180, *8*, *9* – Владарева милост је правни чин посебног садржаја. Владар је био дужан да награди властелу, да им чини „милост", у замену за „верну службу". Дакле, положај властеле у највећој мери је зависио од владареве милости, али је истовремено владар био дужан да ствара милост верној властели. Садржај „милости" најчешће су чиниле потврде племенитих баштинских поседа и даровање нових поседа.

Литература: М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 59–79; *Лексикон српског средњег века*, 407 (М. Благојевић); ССА 1 (2002) 86–87 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 2 (2003) 27–28 (Н. Порчић), 175 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 3 (2004) 26–27 (Ј. Мргић-Радојчић), 147 (С. Рудић).

Записаније, 180, *8* – Записаније је чест назив за различите врсте аката и повеља. Сам термин сугерише садржину, саму правну радњу која се као трајно сведочанство записује.

Литература: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XXII. Називи повеља*, Глас СКА CLXI (1934) 1–26; *Лексикон српског средњег века*, 217 (Ђ. Бубало).

Котар, 180, *13* – Појам котар има различита значења која у суштини представљају одређену територију. То може бити жупа, кнежина, земљиште око неког града или села са становницима итд.

Литература: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* V, Zagreb 1898–1903, 395–396; V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Zagreb 1908–1922, 529; С. Ћирковић, *Допуне и објашњења*, у: С. Новаковић, Село, Београд 1965, 221–222; *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* X, Београд 1978, 320–321; Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 168–171; ССА 1 (2002) 87 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 3 (2004) 147 (С. Рудић).

Међа, 180, *13* – Међа је граница држава, жупа, градова, села, заселака, селишта, властелинстава, планина, забела, катуна. Како су међе у Босни од старина имале утврђене границе сматрало се да их није потребно увек наводити у повељама.

Литература: *Лексикон српског средњег века*, 390–391 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 37 (С. Мишић); ССА 3 (2004) 13 (С. Мишић).

Кућница, 180, *15* – Жена, супруга.

Литература: *Лексикон српског средњег века*, 189–191 (Д. Динић-Кнежевић).

Племенито, 180, *17* – Племенито, племенштина и баштина су појмови са истоветним значењем. Ради се о јединoм познатом облику земљишне својине у средњовековној Босни. У њу је спадао сваки властеоски земљишни посед, без обзира на то да ли је био наслеђен или стечен даровницом. Својина над њом била је неповредива, а владар је само у случају невере могао од власника одузети даровану земљу.

Литература: *Лексикон српског средњег века*, 31–33 (Р. Михаљчић, С. Ћирковић), 523–524 (Р. Михаљчић); ССА 1 (2002) 87 (Ј. Мргић-Радојчић), 111–112 (С. Бојанин), 126 (Р. Михаљчић), 140 (А. Веселиновић); ССА 3 (2004) 86 (Р. Михаљчић), 121 (М. Шуица), 148 (С. Рудић).

Сведок, 180, *17* – Сведоци су имали веома велику улогу у извршењу правног чина у средњовековној босанској држави. Бирани су из редова најмоћније и најутицајније властеле и нису само сведочили већ су својим положајем и гарантовали да ће се садржај правног чина поштовати. Наводе се „с братијом“.

Литература: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XV. Сведоци*, Глас СКА CX (1923) 1–25; М. Динић, *Државни сабор средње-*

вековне Босне, 14–22; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 144–145; *Лексикон српског средњег века*, 661–662 (М. Шуица); ССА 1 (2002) 88 (Ј. Мргић-Радојчић), 126–127 (Р. Михаљчић).

Ручник, 180, *17* – Ручници су јемци правне радње и по правилу ради се о најугледнијој властели са високим достојанством. Именовао их је владар у зависности од њиховог утицаја на спровођење одређене правне радње. Било их је више, а дешава се да се истовремено помињу и као сведоци. Након 1400. године ручници се више не помињу, већ су се стопили са сведоцима.

Литература: М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 144–152; *Лексикон српског средњег века*, 635–636 (М. Благојевић); ССА 1 (2002) 127 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 82 (С. Рудић).

Братија, 180, *18–27* – Братија је заједница крвних сродниика с којом се наводе сведоци у босанским повељама. Обухватала је чланове породице, рођаке, који су заједно неподељено господарили племенитом баштином.

Литература: С. Ћирковић, *Остаци старије друштвене структуре у босанском феудалном друштву*, ИГ 3–4 (1958) 155–164; *Лексикон српског средњег века*, 63–64 (С. Ћирковић); М. Благојевић, *Сродственичка терминологија и друштвена хијерархија у средњовековној Србији*, ГЕМ у Београду 1901–2001, Београд 2002, 115–129; ССА 1 (2002) 87 (Ј. Мргић-Радојчић), 127 (Р. Михаљчић); ССА 3 (2004) 149 (С. Рудић).

Тепчија, 180, *20* – Тепчија је дворски или провинцијски функционер у средњовековној Србији, Босни и Хрватској који је био задужен да води рачуна о поседима свога господара. У средњовековној Босни свака велика историјска област је имала свога тепчију. Након што се Твртко крунисао за краља тепчије више не делују. Након његове смрти звање је обновљено, а једини забележени тепчија на краљевским повељама био је Батало.

Литература: М. Благојевић, *Тепчије у средњовековној Србији, Босни и Хрватској*, ИГ 1–2 (1976) 7–47; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 25–30; *Лексикон српског средњег века*, 728 (М. Благојевић); ССА 2 (2003) 80 (С. Рудић), 176 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 3 (2004) 14 (С. Мишић), 28 (Ј. Мргић-Радојчић).

Пристав, 180, *26* – У повељама босанских владара најчешће се помињу један пристав *од двора* и један *од својти*, *владанија* или *жупе*.

Улога пристава је била да као изабрана лица која уживају јавну веру посведоче о поштовању записаног правног чина и да утичу на његово испуњење. Пристави у средњовековној Босни нису могли истовремено да обављају и функцију ручника или сведока – забележено је свега неколико случајева који одступају од овог правила.

Литература: М. Костренчић, *Fides publica (јавна вера) у правној историји Срба и Хрвата до краја XV века*, Београд 1930; М. Динић, *Државни сабор средњевековне Босне*, 20–21; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 144–145; *Лексикон српског средњег века*, 587 (А. Веселиновић); ССА 1 (2001) 88 (Ј. Мргић-Радојчић), 127–128 (Р. Михаљчић); ССА 3 (2004) 13 (С. Мишић).

Логотет, 181, *32* – Логотет је старешина владарске канцеларије. Титула је преузета из Византије, а у Босну је уведена након што се Твртко прогласио за краља.

Литература: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици, XIV. Дијак, Граматик, Нотар, Канцелар, Номик, Логотет*, Глас СКА CVI (1923) 50–97; *Лексикон српског средњег века*, 369–371 (М. Благојевић); ССА 2 (2003) 142 (Ђ. Бубало); ССА 3 (2004) 13 (С. Мишић).

Топографски подаци

Вељаке, 180, *12* – Село у Хумској земљи. Жупу Вељаке помиње и поп Дукљанин под именом Vellice. И данас код Витине постоји село Вељаци.

Литература: M. Vego, *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Sarajevo 1957, 124.

Сутјеска, 180, *32* – У Сутјесци се налазио један од дворова босанских владара. До пред крај постојања босанског краљевства називана је *стоно место*, а тада овај атрибут добија и Јајце. Сутјеска је исто што и двор у Трстивници, а комплексу у Трстивници вероватно припадају и Бела Селишта. У Сутјесци се налазио и фрањевачки самостан са црквом Св. Ивана.

Литература: M. Vego, *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Sarajevo 1957, 112; P. Anđelić, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska. Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću*, Sarajevo 1973; С. Ћирковић, *Двор и култура у босанској држави,* Работници, Војници, Духовници, Београд 1997, 438.

Стари српски архив, књ. 4, стр. 193–200

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(163.41)"1395"
УДК 347.476(497.5)"13"(093.2)

Александра Фостиков

ПИСМО ДУБРОВАЧКОГ КНЕЗА И ОПШТИНЕ БОСАНСКОЈ КРАЉИЦИ ЈЕЛЕНИ ГРУБИ[1]

1395, децембар 27

Општина обавештава босанску краљицу Јелену Грубу да је примила њено писмо, послато по слуги Томашу, и да ће јој према обичају и закону, исплатити дуговане трибуте, када потврди повеље ранијих владара Дубровнику.

La commune informe la reine de Bosnie Jelena Gruba qu'elle a reçu sa lettre, transmise par l'intermédiaire du serviteur Tomaš, et que, selon l'habitude et la loi, elle lui versera les tributs dus lorsqu'elle confirmera les privilèges des souverains antérieurs accordés à Dubrovnik.

Дубровачки кнез и Општина упутили су ово писмо босанској краљици Јелени, као одговор на њено потраживање,[2] да јој се исплати заостали доходак.[3] Дубровчани су захтевали да им пре исплате, краљица, као нови владар, потврди старе уговоре.[4]

---

[1] О поистовећењу босанске краљице Јелене, удовице краља Дабише, са Грубом, и о краљици Јелени, видети: М. Гецић, *Прилог босанској историји (1397–1399)*, ИГ 1–2 (1953) 55–63; А. Фостиков, *Писмо босанске краљице Јелене Грубе кнезу и општини дубровачкој и њихов одговор*, ССА 3 (2004) 125–140.

[2] Ово писмо Јелене није сачувано.

[3] О обавезама Дубровника према босанским владарима, видети ниже под *Установе и важнији појмови*.

[4] Општина је почела да исплаћује трибуте Стефану Дабиши тек пошто је потврдио раније повеље – М. Динић, *Дубровачки трибути (Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провижун браће Влатковића)*, Глас СКА CLXVIII (1935) 233. М. Динић је сматрао да је босанска краљица издала повељу о повластицама истовремено са повељом од 13. маја 1397. године, којом Јелена на захтев Дубровчана укида царине у Маслинама и Сланом, пошто је њен посланик, Гргур Милатовић, месец дана касније, 14. јуна, примио светодмитарски и стонски доходак за 1396 – F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 229–230 бр. CCXX; N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle* II, Paris 1899, 70; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, 239–241 бр. 251–252; М. Динић, *Исто*, 233–234. По мишљењу С. Ћирковића, Јелена није ни до

Ранија издања

М. Пуцић, *Споменици сръбски од 1395–1423, књига* I, Београд 1858, 4 бр. 6; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, Београд – Сремски Карловци 1929, 238–239 бр. 250.[5]

Писмо Дубровачког кнеза и Општине босанској краљици Јелени Груби сачувано је у оквиру Русковог кодекса.[6] Издање овог документа приређено је на основу снимка, који се налази у фонду микрофилмова дубровачке грађе Архива САНУ.[7]

Текст писма[*]

+ Прѣсвѣтлои и прѣвисокои г(о)сп(о)ги кѵр Єлени по м(и)л(о)сти б[о]жиѥи кралиц(и) Срьблѥм |2| Боснѣ и к томȣ ѡд владȣщаго дȣбровчкаго кнеза и ѡд все ѡпкине |3| вь вс(е)м смѣрено поклонѥниѥ. По Томашȣ слȣзѣ кралѥвьства ти |4| листь ваше м(и)л(о)сти примисмо и що намь реч(е)нни ѡд стране |5| кралѥвьства ти вельмѣ мȣдро и почтено гов(о)ри ѡ вьс(е)м добрѣ разȣмѣсмо. |6| А сьди г(о)сп(о)гѥ б(о)гь да намь ѥ свѣдитель ѥрь вьскрѣшению кралѥвь|7|ства ти и вьсемȣ що ѥс(ть) векѥ и почтено кралѥвьство ти мы ѥсмо |8| мног[о] вес(е)ли и вьзда непристанно молимо г[оспо]да Б[о]га свемȣ творителꙗ |9| да вамь ȣкрѣпи и ȣмножи кралѥвьство. А ѥре за доходьк ми кѥмо |10| дослати до ваше м(и)л(о)сти да намь кралѥвьство ти потврьди |11| и ȣкрѣпи записе и ȣвѣте коѥ смо имали

краја своје владе издала потврду привилегија. И после свог одласка са власти, она се позивала на повељу краља Дабише Дубровнику, од 17. јула 1392. године, на којој се налази њихов заједнички потпис. Њена повеља се не јавља ни на каснијем дубровачком попису повеља босанских владара од Твртка I – М. Пуцић, *Споменици српски* II, Београд 1862, 40–41 бр. 55; К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик СКА 11 (1892) 103, бр.55; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, 172–175, бр. 178; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 176, нап. 2–3; ССА 3 (2004) 133, нап. 30 (А. Фостиков).

[5] О главним карактеристикама ових збирки видети: *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997, 20–21, 30–31 (Р. Михаљчић), 655–656 (С. Ћирковић).

[6] Налази се у серији *Писма и упуства (Lettere e comissioni di Levante* I). Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку. Књига I. О изворима*, Београд 1937, 335–336. О писмима сачуваним у овој канцеларијској књизи и о Руску Христофоровићу видети: ССА 2 (2003) 186, 188–189 (А. Фостиков).

[7] Серија *Lettere e comissioni di Levante,* XII^{1}, ролна бр. 6/I.

[*] Редакција издања и превода: Ирена Шпадијер и Татјана Суботин-Голубовић.

с прьвом(ь) господом(ь) срьбьском(ь) |12| и с(ве)топочивьшим(ь) кралѥм(ь) Тврьтком и потомь с прѣвисокѣмь г[оспо]д[и]номь |13| кралѥм(ь) Дабишомь, и тꙋи хокѥмо за доходьк(ь) реки и ꙋвѣтовати |14| да се даѥ сь всакимь почтениѥм(ь) и закономь кралѥвьствꙋ ти |15| како га ѥсмо давали више реч(е)нимь г[оспо]д[и]нꙋ кралю Тврьткꙋ и потом(ь) |16| кралю Дабиши. И б(о)г ви ꙋмножи кралѥвьство.

|17| + Лѣто рождьства г[оспо]да[8] Исꙋса Х(ри)с(т)а тисꙋщно и три-ста и деветьдесеть |18| и шесто лѣто, м[ѣ]с[е]ца декемьбриꙗ ·к҃з҃· д(ь)нь, ꙋ Дꙋбровникꙋ. +

Превод писма

Пресветлој и превисокој госпођи кир Елени, по милости божијој краљици Србије, Босне и к томе од дубровачког кнеза који влада и од целе општине, у свему смерни поздрав. По Томашу, слуги краљевства ти лист ваше милости примисмо и што је речено од стране краљевства ти веома мудро и поштовано говори, све добро разумесмо. А сада госпођо, Бог нам је сведок, да се много радујемо васкрсу краљевства ти и томе што је краљевство веће и поштовано, и вазда непрестано молимо Господа Бога, Творца свега, да вам учврсти и увећа краљевство. Што се тиче дохотка, ми ћемо послати вашој милости да нам краљевство ти потврди и оснажи записе и увете, које смо имали са првом српском господом, и светопочившим краљем Твртком, а затим са превисоким господином, краљем Дабишом и тада ћемо за доходак рећи и обећати да се даје са сваким поштовањем и законом краљевству ти, како смо га давали горе споменутом господину краљу Твртку, а затим и краљу Дабиши. Нека вам Бог увећа краљевство.

Године хиљаду триста деведесет шесте, од рођења Исуса Христа, месеца децембра, дана 27-ог у Дубровнику.

Дипломатичке одлике

Писмо краљици Јелени Груби, почиње симболичком инвокацијом, којом се одликују босанска и дубровачка писма. Сем тога симболичка инвокација се у овом писму јавља испред датума, као и на крају

[8] Реч **господа** М. Пуцић није уопште прочитао.

самог писма, што је још једно од обележја дубровачких писама.[9] Инскрипција *Пресветлој и превисокој госпођи кир Елени, по милости божијој краљици Србије, Босне и к томе*, карактеристична је по додатку *к томе*, који се први пут јавља у канцеларији краљице Јелене, а касније остаје у употреби у босанским повељама.[10] Интитулација **ѡд влад8щаго д8бровчкаго кнеза и ѡд все ѡпкине**, са незнатном разликом, припада дубровачком формулару који је Руско увео, при чему користи епитет владајући.[11] Салутација *смерни поздрав* наставља се на интитулацију.[12]

Након кратке експозиције у којој се спомиње писмо Јелене којим је изгледа потраживала дохотке на које је, као легитимни владар Босне, имала право у опширној диспозицији, Дубровчани изражавају радост због васкрса краљевства,[13] али и захтевају да им краљица пре било какве исплате потврди привилегије српских и босанских владара.[14]

Салутација на крају **бог ви 8множи кралквьство** припада најчешће коришћеном типу салутација на крају дубровачких писама.[15]

Датум. – Ово писмо јасно је датирано годином од рођења Христа, исписаном као и месец словима, док је дан наведен словима из глагољице и местом издавања. И поред тога истраживачи се нису сложили око датирања овог писма. Да је у питању датум наведен у повељи сматрао је В. Клаић, ослањајући се на М. Пуцића.[16] Први је у исправност датума посумњао С. Станојевић, који је ово писмо споменуо у оквиру своје студије о датирању у дубровачким документима, дозвољавајући могућност да је оно заправо из 1395. године, јер су Дубровчани у неким случајевима рачунали нову годину од 25. децембра, а некад од 1. јануара, не поштујући доследно ниједан принцип.[17] Љ. Стојановић изнео је

---

[9] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 90 (1912) 85–86, 94.

[10] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 92 (1913) 126–127. О епитетима *пресвети* и *превисоки,* који се користе само у писмима босанским владарима, видети: С. Станојевић, *Исто*, 172–173.

[11] Нов формулар који Руско употребљава у целини гласи: **ѡдь влад8щагѡ града Д8бровника, кнеза властель и ѡдь вьсе ѡпкине**. С. Станојевић, *Исто*, 116–119; ССА 2 (2003) 188–189 (А. Фостиков).

[12] О салутацији у дубровачким писмима, видети: С. Станојевић, *Исто*, 201–204.

[13] Видети ниже, под *Датум*.

[14] Видети нап. 4 и под *Установе и важнији појмови*.

[15] С. Станојевић, *Исто*, 204.

[16] В. Клаић је за овај податак цитирао М. Пуцића, који није овим питањима посветио пажњу, већ је текстове издао према редоследу, без коментара – V. Klaić, *Geschichte Bosniens*, Leipzig 1885, 269–270. М. Пуцић, *Споменици сръбски* I, 4, бр. 6.

[17] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 132 (1928) 31–32 н.4

такође мишљење да је у питању писмо из 1395. године, али је сматрао да је овде у питању грешка писара.[18] Овоме се противио В. Ћоровић, тврдећи да је то писмо Љ. Стојановић без икаквог разлога датовао у 1395. годину, пошто је и само датирано 1396,[19] док је датирање Љ. Стојановића прихватио М. Динић.[20] Ипак, само писмо није анализирано, а управо оно сâмо сведочи да је заправо из 1395. године.

После смрти краља Стефана Дабише 8. септембра 1395. године,[21] према Ђаковачком уговору, Дабишу је требало да наследи краљ Жигмунд Луксембуршки. Ипак, до тога није дошло. Почетком новембра краљ Жигмунд је боравио у Срему, близу босанских граница, вероватно покушавајући да оствари своје право на круну Босне. У то време у Дубровнику се чуло о постојању два табора босанске властеле, за и против Жигмунда. На челу његових противника налазио се Јурај Радивојевић, присталица и зет краљице Јелене. Краљ Жигмунд забринут за свој положај у Угарској, који није био сигуран због напуљског супарника Ладислава, вратио се из Срема у Будим, не прешавши у Босну да помогне својим присталицама. Тада је на престо ступила Јелена, у својству удовице краља Дабише.[22] Истовремено са овим догађајима текла је и преписка Јелене Грубе са Дубровником око питања трибута које је Општина била дужна да даје босанским владарима. Још 30. октобра град је одбио да исплати могориш Николићима, тврдећи да је тај доходак до тада даван босанским владарима, а не њима.[23] Нешто касније, након сређивања односа у Босни и њеног проглашења за краљицу, 22. децембра, одлучено је да се на потраживање краљице одговори да ће јој бити послани поклисари како би потврдила повеље претходника,

---

[18] Љ. Стојановић је сматрао да треба да стоји **пето** уместо **шесто лѣто**. Ово мишљење засновао је на чињеници да се ово писмо налази код М. Пуцића под бројем 6, то јест између писма бр. 5 од 7. децембра 1395. године и бр. 7 од 28. марта 1396 – Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, 238–239 бр. 250.

[19] В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, 354.

[20] М. Динић, *Дубровачки трибути*, 234.

[21] М. Пуцић, *Споменици сръбски* I, Примедбе (на крају) I, бр. 6; С. Ћирковић, *Историја Босне*, 174.

[22] С. Ћирковић, *О Ђаковачком уговору*, ИГ 1–4 (1962) 3–10; Исти, *Историја Босне*, 174–177, нап. 2–3. О Ђурђу Радивојевићу видети: ССА 3 (2004) 135–136 и рад С. Рудића у овом броју.

[23] М. Динић, *Дубровачки трибути,* 218. Дубровчани су вероватно покушавали да одгоде било какву исплату на име краљице Јелене, пошто је у то време ситуација у Босни била неизвесна.

као и да ће јој након тога исплатити дуговане трибуте,[24] а 13. јануара, следеће 1396. године, могориш је на основу писма Јелене дат Николићима.[25]

У овом смислу написано је и ово писмо краљици, датовано 27. децембром 1396, речима скоро идентичним одлуци од 22. децембра 1395. године. Да оно потиче од децембра следеће, 1396. године, било би необично да у њему пословни и прецизни Дубровчани уопште не спомену спорне царине у Маслинама и Сланом, које постају актуелне у односима краљице Јелене и Дубровника још пре средине августа 1396. и то остају све до 13. маја 1397. године, када Јелена издаје повељу о њиховом укидању.[26] Сем ових чињеница, у прилог оваквом датовању сведоче речи Општине упућене Јелени, о радости због васкрса краљевства. Овакве учтиве честитке имале би смисла само после проглашења Јелене за легитимну владарку, али не и годину дана после.

Просопографски подаци

Краљица Елена, 198 (страна), *1* (ред у издању) – краљица Јелена Груба (1395–1398), видети напред, нап. бр. 1

Слуга Томаш, 198, *4* – Томаш Станојевић (**Томаш Станоевић**, Thomas Stanoeuich) „слуга укућни“ и посланик краљице Јелене Грубе. У име краљице боравио је у Дубровнику и другом половином новембра 1397. године, када је на њено име подигао и светодмитарски и стонски доходак. О његовој личности нема ближих података.

---

[24] М. Пуцић, *Споменици сръбски* I, Примедбе I бр. 6; М. Петерковић, *Исписи из Дубровачког архива за XIV и XV век*, Архив Историјског института САНУ, Откупи, кутије 24–26 (даље: М. Петерковић, *Исписи*) кутија 24., Везе са Босном, лист 42; кутија 25., Финансије, лист 19; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 234; видети и нап. бр. 4. Испис ове одлуке (Reformationes 30, f. 84), коју ми је уступио С. Ћирковић, гласи: Secunda pars est de respondendo eidem regine quod mittemus ad eam (прецртано: amb. nostrum) ad firmandum pacta predecessorum cum promissione tributorum solitorum.

[25] N. Jorga, *Notes* II, 58; М. Динић, *Дубровачки трибути,* 219.

[26] Дана 18. августа 1396. одлучено је да се Ђурђу Радивојевићу на име краљице исплати трибут за 1395. годину, али и да се у одговору нагласи да јој убудуће неће бити дат, ако не укине спорне царине и не потврди повеље претходника – N. Jorga, *Notes* II, 61; М. Петерковић, *Исписи,* кутија 25., Финансије, лист 18; видети и нап. бр. 4. Испис ове одлуке (Reformationes 30, f. 90), коју ми је уступио С. Ћирковић гласи: Non intendimus modo aliquo per tempora futura dare dictum tributum, et cum verbis ad hec convenientibus ut arrengatum est, et confirmat povelyas et franchicias nostris et nobis concessas per predecessores suos et juret illas observare.

Извори и литература: М. Пуцић, *Споменици сръбски* I, 4 бр. 6; Исти, *Споменици српски* II, Београд 1862, 41, бр. 56; К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик СКА 11 (1892) 103, бр. 56; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, 238–239, 241, бр. 250, 253; М. Динић, *Дубровачки трибути,* 234. О значењу речи *слуга укућни* видети: A. Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo 1972, 97.

Краљ Дабиша, 199, *15*, *18* – краљ Стефан Дабиша (1391–1395), литературу видети у: ССА 3 (2004) 135 (А. Фостиков); рад С. Рудића у овом броју.

Установе и важнији појмови

Прва српска господа, 199, *13* – Овај појам односи се на српске владаре из династије Немањића, којима су Дубровчани давали трибуте: могориш, као надокнаду за винограде на српској територији, за који нема података коме је прво исплаћен (први пут се спомиње у повељи краља Радослава (1228–1234) Дубровнику 1234. године), светодмитарски доходак, непознатог порекла, који се први пут спомиње за краља Владислава (1234–1243), а који су српски владари, од краља Уроша I (1243–1276) примали као стални доходак, у износу од 2 000 перпера, и стонски, исплаћиван од времена краља Душана (краљ 1331–1345; цар 1345–1355), после његове повеље од 22. јануара 1333. године, о уступању Приморја од Стона до Дубровника и острва Посредњице Општини, у висини од 500 перпера. Српски стонски доходак цар Душан је даровао Светоарханђеловском манастиру у Јерусалиму 1350. године, а почетком XVI века преусмерен је светогорским манастирима, Хиландару и Светом Павлу, који су га уживали све до почетка XIX века.

Литература: М. Динић, *Дубровачки трибути,* 208–239; V. Tripković, *Oko „ustupanja“ Stona i Pelješca Dubrovčanima (1326–1333)*, ИГ 1 (1963) 39–60; *Историја српског народа* I, Београд 1981, 343–344 (С. Ћирковић), 512–513 (Б. Ферјанчић); М. Живојиновић, *Светогорци и стонски доходак,* ЗРВИ 22 (1983) 165–206; ЛССВ, 746–748 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 140 (Ђ. Бубало).

Доходькь, 198, *11* – Бан Стјепан II Котроманић (1322–1353), који је као господар Хума полагао право на Стон, 15. фебруара 1333. године издао је повељу о уступању Стона Дубровнику, сличну повељи цара Душана од 22. јануара 1333, али са испуштањем Приморја од Стона до Дубровника и острва Посредњице, такође за надокнаду у висини од 500 перпера. Од владавине краља Твртка I, босански краљеви добијали

су од Дубровчана и већ споменуте (видети горе) две врсте трибута: могориш и светодмитарски доходак. Краљу Стефану Дабиши Општина је почела да исплаћује трибуте, тек пошто је потврдио раније повеље. Могориш је Дабиша уступио породици Николића 1392. године, која га је добијала и за време краљице Јелене Грубе. Преостала два дохотка исплаћивана су директно босанским владарима.

Литература: С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 92; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.* I, Zagreb 1980, 91–92; *ИСН* I, 512–513 (Б. Ферјанчић). Осталу литературу, видети горе под *Прва српска господа*.

Стари српски архив, књ. 4, стр. 201–207

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"1398"
УДК 347.431(497.5)"13"(093.2)

Александра Фостиков

АКТ БОСАНСКЕ КРАЉИЦЕ ЈЕЛЕНЕ ГРУБЕ О РАЗРЕШЕЊУ РАЧУНА ПРОТОВЕСТИЈАРА ЖОРЕ БОКШИЋА

1398, јануар 18.

Босанска краљица Јелена Груба обавештава Дубровачку општину да је са њеним подаником, а својим протовестијаром, Жором Бокшићем, сравнила све рачуне, као и да јој је он, на име дохотка од коморе и царина у Дријевима и Олову, исплатио дуговања.

La reine de Bosnie Jelena Gruba informe la Commune de Dubrovnik que Žore Bokšić, sujet de la commune et protovestiaire de Jelena, lui a versé les sommes dues au nom des revenus de la chambre et des douanes à Drijeva et Olovo.

По истеку закупа владари су закупцима давали две разрешнице, од којих је један примерак ишао Дубровачкој влади, као потврда да је њихов грађанин, закупац, измирио све обавезе. На тај начин Влада се обезбеђивала да не дође у сукоб са околним владарима, услед несавесног пословања појединца. Том типу дводелних разрешница припада и ова Јелене Грубе Дубровнику.[1]

Ранија издања

М. Пуцић, *Споменици српски, књига* II, Београд 1862, 41–42 бр. 57; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, Београд – Сремски Карловци 1929, 242, бр. 254.

[1] Стога је према дубровачком закону из 1341. године одређено да се сва акта о дуговању заведу у општинским књигама – С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 157 (1933) 248–249; А. Соловјев, *„Градски закон“ у средњовековној Србији*, Архив ПДН 16 (1928) 344–346; С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, ИЧ 6 (1956) 140–143, 145–146; ЛССВ, 793 (А. Веселиновић); ССА 1 (2002) 37–39 нап. 7 (Н. Порчић); ССА 2 (2003) 11–14 (Исти). Повеља о измирењу рачуна протовестијару Жори Бокшићу, коју је ово писмо пратило, није сачувана.

Разрешница рачуна босанске краљице Јелене Грубе, протовестијару Жори Бокшићу, сачувана је у препису[2] дубровачког канцелара Руска Христофоровића, у серији Diversa Cancellariae.[3] Поред текста писма на истом листу налазе се и запис о преписивању писма сачињен на старословенском језику и латински запис о наредби да се писмо региструје. Издање овог документа и пропратних записа приређено је на основу снимка који се налази у фонду микрофилмова дубровачке грађе Архива САНУ.[4]

*Текст писма и пропратних записа**

+ Од г(о)сп(о)гѥ кралице своимь си почтеним(ь)[5] пригателѥмь влад8щем8 |2| гр[а]да Д8бровника с8дигамь властемь и ѡпкини. Дамь вамь видѣти за векѥ |3| ѡсвитлганьѥ сем8 ниже писанʼном8 да постависмо разлогь |4| с протовистигарем(ь) Жоретомь на младо[6] лѣто м(ѣ)с(е)ца геньвара ·а҃· д(ь)нь |5| подь лѣти рождьства Х(ри)с(то)ва ·ч҃·т҃·½҃·и҃·[7] лѣто. И прѣда намь пльнь |6| разлогь ѡд всега беза вьсакога ѡбь8зроченьѣ и к том8 за8зесмо |7| 8 реч(е)нога протовистигара ѡвои напрѣда все годище що би намь |8|ималь платит(и) до сегае год8 все 8зесмо ѡд нѥга пльно. Тѣма |9| хѡтѣмо сиѥ по сѣхь нашѣхь листех(ь) и вашои пригазни вь|10|звѣстит[и] ѥрь примисмо ѡд нѥга пльнь разлогь ѡд коморь и ѡд ц(а)ринь |11| Дрѣвʼскѣхь и Ѡловнѣхь и инѣхь все к8пно. И к том8 8 нѥга за р(е)ченʼне |12| ц(а)рине за8зесмо вс8 плакю що би намь ималь платит[и] за сиѥ все |13| годище коѥ тече како ѥ згора реч(е)нʼно. Писанно 8 Бобовьци м(ѣ)с(е)ца |14| реч(е)нного вь д(ь)нь ·и҃ї҃· подь лѣти како ѥ згора реч(е)нно.

---

* Редакција издања и превода: Ирена Шпадијер и Татјана Суботин-Голубовић.[2] Сам Руско је испод преписа забележио да га је регистровао на основу разрешнице краљице Јелене, коју је њен слуга, Твртко Вучетић донео у Дубровник, а на заповест дубровачког кнеза Паскоја Растића (видети даље).

[3] О серији Diversa Cancellariae, видети: Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку. Књига I. О изворима*, Београд 1937, 17–18; Ј. Гелчић, *Дубровачки архив*, ГЗМ 22 (1910) 573–578.

[4] Серија Diversa Cancellariae, II–5, ролна бр. 7/5.

[5] Реч **почтенимь** М. Пуцић није уопште прочитао.

[6] **младо** чита М. Пуцић, а **мадо**(!) Љ.Стојановић.

[7] **·ч҃·т҃·ꙁ҃·и҃·** чита М. Пуцић, а **.ч҃.т҃.½҃.и҃.** Љ.Стојановић и К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик СКА 11 (1892) 103, бр. 57.

Старословенски запис о регистрацији:

|15| + **Ꙗ Р8ско логѡфеть заповѣдью ми г[оспо]д[и]на кнеза Паскоꙗ Растикꙗ и нѥговѣхь |16| избраних(ь) властель исписах(ь) се врьх8 писан҆но ѡд ѥднога листа |17| кои донес(е) Тврьтко Вльчетикь ѡд г(о)сп(о)гѥ кралиц(е), а чловѣкь |18| реч(е)не г(о)сп(о)гѥ кралице, ѡпкини д8бровьч҆кои.**

Латински запис о регистрацији:

|18| + MCCCLXXXXVIII die XX februarii

|19| De mandato domini rectoris ser Pasqualis de Resti et suis minoris consilii superscripta littera fuit hic |20| superius registrata[...][8] ad peticionem.

Превод писма

Од госпође краљице својим поштованим пријатељима, који владају градом Дубровником, судијама, властели и Општини, дајем вам да видите ради бољег разумевања овог ниже написаног, да смо направили рачун са протовестијаром Жоретом, на младо лето (на Нову годину?), првог дана месеца јануара, у години рођења Христовог, 1398. И предао нам је пун рачун од свега без икаквог повода за сумњу и уз то узесмо од напред споменутог протовестијара ову напред целу годину што би имао платити до ове године, све смо узели од њега у целости. Хоћемо стога овим нашим писмом и вашу пријазност известити, да смо примили од њега пун рачун од коморе и од царина, Дријевске и Оловске и других, све скупа. И уз то од њега смо узели плаћање, што се имало платити за споменуте царине за целу текућу годину, како је горе споменуто. Писано у Бобовцу, споменутог месеца, на 18. дан, године горе споменуте.

Ја, Руско логофет, по заповести господина кнеза Паскоја Растића и његове изабране властеле, исписах од почетка са једног листа, који је донео Твртко Влчетић, од госпође краљице, а човек споменуте госпође краљице, Општини дубровачкој.

1398, дана 20. фебруара према заповести господина кнеза Паскоја Рестића и Малог већа, горе написано писмо овде изнад било је регистровано на молбу.

[8] Угласта заграда коришћена је за решавање нечитких делова, уп. ССА 1 (2002) 33 (Н. Порчић).

Дипломатичке одлике

Разрешница краљице Јелене Грубе почиње симболичком инвокацијом, карактеристичном за босанска и дубровачка писма,[9] на коју се наставља скраћена верзија интитулације *од госпође краљице*, а затим следи инскрипција у којој се наводе већници, судије, властела и општина.[10] Уместо уобичајне промулгације, *да знате*, иза инскрипције, стоји проширена **дамь вамь видѣти за векѥ ѡсвитлıаньѥ семȣ ниже писанномȣ**, која је била у употреби у босанској канцеларији краља Стефана Дабише и за прве владе краља Стефана Остоје.[11] После обичне и кратке експозиције, у диспозицији се наводе прецизни подаци о закупу коморе[12] и царина у Дријевима и у Олову, на име којих је протовестијар Жоре платио свој дуг краљици Јелени.

Писмо Јелене писар је датирао позивајући се на гореспоменуте месец и годину, односно на датум исплате од стране протовестијара Жоре, мењајући само датум дана и додајући место издавања. Годину у датуму исплате наводи од рођења Христа, користећи вредност слова из глагољице, као и за дане у месецу при чему је за вредност 90 увео грчко слово – копа (½), док месец наводи словима. Ово разрешно писмо Јелене Грубе написао је исти непознати писар, који је писао писмо краљице Дубровнику, од 5. марта 1399. године, у ком такође користи копу за обележавање броја 90.[13]

Записи о регистрацији разрешнице. – Запис о препису овог писма почиње симболичком инвокацијом, која се, према дубровачком обичају, стављала испред записа о завођењу докумената.[14] Пошто се на крају преписа налази и запис о наредби да се писмо региструје на латинском, симболичка инвокација јавља се још једном испред наредбе о регистрацији на латинском. Ова два записа дају различите податке.

---

[9] Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 90 (1912) 85–86, 94.

[10] О инскрипцији босанских владара у писмима Дубровнику, видети: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 92 (1913) 180–183.

[11] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 94 (1914) 237–238, 241.

[12] Босански краљеви улагали су новац из коморе у трговачка друштва и њоме су обично управљали трговци из приморских градова. Стога су Дубровчани били дужни да за живота измире рачуне са владарем (видети напред, нап. бр. 1). О комори опширније: ЛССВ, 311–312 (М. Маловић-Ђукић), 596–597 (М. Благојевић); ССА 3 (2004) 139 (А. Фостиков),

[13] ССА 3, 132, 134, нап. 25, 39 (А. Фостиков). О одликама овог непознатог писара, видети: G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, Glasnik ZMS n. s. IV–VI (1949–1950) 145–148, 156–157.

Док први на старословенском наводи име преписивача и име доносиоца писма, и обавештење да је начињен по заповести *кнеза Паскоја Растића и његове изабране властеле*, други, латински, наводи датум регистрације у књиге (годину и дан римским цифрама, а месец словима), као и да је то учињено *према заповести господина кнеза Паскоја Рестића и Малог већа*,[15] на молбу. Молбу за регистрацију, према обичају, поднео је Жоре.[16]

Просопографски подаци

Госпођа краљица, 206 (страна), *1* (редови у издању); 207, *21*, *22* – босанска краљица Јелена Груба (1395–1398), видети радове А. Фостиков и С. Рудић у овом броју.

Протовестијар Жоре, 206, *4* – протовестијар Жоре Бокшић, видети: ССА 3 (2004) 135 (А. Фостиков).

Руско, логофет, 207, *18* – Руско Христофоровић, дубровачки канцелар.

Извори и литература: М. Пуцић, *Споменици сръбски* I, XXXI–XXXIV; K. Jireček, *Die mittelalterlische Kanzlei der Ragusaner*, AfSlPh 26–2 (1904) 204–206; Ст. Станојевић, *Дијак, граматик, нотар, канцелар, номик, логотет*. *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 106 (1923) 59–60.

Кнез Паскоје Растић, 207, *18*, *25* – Паскоје Растић, припадао је властеоском роду Растића (Resti, Rasti). Као кнез забележен је 1398. за месец јануар.

Извори и литература: М. Пуцић, *Споменици сръбски* I, XXXV; О породици Растића: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку* I, Београд 1960, 385–393.

Твртко Влчетић, 207, *20* – (**Тврьтко Вльчетикь**, **Тврьдко Вльчетић**, Tvertco Vucetich, Tuertcho Vocetich) поданик и посланик краљице Јелене Грубе. У њено име боравио је у Дубровнику два пута почетком марта 1398. године и почетком априла, када је на њено име за ту годину, подигао Стонски доходак. О његовој личности нема ближих података.

Извори и литература: N. Jorga, *Notes* II, 71; М. Пуцић, *Споменици српски* II, 42 бр. 58–59; К. Јиречек, *Споменици српски*, 103, бр. 58–59; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, 243–243, бр. 255–256.

---

[14] Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 90 (1912) 85–86.

[15] Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 156 (1933) 65–66.

[16] Видети нап. бр. 1.

Установе и важнији појмови

Разлогъ, 206, *6*, *11* – ratio, onis m. Под речју разлог, подразмевао се не само разум или разумевање, већ и рачун.

Извори и литература: М. Пуцић, *Споменици српски* II, 41–42, бр. 57; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, 242, бр. 254; Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских дио трећи*, Београд 1975 (фототипија издања из 1863/64), 25–26.

Царина, 206, *11*, *13* – Царина је била један од главних прихода владара од трговине. Наплаћивана је на трговима, где се продавала роба и то само на продату робу. Постојале су и мимоходне царине, које су плаћане на робу која се увозила или извозила. Убирање царина обично је давано у закуп.

Литература: ЛССВ, 792–795 (С. Мишић, А. Веселиновић)

Логофет, 207, *18* – титула преузета из Византије. У надлежности логотета налазили су се послови везани за издавање и писање јавноправних исправа. Сем руковођења пословима владарске канцеларије, логотет је био надлежан и за поштовање старих закона, као и одредби из јавно-правних исправа. Али, логотетима или логофетима, називали су се радо и словенски писари у Дубровнику, чије су се надлежности завршавале у канцеларији Општине.

Литература: Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 106 (1923) 56, 62–63; ЛССВ, Београд 1999, 369–371 (М. Благојевић).

Човек, 207, *21* – реч човек, означава владаревог поданика. На нивоу државе, коришћена је за све поданике, укључујући властелу. Припадност је обично означена неким од присвојних придева. И сам владар, али и властела тако су називали себи подређене, поверљиве слуге, али и другу нижу властелу.

Литература: A. Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo 1972, 97; ЛССВ, Београд 1999, 818–819 (Ђ. Бубало).

Топографски подаци

Дријева, 206, *12* – трг и царина Дријева.

Литература: Ђ. Тошић, *Трг Дријева у средњем вијеку*, Сарајево 1987; видети: ССА 2 (2003) 192 (А. Фостиков).

Олово, 206, *12* – трг и рудник Олово понело је име по квалитетној руди олова која се ту копала. Експлоатација овог рудника започела

је у другој половини XIV века. Пре тога носио је име Каменица. Трговином босанским оловом бавили су се осим краља и дубровачких трговаца и домаћи људи, тако да у овом месту није дошло до формирања јаке дубровачке колоније.

Литература: Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево 1978; С. Ћирковић – Д. Ковачевић-Којић – Р. Ћук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002.

Бобовац, 206, *15* – Град Бобовац, као стоно место босанских владара, први пут се јавља у документима у повељи бана Твртка, од 1. новембра 1356. године. Сматра се да је утврђен још за Стјепана II Котроманића.

Литература: P. Anđelić*, Bobovac i Kraljeva Sutjeska – stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću*, Sarajevo, 1973; Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља*.

Стари српски архив, књ. 4, стр. 209–233

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"1463"
УДК 347.626(497.5)"14"(093.2)

Нада Зечевић

БРАЧНИ УГОВОР ЛЕОНАРДА III ТОКО И МИЛИЦЕ БРАНКОВИЋ

1463, мај 1.

Дана 1. маја 1463. године у Дубровнику склопљен је брак између владара јонских острва Леонарда III Токо (самостално владао 1452–1479)[1] и Милице, кћерке тада већ почившег српског деспота Лазара Бранковића (владао 1456–1458). Чин склапања брака, забележен као свечани догађај, био је помало необичан – младожења није био лично присутан, те су уместо њега у обреду учествовали његови специјални изасланици. Склапање брака било је праћено издавањем јавне исправе брачног уговора. Уговор прецизира услове закључења брака, те неке имовно-правне и приватне односе супружника.

Le 1er mai 1463 a été conclu à Dubrovnik un mariage entre le souverain des îles ioniennes Leonardo III Tocco (qui a régné de façon autonome de 1452 à 1479) et Milica, fille du feu despote Lazar Branković (qui a régné de 1456 à 1458). L'acte de conclusion du mariage, enregistré en tant qu'événement solennel, a été quelque peu inhabituel – le jeune marié n'était pas personnellement présent, de sorte que ce sont ses délégués qui ont participé à sa place à la cérémonie. La conclusion du mariage a été suivie de la délivrance d'un document public de contrat de mariage. Ce contrat précise les conditions de la conclusion du mariage, ainsi que certains rapports de nature foncière et juridique, et privés entre les conjoints.

Историјат документа

Документ је настао у дубровачкој канцеларији приликом склапања брака Леонарда III Токо и Милице Бранковић 1. маја 1463, у великој сали Кнежеве палате, а дело је дубровачког нотара Бартоломеа де Сфондратиса из Кремоне. Оригинални пергамент данас се налази у фонду архива породице Токо (данас похрањеном у Archivio di Stato di Napoli, fondo Archivio di Tocco di Montemiletto, Busta 1: Privilegi, perg. no. 64), где је стигао приликом стапања породичних архива „напуљског“ и „грчког“ огранка ове јужноиталијанске породице, највероватније почетком XVII

[1] Видети доле под *Господин Леонардо*.

века.[2] У истом архиву налази се и једна неоверена копија овог документа из каснијег времена, највероватније средине XVII века (Archivio di Stato di Napoli, fondo Archivio di Tocco di Montemiletto, Busta 41, fols. 108r–113v, под датумом 1463, 11 индикта, 1. маја).[3]

Документ досада није објављиван. Главни детаљи садржаја оригиналне исправе која је вековима лежала похрањена у приватности породичног архива познати су научној јавности путем извештаја из других дубровачких докумената (нпр. Dubrovački arhiv, Consilium Rogatorum, књ. 17, *passim*), као и захваљујући делу професора Момчила Спремића, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 551–552.[4]

Ово издање направљено је на основу консултације оригиналног документа и његовог снимка добијеног љубазношћу директорке напуљског Archivio di Stato, dr. Felicità de Negri, којој захваљујем на разумевању и помоћи.[5]

Текст уговора

In Christi nomine, amen. Anno nativitatis eiusdem millessimoquadragessimosexagesimotertio, indictione undecima, die prima mai.

Magnifici ac spectabiles viri, dominus Galassus Russus, miles, |2| et dominus Ianucius Morellus, tanquam legati et speciales procuratores

---

[2] Све су прилике да се архив „грчких“ Токо налазио међу драгоценостима које је Леонардо III понео из Грчке приликом свога драматичног бега пред Османлијама септембра 1479. Архив, који је интегрисао грађу оба породична огранка, налазио се вековима чуван у породици, да би по изумирању директних наследика почетком XX века прешао у руке побочне лозе. Чињеница да се архив налазио у приватном поседу срећна је околност за модерне истраживаче будући да је фонд на тај начин избегао судбину анжувинских и већине арагонских фондова, неповратно уништених у пожару државног архива у Напуљу 1943. године. Особитим залагањем директора овога архива, Рикарда Филангиерија (Riccardo Filanghieri), од 1949. године Токо архив се налази у саставу напуљског Archivio di Stato.

[3] Пагинација у овој бусти је несређена. Дотичну копију прати коментар „Adest legalitas cum sigillo“.

[4] Ослањајући се на вести дубровачке изворне грађе, овај брак помињали су и К. Јиречек, *Историја Срба*, том. 1, Београд 1988[репр], 394; J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939, 98–101; Б. Крекић, *Дубровник и Левант (1280–1460)*, Београд 1956, 53, н. 1; D. M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenos), ca 1100–1460*, Washington 1968, 224; Д. Динић-Кнежевић, *Сремски Бранковићи*, Истраживања 4 (1975) 25, нап. 104.

[5] Овом приликом изражавам најдубљу захвалност академику Сими Ћирковићу и колеги Небојши Порчићу за помоћ приликом транскрибовања и превођења ове исправе.

illustris et excelsi domini domini Leonardi despoti Artae, ducis Leucatae, comitisque Cephaloniae palatini, etcetera. Ut constat instrumento procurationis huius |3| tenoris, videlicet: In Xristi nomine, amen. Anno a nativitate eiusdem $m^{o}iiii^{o}lx^{o}iii^{o}$, die xi, mensis aprilis, indicione xi^{a}, in castro nostro santae Maurae. Nos Leonardus, dei gratia Artae despotus, dux Leucatae, comesque Cephaloniae |4| palatinus, etcetera. Confisi de fide, sufficientia, prudentia, industria et legitimitate spectabilium et generosorum virorum Galassi Russo et Ianucii Morello, intrinsicorum consiliarium nostrorum praesentium et acceptantium, |5| et hoc onus praesentis commissionis in se sponte suscipientium omni modo et forma, quibus melius fieri poterit et potest de sciencia nostra certa constituimus, facimus, creamus et ordinamus nostros veros legitimos |6| et indubitatos procuratores, actores, factores et certos nuncios supradictos ipsos Galassum Russo, militem, et Ianucium Morello, insimul ad aferendum et praesentandum se personaliter, nomine et pro parte nostra, coram illustre |7| domina vasilissa Serviae, et cum ipsa omnetenus narrandum et distincte loquendum super contractum matrimonii quod speratur inter nos, ex una parte, et illustrem dominam Milizam, eius filiam, ex altera. Et ad procu |8| randum, affirmandum et concludendum, cum capitulis tam super datis, qualitates et quantitates quam supra, conuentiones, pacta et foedera que debent confirmari inter dictas partes. Et conclusis et firmatis omnibus pactis et conuentio|9|nibus cum scripturis et instrumento pro cautela amborum partium, subarandum et annulum dandum nomine nostro in signum animae dicti dominae Milizae cum iuramento promissionis et obligationis quod ex tunc in antea ipsa domina |10| Miliza erit nostra vera et legitima sponsa et coniugata, egoque sibi legitimus sponsus et vir; ipsamque in legitimam coniugem acceptabo, tenebo, et honorabo secundum consuetudines et sanctiones sanctae matris |11| ecclesiae Catholicae, toto tempore vitae nostrae, cum omnibus gratiis, honoribus et dignitatibus sibi spectantibus et appertinentibus ac debitis et debendis. Datis et concedentis dictis nostris nunciis plenum, liberum |12| et generale mandatum, cum plena, libera et generali auctoritate, potestate et administratione circa conclusionem et affirmationem dicti matrimonialis contractus faciendum, procurandum, promittendum, obligandum et concludendum, |13| cum omnibus solemnitatibus, affirmationibus, cautelis et instrumentis que circa talia requiruntur et consueruntur requeriri ac si nos met personaliter adessemus. Promittentes nos ad santa Dei Euangelia quod quaecumque per |14| dictos nostros nuntios actum,

factum, dictum et affirmatum et quodcumque et qualitercumque conclusum fuerit nomine nostro super dictum matrimonium habere, tenere et observare, et observari facere per nos, haeredes et |15| successores nostros, ratum, gratum, firmum et acceptum sine aliqua contradictione. Declarantes expresse quod in praesenti nostra comissione intelligatur omni clausula, et alia particularitate, quae solent in talibus et fidelibus |16| comissionibus exprimi et apponi, ac si in hac ipsa omnia anotentur, particulariter et distincte. Nec propter paucitatem aut articulationem verborum debeat aliquid impediri. In quorum fide et testimonium ac |17| cautelam amborum procuratorum has praesentes nostros commissiones litteras fieri fecimus et nostra propria manu subscripsimus nostroque pendenti sigillo quo utimur iussimus communiri. Datum et actum ut supra. |18| Ego, Leonardus, despotus Arte, etc., aceto la soprascritta. Et ego, Leonardus de Trano, publicus imperiali auctoritate notarius et iudex ordinarius de mandato praelibati illustris domini despoti Artae, scripsi |19| praesentem commissionem et publicum meumque signum apposui consuetum.

Dicti scilicet dominus Galassus et dominus Janucius procuratores, commissarii et nuncii virtute dicte commissionis et procurationis |20| ac nomine et vice dicti illustris domini despoti Leonardi ex una parte, et inclyta ac praeclarissima virgo, domina Miliza, filia legitima et naturalis olim illustri et excelsi domini Lazari, |21| despoti Serviae etc., ac illustris et excelsae dominae Helenae, despotissae Serviae, etc., aetatis legitimae et perfectae, et in praesentia ac cum consensu dictae dominae Helenae, eius genitricis ex altera parte. |22| Cum Dei nomine et ad honorandum et gloriandum pretia contrahentum simul per verba de praesenti contraxerunt, firmaverunt et stipulaverunt, dictis nominibus matrimonium per stipulantiam infrapositum |23| praesentium nominum, secundum omnes canones et sanctiones sacrosanctae Romanae et Catholicae ecclesiae.

Dicti namque domini Galassius et Ianucius, procuratores et mandatarii ac consiliarii |24| praedicti, nomine et vice praefati illustri et excelsi domini Leonardi despoti, etc., concurserunt et adsecuentur, omni modo et forma, quibus melius potest et debet ut dictam inclytam dominam Milizam |25| tamquam in legitimam sponsam, consortem et uxorem ipsius domini Leonardi. Et promiserunt ac promittunt quod dictus dominus Leonardus ipsam dominam Milizam habebit, semper teneat, tractabit |26| et reputabit pro sua cara et honorata ac legitima sponsa, consorte et uxore, prout vult et mandat praedicta sacrosancta

Romana ecclesia. Dicta vero domina Miliza, cum consensus, parabola et |27| voluntate dictae dominae Helenae despotissae, eius genitricis, consensit et consentit in dictum illustrem et excelsum dominum Leonardum tanquam in eius verum, proprium et legitimum sponsum, consortem et |28| maritum. Et promisit et promittit quod ipsum semper durante vita sua habebit, tenebit, tractabit et reputabit pro suo caro, honorato et legitimo sponso, consorte et marito, secundum |29| sanctiones et canones praedicte Romanae ecclesiae. Et quod ibit et se transferret ad dictum dominum virum suum semper quando ipse dominus mittet pro ipsa domina Miliza causa consumationis |30| matrimonii.

Post quem mutuum consensum dicti domini Galassus et Ianucius pro confirmatione dicti matrimonii pro cautela amborum partium subaraverunt ipsam dominam Milizam |31| volentem et contentantem per impositionem annuli ad digitum annularem eius dominae Milizae secundum morem in signum animae[6] ac veri et perpetui matrimonii. Pro cuius quidem dominae Milizae |32| dote, dicta domina Helena despotissa, eius genitrix ibi praesens, obligando se ac omnia singula bona sua promisit et convenit dictis dominis Galasso et Ianucio, procuratoribus, mandatariis et |33| nunciis praedictis praesentibus, recipientibus et stipulantibus, nomine et vice praefati domini Leonardi, de dando et consignando cum effectu eidem domino Leonardo aut legitimae personae, seu legitimis |34| personis, pro eo in totum valorem et summam ducatorum novem millium auri in perlis, lapidibus praetiosis, iocalibus, auro et argento, iuxta extimationem faciendam per homines doctos |35| et praticos, ad hoc per partes deputandos, que existimatio per ipsos fieri debeat iuxta morem et consuetudinem rerum dotalium. Quam quidem dotem valoris et summae praedictae dicta domina |36| Helena dare ac signare debeat, et sic promisit eo tempore quo ipsa domina Miliza erit transitura ad dictum dominm Leonardum, virum suum, pro consumatione matrimonii amota omni |37| exceptione iuris vel facti. Quae dos ipsi domino Leonardi dari et consignari debeat, et ipse dominus Leonardus ipsam dotem habere, recipere ac tenere debeat sub et cum his conditionibus. |38| Videlicet et si contingeret ipsam dominam Milizam migrare ex hac vita, dicto domino Leonardo superstite, non dimittendo post se haeredos habitos cum ipso

[6] Из контекста се чини да би се скраћеница прочитана као animae могла прочитати и као legitimae.

domino Leonardo, tunc et eo casu |39| medietas ipsius dotis cum pleno iure deveniat et remaneat, ac devenire et remanere debeat in ipsum dominum Leonardum, sine ulla contradictione cuiuscumque personae. De alia vero |40| medietate dicta domina Miliza possit ordinare et disponere pro libito suo prout volunt et statuunt leges scriptae Imperiales quae observantur apud Latinos. Si autem casus eveniret |41| quod ipse dominus Leonardus, sic volente Deo, ex hac vita migraret, ipsa domina Miliza superstita, tunc dicta dos integra et integraliter remaneat et remanere debeat in ipsam dominam |42| Milizam et ipsi dominae Milizae. Et de plure ultra dictam dotem ipsa domina Miliza habeat et hinc debeat in dicto casu in bonis et supra bona ac de bonis dicti domini Leonardi ducatos |43| auri quatuor milia, amota omni exceptione iuris vel facti. Insuper hoc per pactum declarato quod quando ipsa domina Miliza appulerit et venerit ad domum dicti domini Leonardi, |44| coniugis et viri sui, et cum eo consumaverit matrimonium, ipse dominus Leonardus teneatus et obligatus sit dictae dominae Milizae, eius uxori, dare et consignare certa |45| loca in insula Cephalonie, quae loca vocantur Palichi, quae solent dare et reddere secundum communem cursum omni anno redditum et proventum ducatorum |46| mille, quae loca ipsa domina Miliza durante vita sua habere, tenere et gaudere debeat, cum omnibus ipsorum locorum iuribus, usibus, honorantiis, redditibus et introitibus. Et |47| de ipsis introitibus et redditibus possit facere et disponere ad omnem voluntatem suam sine ulla contradictione et impedimento. Item dicti procuratores et nuncii nomine et vice dicti |48| domini Leonardi ex nunc dederunt, cesserunt et assignaverunt, ac dant, cedunt et assignant eidem domine Milize praesenti et accipienti omnes et singulas honorantias, |49| regalias, introitus, redditus, iurisdictiones, balias et auctoritates quas habuit et possedit in vita sua felicis memorie inclyta et excelsa olim domina Raymunda, |50| genitrix dicti domini Leonardi, tam in insulis, quam in partibus Despotatus. Quas omnes et singulas honorantias, regalias, introitus, redditus, iurisdictiones, balias |51| et auctoritates, tam in vita ipsius domini Leonardi, quam etiam vivando. Si ipsam dominam Milizam viduare contingerit, eadem domina Miliza habere, tenere, ⟨l?⟩egere |52| et possidere debeat, cum omnibus illis pertinetiis, privilegiis et consuetudinibus quas et que habebat ipsa inclyta et excelsa olim domina |53| Raymunda. Hoc declarato quod in casu viduvitatis ipsius dominae Milizae, si ipsa domina Miliza statueret transire ad secunda vota, aut discedere de locis dominii dicti domini |54| Leonardi,

tunc et eo casu habeat et habere debeat solummodo dotem suam predictam, et de plure suprascriptos ducatos auri quatuormilia. Quorum tamen locorum vocatorum |55| Palichi necnon iurisdictionum, pertinentiarum ac privilegiorum ipsi dominae Milizae donaturum, tam in insulis quam in locis Despotatus, ipsa domina Miliza non perdat nec perdere |56| debeat dominium, usufructum, tenutam et possessionem in casu quod vivando transiret de locis dominii dicti domini Leonardi, nisi ipsi dominae Milizae prius cum effectu darentur |57| et solverentur suprascriptis ducatis quatuormilia, quos dicta domina Miliza habere debet in bonnis et de bonnis dicti domini Leonardi in casu quod contingeret eundem dominum Leonardum |58| ex hac vita migrare, ipsa domina Miliza superstite. Quae omnia et singula suprascripta dictae partes dictis nominibus promiserunt attendere, firmiter et inviolabiliter |59| observare, et non contrafacere vel venire aliqua ratione vel via mundi. Et pro maiori robore iuraverunt dicti domini Galassius et Ianucius, nomine et vice dicti domini |60| Leonardi, et dicta domina Miliza, nomine suo proprio, tactis corporaliter scripturis ad sancta dei Evangelia, pro omnium supradictorum observatione et inconcussa firmitate. |61| Renuntiantes, dictis nominibus, omnibus et singulis appositionibus, legibus, statutis, sanctionibus, decretis, decretalibus, reformationibus, consuetudinibus et |62| iuribus quibus contra praedicta aut praedictorum aliquod contrafieri posset aut contraveniri.

|63| Actum in civitate Ragusii, milessimo anno, mense, die et indictione suprascriptis, in palatio magnifici regiminis civitatis praedicte. In sala maiori dicti palatii, |64| praesentibus magnifico et generoso domino Andrea de Restis, honorato rectore dictae civitatis, reverendo in Christo patre, domino Blasio episcopo Bononiensi, reverendissimi in Christo |65| patris, domini Banasa de Capitibus de Senis, archiepiscopi Ragusini vicario, venerabilibus in Christo patribus, domino Ruscho de Saracha, archipresbitero, domino Marino de Ragnina |66| et domino Nicolao de Menze, canonicis ecclesiae cathedralis Ragusinae. Spectabilibus et generosis viris, domino Iacobo de Gondola, domino Iunio de Gradi, militibus, ac domino Sigis |67| mundo de Goze, patriciis Ragusinis, per magnificum Regimen Ragusinum specialiter deputatis ad decorandum et honorandum festum sponsalium praedictorum. Nec non |68| praesentibus multis aliis nobilibus et honoratis viris, tam Graecae quam Latinae et Sclauae linguae, qui omnes convenerunt ad solemnitatem dicti contractus matrimonialis, et |69| pro testibus ac in testes advocati et rogati fuerunt. Ac etiam praesenti

magna corona et copia nobilium matronarum Ragusii, que illuc pro decoratione et honore |70| dicti contractus sic mandante dicto magnifico regimine Ragusino concesserant.

|71| Ego Andreas de Restis, rector civitatis Raguxii sum testis

|72| ⟨Ego Banasa de Capitibus Senis testis sum⟩

|73| Ego Blasius Constantii, episcopus Bononiensis et ⟨vicarius?⟩ etc., sum testis

|74| Ego Iunius de Gradi, miles et comes palatinus, sum testis

|75| Ego Russonus de Saracha, archipresbiter et canonicus Ragusinus sum testis

|76| Ego Sigismundus de Goze sum testis

|77| Ego Nicolaus de Menze, canonicus Ragusinus, sum stes (! – прецртано, Н. З.) testis

|78| Ego Marinus de Ragnina, canonicus, sum testis

|79| SIGNUM NOTARII Ego Bartholomeus de Sfondratis de Cremona, publicus Imperiali autoritate notarius et iudex ordinarius, iuratus notarius et cancellarius secretarius |80| communis Ragusii praedictis, interfui et rogatus scripsi et publicavi.

|81| Rector et Consilium civitatis Ragusii universis et singulis ad quos praesentes praesentes (!) pervenerunt ⟨…⟩ et manuproprium firmamus quod praestans et con|82|spectus vir, Bartholomeus de Sfondratis de Cremona, qui suprascriptum instrumentum pacti matr⟨imon⟩ialii eorum sponsalium scripsit et in publicam formam |83| redegit, publicus et Imperiali autoritate notarius et communis nostri iuratus notarius et cancellari⟨us⟩, secretarius bonae reputationis et famae. Cuius |84| scripturis publicis plaenaria et indivisa fides adhibetur, in quorum fidem et testimonium praesentes ⟨…⟩ conspecto sigillo munito per Johannem Laurentium |85| Reginis de Feltro, notarium et cancellarium spectantem nomine ⟨praesentis?⟩ ⟨regiminis?⟩. Datum Ragusae, die xvii, mensis maii 1463.

Превод

У име Христа, амин. Године по његовом рођењу хиљадучетиристотинешездесеттреће, једанаестог индикта, дана првог маја.

Велможни и угледни мужеви, господин Галасије Русо витез и господин Јанућије Морело, легати и специјални заступници светлога и врлога господина господина Леонарда, деспота Арте, дуке Лефкаде и

палатинског грофа Кефалоније, и тако даље. Како стоји у исправи заступништва, овога садржаја:

У име Христа, амин. Године по његовом рођењу 1463, дана 11, месеца априла, индикта 11, у нашем утврђењу свете Мауре. Ми, Леонардо, милошћу божјом деспот Арте, дука Лефкаде и палатински гроф Кефалоније, итд. Уздајући се у веру, подобност, разборитост, марљивост и легитимитет угледних и племенитих мужева Галасија Руса и Јанучија Морела, наших домаћих саветника овде присутних, који преузимају својом вољом терет дотичног задатка, на било који начин и у било ком облику који се према нашем сазнању може или буде могао чинити пригодним, постављамо, бирамо, именујемо и одређујемо за наше истинске, законите и поверљиве заступнике, извршиоце, чиниоце и изасланике горепоменуте Галасија Руса витеза и Јанућија Морела да се заједно упуте и представе лично у име и од наше стране пред светлом госпођом василисом Србије и са истом на све начине да разговарају и посебно говоре о склапању брака који се очекује између нас, са једне стране, и светле госпође Милице, њене кћерке, са друге. И да се побрину, утврде и капитулима закључе како о квалитету и количини договора, тако и нагодби и уговора који треба да се утврде између поменутих страна. И да по закључењу и потврди свих нагодби и уговора, писмом и јавном исправом, а у циљу сигурности обе стране, положе кауцију и ставе прстен на прст у наше име као знак пажње дотичној госпођи Милици, са заклетвом на обећања и обавезе да ће од тада убудуће, иста госпођа Милица бити наша истинита и законита заручница и супруга, и ја њен законити заручник и муж, те да ћу исту прихватити, односити се према њој и поштовати је према обичајима и одредбама свете мајке цркве католичке, у све време нашег живота, са свим милостима, почастима и достојанствима која се тичу ње и припадају јој и које се дугују и дуговаће, давши и уступивши дотичним нашим гласницима пуни, слободан и општи мандат са пуним, слободним и општим овлашћењем, пуномоћи и управом у односу на постизање, склапање и потврђивање поменутог брачног уговора, и то са свим формалностима, потврдама, осигурањима и исправама које се за ову прилику према закону захтевају и обичавају захтевати, као да смо ми лично присутни. Заклињемо се на света божја јеванђеља да ће то све што и како буде извршено, учињено, установљено и потврђено од стране наших поменутих изасланика, и како буде било закључено у наше име у питању поменутог брака усвојити, остварити и поштовати и учинити да се од стране наших баштиника и наследника ваљано, повољно, постојано прихвати

без икаквог приговора. Изричито изјављујући да се у овом нашем пуномоћју има подразумевати свака одредба и друга особитост која се обичава у таквим и повереним пуномоћјима исказивати и стављати, те да се у томе све забележи посебно и појединачно. Не сме због оскудности и изражавања речи нешто спречити да буде извршено. Ради вере у све то и сведочење и сигурност оба заступника, дадосмо да се сачини ово наше пуномоћно писмо, потписасмо га нашом властитом руком, и заповедисмо да се овери нашим висећим печатом који користимо. Дато и учињено као горе. Ја, Леонардо, деспот Арте, прихватам горенаписано. А ја Леонардо из Транија, јавни нотар по Царском овлашћењу и судија, то према наређењу препоменутог светлог господара деспота Арте, написах ову пуномоћ и ставих мој уобичајени јавни знак. Поменута господа Галасије и господар Јанућије, заступници, повереници и изасланици снагом поменутог пуномоћја и овлашћења, и у име и уместо поменутог светлог господина деспота Леонарда, са једне стране, и узвишена и преславна девица госпођа Милица, законита и рођена кћи покојног светлог и узвишеног господина Лазара деспота Србије, итд., и светле и узвишене госпође Јелене, деспотице Србије, итд., у законитом и зрелом узрасту, у присуству и са сагласношћу поменуте госпође Јелене њене родитељице, са друге стране. Када су, у име Бога, и у част и славу, дотични уговор заједно речима сада и овде закључили, потврдили и склопили у име речених уговарача брак путем доленаведених присутних имена, према свим канонима и одредбама пресвете римске и католичке цркве. А поменута господа Галасије и Јанућије, заступници, повереници и саветници, у име и уместо поменутог светлог и узвишеног господина Леонарда деспота итд., обезбедиће и побринуће се на сваки начин и у сваком облику како најбоље буду могли и морали да поменуту славну госпођу Милицу (учине – Н. З.) законитом заручницом, супругом и женом господина Леонарда. И обећали су и обећавају да ће поменути господин Леонардо госпођу Милицу сматрати, држати, поступати са њом и ценити је као своју драгу и поштовану и закониту заручницу, супругу и жену, како жели и заповеда поменута пресвета римска црква. А поменута госпођа Милица са сагласношћу, допуштењем и вољом поменуте госпође Јелене деспотице, њене родитељице, сагласна је и прихвата поменутог светлог и узвишеног господина Леонарда за свога ваљаног, сопственог и законитог заручника, супруга и мужа. И обећала је и обећава да ће га увек, док траје њен живот, сматрати, држати, поступати са њим и ценити га као свог драгог, поштованог и законитог заручника, супружника и мужа према одредбама и ка-

нонима поменуте римске цркве, те да ће отићи и одвести се поменутом господину своме мужу одмах чим исти господин пошаље по њу, госпођу Милицу, како би се остварио брак.

Након овога узајамног саглашавања, поменута господа Галасије и Јанућије су, у циљу потврде поменутог брака, а за сигурност обе стране, капарисали дотичну госпођу Милицу уз њен пристанак и сагласност за стављање прстена на прст прстењак госпође Милице, према обичају, у знак наклоности, те истинског и вечног брака. За мираз ове госпође Милице поменута госпођа Јелена деспотица, њена родитељица ту присутна, обавезујући себе и сва своја појединачна добра, обећала је и пристала да поменутој господи Галасију и Јанућију, поменутим заступницима и повереницима и изасланицима који примају и уговарају у име и уместо поменутог господара Леонарда, да ће дати и уручити истом господару Леонарду или законитој особи или законитим особама за њега у целој вредности укупну суму девет хиљада златних дуката у бисерима, драгом камењу, накиту, злату и сребру, према процени коју ће учинити учени људи и овоме вешти, одабрани од страна. Процену треба да учине према правилу и обичају који регулишу питања мираза. Тај мираз у вредности поменуте суме поменута госпођа Јелена је дужна дати и поверити, како је обећала, у оно време када сама госпођа Милица буде прелазила поменутом господину Леонарду своме мужу због остваривања брака, отклањајући свако изузеће на основу права или дела. Овај се мираз дотичном господину Леонарду мора дати и поверити, а сам господин Леонардо мора исти мираз добити, узети и држати под и са овим условима. Уколико се догоди да ова госпођа Милица оде са овога света, а остане поменути господин Леонардо, а не остави за собом наследнике које изроди са господином Леонардом, тада и у том случају половина њеног мираза са пуним правом прелази и остаје, има да припадне и остане дотичном господину Леонарду, без икаквог противуречја од стране било које особе. А другом половином поменута господарица Милица може распоређивати и располагати према својој вољи како желе и налажу писани царски закони који се поштују код Латина. А уколико се, пак, догоди да сам господин Леонардо, ако Бог хтедне да оде из овога живота, и дотична госпођа Милица остане за њим, тада нека поменути мираз цео и у целости остаје и има остати код саме госпође Милице и дотичној госпођи Милици. И још преко поменутог мираза дотична госпођа Милица нека има и мора имати у поменутом случају у добрима и на рачун добара и од добара поменутог господина Леонарда златних дуката четири хиљаде, отклањајући било

какво изузеће по праву или делу. И преко тога уговорна изјава да ће, када дотична госпођа Милица приспе и дође у дом поменутог господина Леонарда, свога супруга и мужа, и када са њим буде остварила брак, сам господин Леонардо ће бити дужан и обавезан да дâ и препусти поменутој госпођи Милици, својој жени, одређена места на острву Кефалонији која се зову Палики, а која обичавају давати и доносити према општој процени сваке године приход и доходак од хиљаду дуката, и која места дотична госпођа Милица треба да има, држи и ужива за свога живота, са свим правима, обичајним давањима, почастима, порезима и дохоцима дотичних места. И да са истим дохоцима и приходима може чинити и располагати по пуној својој вољи, без икаквог противречења и ометања. Такође, поменути заступници и изасланици у име и уместо поменутог господина Леонарда од сада одмах да дају, препусте и уруче дотичној госпођи Милици, која је присутна и која прима све укупне и појединачне почасти, регалије, приходе, дохотке, јурисдикције, права и овлашћења које је имала и поседовала за свога живота срећне успомене узвишена и врла покојна госпођа Рајмунда, родитељица реченог господина Леонарда, како на острвима тако и у областима Деспотата. Ове све и појединачне почасти, регалије, приходе, дохотке, јурисдикције, права и овлашћења, како за време живота дотичног господина Леонарда, тако и уколико се догоди да дотична госпођа Милица остане удовица, дотична госпођа Милица треба да има, држи, располаже, те поседује са свим припадностима, привилегијама и обичајима које је имала сама узвишена и врла покојна госпођа Рајмунда. Још су изјавили да, у случају удовиштва дотичне госпође Милице, уколико се дотична госпођа Милица одлучи ући у други брак или напустити места којима влада поменути господин Леонардо, тада и у том случају треба да добије и мора добити само свој поменути мираз и још преко (тога – Н. З.) гореписане четири хиљаде златних дуката. А оних места званих Палики, од јурисдикција, припадности и привилегија које ће бити дате дотичној госпођи Милици, како на острвима, тако и у местима Деспотата, дотична годпођа Милица не губи, нити треба да изгуби власт, уживање, државину и посед у случају да напусти места којима влада поменути господар Леонардо, осим уколико се самој госпођи Милици пре не дају и исплате горепоменуте четири хиљаде дуката, које поменута госпођа Милица треба да има на рачун добара и од добара поменутог господина Леонарда, у случају да се догоди да дотични господин Леонардо оде са овога света, остављајући за собом госпођу Милицу. Поменуте (уговорне – Н. З.) стране у име речених обећале су да ће се

свега укупно и појединачнога горенаписанога чврсто придржавати и неповредиво поштовати. И да неће чинити супротно или ометати (извршење уговора – Н. З.) било каквим умишљајем или присталим средством. А како би (уговор – Н. З.) имао већу снагу, заклели су се поменута господа Галасије и Јанућије у име и уместо поменутог господина Леонарда, и поменута госпођа Милица у своје лично име, додирнувши лично света божја јеванђеља, на поштовање свега горепоменутог и са постојаном чврстином, одричући се у име поменутих свих и појединих примењивих закона, статута, одредаба, декрета, декреталија, реформација, обичаја и права којима би се против поменутих ствари или људи могло деловати или ометати.

Сачињено у граду Дубровнику, године, месеца, дана и индикта горенаписаних, у палати велможне владе поменутог града. У великој сали поменуте палате, у присуству велможног и племенитог господина Андрије Растића, поштованог кнеза поменутог града, поштованог у Христу оца господина Влаха, епископа Болоњског, велечасног у Христу оца, господина Банасе од Капита из Сијене, викара архиепископа дубровачког, часних у Христу отаца, господина Руска Сарачића, архипрезвитера, господина Марина Ранине и господина Николе Менчетића, каноника катедралне дубровачке цркве, угледних и племенитих мужева, господина Јакова Гундулића, господина Јунија Градића витезова и господина Сигисмунда Гучетића, дубровачких патриција, посебно одређених од стране велможне владе дубровачке како би украсили и почаствовали славље поменутих зарука. И у присуству бројних других племића и поштованих мужева, како грчког тако и латинског и словенског језика, који су се сви скупили на свечаност склапања поменутог брака и беху за сведоке и као сведоци позвани и умољени. И у присуству великог кола људи и мноштва матрона Дубровника које су овамо дошле за украс и почаст поменутог брака, према наредби поменуте велможне дубровачке управе.

Ја, Андрија Рестић, ректор града Дубровника, сведочим
⟨Ја, Банаса де Капитибус Сенис, сведочим⟩
Ја, Влахо Констанцијев, бискуп болоњски и ⟨викар?⟩, сведочим
Ја, Јуније Градић, витез и палатински гроф, сведочим
Ја, Руско Сарачић, архипрезбитер и каноник дубровачки, сведочим
Ја, Сигисмунд Гучетић, сведочим
Ја, Никола Менчетић каноник дубровачки, сведочим
Ја, Марин Ранина, каноник, сведочим

(Нотарски знак) Ја, Бартоломеј де Сфондратис из Кремоне, јавни по царском овлашћењу нотар и судија, заклети нотар и канцелар, тајник Дубровачке општине горепоменутом (догађају – Н. З.) присуствовао сам и умољен записао и јавно обзнанио.

Ректор и Веће града Дубровника, свима и појединима пред које ово писмо дође ⟨…⟩ и који су се лично потписали, што је врли и угледни муж Бартоломеј де Сфондратис који је горенаписану исправу брачног уговора и зарука записао, у јавном облику приредио, јавни и по царском овлашћењу нотар и наше општине заклети нотар и канцелар, тајник доброг угледа и гласа, чијим јавним писмима се даје потпуна и недељива вера, за коју је веру и сведочанство ово ⟨…⟩ оверено пригодним печатом од стране Јована Лаурентија Регина од Фелтро, нотара и канцелара у име садашње владе. Дато у Дубровнику, дана 17. месеца маја 1463.

Палеографске особености

Капитализација је примењена у погледу личних имена, географских, институционалних, титуларних и почасних назива, те приликом започињања нове реченице/пасуса. Принцип коришћења великог слова, међутим, варира те су у неким случајевима лична и остала имена представљена и малим словом. Интерпункција је доследно примењена у случајевима завршетка реченице тачком. Дифтонзи нису навођени у традиционалним облицима *ae* и *oe*, као ни сибилирано *-ti*. Честа је замена графема *i* графемом *j*, као и графема *v* графемом *u*. Уместо графема *s* понегде је коришћен графем *x*, док се у појединим речима у функцији графема *i* појављује графем *y*. У појединим случајевима недостаје редупликација одређених консонаната (нпр. quatuor уместо quattuor).

Дипломатичке особености

Документ је написан на пергаменту бледожуте боје димензија 60,7 x 33,5 цм. Извесна оштећења (раздеротине) постоје на доњем делу пергамента и највероватније су последица његовог уздужног пресавијања. На средишњем горњем делу пергамента постоји неколико мањих засека.

У дипломатичком погледу, исправа има облик споразумног брачног уговора (contractus matrimonii). Истовремено се њоме формулишу и заруке (sponsalia) будућих супружника, као и свечани чин склапања брака (festum).

Инвокација је вербална, и садржи елаборирано иницијално *I*. Протокол документа садржи још датацију према стилу nativitatis, пратећи следећи образац: година изражена вербално, индикт, дан, месец. Затим следи навођење адресата које обухвата имена младожењиних заступника, као и његовог имена и титула (са редупликацијом титуле dominus).[7]

Особитост експозиције огледа се у томе што се у њој уместо petitio цитира писмо Леонарда III Токо властима Дубровачке републике у коме дефинише услове склапања брака. Ово писмо представља посебан акт давања пуномоћја заступницима што представља уобичајену праксу XV века. Дипломатички елементи овога писма недвосмислено указују на његов настанак у Токо канцеларији: година према стилу nativitatis изражена је нумерички, а прате је индикације дана, месеца, индикта и места настанка. Након навођења имена аукторa и његових титула, експозиција писма представља Токо поверенике и њихове заслуге које су их квалификовале за поверени задатак. Диспозиција садржи детаљно одређивање услова под којима ће брак бити склопљен) као и minatio.[8] Actum и datum изрази упућују на истовременост у настајању и потписивању писма, док је до печатне овере дошло нешто више од две седмице касније.[9] Саставни део есхатокола чини и Леонардова лична изјава прихватања садржаја писма, написана вулгарним италијанксим дијалектом. Аутентификација Токо писма извршена је тројако: висећим печатом Леонарда Токо, његовом изјавом прихватања садржаја писма, те нотарском изјавом, ојачаном нотаревим позивањем на легитимитет свога звања од ауторитета Светог римског цара.

Диспозиција брачног уговора је дугачка и прецизира инстанце и услове неопходне за ваљаност брака (невестину зрелу доб, сагласност невестине мајке, формуле узајамне сагласности, заклетве обавезе и обећања). Међу њима посебно детаљно су дефинисани имовни односи будућих супружника (мираз/dos и брачни поклон/duarium, donatio per nuptias, те услови наслеђивања), као и основи њихових брачних односа (уз постављање услова за испуњење брака/consummatio, формула

[7] A. Giry, *Manuel de diplomatique*, Paris, 1894, 690–691 о редупликацији титула квалитета као особености канцеларија средњовековног Запада, укључујући ту и канцеларију папске Курије.
[8] N. Zečević, *The Genoese Citizenship of Carlo I Tocco of December 2, 1389 (II)*, ЗРВИ 42, nn. 9–11 и 30 (у припреми).
[9] Уп. Б. Крекић, *Дубровник и Левант*, 53, нап. 1, који склапање брака датира у април 1463. године.

habebo, tenebo, honorabo, reputabo).[10] Minatio постоји и овде у кратком облику, а следе му заклетве обе стране и утврђивање санкције за непоштовање уговорних одредби.

Субскрипција исправе опширна је и састављена из три независне целине. Први део (63–78. ред оригинала) садржи формулу actum, позив на датум, прецизирање места склапања уговора, појединачно навођење имена и функција сведока,[11] као и указивање на присуство великог броја осталих гостију, те личне потписе сведока. Други део субскрипције (79–80) садржи нотарев знак и белешку. У трећој целини субскципције (81–85) налази се формула обрасца и утиснути печат (impressum), коме су данас сачувани мањи комади воска и јасан траг утиснућа.

Просопографски подаци

Галасије Русо (Russus, Rosso) и Јанућије Морело, 214 (страна), *3–4* (ред у издању); 215, *12*, *18*; 216, *61*, *74*; 217, *94*, *101*; 219, *172–173* – племићи и чланови управно-војног савета који је деловао на територији под влашћу Леонарда III Токо. Чланови Галасијеве породице забележени су у служби Токо господара у најмање три генерације.[12]

Господин Леонардо, *passim* – данас углавном познат под династичким именом Леонарда III, најстарији (рођен између 1436. и 1438)

---

[10] Термин honorabo чини ову формулу свечанијом него што је то било уобичајено.

[11] Судећи према начину навођења сведока, чини се да су Дубровчани поштовали извесну хијерархијску процедуру. О случајевима хијерархијског титулисања сведока, H. Fichtenau, *Dir Rechtung der Zeugen in Urkunden des fruhen Mittelalters*, Mitteilungen des Instituts fur Österreichiche Geschichtsforschung 87 (1979) 301–315.

[12] Активности истакнутих чланова ове породице поменуте су у документима према следећим издањима: K. D. Mertzios, *Trois lettres inédites de Charles Tocco en 1427, 1428 et 1432*, in Akten des XI Internationales Byzantinisches Kongress 1958, München 1960, 352–354; B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Âge*, Paris, La Haye, 1961, no. 1136 (5. април, 1448), p. 355; *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV*, ed. J. Valentini, Palermo, 1975 (=AAV), tomus 3, fasciculus 20, nos. 5469 (24. април, 1449), pp. 111–112 и 5482 (8. јул, 1449), 122–124 и 5488 (1. август, 1449) (=AAV); F. Thiriet, *Régéstes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, Paris, La Haye 1971, vol. 3, nos. 2797 (16. април, 1449), и 2809 (11. август, 1449). *Laonici Chalcocondylae Historiarum libri X*, in Corpus scriptorum historiae Byzantinae, ed. I. Bekkerus, Bonae, 1843, p. 209, и *Laonici Chalcocondylae historiarum demonstrationes*, ed. E. Darkó, vol. 1, Budapest 1922, p. 196. Cf. E. A. Tsitseles, *Keffalhniakè sÒmmeikta: symbola¿ eÂv t³n Ástor¿an kaÀ laograf¿an t°v nhsoØ Kefallhn¿av*, vol. 1 (Athens, 1904), pp. 94–95. О Јакобу Росо видети D. M. Nicol, *The Despotate of Epiros 1267–1479*, Cambridge, MA, 1984^{2}, 209 –210.

син Карла II Токо и Рајмунде Вентимиља, и последњи владар грчког поседа ове наполитанске породице. По смрти оца (јесен 1448), а до његовог пунолетства (наступило у периоду 1450–1452), поседом који је обухватао јонска острва Лефкаду, Кефалонију и Закинт, те остатке некадашњег Епирског деспотата, владао је регентски колегијум од четворице губернатора. Старија историјска литература Леонардову владавину обично је представљала као идилично доба, превиђајући многобројне инциденте са Млечанима као и све учесталије османске нападе. Непосредно пред пад региона под османску власт, септембра 1479, Леонардо је са другом женом (Франческа Марзано, рођака напуљског краља Ферантеа), децом, двојицом браће и најближим сарадницима напустио породични посед, потраживши уточиште у Напуљу. Прве године репатријације у Напуљу провео је покушавајући да поврати изгуљени домен. Умро је у Напуљу након марта 1495.

Литература: W. Miller, *The Latins in the Levant: A History of Frankish Greece (1204–1566)*, New York – Cambridge 1964[repr], 483–485; Nicol, *The Despotate of Epiros*, 212–247; N. Zečević, *The Tocco of the Greek Realm (fourteenth–fifteenth centuries)*, докторска дисертација одбрањена на Central European University, Budapest 2004, стр. 218–260.

Господја Милица, *passim* – млађа кћерка (највероватније другорођена) српског деспота Лазара Бранковића (владао 1456–1458) и Јелене Палеолог. Инструмент о склапању њеног брака сведочи да је она 1. маја 1463. била пунолетна, што значи да би се као термин post quem non њеног рођења могла узети 1451. година. Насупрот старијем тумачењу према коме је Милица родила четворо деце (три кћерке и сина), данас превлађује мишљење да је Леонарду оставила само сина Карла, умревши одмах по његовом рођењу, 1464. године. Према неким мишљењима, сахрањена је у цркви Св. Мауре која се налазила унутар истоименог утврђења на острву Лефкади; уколико је то тачно, њен гроб је вероватно нестао у великом земљотресу који је потресао острво 1704. године.

Извори и литература: H. de Busac, *Chronique*, in E. Bryer – V. Laurent, *Le Vaticanus Latinus 4789: histoire et alliances des Cantacusènes aux XIV–XV siècles*, Revue des études Byzantines 9 (1951) 71; Theodore Spandounes, *On the Origin of the Ottoman Emperors*, trans., ed. Donald M. Nicol, Cambridge, 1997, 40, 49, 108, n. 99; G. Musachi, *Breve memoria de li discendenti de nostra casa Musachi*, in Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues publiées avec notes et tables généalogiques, ed. K. Hopf, Berlin, 1873, 303; J. Tadić, *Promet putnika*, 99–101; Д. Динић-Кнежевић,

Сремски Бранковићи, 25; М. Спремић, *Генеалогија Бранковића* I, у *Деспот Ђурађ Бранковић*, 551–552; Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица Мара (Јелена)*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 3 (2002) 30, нап. 5, 41.

Госпођа Хелена, 216, *66;* 217, *84*, *99*, *111* – Јелена Палеолог, супруга деспота Лазара Бранковића, кћерка морејског деспота Томе Палеолога и Катарине Захарија (кћерка принца Ахаје, Центуриона II Захарије), братаница византијског цара Јована VIII. Као и у случају њене кћерке Милице, склапање Јелениног брака (1446) било је такође обележено значајним ангажовањем Дубровчана. По смрти мужа и краткотрајном регентству (1458–1459), напустила је Србију пред Османлијама и отиснула се у лутање по околним земљама. У Дубровнику је, због обављања извесних личних послова, провела време између друге половине 1462. и јуна 1463, да би се након Миличине удаје, отиснула за њом на Лефкаду. Ту се, по смрти кћерке, повукла у манастир Богородице Одегетрије (cca. 2 км југозападно од данашњег града Лефкаде), узевши монашко име Хипомоне, где је могуће и сахрањена (највероватније другом половином 1473. године).

Извори и литература: за период близак настајању брачног уговора, Dubrovački arhiv (=DA), Consilium Rogatorum, XVII, passim. Уопштено, G. Sphrantzes, *Memorii 1401–1477*, ed. V. Grecu, Bucareşt, 1966, 45, 1, 134, и 46, 3, 142 (са становишта коментара о породици Токо, новије издање Сфранцесовог дела, *Georgio Sfrantze: Cronaca*, ed. R. Maisano, Roma, 1990, није поуздано, те се стога овом приликом не позивам на њега); Pseudo-Phrantzes sive Macarios Melissenos, *Chronicon 1258–1481*, in G. Sphrantzes, *Memorii 1401–1477*, ed. V. Grecu, Bucareşt, 1966, 4, 22, 15, 568; G. Musachi, *Breve memoria*, 303; H. de Busac, *Chronique*, 71; B. M. Remondini, *Estratto dalla storia inedita, antica e moderna della citta e isola di Zante*, in Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues publiées avec notes et tables généalogiques, ed. K. Hopf, Berlin, 1873, 344; S. Blantes, *#H Leykèv ÔpË toÓv FrŸgkoyv, toÓv TOÒrkoyv kaÀ toÓv %EnetoÒv (1204–1797)*, Лефкада 1902, 72; М. Ласкарис, *Византијске принцезе у средњовековној Србији*, Београд, 1926, 101–105; В. Ћоровић, *Женидба деспота Лазара*, Глас СКА 156 (1933) 145–159; J. Tadić, *Promet putnika*, 89–96; Б. Крекић, *Дубровник и Левант*, 53, нап. 1; P. G. Rontogiannes, *#Istor¿a t°v nhsoØ Ley-kèdov*, vol. 1, Атина, 1980, 340; Б. Недељковић, *Дубровник у сватовима кнеза Лазара Ђурђевића*, Зборник ФФ у Београду VIII–2 (1964) 478–524; Д. Динић-Кнежевић, *Сремски*

Бранковићи, 24–25; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, посебно 315–321, 537–539, 551–552, 504 и 551–552; Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица*, 40–41.

Деспот Лазар, 216, *65* – најмлађи син деспота Ђурађа Бранковића и Јерине Кантакузен, владао Србијом 1456–1458. Убрзо по његовој смрти Србија је потпуно потпала под власт Османског царства.

Литература: М. Ласкарис, *Византијске принцезе*, 103–104; J. Tadić, *Promet putnika*, 98; И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд, 1960, 107, 109, 144, 154, 159; Б. Крекић, *Дубровник и Левант*, 43–44; Б. Недељковић, *Дубровник у сватовима кнеза Лазара*, 478–524; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, посебно 501–515.

Леонард из Гранија, 216, *57* – према царском ауторитету јавни нотар и постављени судија (publicus Jmperiali auctoritate Notarius et Judex ordinarius) у канцеларији Леонарда III Токо.[13]

Рајмунда Токо, 218, *148*, *155* – жена Карла II Токо (1429–1448), кћерка Ђованија Вентимиље, адмирала флоте Напуљског краљевства и мајка Леонарда III. Повезивање са овом угледном јужноиталијанском породицом обезбедило је Рајмундином мужу и њиховој деци већу пажњу арагонских владара Напуља, као и имања у Напуљу која су се показала посебно корисна након што су Токо изгубили од Османлија своје грчке поседе. Рајмунда је поменута као жива 1449, а као умрла приликом склапања брачног уговора Леонарда III.

Литература: W. Miller, *The Latins*, 415; D. Nicol, *The Despotate*, 208; E. Trapp, ed., *Prosopographisches Lexicon der Palaiologenzeit*, vol. 12, Wien, 1994, 3; N. Zečević, *The Tocco of the Greek Realm*, 252, nn. 824 i 864.

Андрија Растић, 219, *183*; 220, *200* – дубровачки властелин и пословни човек, брат Алвиза Растића, пословног човека и дипломате у служби деспота Ђурђа. Године 1439. забележен као један од „chavi и gobernadori“ којима су били потчињени Дубровчани у новобрдској области. У периоду март–мај 1463. био је кандидат за ректора, а у мају те године ректор.

Литература: И. Божић, *Дубровник и Турска*, 78; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 542, 711.[14]

---

[13] Још један Токо нотар потицао је из истог италијанског града (Johannes de Trani), а поменут је у F. Miklosich – J. Müller, eds., *Acta et diplomata grace medii aevi sacra et profana*, Wien 1882, vol. 5, (=MM), no. 4 (15. април 1461 (1466)) и MM 5, no. 7 (8. август 1475).

Јуније Градић, 219, *190*; 220, *204* – дубровачки властелин и дипломата у служби Лазаревог оца, деспота Ђурђа Бранковића, титулисан као miles и comes palatinus. Учествовао активно и у припремама за брак деспота Лазара и Јелене Палеолог 1446. године. Фебруара 1463. био је један од дубровачких конзула, марта и јула 1463. кандидат за ректора, те ректор за август те године.

Литература: Б. Крекић, *Дубровник и Левант*, 77, нап. 4; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, посебно 316–317, 407–409, 457–8, 508, 551.[15]

Јаков Гундулић, 219, *189*; 220, *204* – дубровачки властелин, марта 1463. један од кандидата за конзула дубровачког Већа умољених. Као и Јуније Градић, био је титулисан титулом miles. Априла 1463. био је кандидат за ректора за месец мај.

Извори: DA, Diversa Cancellariae, 70, 113r (Архив САНУ у Београду, фонд Дубровачки архив, микрофилм II/7/11).[16]

Никола Менчетић, 219, *188*; 220, *208* – каноник Рагузе. Маја 1463. кандидат за члана Малог већа.

Извори: DA, Consilium Maius, 12, 125v (Архив САНУ у Београду, фонд Дубровачки архив, микрофилм V/3).[17]

Сигисмунд Гучетић, 219, *190*; 220, *207* – дубровачки племић.

Извори: DA, Diversa Cancellariae, 71, 2r (Архив САНУ у Београду, фонд Дубровачки архив, микрофилм II/7/11).[18]

Бартоломеј де Сфондратис из Кремоне, 220, *211*, *217* – у време склапања брачног уговора Леонарда III и Милице Бранковић, јавни и заклети нотар и судија, те канцелар Дубровачке републике. Године 1452. боравио је у Венецији као дубровачки посланик приликом жалбе Републике против високих чиновника Котора. Том приликом забележене су и његове обавештајне активности у вези са праћењем амбасадора херцега Стјепана Косаче. Године 1458. у функцији канцелара Републике обавештава миланског војводу Франческа Сфорцу о паду Коринта и околних места у руке Османлија.

Извори и литература: DA, Letterae et commissiones Levantinae 1451–1452, fols. 106r, 126r, 127r–128v; N. Jorga, *Notes et extraits pour*

[14] О роду Растића у XIV веку, И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 385–393.
[15] О роду Градића у XIV веку, И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 277–285.
[16] О роду Гундулића у XIV веку, И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 258–277.
[17] О роду Менчетића у XIV веку, И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 314–347.
[18] О роду Гучетића у XIV веку, М. Медини, *Дубровник Гучетића*, Београд 1953; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 233–256.

servir à l'historire des croissades au XV siècle, series II, Paris – Bucareşt 1899, 460; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Magyarország melléktartományainak oklevéltára*, Budapest 1907, 242; B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge*, Paris – La Haye 1961, 63, n. 3.

Установе и важнији појмови

Miles, 214, *3*; 215, *18*; 219, *190*; 220, *204* – У контексту италијанског југа одакле породица Токо води порекло, ова титула је у време анжевинске управе троном у Напуљу (XIII–XIV век) означавала друго место у краљевској хијерархији, одмах након краља и принчева из владарске породице Анжу. Господари из породице Токо овај концепт пренели су у свој грчки домен, титулишући називом miles своје најближе вазале, обично чланове војне компаније и војног савета. У Дубровнику је титула miles првобитно означавала заменика или помоћника кнеза; половином XV века носили су је неки од припадника патрицијата. У брачном уговору Леонарда и Милице, чини се да титула означава витешки и племићки положај носилаца.

Литература: У контексту Напуљског краљевства, É. Léonard, *Les Angevins de Naples*, Paris, 1954, 275. У општем контексту западноевропског феудализма, S. Reynolds, *Fiefs and Vassals: the medieval evidence reinterpreted*, Oxford 1994, 44–45. У контексту Дубровника и јужнословенских земаља, И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 176, 229, 330, 336; С. Ћирковић, *Почтени витез Прибислав Вукотић*, Зборник ФФ у Београду X–1 (1968), 271–275; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 407.

Легати и специјални заступници (legati et speciales procuratores), 214, *4*; 215, *17*; 216, *53*, *74*; 217, *101*; 218, *142–147* – procuratores су били Токо заступници и представници породичних интереса у њиховој комуникацији са суседима. Легати би, у контектсу институција Токо власти, могли бити дипломатски посланици, за разлику од нунција, који су сматрани обичним гласницима.

Литература: за Токо контекст, N. Zečević, *The Genoese Citizenship* (II), nn. 61–63.

Деспот Арте, 215, 5, 9; 216, *56*, *63*, *65*, *76* – титула којом се Леонардо III титулисао реферирајући на Токо поседе и власт из времена његовог претка који је био именован од стране ромејског цара као деспот Епира и самотитулисан као деспот Ромеја. У време Леонарда III титула није одражавала стварну моћ породице, већ само његове пре-

тензије на престоницу Епира Арту коју су Токо изгубили од Османлија још на почетку његове владавине. Особитост деспотске титуле Леонарда III је његов потпис који је увек укључивао и грчку формулу (у ствари, превод са латинског) cŸriti QeoØ (gratia Dei), којом је сугерисао легитимитет своје титуле, истовремено је аутентификујући латинским средњим печатом (mezzano sigillo). По напуштању области пред Османлијама, потомци Леонарда III користили су ову титулу и у Италији, чак и у каснијим епохама.

Извори и литература: MM, vol. 5, no. 7, (8. август, 1475), p. 72 и даље; H. de Busac, *Chronique*, 71. AAV 3: 20, no. 5486 (7, јул 1449); N. Zečević, *The Tocco of the Greek Realm*, 163–193; 239.

Dux Leucate, comes Cephaloniaeque palatinus, 215, *10* – у контексту Токо титулатуре, титула comes palatinus односила се на власт над јонским острвима Кефалонијом, Закинтом и Итаком. Ту су титулу Токо преузели од претходне владарске породице Орсини по успостављању власти Леонарда I Токо у региону (око 1357). Византијска титула dux, која је била повезана са поседовањем острва Лефкаде, доспела је у породицу након што је Леонардо I освојио острво од Млечана (у периоду између 1362. и1366). У контексту титулатуре Јунија Градића, титула comes palatinus вероватно потиче од папског именовања, као награда за послове које је Градић обављао за рачун Курије у Угарској, Босни и Србији.

Литература: За дате титуле у Токо контексту, G. Schirò, *Prolegomen 1*, in *id*., (ed) *Cronaca dei Tocco di Cefalonia di Anonimo* (Roma, 1975), 30–31; уп. N. Zečević, *Brotherly Love and Brotherly service: on the relation between Carlo and Leonardo Tocco*, In Love, Marriage and Family Ties in the Middle Ages: Selected Papers presented at the International Medieval Congress – Leeds 2001, eds. M. Müller and I. Davis, Turnhout 2003, 149–151. За титулу comes palatinus у поседу Дубровчанина Јунија Градића, М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 407.

Домаћи саветници (intrinsici consiliarii), 215, *12–13* – чланови војног савета, једне од најважнијих установа Токо власти. У социо-етничком погледу, већина чланова савета били су племићи–витезови, пореклом из редова средњег и нижег напуљског провинцијског племства.

Литература: N. Zečević, *The Tocco of the Greek Realm*, 239, нап. 822.

Domina vasilissa Servie, 215, *20* – Vasilissa (bas¿lissa) је била византијска почасна титула. Према једном тумачењу (Сп. Ламброс), односила се на супруге византијских деспота. Према другом схватању,

њом су условљаване само византијске царице (Д. Закитинос), док се, према трећем мишљењу, она могла односити уопштено на византијске принцезе (Б. Ферјанчић). С обзиром на повезивање територије са титулом bas¿lissa, Јеленина титула овде свакако одражава њен положај жене деспота Србије и регенткиње.

Литература: С. Ламброс, *Palaiologªia kaÀ Peloponnhsiakϔ*, vol. 1, Атина, 1912, XXXII; D. Zakythinos, *Le Despotat grec de Morée*, vol. 1, Paris, 1934, 132, n. 2; Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1960, 25, 26, 29.

Наш висећи печат, 216, *55* – референца на sigillum pendens коришћен у канцеларији породице Токо. Први помени тог печата датирају из времена Леонардовог претка Карла I.

Литература: N. Zečević, *The Genoese Citizenship (II)*, nn. 20–30.

Писани царски закони који се поштују код Латина, 218, *123* – Токо су традиционално у свом домену примењивали законе *Patriae*, тј. Напуљског краљевства (закони кодификовани у време цара Фридриха II). Осим њих, у неким случајевима управљали су се према Assises de Romanie (usum et consuetudinem Principatus Acaye), као и локалним обичајима. Један Токо документ из 1418. године међу регулативама брачног права које је поштовала породица наводи римски Lex Iulia, Codex de rei Vxoria actione de viris.

Извори: Archivio di Stato di Napoli, Archivio di Tocco di Montemilleto, Atti notarili, busta 5, perg. no. 175 (8. мај, 1418).

Кауција за невесту, 215, *28*; 217, *95* – откуп невесте приликом заручивања.

Извори: T. Smičiklas, *Codex dalmaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Zagreb 1916, vol. XIV, 414/24, ad ann. 1372.

Испуњење брака (consummatio matrimonii), 217, *92*, *113*; 218, *133* – у контексту средњевековне перцепције брачне везе, ради се о остваривању брака путем првог пост-мариталног чина коитуса. Испуњењу брака обично су претходиле заруке (sponsalia) и обреди венчања (contractio matrimonii). Мада у многим случајевима помпезни, ови обреди били су мање значајни од испуњења без кога се склопљени брак није сматрао важећим. Често је између зарука и испуњења брака могло проћи и по неколико година.

Литература: Из мноштва радова који се баве овом темом издвајамо: U. Inchiostri, *Per il diritto matrimoniale e gli usi nuziali in Dalmazia*, Archivio storico per la Dalmazia V–27 (1926) 111; Z. Janeković-Römer,

Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća, Dubrovnik 1994, 56 и 60–61 (уз преглед општих прилика у околном региону); P. L. Reynolds, *Marriage in the Western Church: the christianization of marriage during the patristic and early modern periods*, Boston 2001.

Топографски подаци

Утврђење Св. Мауре, 215, *9* – утврђење и једно од стоних места породице Токо и њеног двора, смештено на уској превлаци која дели јонско острво Лефкаду од копна.

Литература: P. Soustal, ed., *Tabula imperii Byzantini, vol. 3: Nikopolis und Kephallenia*, Wien 1981 (=TIB), 203; N. Bagenas, *TÊ kŸstro t°v Ag. MaÒrav 1300–1977*, Атина 2001, сл. 3, 4, 5 и pp. 55–66.

Кефалонија, 215, *6*, *10*; 218, *135* – једно од седам већих јонских острва, и уз Итаку и Закинт првобитни посед породице Токо у Грчкој (стечено у време Леонарда I Токо, око 1357), са утврђеним градом Св. Ђорђем у коме је резидирала Токо породица и њен двор.

Извори и литература: *PraktikËn t°v ¡giwtŸthv -piskop°v Kefalhn¿av*, in MM, vol. 5, 16–67; G. Fokas Kosmetatos, *TÊ kŸstro Ag. Georgioy Kefallhn¿av: h pala¿a prwteØsa t°v nhsoØ* (Athens, 1966); TIB, vol. 3, 46, 154–155.

Арта, 215, *5*, *9*; 216, *56* (видети горе под *деспот Арте*) – у XIII веку престоница деспотата Анђела. Током XIV века често у поседу албанских племена, 1416 освојена је од стране Карла I Токо. Под османску власт град је доспео марта 1449.

Литература: TIB, vol. 3, 113–115.

Lефкада, 215, *5*, *10* (видети горе под Dux Leucate Comes Cephaloniaeque palatinus) – острво у Јонском мору одвојено од копна уском превлаком, са утврђењем Св. Мауре као престоницом у време владавине породице Токо.

Литература: N. Bagenas, *TÊ kŸstro t°v Ag. MaÒrav*, сл. 5. TIB, vol. 3, 195–196.

Палики, 218, *136*; 219, *160* – полуострво на западној страни јонског острва Кефалоније.

Извори и литература: *PraktikËn t°v ¡giwtŸthv -piskop°v Kefalhn¿av*, 16–67; P. Topping, *Estates of Niccolò Acciauoli in Cephalonia*, Byzantion 36–2 (1966) 544–559; TIB, vol. 3, 220–222.

Деспотат, 218, *149*; 219, *162* – област која је у време Леонардовог претка Карла I Токо (самостално владао 1390–1429) била названа Деспотат Епира, обухватајући угрубо територију која је у XIII веку потпадала под власт византијског царског рода Анђела. Поседовањем ових територија, Леонардови преци, па и он сам, претендовали су на византијску титулу деспот. До времена Леонарда, од породичне власти највећи део Епира допао је под османлијску власт, укључујући ту и велике центре Јањину и Арту.

Литература: Б. Ферјанчић, *Деспоти*, 49–88; D. Nicol, *The Despotate*.

ПРИЛОЗИ СРПСКОМ ДИПЛОМАТАРУ

Стари српски архив, књ. 4, стр. 237–248

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091(=163.41)"13"
УДК 271.222(497.11)-735:347.23"13"(093.2)

Смиља Марјановић-Душанић

О НЕКИМ НЕРЕШЕНИМ ПИТАЊИМА ИЗ ПОВЕЉЕ СТЕФАНА ДУШАНА ЗА ЦРКВУ СВЕТОГ НИКОЛЕ У ВРАЊУ

Апстракт

У расправи је дата дипломатичка анализа повеље краља Душана којом Хиландару поклања цркву Св. Николе у Врању, до сада датоване у период између 1343. и 1345. године. Реч је о дару саме црквице, задужбине кнеза Балдовина, и три села (Горње Врање, Доње Врање и Собина) са међама и виноградима, влашким катуном Псодерци, ливадама, млиновима и свим већ утврђеним правима тих села, као и људима чија се имена прецизно наводе. Осим ових података, у повељи се налазе и два закона: закон који је краљ Душан поставио црквеним људима Врањанцима и закон Власима, којима се утврђују обавезе зависног становништва према Хиландару. Анализом је утврђено да је сачувани документ компилација настала спајањем две Душанове повеље које су се односиле на врањску цркву.

Повеља краља Стефана Душана Хиландару о дару цркве Св. Николе у Врању, издата је између 1343. и 1345. године. Реч је о дару саме црквице, задужбине кнеза Балдовина, и три села (Горње Врање, Доње Врање и Собина)[1] са међама и виноградима, влашким катуном Псодерци, ливадама, млиновима и свим већ утврђеним правима тих села, као и људима чија се имена прецизно наводе. Осим ових података, у повељи се налазе и два закона: закон који је краљ Душан поставио црквеним људима Врањанцима и којим се утврђују обавезе меропаха и отрока према Хиландару, и закон Власима, којим се утврђују обавезе влашког становништва према игуману, иконому и целом манастиру. Ова повеља изазвала је прилично интересовање у српској медиевистици, али и поред тога, нека питања још увек нису расветљена. Издавач повеље, угледни Александар Соловјев, сматрао је да је „повеља оригинал или

[1] Према подацима наше повеље, Горње Врање имало је тада 30 кућа, Доње Врање 32 куће, а Собине 10 кућа. Уп. Ђ. Сп. Радојичић, *Феудална породица Багаш из Врања (XIV и почетак XV века)*, Врањски гласник 1 (1965) 19–23, стр. 19.

званичан препис из 14. века“.[2] Потоњи коментатори не баве се питањем аутентичности повеље, али, према начину на који користе податке које повеља доноси, види се да нису сумњали у мишљење Соловјева. Припремајући критичко издање повеље наишли смо на низ недоумица које се тичу основног питања њене аутентичности. У повељи се наиме доста јасно може издвојити више слојева који указују да је реч о документу насталом спајањем Душанових повеља које су се тицале цркве Св. Николе у Врању. Настојаћемо да образложимо овакав став.

Већина истраживача слаже се да је први ктитор цркве, по свој прилици, био кнез Балдовин, личност о којој је доста писано, али која је и поред тога остала загонетна.[3] Према том мишљењу, цркву је подигао кнез Балдовин у време владавине Стефана Дечанског, који је кнезу потврдио поседе повељом која није сачувана, али се помиње у Душановој исправи датованој оквирно (на основу интитулације *чесник Грком*) у период између 1343. и 1345. године.[4] Потом се мења личност носиоца баштинских права над црквом и у тој улози појављује се жупан Маљушат, за кога се на основу текста повеље претпоставља да је био у сродству са кнезом Балдовином, иако се то у документу ниједном речју не каже. Реченом повељом краљ Душан, на молбу Маљушатову, а за његову верну службу, ову цркву са поседима прилаже у метох манастиру Хиландару. Поред поседа црквених, краљ додаје у посед Хиландару и уљанике и воденице у селу Јагнедници (данас Клисурица) и у селу Бањи. Још један документ, Општа хрисовуља цара Душана Хиландару, из 1348. године, потврђује да је црква Св. Николе у Врању, са свим поседима, била тада метох манастира Хиландара.[5]

---

[2] Повељу је у целини први издао Александар Соловјев, *Повеља краља Душана о манастиру Св. Николе у Врањи*, Прилози КЈИФ, књ. 7, св. 1–2 (1927) 107–115, цитат са стр. 108. Комплетну литературу о издањима повеље видети у најновијем издању документа објављеном у овој свесци, стр. 70.

[3] О кнезу Балдовину и његовом ктиторству над црквом Св. Николе писало је више истраживача. Добар преглед досадашњих истраживања даје И. Ђорђевић, *О средњовековној цркви Св. Николе у Врању*, Врањски гласник 26–27 (1993/4) 23–46, нарочито стр. 32–35.

[4] О титули *чесник Грком* и датовању Душанових повеља између 1343. и 1345. видети М. Динић, *За хронологију Душанових освајања грчких градова*, ЗРВИ 4 (1956) 4–10; Г. Суботић, *Прилог хронологији дечанског зидног сликарства*, ЗРВИ 20 (1981) 118–119, нап. 31; С. Ћирковић, *Србија уочи царства*, Дечани и византијска уметност почетком 14. века, Београд 1989, 11.

[5] Л. Славева, *Општа хиландарска грамота на цар Душан од 1348*, Споменици на средњовековната и поновата историја на Македонија III, Скопје 1980, 425–446. Уп. Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 194–195.

После Душанове смрти немамо даљих вести о жупану Маљушату. Што се тиче области у којој се налазила црква и њени поседи, њу је севастократор Влатко Паскачић прикључио својој држави, када је завладао Врањем, Иногоштем и Прешевом. Након погибије севастократора Влатка Паскачића, највероватније у Маричкој бици, у поседу овог подручја нашла су се браћа Јован и Константин Дејановић. Севастократоров син и наследник, кесар Угљеша Влатковић, повратио је *земљу своју отачаску*, те он исправом из 1402. (?) године поново даје цркву Хиландару, ниједном речју не помињући да је она, са свим поседима, била метох светогорског манастира.[6]

Вратимо се стога анализи прве сачуване повеље, дакле Душанове повеље из 1343–1345. У њој се већ на први поглед примећује неколико слојева који указују на различита времена настанка појединих делова документа; ми их идентификујемо као различите повеље чији су делови обједињени у тренутку записивања сачуване исправе. Као прво, јасно је да је постојала хрисовуља Стефана Дечанског кнезу Балдовину, да је та исправа била сачувана до Душановог времена и да је краљу сам кнез Балдовин показао ту хрисовуљу, тражећи, према обичају, највероватније већ по смени на престолу 1331. године, потврду својих поседа. Ми то знамо, јер краљ Душан каже *и пошто видех хрисовуљу коју је кнезу Балдовину и његовој деци записао родитељ Краљевства ми Урош Трећи ... тога ради и Краљевство ми, видевши све то записано, не разорих ни до једне цртице, него још потврдих и допуних недостајуће*.[7] Краљ Душан је дакле, према сопственим речима, издао потврду поседа кнезу Балдовину, који је очевидно прешао у Душанову службу кад је он преузео власт. С обзиром на околности ове смене, јасно је да је Душан очекивао поновне заклетве верности, а оне су и иначе биле уобичајене када је мењан господар. То би дакле значило да имамо већ два идентификована документа за цркву Св. Николе у Врању: документ А (изгубљена хрисовуља Дечанског кнезу Балдовину и његовој деци) и документ Б (изгубљена потврдна повеља краља Душана Балдовину и

[6] Издање документа, непотпуно, код С. Новаковића, *Законски споменици*, бр. 56, 460–461. Уп. Љ. Стојановић, *Споменик 3*, 33. Поред цркве и њених поседа, кесар прилаже и цркву Св. Николе у Лучанима и село Трновац, који су припадали жупи Морава (касније Бинч), а не жупи Врања. Уп. Д. Синдик, *Повеља ћесара Угљеше*, ЗРВИ 38 (1999/2000) 385–394, текст повеље стр. 392–394; М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, Манастир Хиландар, Београд 1998, 71–90, стр. 86; С. Мишић, *Југоисточна Србија средњег века*, Врање 2002, 71.

[7] Страна и редови у издању у овој свесци: 71, *38–42*.

деци, издата највероватније одмах после 1331. године); оба документа помињу се у сачуваној повељи за Хиландар.[8] Неће дакле бити тачно да је документ издат Хиландару на молбу Мањушатову та потврдна повеља, јер сам Душан другачије каже.

Трећа повеља о истој цркви, сачувани документ В, био би дакле Душанов поклон Хиландару, који је учинио на молбу жупана Мањушата, тадашњег поседника цркве и њених поседа. Нигде краљ ни једном речју не каже је ли Мањушат наследник Балдовинов, син, зет или какав сродник. Тај закључак изведен је у нашој науци посредно, и темељи се на чињеници да је део повеље који говори о Мањушатовој верној служби и његовој молби да се посед дарује Хиландару у сачуваној исправи записан после дела текста у којем се приповеда о потврди дара Балдовину. С обзиром на то да је у цркви сачувана надгробна плоча самог Балдовина, као и његовог унука Николе,[9] могуће је да је породица Балдовинова изумрла, те да је Мањушат постао наследник вољом краља Душана, а за своју верну службу владару. Порекло Мањушатовог ктиторског права над црквом и њеним поседима не може се засада решити, те га остављамо по страни. За нас је занимљивије питање краљевог дара Хиландару.

После санкције, на месту потпуно неочекиваном за набрајање даровних поседа, невезано са веома детаљним одредбама диспозитива следи поновно Душаново причање о томе шта је он сам приложио Светоме Николи у Врању.[10] Нама изгледа као да је ту реч о делу текста који је прескочен омашком преписивача, па потом на крају додат, или о делу убаченом из неког другог документа приликом састављања прераде. То може бити, највероватније, део из повеље Б, где се природно очекује да краљ после потврде Балдовинових поседа које је овај добио од Дечанског, наведе шта му је и сâм још на те поседе додао. Тим пре што Душан изричито каже да је, осим што је потврдио дар Дечанског, *допунио недостајуће*.[11] Чак и да није реч о делу диспозитива из документа Б, овај део повеље не чини дипломатичко јединство са претходним текстом, а налази се на оштећеном и изгубљеном завршетку документа В. На овом месту, краљ Душан помиње *забел Лестницу*, који је

[8] У издању: 71, *38*, *42*.
[9] О тим плочама пише Ђ. Сп. Радојичић, *Црква Св. Николе у Врању*, Старинар 13 (1938) 53–70, на стр. 63–67. О томе видети и рад И. Ђорђевића, *О средњовековној цркви Св. Николе у Врању*, 25–44, на стр. 37–40.
[10] У издању: 75, *163–168*.
[11] У издању: 71, *42*.

Г. Томовић[12] идентификовала као данашње село Горња и Доња Лесница у Пчињи, на десној страни Козјачке реке, југоисточно од Врања и један неочекиван дар Светом Николи у Врању: *да узима себи сваке године по 30 спуда соли на Широком броду*.[13] За потребе локалне цркве невеликог поседа оволика потреба за сољу чини се сасвим претерана. И у неким ранијим даровницама Хиландару помиње се право на со са овог истог прелаза на реци Бојани, Широког брода, тако да је могуће да је овде, приликом прераде повеље, преузета одредба из неког другог поклона Хиландару.

Уопштено узевши, чини се да постоји једна очигледна несразмера између величине и значаја врањске цркве и у повељи В наведених одредби. Оно што посебно побуђује чуђење јесте прецизно навођење закона црквеним људима, а потом и закона Власима у сачуваној повељи. Чини се као да је у овим одредбама на известан начин наведен Законик, што би време израде сачуване исправе приближило времену издавања Опште хиландарске повеље из 1348. године, или ставило у време после издавања Законика. Разуме се, с обзиром на околност да Законик записује већ постојећу правну праксу у многим одредбама, стоји мишљење и да је овде реч о таквом случају деловања обичајног закона у пракси, који је потом пренет у писане одредбе Законика. Ако је реч о случају да су већ постојеће одредбе писаног законика нашле своје место у повељи, то би онда значило да је могло постојати и више од три до сада утврђене повеље за црквицу Св. Николе. Односно, да би након повеље В коју краљ Душан издаје између 1343. и 1345. године, ваљало претпоставити и још једну евентуалну исправу, Г. Када би та исправа била начињена и са којим разлозима, ми не можемо са сигурношћу да кажемо. Јасно је, међутим, да повеља садржи делове који представљају дословно поштовање одредаба Душановог законика, тачније, његових чланова 39, 40, 41, 42, 45 и 47.[14] Иако је реч о поштовању обичајем устаљене правне праксе, ипак се чини вероватним да је записивање документа Г настало у време ближе 1349. години, времену издавања Законика. Чини се јасним да је постојао Душанов дар Хиландару и повеља о томе настала у време између 1343. и 1345. Да је Св. Никола у Врању метох Хиландара сведочи и документ из 1348. Било како било, делови о „законима“ изгледа не припадају документу

[12] Г. Томовић, *Врање и околина у средњем веку*, Врањски гласник 26–27 (1993/4) 51.
[13] У издању: 75, *165*.
[14] Уп. *Законик цара Стефана Душана*, изд. Н. Радојчић, Београд 1960.

из 1343–1345, који се односи на даровања Хиландару релативно мале и скромне цркве. Има, међутим, још околности које сведоче у прилог претпоставке о преради повеље.

Реч је о делу повеље посвећеном закону црквеним људима Врањанцима; он се односи на људе који су живи у часу издавања документа В, и то на један конкретан догађај, блиско повезан са ступањем Св. Николе у посед Хиландара. Краљ Душан помиње тренутак када је постављао закон црквеним људима Врањанцима и прецизира ко је присуствовао том чину: *а ту су били жупан Маљушат, игуман Арсеније и братија*.[15] Арсеније се помиње као игуман манастира Хиландара већ 1332. године и на том положају остаје све до 1345.[16] Према сведочанству житија старца Исаије, Арсеније, *велики и свети старац*, будио је поштовање новога владара *ради многих његових духовних врлина*, те је за време његове управе над манастиром Душан Хиландару даровао више повеља. Очевидно већ веома стар човек, Арсеније је последњи пут као игуман споменут у Душановој повељи хиландарском пиргу од 1. јануара 1345. године, да би крајем исте године на положају игумана већ био Калиник.[17]

Поред игумана Арсенија помиње се као присутан у часу издавања закона црквеним људима Врањанцима и жупан Маљушат и братија Хиландара (очевидно они монаси из хиландарског братства који су били присутни чину даровања закона црквеним људима Св. Николе).[18] Јасно је да је тада црква Св. Николе већ у поседу Хиландара, јер се не види зашто би иначе хиландарски игуман Арсеније присуствовао доношењу оваквог закона. Али је тешко веровати да се све то десило већ 1343–1345, јер је тек тада Хиландар стекао права над манастиром; баштинска права до времена настанка документа В припадају Балдовину, његовим наследницима, а потом жупану Маљушату, а не Хиландару. Не видимо на којој правној основи би се објаснило игуманово присуство издавању овог закона у периоду пре прелажења цркве у посед Хиландара. Овај део документа морао је настати доцније, у време које се ближи времену настанка претпостављеног документа Г.

---

[15] У издању: 73, *94–95*.
[16] В. Мошин – М. Пурковић, *Хиландарски игумани средњега века*, Приредила и допунила М. Живојиновић, Београд 1999, 77–73.
[17] Већ 1316. године налазимо га у списку хиландарског братства записаног на првом месту као духовника. Уп. В. Мошин – М. Пурковић, *нав. дело*, 73.
[18] У издању: 73, *94–95*.

Могуће да је управо тада и дошло до „редакције“ оба Душанова документа и израде преписа који је пред нама, преписа у којем су задржани њихови слојеви.

Постоји још један разлог дипломатичке природе због којег можемо посумњати да је документ из 1343–1345. изгледао овако како је данас сачуван. Реч је о експозицији повеље, делу у којем краљ Душан приповеда, веома опширно, о свом сукобу са оцем и разлозима страшних догађаја који су га довели на власт. Такав би се уводни део документа природно очекивао, а сличне и срећемо, у временима која непосредно следе за реченим догађајима. Морамо, међутим, истаћи да су аренге Душанових повеља за цркве и манастире чији је патрон св. Никола неретко не само посвећене овом светитељу, што је природан и очекиван поступак, већ је у њима истакнута чињеница да је св. Никола био лични патрон и Дечанског и самог Душана.[19] То отвара могућност преузимања неке готове аренге за цркве посвећене св. Николи. Ипак, морамо изразити сумњу у овакво решење, јер до сада нисмо срели такво механичко преузимање у аренгама, посебно не у онима аутобиографског карактера. У повељи за Св. Николу у Добрушти (1332–1336) сукоб у породици објашњава се деловањем *лукавог врага* и његовој зависти која наводи Дечанског да пожели синовљеву погибељ, тако да не буде наследника столу отачаства његова.[20] У извесноме смислу слична је и аренга, односно експозиција нашег документа, у којем се такође понављају познати топоси о *наговору ђавола и злих и лукавих људи*, а мотив рова директно се везује за поређење са Јосифом кога су *браћа продала и бацила у ров и заточен беше у туђој земљи*.[21] Тако је Владика човекољубац својим неизрецивим милосрђем Душана спасао *од рова пакленог и од заточења отачаства*.[22] Јако је тешко веровати да би се експозиција (или друга аренга?) овакве садржине могла наћи у повељи издатој после великих освајања из 1342. године и потпуног

---

[19] Дечански дарује више цркава посвећених св. Николи: Св. Николу у Дабру, Св. Николу на Врањини код Скадра, Св. Николу Мрачког у Ореховици, а сам Душан Св. Николу у Добрушти, Св. Николу у Врању, Св. Николу на Врањини код Скадра, Св. Николу Мрачког у Ореховици, потврда дара властелина Влатка за цркву Св. Николе на Псачи, митрополиту Јакову за Св. Николу код Кожља.

[20] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 109–11, бр. 92 (погрешна атрибуција Дечанском), стр. 109–110; помен *рова* (стр. 110) посредна је алузија на поређење јунака приче са недужним Јосифом.

[21] У издању: 71, *27–29*.

[22] У издању: 71, *30–31*.

учвршћивања Душановог краљевског положаја. Морамо стога погледати како изгледају аренге повеља насталих у околностима које су пратиле канонизацију Дечанског (1343), дакле у време настанка повеље В.

У хрисовуљи краља Душана манастиру Св. Петра и Павла на Лиму из 1343. године краљ први пут помиње свог оца као *светог краља Уроша трећег*; мало доцније у тексту документа он каже да је *видео нову благодет на мом родитељу, светом краљу Урошу* и тиме јасно алудира на установљење култа Дечанског објављено по свој прилици крајем лета 1343. године.[23] Светитељство Дечанског Душан помиње у још два позна документа, оба за цркве посвећене св. Николи.[24] Вероватно је да у документима издатим пред крај владавине, са нарастањем владарске самосвести после великих освајања и проглашења царства, помиње светитељство Дечанског више као украс свога родослова него као директну алузију на догађаје савремене тренутку издавања повеље.[25] Већ раније смо на једном месту изразили сумњу у чињеницу да аренга наведена у нашој повељи одговара њеној интитулацији, односно датовању у период 1343–1345.[26] Данас постаје јасније да је аренга о којој је реч највероватније и настала после Душановог ступања на престо, па се она у томе смислу у потпуности слаже са аренгом за цркву Св. Николе у Добрушти.

Приложена анализа аренги могла би поткрепити претпоставку да је наведени део повеље преузет из Душанове потврде даровнице Балдовину (документ Б), која је морала бити издата одмах по преузимању власти. Такво тумачење посебно је могуће ако је до тога „преузимања“ дошло код коначне прераде документа, јер смо уверења да се у нормалној пракси српске канцеларије аренге нису преузимале. Једино тиме би се могао објаснити исповедни тон и значај који је придат ауто-

[23] Ж. Вујошевић, *Хрисовуља краља Стефана Душана манастиру Св. Петра и Павла на Лиму*, Стари српски архив 3 (2004) 45–69, стр. 49, ред 68.

[24] У повељи митрополиту Јакову за Св. Николу код Кожља из 1353. године (*Споменици Македоније* III, 411–423) и у повељи Хиландару за цркву Св. Николе у Псачи из 1355. (А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права од 12. до краја 15. века*, Београд 1928, 155–157). Уп. Ж. Вујошевић, *нав. дело*, 60–61, нап. 60.

[25] С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 168.

[26] Исто, 169 и нап. 207, где се примећује да би било у најмању руку чудно да исте, 1343. године, кад издаје Лимску повељу у којој помиње светитељство Дечанског, издаје и повељу за Св. Николу у Врању у којој се донекле дистанцира од Дечанског. У том часу нисмо, међутим, рачунали с могућношћу да је интитулација преузета из неког другог документа, пошто се у ову повељу начелно није сумњало и сматрана је аутентичном.

биографским елементима, који уопште не следују уз даровницу једног релативно малог имања. Они се дају очекивати у Душановој потврди даровања Дечанског једном његовом верном кнезу као што је, сва је прилика, могао бити кнез Балдовин. Он је заузимао значајан положај властелина-крајишника који је уживао посебно краљево поверење.[27] Као најзнатнији феудалац у Врањском крајишту, уједно и ктитор цркве Св. Николе, кнез Балдовин је по свој прилици био и најбогатији властелин у томе крају.[28]

У овом контексту постаје разумљиво зашто краљ Душан жури да потврди кнежево имање и самим тим обнови његову заклетву верности, овога пута себи лично као наследнику Дечанског. Тек тако постаје јасна прича Душанова из уводног дела документа, наиме, краљева потреба да описује околности свог доласка на власт. Следи текст о томе како га је отац заточио у зетску земљу, а потом се на наговор ђавола и злих и лукавих људи окренуо против рођеног сина *у жељи да ме погуби – да будем прогнан у туђу земљу, да не видим земљу отачаства мога*. Потом износи познату причу у којој се судбина Душанова пореди са приповешћу о неправедно страдалом праведнику – Јосифу. Али, као да ово казивање остаје без логичног краја. Наиме, не приповеда се како је дошло до расплета догађаја нити се износи даља судбина Дечанског. Уосталом, с обзиром на околности, ово избегавање може се чинити и намерно. Поготово што се приповедање наставља у помирљивом тону: син и наследник Дечанског, пошто је видео хрисовуље очеве кнезу Балдовину настоји не само да их потврди него, као добар син, да још увећа посед верног властелина и још једном овери њихов наследни карактер.

Мишљења смо да овакав уводни део повеље сасвим логично припада документу који смо назвали верзија Б, односно потврди коју Душан издаје кнезу Балдовину по преузимању власти. На овај део документа наставља се повеља В која је издата на молбу Маљушатову као дар Хиландару. Она би могла бити из периода 1343–1345. и њој би припадала позната интитулација са *чесник Грком*, карактеристична

[27] У издању повеље А. Соловјева последња три слова речи *крајишта* су у загради, као његова реконструкција оштећеног дела (рупица у хартији). Анализа И. Ђорђевића, *нав. дело*, 34, показала је да није реч о рупици већ од савијања уништеном читавом комадићу леве стране повеље, и да се реч *крајишта* може прочитати. О властели-крајишницима и њиховом статусу у држави видети М. Благојевић, *Крајишта средњевековне Србије од 1371. до 1459*, ИГ 1–2 (1995) 23–36, 32.
[28] М. Благојевић, *Крајишта*, 32–34; уп. С. Мишић, *нав. дело*, 44.

управо за ово раздобље Душанове владе. Да се повеља Б темељила на ранијим документима и да су они били сачувани у време издавања повеље Хиландару види се из дела у којем се наводи како су село Собину држали *при казнацу Мирославу, и на чему их је затекао тепчија Кузма када је примио Врање*; селу Собини се овом повељом признају старе међе. Реч је ту о људима који су деловали као државни функционери у области Врања око 1306. године. Кузма је био велики тепчија краља Милутина, у чијој су надлежности били поседи на којима је краљ имао право уживања.[29] У повељи се јавља као онај који одређује (*теше*) међе селу Собини. Велики казнац Мирослав, који се старао о владаревим приходима, био је на тој функцији на двору краља Милутина између 1302 (1305?) и 1307.[30] Изнети подаци припадају једној ранијој причи, они говоре о стању на терену затеченом у часу када Душан преузима власт и свакако су били помињани и у исправи Дечанског, а потом преписивани у потоњим, потврдним повељама.

Позабавимо се на крају питањем времена и разлога настанка претпостављеног документа Г, односно документа који је остао сачуван. Видели смо већ да је он, према нашем мишљењу настао после доношења Законика. Може ли се, међутим, рећи нешто ближе о претпостављеном времену настанка ове компилације? Она је свакако настала у Хиландару, за потребе манастира, можда као потврда за изношење пред суд. Када је кесар Угљеша учинио поклон манастиру, тада су у манастирску канцеларију по правилу морале стићи и све хартије везане за посед, што значи и претходне повеље. Из кесарове даровнице видимо да је том приликом Хиландару дата, поред цркве Св. Николе у Врању и црква Св. Николе у Лучанима са њеном територијом и правима, као и село Трновац, који се не помињу у претходним Душановим исправама. Који је био тачан разлог спајања и прераде Душанове две даровнице (повеља Б из 1331/32. и повеља В из 1343–1345) у једну (повеља Г) не знамо, али тај разлог није начелно морао бити фалсификаторске природе. Пре ће бити да је овде дошло до спајања докумената ради оснаживања новог дара. То се по правилу чинило позивањем на још старија права, тачније, изношењем на суд повеље која сведочи о међама метоха и правима која су Хиландару раније дата. Повеља кесара Угљеше привлачи пажњу давањем значајних имунитета у корист

[29] М. Благојевић, *Државна управа у средњевековним српским земљама*, Београд 1997, 27.
[30] М. Благојевић, *нав. дело*, 127; уп. С. Мишић, *нав. дело*,45.

манастира.[31] Како је показао Д. Синдик, приликом израде Угљешине повеље дошло је до преузимања неких делова (санкција) повеље деспота Стефана Хиландару (Хил. 77), што говори у прилог датовања документа у време после издавања деспотове повеље. У сваком случају, кесарев *повратак* отачаских земаља који се у повељи спомиње, морао се збити после преласка на деспотову страну 1402. те је то и термин после којег је морала настати наша исправа Г. Из Угљешине повеље се јасно види да је после осамостаљивања у области отачаских земаља, кесар Угљеша имао обавезе одбране државе, односно да је његова област имала положај крајишта (својеврсне тампон зоне према Турцима) у Деспотовини.[32] Сва је прилика да је Д. Синдик у праву када ову повељу сматра неовереним преписом и датује је после 1413. године, сматрајући да датум који је приближно између 1835. и 1849. дописао монах Никандар (10. јул 1423) није нереалан, премда данас тешко можемо утврдити његово порекло.

Анализа последњег документа из комплекса повеља за цркву Св. Николе у Врању указује на приближно време настанка сачуваног документа. То је време после 1413. или 1423. године. Разлози за компилирање старијих повеља у том часу су највероватније били практичне природе. Не видимо ниједан разлог због кога бисмо могли претпоставити неке намерне интероплације, сем помена права Хиландара која се тичу експлоатације соли на Широком броду, који је можда преузет из неке старије исправе. Дакле, за разлику од Соловјева и потоњих истраживача, повељу сматрамо компилацијом насталом у XV веку у Хиландару.

Résumé

Dans la charte du roi Stefan Dušan sur la donation de l'église Saint-Nicolas à Vranje il est question d'une offrande que le roi a faite à Chilandar. Outre l'église, fondation du prince Baldovin, le roi Dušan a offert trois villages (Gornje Vranje, Donje Vranje et Sobina) avec leurs bornages et leurs vignes, le katun (alpage) valaque de Psoderci, les prairies, les moulins et tous les droits déjà établis de ces villages, ainsi que leurs gens dont les noms sont mentionnés de façon détaillée. Excepté ces données, cette charte fait également état de deux lois : une premier établie par le roi Dušan à l'intention des gens de l'église Saint-Nicolas et qui confirme les

---

[31] О овој повељи постоји исцрпна литература. Текст последњи доноси Д. Синдик, уз расправу: Д. Синдик, *Повеља деспота Угљеше.* О имунитетима, стр. 386.
[32] М. Благојевић, *Крајишта*, 33; Д. Синдик, *нав. дело*, 389.

obligations de la population dépendante à l'égard de Chilandar, et une seconde à l'intention des Valaques qui confirme les obligations de la population valaque envers l'higoumène, l'économe et l'ensemble du monastère. Cette charte a suscité un grand intérêt de la part des médiévistes serbes et est considérée comme un acte authentique, néanmoins, malgré cela, certaines question restent encore non éclaircies. La préparation de l'édition critique de cette charte a permis de relever toute une série d'éléments venant remettre en question son authenticité. En l'occurrence, selon l'auteur, il est possible de distinguer assez nettement plusieurs registres de texte montrant que nous sommes devant un document résultant de la combinaison d'anciennes chartes.

L'analyse exposée montre qu'il est question de la compilation de deux chartes du roi Dušan. Une première, aujourd'hui perdue, vraisemblablement délivrée en 1331/32, lors de l'accession au pouvoir de Dušan. Le nouveau roi a alors, conformément à l'usage, confirmé une donation de son père, Stefan Dečanski, au prince Baldovin, vraisemblablement lors de la réception de son serment de vassalité. La seconde charte dont on peut relever les traces dans notre document est, elle aussi, perdue. Il est toutefois possible de reconstruire qu'elle a été délivrée dans les années comprises entre 1343 et 1345 à la demande du joupan Maljušat, alors titulaire des doits patrimoniaux sur l'église de Saint-Nicolas. Cette datation ressort du titre spécifique du roi (particeps), qui est caractéristique des chartes délivrées au cours de ces deux années. Le roi Dušan a alors offert l'église Saint-Nicolas avec ses possessions au monastère de Chilandar. Dans l'analyse diplomatique du document conservé l'auteur indique quelles sont les parties reprises de chacune de ces deux chartes de donation. En ce sens il note toute l'importance de plusieurs éléments du texte conservé. Tout d'abord, l'éloge de la charte, qui, par son ton de justificatif et la mention des rapports complexes entre le roi Dušan et son père, correspond aux éloges rédigés dans les années qui ont suivi le changement à la tête de l'Etat. Puis, la mention de certains articles du Codex de Dušan dans la partie consacrée aux lois concernant la population dépendante, qui prouve que ces passages de la charte sont postérieurs à 1343–1345.

Compte tenu que la donation de l'église de Vranje est également mentionnée dans le Chrysobulle général de Dušan délivré à Chilandar en 1348, puis dans une charte des premières décennies du XVème siècle – comme une donation du césar Uglješa Vlatković à Chilandar – le contenu des deux chartes, aujourd'hui perdues de Dušan, ne fait aucun doute. Si l'on tient compte de la donation du césar, il s'avère que la compilation existante remonte aux premières décennies du XVème siècle, de toute évidence à la suite du besoin de Chilandar de présenter devant un tribunal un charte attestant les anciens droits que possédait le monastère dans la joupa de Vranje.

РЕГИСТАР

УПУТСТВО ЗА ИЗДАВАЊЕ ИСПРАВА

Кратак историјат исправе: време и место одлуке о правном чину и/или записивању правног чина; ауктор и дестинатар; оригинал, копија, печат; врста и димензије материјала на којем је исправа писана; очуваност; место чувања документа.

Ранија издања: библиографија ранијих издања; битне разлике у односу на раније или ранија читања.

Текст исправе:

1. Сваки пети ред означити бројем.
2. Киноварна слова су велика и означавају почетак новог пасуса.
3. Почетак новог пасуса понекад се означава крстом. У том случају такође се користи велико слово.
4. Предлаже се употреба великих слова у складу са данас важећим правописом.
5. Надредни знаци (акценти) се не бележе.
6. Титле се обавезно остављају код бројева.
7. Скраћенице написане са титлом разрешавају се у округлим заградама – ( ).
8. Скраћенице написане без титли разрешавају се у четвртастим заградама – [ ].
9. Натписана слова спуштају се у ред без икаквих посебних ознака.
10. Оштећене празнине разрешавају се у стреластим заградама – 〈 〉.
11. Очигледне писарске грешке означавају се ускличником (!). У одређеним случајевима препоручује се коментар у напомени.
12. Оригинална интерпункција замењује се савременом, при чему реченица треба да представља логичку целину.
13. Нема потребе да се при издавању докумената користи широко *е* (є), које се понекад појављује уместо прејотованог *е* (ѥ), пошто је према позицији употребљеног широког *е* јасно каква му је гласовна вредност. Предлажемо да се уместо њега употребљава обично *е* (ε).

14. Приликом издавања босанских повеља и, евентуално, докумената писаних босанчицом, неопходно је, тамо где се појављује, задржати ђерв (ꙉ).
15. Уколико је реч скраћена тако да је изостављен један (или оба) вокала који се понављају, у заграду се ставља један од њих, нпр. **прⷪ҇рокь – прор(о)кь, реⷱ҇нное – реч(е)нное**.

Каснији записи на документу

Превод на савремени језик

Дипломатичке особености

Установе, важнији термини

Топографски подаци: убицирање топонима који се помињу у исправи (по потреби приложити карту)

Обавезан снимак документа

СТАРИ СРПСКИ АРХИВ
КЊИГА 4

Филозофски факултет у Београду
Филозофски факултет у Бањој Луци
Филозофски факултет у Српском Сарајеву
Историјски институт у Бањој Луци
Међуопштински историјски архив у Ваљеву
Историјски архив у Чачку

Рецензенти
Сима Ћирковић
Раде Михаљчић

Секретар Редакције
Небојша Порчић

Лектура и коректура
Илија Ковић

Компјутерска обрада и корице
Небојша Порчић

Превод на француски
Паскал Донжон

Израда карата
Мирела Бутирић

ISSN
1451–3072

Штампа:
ГрафоМарк, Лакташи
Тираж 400

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93 / 94

СТАРИ српски архив = Anciennes archives serbes / одговорни уредник = rédacteur en chef Раде Михаљчић . 2002, књ. 1– . – [Београд] : [б. и.] , 2002– (Лакташи : Графомарк) . – 24 цм

ISSN 1451–3072 = Стари српски архив
COBISS.SR–ID 112563724